

DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI
Journal of Language and Literature Studies

DED İstanbul 2012

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Journal of Language and Literature Studies

Sayı : 05 Kış 2012 - ISSN : 1308-5069

Sahibi / Owner

Dil ve Edebiyat Derneği Adına Ekrem ERDEM
Behalf of Language and Literature Society

Yayın Yönetmeni / Editor-in Chief: Dr. Yusuf AKÇAY

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor: Av. Şevket CANKUR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Yard.Doç.Dr. Enfel DOĞAN

Üzeyir İLBAK

Dr. Yusuf AKÇAY

Dr. Ahmet KOÇAK

Arş. Gör. Fatih TİĞLİ

Teknik Redaksiyon / Redaction: Zafer ÖZDEMİR

Grafik-Tasarım / Graphic-Design: Selçuk ESER

Özetlerin İngilizcesi / English Abstracts: Gülşen TOPLU

Sekreteryaya / Secretariat: Gözde TÜRK

Yönetim Merkezi / Management Centre

Dil ve Edebiyat Derneği Feshane Cad. Nu : 3

34050 Eyüp / İSTANBUL

Tel : 90 212 581 69 12 Faks : 90 212 581 12 54

www.ded.org.tr

e-posta: bilgi@ded.org.tr, ded.arastirmalari@gmail.com

Makale Gönderi: ded.arastirmalari@gmail.com

Article sending: dr.yusufakcay@gmail.com

Abonelik: 90 212 581 61 72

Subscription bilgi@ded.org.tr

Abone Bedeli

Yurt içi (Yıllık): 20.00 TL

Yurt dışı (Yıllık) 50 ABD Doları

Yayın Türü / Publication Type

6 aylık, yerel süreli

Baskı / Printed By

Aktif Matbaa ve Reklam Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.

Halkalı Cad. Nu : 245 Sefaköy - Küçükçekmece / İSTANBUL

Tel : 0212 698 93 54-55

Basım Yeri / Issue Location: İSTANBUL

Basım Tarihi / Issue Date: Ocak 2012

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH / Erciyes Üniversitesi – KAYSERİ

Prof. Dr. Mehmet AYDIN / 19 Mayıs Üniversitesi –SAMSUN

Prof. Dr. Erdoğan BOZ / Osmangazi Üniversitesi ESKİŞEHİR

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN – Dokuz Eylül Üniversitesi – İZMİR

Prof. Dr. Ömür CEYLAN / Kültür Üniversitesi – İSTANBUL

Prof. Dr. Yakup ÇELİK / Yıldız Teknik Üniversitesi – İSTANBUL

Doç. Dr. Celal DEMİR / Afyon Kocatepe Üniversitesi AFYON

Prof. Dr. Hayati DEVELİ / İstanbul Üniversitesi – İSTANBUL

Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ / İstanbul Üniversitesi – İSTANBUL

Prof. Dr. İlhan GENÇ / Düzce Üniversitesi – DÜZCE

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN / Ege Üniversitesi – İZMİR

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL / Başkent Üniversitesi – ANKARA

Prof. Dr. Ayşe İLKER / Celal Bayar Üniversitesi –MANİSA

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN / Marmara Üniversitesi –İSTANBUL

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN / Fatih Üniversitesi-İSTANBUL

Prof. Dr. Mehmet KARA / İstanbul Üniversitesi – İSTANBUL

Prof. Dr. Turan KARATAŞ / Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv. – KARAMAN

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ / Ege Üniversitesi – İZMİR

Prof. Dr. M.Fatih KÖKSAL / Ahi Evran Üniversitesi-KIRŞEHİR

Prof. Dr. Cihan OKUYUCU / Yıldız Teknik Üniversitesi – İSTANBUL

Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN / Fatih Üniversitesi - İSTANBUL

Prof. Dr. Saadetin ÖZÇELİK / Dicle Üniversitesi – DİYARBAKIR

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR / Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi-İSTANBUL

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN / İstanbul Üniversitesi-İSTANBUL

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN / Uludağ Üniversitesi – BURSA

Doç. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU / Rize Üniversitesi – RİZE

Doç. Dr. Hilmi UÇAN / Afyon Kocatepe Üniversitesi – AFYON

Prof. Dr. Abdullah UÇMAN / Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - İSTANBUL

Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU / Uludağ Üniversitesi – BURSA

Prof. Dr. Hanifi VURAL / Gaziosmanpaşa Üniversitesi-TOKAT

Prof. Dr. Kemal YAVUZ / İstanbul Üniversitesi – İSTANBUL

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ / Medeniyet Üniversitesi-İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

Sunuş	5-7
Abdülkerim GÜLHAN <i>Bir İnşâ-i Merğüb'dan Hareketle XVIII. Yüzyılda Yazışma ve Sözleşme Örnekleri</i>	9-42
Halil İbrahim HAKSEVER <i>İnşâ Sanatına Genel Bir Bakış</i>	43-50
Âdem CEYHAN <i>Sade Nesir Örneği Bir Vecize Derlemesi:</i> <i>Nesrî'l-Leâli'nin Mütercimi Meçhul Bir Tercümesi</i>	51-92
Bahir SELÇUK <i>Nihâlistan ve Meşâkku'l-Uşşak Çerçevesinde Nergisî'nin Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış</i>	93-108
Pervin ÇAPAN <i>XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şaka, Takılma ve Alay Düşkünlüğü Üzerine</i>	109-123
Yusuf AKÇAY <i>Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümelere ve Mustafa Bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri</i>	125-140
Başak UYSAL <i>Yunan Nesrinde Türklük, Müslümanlık ve Türk Kültürü Algısı: Kazancakis Örneği</i>	141-170
Prof. Dr. Yakup ÇELİK ile Yeni Türk Edebiyatı Üzerine (Söyleşi)	171-177
Emel KOÇ <i>Hermeneutik Felsefe Geleneğinde Dil, Kültür ve Çokanlamlılık Üstüne</i>	179-192
Korhan ALTUNYAY <i>Amat Romanında Postmodern Üslup</i>	193-219
Ahmet KOÇAK <i>Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk:</i> <i>"Ahmed Metin ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman"</i>	221-249
Erhan AYDIN <i>Küli Çor Yazıtı ve Yazıtı İlgili Sorunlar Üzerine Notlar</i>	251-272
Derya Adalar SUBAŞI <i>Türkçe Sözlükte Yer Alan Arapça Etken-Edilgen Ortaç Görünümlü Sözcükler</i>	273-284
Ezgi SIRTİ <i>Bir "Mahur Beste" Ahmet Hamdi TANPINAR, Mahur Beste, İstanbul 1944</i>	285-297

Serap GACSI

Dr. Enfel DOĞAN, Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi 299-394

Bestekâr; Mutasavvif, Enderini Enfi Hasan Hulûs Halveti, İstanbul Delileri ve Velileri-(XVI.-XVII. Asırlar) (Tezkiretü'l-Müteahhirin), Haz. Dr. Mustafa Tıtcı & Dr. Musa, Yıldız 305-307

Büşra SÜRGİT

Tudes 2011 Yıldız Teknik Üniversitesiinde Gerçekleştirdi 309-313

2011 Yıllık Dizin 315-322

Yayın İlkeleri 323-325

Sunuş

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi olarak iki yılı geride bıraktık. Ocak 2010 tarihinden itibaren altı aylık periyotlarla yayımlanan dergimizde dil ve edebiyat alanındaki bilimsel çalışmalara, kitap tanıtımlarına ve akademik etkinliklere dair yazılara yer vermekteyiz.

Bilindiği üzere dergi yayıncılığı kendi doğasından kaynaklanan birçok sıkıntıyı beraberinde getirmektedir. Yazıların toplanmasından, editoryal süreçlerin tamamlanmasına kadar, bir derginin hemen her aşaması zamana karşı hızlı ve verimli çalışmayı gerektiriyor. Akademik dergi yayıncılığında ise bu süreçlerin çok daha sıkıntılı ve yavaş işlediği malumunuzdur. Bütün bu zorluklara rağmen Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi ilk sayısından itibaren, herhangi bir gecikme yaşamadan, söz verdiği sürede yayımlanmaya devam etmektedir. Bu vesileyle hakemlerimize ve yazarlarımıza, gösterdikleri duyarlılık ve özveri için teşekkür ediyorum.

Ülkemizde gerek akademik dergilerin gerekse popüler dergilerin uzun soluklu olmaması sıkça rastladığımız olağan durumlar haline gelmiştir. Büyük bir heyecanla başlayan çalışmaların bir müddet sonra yerini çözümsüz süreçlere bıraktığını gözlemliyoruz. Bunun çok çeşitli sebepleri olsa da, özünde kurumsal kültürün henüz tam anlamıyla yerleşmemiş olması yatmaktadır. Bu tarz talihsiz sonuçlarla karşılaşmamak adına uzun soluklu çalışmalar ve planlamalar üzerinden hareket ettiğimizi belirtmek isterim. Dergimizin akademik indekslere başvuru sürecini de bu planlama dahilinde kademe kademe yürütmekteyiz. Bu kapsamda dergimizin ilk olarak Assos-Index tarafından indekslendiğini buradan duyurmuş olalım.

Önümüzdeki sayıdan itibaren dil ve edebiyat alanındaki kurumların tanımına yönelik yazıları da değerlendireceğimizi şimdiden duyuralım. Dernek, vakıf, üniversite gibi dil ve edebiyat alanında yerli/yabancı kurumların akademik faaliyetlerine ve kurumsal tarihlerine dair tanıtıcı yazılarınızı iletişim adresimize gönderebilirsiniz.

Bu sayımızdan itibaren akademisyenlerle yapılan söyleşilere yer vereceğiz. İlk konuğumuz Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Prof. Dr. Yakup Çelik. Hocamızla Yeni Türk Edebiyatının sorunları ve çözüm önerileri üzerine kısa bir söyleşi gerçekleştirdik. Beğeniyle okuyacağınızı ümit ediyorum.

Dergimizde mümkün olduğu kadar nitelikli yayınlara yer vermeye gayret ediyoruz. Beşinci sayımız daha çok nesir ağırlıklı yazıların yer aldığı bir sayı oldu. Abdülkerim Gülhan, “Bir İnşâ-i Mergûbdan Hareketle XVIII. Yüzyılda Yazışma ve Sözleşme Örnekleri”; Âdem Ceyhan “Sade Nesir Örneği Bir Vecize Derlemesi : Nestrü’l-Leâli’nin Mütercimi Meçhul Bir Tercümesi”, Pervin Çapan “XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şaka, Takılma ve Alay Düşkünlüğü Üzerine”, Halil İbrahim Haksever “Münşeâtlara Göre İnşâ Sanatının Değeri ve Münşiliğın Önemi”, Bahir Selçuk “Nihâlistan ve Meşâkku’l-Uşşak Çerçevesinde Nergisî’nin Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış”, Başak Uysal “ Yunan Nesrinde Türklük, Müslümanlık ve Türk Kültürü Algısı : Kazancakis Örneği”, Korhan Altunyay “Amat Romanında Postmodern Üslup”, Erhan Aydın Eski Türk nesri ile ilgili olarak “ Küli Çor Yazıtı ve Yazıtla İlgili Sorunlar Üzerine Notlar” isimli çalışmalarını bizlerle paylaştı.

Ahmet Koçak tarafından kaleme alınan “Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk : ‘Ahmed Metin ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman’” başlıklı çalışma ise Ahmet Mithat üzerinde kapsamlı bir okuma imkanı sunuyor. Koçak’ın çalışması, Ahmet Mithat ve romanı üzerinden disiplinlerarası okumalara kapı açan değerli bir monografi örneği.

Derya Adalar Subaşı’nın “Türkçe Sözlük’te Yer Alan Arapça Etken-Edilgen Ortaç Görünümlü Sözcükler”, Emel Koç’un “ Hermeneutik Felsefe Geleceğinde Dil, Kültür ve Çokanlamlılık Üstüne” ve Yusuf Akçay’ın “Kur’an’ın İlk Türkçe Tercümeleleri ve Mustafa b. Muhammed’in İhlâs Suresi Tefsiri” isimli yazıları bu sayımızda yer alan diğer çalışmalar.

Her sayımızda eser tanıtımlarına ve akademik etkinliklere dair yazılara da yer ayırıyoruz. Ezgi Sırtı’nın Tanpınar’ın Huzur’u hakkındaki değerlendirme ya-

zısı, Dr. Enfel Doğan'ın Kabusname alışması ile ilgili olarak Serap Gacsi tarafından kaleme alınan tanıtım yazısı bunlar arasında.

Yıldız Teknik Üniversitesinde Kasım ayında Tudes 2011 (Türk Dili ve Edebiyatının Sorunları ve Çözüm Önerileri) başlıklı bir sempozyum gerçekleştirildi. Büşra Sürgit, Türk Dili ve Edebiyatı alanındaki kronik ve güncel sorunların tartışıldığı bu sempozyumla ilgili bir tanıtım yazısı kaleme aldı.

Bu sayımızda dergimizin 2011 yılına ait dizinine de yer verdik. Yazar ve makale olarak iki başlıkta topladığımız dizini dergimizin son sayfalarında bulabilirsiniz.

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisinin, kısa sürede alanında bilinen ve arınılan bir dergi haline gelmesinden büyük bir mutluluk duyuyoruz. Bunda şüphesiz yazarlarımızın ve hakemlerimizin katkısı çok büyük. Kendilerine içtenlikle teşekkür ediyorum.

Daha güzel sayılarda buluşmak dileğiyle
Saygılarımla

Dr. Yusuf Akçay
Ocak 2012

Bir İnşâ-i Merğüb'dan Hareketle XVIII. Yüzyılda Yazışma ve Sözleşme Örnekleri*

Abdülkerim GÜLHAN**

Giriş

Her edebî ekolde olduğu gibi, klasik edebiyatımız da nesir ve nazım ürünlerinden oluşsa bile; bu ekolde nesrin, nazım yanında ikinci planda kaldığı bir gerçektir. Bu durum saha ile ilgili çalışmalara da yansımıştır. Nazma göre, nesir alanındaki çalışmaların azlığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Konu nesir olunca, *inşâ*, *münşeât*, *mektup* gibi terimler de kendiliğinden gündeme gelmektedir. Bu yüzden değişik kitâbet örneklerini ihtiva eden *İnşâ-i Merğüb'u* tanıtmadan önce, ilgili terimler kısaca değinmek gerekiyor.

Nesir

Arapça kökenli bir kelime olan *nesr* sözlükte, '*yayma, saçma, manzum olmayan söz*' anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2000: 824). Edebiyat teorisi terim olarak, '*nazmın karşıtı olarak dil kaidelerine bağlı, tabii anlatım yolu*' şeklinde tarif edilmiştir (TDEA, 1990: 26). Nesir ürünleri değişik konularda yazılan müstakil eserler yanında; başta mektuplar olmak üzere, genel olarak *münşeât* adı verilen mecmualarda toplanan metinlerden oluşmaktadır.

---

* Erciyes Üniversitesi Klâsik Türk Edebiyatı Topluluğunun 4-5 Mayıs 2009'da Kayseri'de düzenlediği IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan "Bir İnşâ-i Merğüb'dan Hareketle XVIII. Yüzyılda Yazışma ve Sözleşme Örneğinden Hareketle Yazışma Usulleri" başlıklı yayımlanmamış bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - BALIKESİR

İnşâ

Sözlükte önceleri ‘ortaya çıkarmak, icat ve ihdas etmek, manalarına gelen inşâ; ‘kurmak, üretmek ve yazmak’ gibi anlamlarda da kullanılmış; bu ikinci kullanımdan hareketle ‘yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon’ gibi anlamlar kazanarak zaman içerisinde resmî ve özel yazışmaların belirli bir usule göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir. Bu sanatı konu edinen disipline *ilm-i inşâ*, bu ilmin kurallarına uygun olarak hazırlanmış metinlere *münşeât* adı verilmiş; resmî yazışmalar ve mektuplardan örnek alınmaya değer görülenler, çeşitli mecmualarda derlenerek nakledilmiştir. Bu dar anlamı yanında edebiyatta belli kurallara, belagat ve fesahat ölçülerine göre söylenmiş veya yazılmış edebî güzellik taşıyan her çeşit söz veya düz yazı da (nesir) inşâ terimiyle ifade edilmiştir. (Durmuş, 2000: 334-335).

Pehlevî dilinde “nâmenevîsi” (mektup yazma) kelimesinin karşılığı olan Arapça inşâ, İslâmiyet’in İran’a girişinden sonra Fars edebiyatında ‘*mektup yazma sanatı*’ anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Kantar ve Durmuş, 2000: 337).

Türk edebiyatında inşâ, Arap ve Fars edebiyatlarında bir dil bilimi terimi ve resmî yazışmaları konu edinen bir disiplin olarak kazandığı anlamı yanında bir tür kompozisyon tekniği ve güzel yazı yazma sanatı olarak da anlaşılmıştır. İnşâ kelimesi dar anlamda daha çok münşeât adıyla anılan her türlü resmî yazışma ile bunların bir parçası sayılabilecek mektup vb. metinlerin kaleme alınmasını ve ilgili kuralların bilgisini ifade eder (Uzun, 2000: 338).

Devletin resmî yazışmalarının yürütüldüğü dairede sultanlar adına kaleme alınan hatt-ı hümâyûn, irâde-i seniyye, menşur, emirnâme gibi resmî yazıların tamamı inşânın bu türü içinde yer alır. Ayrıca buyruldu, “telhis, takrir, tahrirat, tezkire, kâime, temessük, sened, ilmühaber, müzekkire, mazhar, mazbata, lâyiha” adını taşıyan belgelerle “fetva, i’lâm, hüccet ve vakfiyeler” de inşânın konusunu oluşturmaktadır. (Uzun, 2000: 338).

Münşeât

Münşeât, inşâ ile aynı kökten gelen bir kelime olup, Tahirü'l-Mevlevî'nin Edebiyat Lügatı'nda '*Münşîlerin yazdıkları tumturaklı nesir ve bunların topluca bulunduğu mecmua veya kitap*' olarak tanımlanmıştır (Tahirü'l-Mevlevî, 1973: 107). Bu kelime çeşitli konulardaki mensur yazıların ve daha çok da mektupların toplandığı mecmuaların adı olmuştur. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde, '*Mektup dahil her türlü resmî ve hususî yazıyı toplayan, yazım esaslarını gösteren eserlerin genel adı.*' şeklinde tanımlanmıştır (Uzun, 2006: 18). Münşeâtlar nesir türündeki her türlü eser gibi görünse de, daha çok süslü nesir örneklerini içermektedir.

Agâh Sırrı Levend, münşeât mecmualarını '*Türlü konularda yazılmış çeşitli mensur yazılardan toplanmış mecmualardır.*' şeklinde tanımladıktan sonra, bunları; **a.** Resmî yazılardan toplanmış olanlar **b.** Ümera, hükema, havâtîn, sâdât, şuara, ulemâ, kuzât, meşâyih, vüzera için yazılacak yazıların başlıkları, hâtimeleri, bu yazılara uygun düşecek cümleler, ibâreler, beyitler ve örnek veren eserler **c.** Yalnız bir şairin mektuplarından toplanmış olanlar **d.** Başka başka şairlerin mektuplarından toplanmış olanlar olmak üzere dört gruba ayırır (Levend, 1984: 113-116). Mustafa Uzun, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde, '*Münşeâtlar öncelikle edebiyat ve tarih çalışmaları bakımından kaynak eser niteliği taşımaktadır. Ancak münşeât kelimesi özellikle Tanzimat'tan sonra yazışma şekillerini öğreten ders kitaplarına ad olmaya başlayınca hukuk ve askerlik gibi alanlarda yapılacak yazışmaların kural ve örneklerini içine alan kitaplar için de bu isim kullanılmıştır.*' der ve bunları; **a.** Resmî mektup ve yazışma usullerini öğreten ve bunlara ait temsîlî örnekleri yahut gerçek yazışma metinlerini ihtiva edenler **b.** Sadece resmî mektup ve yazışma metinlerini derleyenler **c.** Çoğunluğu şair ve edebiyatçıların kaleminden çıkmış hususî ve sanatkârane örnekleri bir araya getirenler **ç.** Bazı edebiyatçıların kendi yazılarına da yer vererek derledikleri resmî-hususî eski-yeni mektup ve yazışmalarla beğenilen nesirleri içine alan mecmualar **d.** Tanzimat'tan sonra mekteplerde okutulan inşâ dersi için hazırlanmış her çeşit yazışmayı öğreten ders kitapları **e.** Çoğu kişinin divanı ile bir arada bulunan

belirli sayıdaki mektuplardan ibaret eserler olmak üzere altı gruba ayırır (Uzun, 1996: 19-20).

Halil İbrahim Haksever Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisî'nin Münşeâtı adlı doktora çalışmasında münşeâtlarla ilgili çok kapsamlı tasnif denemesi yapmıştır (Haksever, 1995: 195-260): *'Edebiyatımız güzel yazı yazma fikri, bu konuda bir ilmin doğmasına sebep olduğu gibi bu sahada yetişmek isteyenlere faydalı olabilmek için sanatlı inşâ yazılarından meydana gelen eserler tertip etme geleneğini de başlatmıştır. Bu gelenek başta, inşâ kaidelerini anlatan, mektup yazma usul ve âdâbını gösteren, öğretici nitelikte temsilî mektup örneklerini ihtivâ eden eserler şeklinde kendini göstermiş; daha sonra resmî zevâtın ve bizzat şairlerin yazışma örneklerinin bolca yer aldığı mecmualar halinde görülmüştür.'* (Haksever, 2000: 66).

Fevziye Abdullah Tansel ise konu hakkında şunları söylemiştir: *'Münşeât mecmuaları umumiyetle resmî, kısmen hususî muhaberatı ihtiva etmekle beraber, bunlarda bazen nutuklara, makalelere de rastlarız: münşeât tabiri, nesir külliyyatı manasına da gelmektedir. Münşeât mecmualarında resmî işlerle alâkalı tezkireler, hususî veya resmî teşekkür, tebrik, ta'ziye vb. mektupları, XIX. Asrın sonuna ait mecmualarda hayatımızdaki değişmeler te'siri ile şirket akdi, vekâlet, mukavele, kontrat, bir mektebe kayıt mevzularında da iş mektupları mevcuttur. Bunlar ifadece ağır olmakla beraber, bugünkü iş mektuplarında olduğu gibi ciddî, sanatsız ve maksadın en kısa yoldan ifade edilme hususiyetini haizdir. Hususi mektuplar ise muharririn yaratıcı muhayyele hususiyetini, zekâ hünerlerini aksettiren bir sanat eseri hüviyetini gösterir.'* der (Tansel, 1964: 387).

Orhan Şaik Gökyay aynı konuda, *'Düzyazı yazanlara, genel olarak 'münşî' adı verilmektedir. Bunların türlü ad altında yazdıkları yazıların, özel ya da resmî mektuplar da içinde olmak üzere toplandığı kitaplar da 'münşeât' diye anılır. Bir bölümü de başka adlar altında toplanmıştır.'* tanımlamasını getirir (Gökyay, 1974: 18). Gökyay, *'Kitaplıklarımızda bir bölümü yazma bir bölümü basılmış, oldukça kabarık sayıda 'münşeât kitapları' vardır. Bunlar, ya başlı başına bir yazarın*

mektuplarını toplar ya da başka başka yazarlardan seçilmiş münşeât dergileridir.' der (Gökyay, 1974: 18).

Görüldüğü gibi münşeâtlar daha ziyade resmî ve özel mektup örneklerinin toplandığı eserlerdir. Bu türün ilk örnekleri XIV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamış ve bu durumu XX. yüzyıla kadar devam etmiştir (Uzun, 2006: 18). Ahmed-i Dâî'nin Teressül adlı eseri de bu örneklerin ilki kabul edilir.

Mektup

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde mektup, '*Yazılı nesne, yazılmış şey demektir. Kelimenin Farsçası nâme, Türkçesi betik, bitig'dir. Birbirinden uzakta bulunan kişi ve kurumlar arasında haberleşmeyi sağlayan bir yazı türü.*' şeklinde tanımlanmıştır (Ersoylu vd., 1986: 231).

Orhan Şaik Gökyay bir makalesinde bu konuda geniş bilgi verir: '*Zamanımızda olduğu gibi, Tanzimat'tan önce de, mektup türünün içine çeşitli konular girmektedir. Tümü mektup olmakla birlikte bunları değişik adlar altında görüyoruz: Arıza, kaime, şukka, name, uhuvvetname, meveddetname, muhabbetname, tezkire, varakpare, kağıt gibi hemen akla gelen sözcüklerin hepsi de mektup demektir. Arıza ve şukka daha alt basamakta olandan daha yukarıdakine yazılana denir. Uhuvvetname, meveddetname, muhabbetname ise kardeşlik ve sevgi duyguları ile bağlı olan kimselerin birbirine yazdıklarıdır. Varakpare, kâğıt parçası anlamına bir alçakgönüllülük anlatır. Kâğıt ise, çok geniş anlamda ve halk dilinde yazılı kâğıt, mektup demektir. Namenin kimi kez, aşk mektupları için kullanıldığını hatırlatıyoruz.*

Mektuplar ayrıca konularına göre de adlandırılmaktadır. Arzihal, tebrikname, tehniyetname, taziyename, cevapname, teşekkür, takriz, davetname, tezkire, müzekkere vb. gibi. Tehniyetname ve tebriknameler, türlü vesilelerle kutlama; taziyename başsağlığı dileme mektuplarıdır. Takrizler birinin kitabını övmek için yazılan ve pek kısa mektuplardır.

Mektuplar, hele yazan adı belli bir kişi ise ve adı belli bir kişiye gönderiliyorsa, belli bir çerçeve içinde bir plana göre yazılır. İlk kâğıdın

baş-orta yerine ya bir Hû yazılır ya da beduh kelimesinin kısaltması olan şöyle 'a' bir işaret konur: Hû (O) demek olup ism-i âzam, demek ki Allah'ın en büyük adıdır. Çünkü 'O' zamiri, Allah'ın öteki bütün adlarını içine alır.

Beduh'a gelince, bu bir tılsım kelimesidir. Birçok yerlerde kullanıldıktan başka, bir koruma tılsımı olarak kitapların başına konur; fakat en çok, mektupların yerine varmasını sağlamak için kullanılır.' der (Gökyay, 1974: 20).

İ. Çetin Derdiyok, Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği başlıklı çalışmasında, mektupların yedi bölümden meydana geldiğini belirtir: '*Osmanlı devrindeki mektupların biçim özelliklerini kısaca belirtmek gerekirse, mektuplar genel olarak daha çok saygı ve selâm sözlerinden oluşan ibtidâ bölümüyle başlar. Sonra geçiş bildiren sözlerden oluşan tahallüs kısmıyla ibtidâdan talep kısmına geçilir. Burada bir istek bir duygu, bir düşünce veya haber yer alır. Daha sonra mektup uygun bir dile sona erdirilir. Bu kısma da intihâ denir. En sonda da mektubu yazanın imzası bulunur. Yalnız her mektupta olmamakla birlikte rütbe ve makamca yüksek derecedeki kişilere yazılan mektuplarda ibtidâ kısmından önce bir de elkâb kısmı bulunmaktadır. Kısacası bu dönemde yazılan mektupların biçim bakımından elkâb, ibtidâ, tahallüs, talep, intihâ duâ ve imza gibi kısımlardan meydana geldiği görülmektedir.*' der (Derdiyok, 1999: 735).

Derdiyok, eski Türk Edebiyatı sahasında mektup türünün içeriğiyle ilgili olarak geniş çaplı araştırmanın olmadığını belirtip mektupları konularına göre tasnif etmiştir: **1. Şefkat-nâme, tavsiye mektubu** **2. Talep-nâme, kişinin kendi istek mektubu** **3. İrsal-nâme, bir şeyin gönderildiğini bildirme** **4. Şevk-nâme veya mahabbet-nâme, sevgi özlem bağlılık bildirme** **5. Tehniyet-nâme, kutlama mektupları** **6. İlâm-nâme, bildirme amaçlı yüksek makamlara yazılan mektuplar** **7. Şikâyet-nâme, bir rahatsızlığı yüksek makamlara bildirme** **8. Cevap-nâme, alınan bir mektuba karışık yazılanlar** **9. Şükr-nâme, teşekkür mektubu** **10. Taziyet-nâme, alınan ölüm haberi üzerine baş sağlığı dileme** **11. İyâdet-nâme, hastalanıp iyileşenlere yazılan mektup** **12. Davet-nâme, düğün ve benzeri toplantılara çağırma mektupları** olmak üzere on iki gruba ayırır (Derdiyok, 1999: 736-740).

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'in 'mektup' maddesinde şu bilgilere yer verilir: '*Divan edebiyatı döneminde mektup türü, inşâ adı verilen düz yazının bir çeşidi sayıldığından, inşâ için gerekli olan kaideler mektupta da geçerli sayılmıştır. Bu dönemde mektup karşılığı olarak kullanılan kelimelerin sayısı oldukça fazladır. Dostluk, kardeşlik, sevgi belirten mektuplara muhabbetnâme, meveddetnâme, uhuvvetnâme; rütbece alt durumda olanın üste yazdığı mektuplara arıza, şukka; alçakgönüllülük göstermek için bazen varakpâre dendiği de olmuştur. ... Münşeâtlardaki mektupların bir kısmının kime ve niçin yazıldığı belli olmadığı gibi, bir kısmı da gerçek mektup değildir. Sadece mektup yazma tekniğini öğretmek maksadıyla konulmuş örneklerdir'* (TDEA, 1986: 232).

Mektuplar işlediği konulara göre; *tehniyetnâme* (tebrik etmek), *tebriknâme* (kutlama), *takriz* (bir eseri övme yazısı), *taziyetnâme* (başsağlığı), *arzıhal* (dilekçe), *niyâznâme* (büyüklerden dilek dileme), *müzekkere* (resmî dairelerden bir diğerine bir işle ilgili olarak yazılan yazı), *teşekkürnâme*, *dâvetnâme*, *cevapnâme* gibi çeşitlere ayrılmıştır (TDEA, 1986: 232).

İnşâ-i Merđûb

Başta gerçek veya temsilî mektuplar olmak üzere, nesir türünde yazılmış küçük yazıların biraraya getirilmesi ile oluşan münşeât mecmualarının bir kısmı müellifi belli olan bir kısmı da müellifi meçhul eserlerdir. Bunlar özel veya genel değişik adlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu tür eserlere verilen genel adlardan bir '*inşâ-i merđûb*'dur. Yazma eserlerin bulunduğu kütüphaneleri taradığımızda müellifi bilinen veya bilinmeyen *inşâ-i merđûb* olarak adlandırılmış birçok eserle karşılaşmaktayız. İnceleme fırsatı bulduğumuz elliden fazla eserin, birkaçı hariç, tamamına yakınında kaligrafileri de birbirine benzer şekilde olmak üzere sayfa kenarlarında yukarıdan aşağı inen bir sıra ile küçük sözlük, sayfa ortalarında gerçek veya temsili mektup örnekleri, bazı farklılıklarla dört işlem, gibi günlük hayatta gerekli olabilecek bilgiler vardır.

Halil İbrahim Haksever, kütüphanelerde karşılaştığı eserlere göre münşeâtları geniş bir tasnife tabi tutmuş ve *inşâ-i merğûb* adıyla karşılaştığı eserleri 'Örnek Metinlerin Toplandığı Kısmen Didaktik Münşeâtlar' başlığı altında değerlendirmiş; bunlardan birini 'Yazarı tespit edilemeyen eserde yazının öneminden, bütün yönleriyle mektubun nasıl yazılacağından bahsedilip çok sayıda değişik örnekler verilmiştir.' şeklinde; diğerini ise 'Seyyid Ali'nin bu eserinde kısa bir sözlük, hitabetin öneminden bahseden bölüm ve katibe gerekli olan bilgilerden sonra değişik makam sahiplerine nasıl mektup yazılacağını gösteren tarihli ve imzalı örnekler verilmiştir. Eserde ticari yazışma örnekleri de vardır.' şeklinde tanıtmıştır (Haksever, 1995: 245-248).

Orhan Şaik Gökyay'ın da 'İstanbul kitaplıklarında, bu konu için bakıp incelediğim yetmiş kadar 'Münşeât' mecmuasının çoğu dil ve üslup bakımından, neredeyse birbirinin örneği sayılabilecek niteliktedir ve birini ötekinden ayırt edebilecek bilirli bir özellik göstermemektedir.' (Gökyay, 1974: 18) dediği gibi; bu tür mecmualar ya büyük ölçüde diğerinden kopya edilmiş veya da ortak düşüncelerle birbirine benzer şekilde oluşturulmuş eserlerdir.

Ahmed / Seyyid Ahmedî'nin İnşâ-i Merğûbu

Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 398 numarada kayıtlı *Ahmed* ya da *Seyyid Ahmedî* adlı bir şahsın *İnşâ-i Merğûb* adlı eseri, aynı kütüphanede aynı adla kayıtlı diğer iki benzerinde de olduğu gibi; başta resmî veya özel mektuplar olmak üzere, değişik sözlüşme, tutanak örnekleri, sözlük ve faydalı matematik bilgileriyle türünün tipik ve güzel bir örneği sayılabilir.

Müellifin adını ketebe kayıtlarından öğrenebiliyoruz. Ancak bir yerde *Bende-i Ahmed*, bir yerde *Seyyid Ahmedî* şeklinde geçmektedir. Bu isimlerden birinin müellif, diğerinin müstensih olma ihtimali varsa da; kayıt tarihlerinin aynı olması, aynı kişi olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Nüşa Tavsifi

Beyaz, basit, yer yer yırtılmış karton ciltli; 220x160 mm-170x110 mm ebatlarında; zahriyyesinde çiçek motifi bulunan; mat, kalınca, bazı yerlerinde

rutubet lekeleri olan beyaz kâğıda; rik'a, nesih ve divanî özellikler gösteren yazıyla yazılmıştır. 22 yapraktan oluşan eserin her sayfasında yedi satır vardır; 20b-22a sayfaları, rakamları ihtiva eden matematiksel işlemlerden oluşmuştur. Başlıklar, sözlük kısmındaki bilinmesi istenilen kelimeler ve bazı önemli yerler kırmızı, metinler ise siyah mürekkeple yazılmıştır.

Başlıca Bölümler

Eser, mukaddime dışında nesre dayalı on bir; rakamlarla ilgili üç; aylarla ilgili bir bölüm olmak üzere toplam on altı ana başlık ile rakamlar bölümündeki dört alt başlıktan oluşmaktadır. Metinlerden oluşan kısımların beşi *mektup* olarak adlandırılmıştır. Diğerlerinden, kölelikten azat belgesi; *atıknâme*¹, borç senedi ve zeamet toplama makbuzu; *temessük*, alacak verecek olmadığını gösterir belge; *ibrânâme*, kira kontratı; *icâre tezkiresi*, alınan bir mektuba verilen cevap yazısı; *kâime* şeklinde adlandırılmıştır. Mektup niteliği taşıyanlar, dil ve üslup olarak daha ağır, resmî veya gayr-ı resmî mukavele niteliği taşıyanlar biraz daha sade bir dille yazılmıştır.

Mukaddime dışındaki başlık ve alt başlıklar sırasıyla şöyledir: 'Sûret-i Mektûb Ednâdan A' lâya Bu Gûne Ta' hrîr Olunur, 'Sûret-i Mektûb A' krândan Em' sâle Bu Gûne Ta' hrîr Olunur, 'Sûret-i ' Atî' k-nâme Bu Siyâ' k Üzre Ta' hrîr Olunur, 'Sûret-i Temessük Bu Üslûb Üzre Ta' hrîr Olunur, 'Sûret-i İbrâ' -nâme Bu Siyâ' k Üzere Ta' hrîr Olunur, İcâre Te' zkeresi Bu Siyâ' k Üzere Ta' hrîr Olunur, 'Sûret-i Kâ' ime Bu Üslûb Üzere Ta' hrîr Olunur, Zevcinden ' Halilesine Bu Gûne Mektûb Ta' hrîr Olunur, Tav' siye-i Müş' ir 'Sûret-i Mektûb Bu Gûne Ta' hrîr Olunur, Medîne-i Münevverde Ferâşet Vekîline Mektûb Bu Gûne Ta' hrîr Olunur, Erbâb-ı Ze' âmetden Der-' uhde Temessüki Bu Gûne Ta' hrîr Olunur, Der-beyân-ı ' Kavâ' id-i Er' kâm; 'Sûret-i ' Kara Cümle, 'Sûret-i ' Darb, 'Sûret-i Tefrî' k, 'Sûret-i Tan' sîf, 'Sûret-i Ta' ksîm, A' kçe' i Pâre İtmek Bu ' Kâ' ide üzeredür, Pâre' i Ğuruş İtmek Bu ' Kâ' ide üzeredür, Ğuruşî Kîse İtmek Bu ' Kâ' ide üzeredür, Der-beyân-ı Şühûr-ı ' Arabî.

1 - Bu terim her ne kadar sözlüklerde 'itknâme' şeklinde ise de, eserde 'atıknâme' şeklinde yazılmıştır.

Sözlük

Eserde ilk sayfadan son sayfaya kadar devam eden sayfa kenarlarına yukarıdan aşağı yazılmış toplam 469 kelimeelik küçük bir sözlük vardır. Her sayfadaki metinde bilinmesi zor kabul edilen bazı kelime ve terkipler için, bilinebilir karşılıklar verilmiştir. Temel kelimeler siyah, karşılıkları ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu yapılırken 'teveccüh: yönelmek, fersûde: aşınmış, imkân: güç yetmek, inbisâ' t: açılma' k, belâgat: sözü yerlü yerinde' örneklerinde olduğu gibi Arapça-Farsça bir kelime veya terkibe Türkçe kökenli kelime ile karşılık verilirken; bilineceği tahmin edilen Arapça-Farsça kökenli kelime veya terkiplerle de karşılık verildiği olmuştur: 'şiyem: ' hüsn-i ' hul' k, münâcât: nihânî tekellüm, merğûb: ' kıymetlü, münşiyân: inşâ' idiciler, me' zâmîn: cem' -i ma' zmûn'

Mukaddime

Eser, 3b-6a varakları arasında yer alan bir mukaddime ile başlıyor. Eserin adı **Hâzâ İnşâ'-i Merğûb** olarak yarısı kırmızı, yarısı siyah mürekkeple yazılmış. 'Bismillâhi Celle Celâlihû ve ' Amme Nevâlühû ve ' s- ' Salâtü ve ' s- Selâm' ifadeleri, hem mukaddimenin başlığı, hem de hamdele ve salvelenin ilk cümlesi olabilecek şekilde kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Salât ve selâmdan sonra, 'İşbu ' ilm-i inşâ be-ğâyet la' tıf bir ' ilmdür' denilerek inşâ ilminin önemi, Hz. Ali'den nakledilen sözlerle de beslenip güçlendirilmiş; 'Evlâdınızı kâtiblik ' san' atıyla ulu eylemege sa' y ve ihtimâm idiñ, zîrâ kitâbet cümle ' sanâyi' iñ eşrefi ve gâyet a' lâsıdur.' denilerek kâtiplik mesleği övülmüştür. Daha sonra kâtiplerin bilmesi gereken fesahat ve belagat kuralları; kâğıdın kullanımı hakkında uyarılar; yazı yazdıktan sonra üzerine bir miktar toz toprak serperek, meramın yerine gelmesi için bereketlendirilmesi tavsiyeleri; bitiminde tarih atılması; kalemin yongasını, mürekkebin damlasını, kâğıdın bir parçasını bile ayak altına atmanın fakirlik ve zillete sebep olacağı; kalem ve kâğıda hürmetin devlete nail olmaya, hürmete riayet etmemenin hor ve hakirliğe sebep olacağı uyarılarıyla son bulmuştur. Bkz. (Hâzâ İnşâ-i Merğûb)

Alt Makamdan Üst Makama Mektup Örneği

İlk bölüm, alt makamdan üst makama yazılacak mektup örneğini göstermektedir. Elkâb denilen ilk bölümünde ‘Devletlü mürüvvetlü mezîd re‘fetlü sul‘ tânum ‘ağâ-yı ‘zî-şân ‘hazretleriniñ ‘hâk-i pâ-yı mekârim-i iştimâllerine ‘sad-hezâr ta‘zîm ü tef‘hîm ve kemâl-i ‘aciz ü ifti‘kâr ile’ şeklinde devam edip giden övücü sıfatlarla hitap sözleri yer alır. Daha sonra hitap edilene hayır dualar edilir. Tekrar edilen övücü sıfatlardan sonra Çukadar El-Hâc Hüseyin eliyle gönderdiği mektup ve yüz kuruşluk bahşişin kendisine ulaşmış olduğunu ve memnuniyetini bildirilir. Tekrar tazim bildiren övücü sıfatlarla hitap edilip; mektup, muhatabının ömrünün uzun olması, belalardan korunması için dua edilir. Mektubun, görev süresi dolarak geri dönmekte olan Çukadar ile gönderildiği de kaydedilir ve tekrar hayır dualar edilir. Genel posta sisteminden söz edilmeyip, mektupların özel şahıslarla gönderilmiş görünmesi, dönemin özelliği hakkında bilgi vermesi açısından dikkat çekicidir. Bkz. (Şûret-i Mektûb Ednâdan A‘lâya Bu Gûne Tahrîr Olunur)

Akran Kişiler Arasındaki Mektup Örneği

İkinci bölümde, akran kişiler arasında yazılabilecek mektup örneğine yer verilir. Elkabda kullanılan sıfatları karşılayan ifadeler, bir önceki mektuba göre değişmiş görünse de, yüceltici özellikleri ortaktır. Elkab ve ser-name bölümlerindeki yüceltici sıfatlardan sonra, hal hatır sorup, ilgi ve iltifatlarından mutlu olacağını bildirip, nice zamandır beklediği mektubu almaktan çok mutlu olduğunu; bundan sonra da geliş gidişler esnasında sıhhat haberlerini bildiren mektuplar beklediğini bildirip, iyi dilekleriyle bitirir. Mektup örnekleri belki de yalnızca temsili olmaları dolayısıyla içeriğinde yüceltici sözler iyi dilekler dışında fazla bir şey yok. Sanki yalnızca övgü ve iltifat bildiren sanatlı bir üslup örneği yaratılmaya çalışılmıştır. Bkz. (Şûret-i Mektûb Akrândan Emsâle Bu Gûne Tahrîr Olunur)

Kölelikten Azatlık Belgesi Örneği

Kölelikten azat belgesinin nasıl düzenleneceğini gösteren örnek bir metindir. Mektuplardaki süslü üslûp, resmî veya gayr-ı resmî tezkire özelliği taşıyan örnek metinlerde biraz daha sadeleştirilip, daha çok meramın anlatılmasına önem verilmiştir. Bin iki yüz on senesi, Safer ayının beşinci

günü Gürcü esirelerinden; orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü, Mahbûbe adlı cariyesini Allah ve Rasûlü'nün rızası için azat ettiğini; bundan sonra diğer hür Müslümanlar gibi hür olup, istediği tarafa gitmekte, istediği gibi davranmakta serbest olduğunu; ona kimsenin karışmaması için eline bu azatlık senedinin verildiğini bildiren ifadelerle, belgenin düzenlendiği tarih belirtilmiştir. Bkz. (Şûret-i ' Atîk-nâme Bu Siyâk Üzre Tahrîr Olunur²)

Borç Senedi Örneği

Bir borç senedinin nasıl düzenleneceğini gösteren örnek bir metindir. Bir önceki bölümdeki Atîk-nâme ile aynı tarihin konulması, metinlerin gerçek değil, temsili olduğu kanaatini uyandırıyor. Bin iki yüz on senesi, Safer ayının beşinci günü, Bahçekapılı sarraf Dimitriyan'dan üç yüz altmış bir günlük vade ile bin kuruş borç alđını, vurgulamak amacıyla yarısının beş yüz kuruş ettiğini belirtir ve zamanı geldiğinde, borcunu tam olarak ödeyip, mühürlü borç senedini geriye alıp yırtacağını beyan ederler. Bkz. (Şûret-i Temessük Bu Üslûb Üzre Tahrîr Olunur)

Aklama Senedi (İbrânâme) Örneği

Tarafların aralarında alacak verecek kalmayıp, birbirlerini akladıklarını gösteren bir senet örneği düzenlenmiştir. Sadık Ağa ile daha önce aralarında cereyan eden alış veriş ve değişik muamelelerine ait hesaplarının görüldüğünü; aralarında bir kuruşluk bile alacaklarının kalmadığını; her birinin diğerini akladığını; bundan böyle aralarında herhangi bir mektup, tahvil vb. bir şey ortaya çıkarsa itibar edilmemesi gerektiğini; bu konuda ilişik kesme senedi düzenlenip, gerektiğinde ibraz edebilmesi için taraflara verildiği belirtilip, tarih tekrar hatırlatılmıştır. Bkz. (Şûret-i İbrâ-nâme Bu Siyâk Üzere Tahrîr Olunur)

Kira Mukavelesi Örneği

Kira veya gelir mukavelesinin nasıl yapılacağını gösteren örnek metindir. Gelirin bulunduğu yer; borcu kimin üstlendiği, mukavelenin hangi yıl ve ayda düzenlendiği, her ay kaç akçe ödeneceği, yılda tamamının kaç akçe

2 - Sözlüklerde 'ıtknâme' şeklinde geçmesine karşın, eserde 'atioknâme' şeklinde yazıldığından, metne bağlı kaldık.

olacağı; hangi aydan başlayıp, hangi ayda sona ereceği belirtilmiştir. Bkz. (İcâre Tezkeresi Bu Siyâk Üzere Tahrîr Olunur)

Büyükten Küçüğe Cevap Mektubu Örneği

Kâime, Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü'nde, '*Eskiden büyüklerden küçüklere yazılan resmî kâğıtlardan birinin adı idi.*' şeklinde tanımlanmıştır (Pakalın, 1993: 140). Kelimenin bir anlamı da, '*ferman buyruk*'tur (Devellioğlu, 2000: 482). Uzun iltifatkâr sıfatlardan sonra, muhatabının gönderdiği mektubu ulaştığında kendilerini görmüş kadar memnun olduklarının bildirilmesi; aralarındaki hukukun unutulmasının mümkün olmadığı; ayrı olmalarına rağmen hayır duadan unutmadığı; kendisinin de unutulmaması temennisiyle sona eriyor. Bkz. (Şûret-i Kâ'ime Bu Üslûb Üzere Tahrîr Olunur)

Kocadan Eşine Yazılacak Mektup Örneği

Kocasından hanımına yazılabilecek bir mektup örneğidir. Koca hanımına elkâbda '*İffetlü' i' smetlü ehl-i beytüm Monla' Kadın' hazretlerinin...*' diyerek; adamlarından El-Hâc Ali, eşinin bulunduğu diyara gideceğinden kendinin sağlık haberlerini bildiren mektup yazıp, onun aracılığı ile beraberinde harçlık için yüz kuruş gönderdiğini bildirir. Bu arada, oğlu Seyyid Hüseyin Efendi ve kızı Şerife Nâile Hanım'ın da hal ve hatırını sorup gözlerinden öptüğünü; onları dünya gözüyle görmeyi istediğini, kendini hayır duadan unutmamaları dileğini; imkan bulurlarsa, mektup yazmalarının kendini memnun edeceğini bildirir. Mektup, eşinin iffetini korumaya devam etmesi dileği ve duası ile biter. Bkz. (Zevcinden Halîlesine Bu Gûne Mektûb Tahrîr Olunur)

Tavsiye Mektubu Örneği

Gönderenin, samimî dostluk sıfatlarıyla hitap ettiği birisine, El-Hâc İbrahim Ağa aracılığı ile gönderdiği mektupla, övücü hitaplardan sonra, dostluklarının devamını temenni eder; kendine ulaşan kişiye ilgisini esirgememesi ve onun dileğini yerine getirmesi ricasında bulunur. Bkz. (Tavsiye-i Müş'ir Şûret-i Mektûb Bu Gûne Tahrîr Olunur)

Feraşat Vekiline Mektup Örneği

Hız. Peygamberin kabrinin, temizlik bakım hizmetlerini yapana bir miktar para göndererek, sevabına ortak olma dileğini içeren bir mektup örneğidir. Medine'deki temizlik görevlisi Şeyh Ahmet Efendi'ye, hacca gidenler veya Surre Alayı aracılığı ile onun adına da Hız. Peygamber'in Ravza-i Mutahhara ve Merkad-i Münevverelerine hizmette bulunması ricası ile gönderilen mektup ve içine konulan iki adet altın '*zer-i mahbûb*'ın bildirilmesi; Surre Alayı'nın dönüşünde kendisinden mektup beklediği ricası ile hayır duada bulunmaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III. cildinin '*Surre Alayı*' maddesinde bu gelenek hakkında geniş bilgi vermiştir: '*Zira mahmil, makamat-ı mübarekeye yalnız Padişahın ve saray erkânının değil, müminlerden her kim dilerse onların da armağanlarını iletirdi. Evkaf Nezareti vasıtasıyla alınır, verilir, bir yüzünde gönderenin, öbür yüzünde alacak olan kimsenin adresleri işlenmiş, meşinden yapılı feraşet çantaları olurdu. Bu çantanın içine sahibi, kudretine göre bir miktar para koyar gönderir; dönüşte de yine aynı çanta ile zezem, kına, ödağacı, hurma, akik yüzük, gümüş basur halkası ve saire gibi ufak tefek hediye alırđı. Bu hediyeleri gönderen feraşet vekilleri, İstanbul'da kalan ve herhangi bir yüzden bizzat hacca gidemeyen müminlerin namına Kâbe'de hizmet ve dua eden birtakım fukara idi ki, bütün yıl, işte şundan bundan gelen o paralarla geçinirlerdi*' (Pakalın, 1993: 280-286). Bkz. (Medîne-i Münevverde Ferâşet Vekiline Mektûb Bu Güne Tahrîr Olunur)

Zeâmet Vergisi Toplama Belgesi Örneği

Hüdavendigâr Sancağı'nda mutasarrıf olduğu Karapürcek ve ona tabi bölgenin bir yıllık zeâmetinin, bin iki yüz on senesi Martı'nın başından Şubat sonuna kadar toplamaya talip olan El-Hâc Eşrefî Ahmed Efendi'ye altı bin kuruşa ihale edildiği ve tarafların bunu kabul ettiğini; adı geçenin zeâmeti ve diğer bütün resmî işlemlerden alınacak vergileri toplamakla tek yetkili olduğunu, dışarıdan kimsenin karışmaması gerektiğini gösteren bir belge örneğidir.³ Bkz. (Erbâb-ı Ze'âmetden Der-^ç uhde Temessüki Bu Güne Tahrîr Olunur)

3 - O dönemde yılbaşı Mart ayı ile başlamaktadır.

Sayılarla İlgili Kurallar

Eser, yazışma ve sözleşme örnekleri yanında, günlük hayatta gerekli bazı sayısal işlemler hakkında bilgiler içermektedir. Matematikteki dört işlem, akçenin paraya, paranın kuruşa dönüştürülme bilgileri, çarpım cetveli örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

‘‘Sûret-i ‘kara cümle’ başlığı altında bir toplama işlemi örneği ve sağlaması; ‘‘Sûret-i ‘darb’ başlığı atında çarpma işlemi ve sağlaması; ‘‘Sûret-i tefrîk’ başlığı altında çıkarma işlemi ve sağlaması; ‘‘Sûret-i tensîf’ başlığı atında ikiye bölme işlemi ve sağlaması; ‘‘Sûret-i ta‘ksîm’ başlığı atında bölme işlemi ve sağlamasının örnekleri gösterilmiştir. Sayılarla ilgili son olarak, 1’den 9’a kadarki sayıların çarpım cetveli verilmiştir. (Bkz. Der-beyân-ı Kâvâ‘ id-i Erkâm)

Akçenin Paraya Çevrilmesi

Akçenin paraya çevrilmesi için üçe bölünmesi gerektiği bilgisi yanında; örnek bir işlemle anlatılmıştır. (Bkz. Akçe’i Pâre İtmek Bu Kâ‘ide Üzredür)

Paranın Kuruşa Çevrilmesi

Paranın kuruşa çevrilmesi işlemi örneği verilmiş ve paranın kuruşa çevrilmesi için dörde bölünmesi gerektiği açıklaması yapılmıştır. (Bkz. Pâre’i Ğuruş İtmek Bu Kâ‘ide Üzredür)

Çarpım cetvelinin alt kısmında ‘Bende-i Ahmed ‘an- kâtib-i ‘kalem-i dîvân-ı hümayûn sene 1211 (1796) fî 21(٢١) Receb’ şeklinde bir ketebe kaydı vardır.

Arabî Aylar

Bu başlık altında Arabî ayların adları ve kısaltma harfleri verilmiştir. (Der-beyân-ı Şühûr-ı ‘Arabî)

Yukarıda belirttiğimiz kayıttan başka en sonda, ‘Temmetü’l-İnşâ-i Merğûb bi-‘inâyeti’llâhi te‘âlâ sevvedehü’l-fa‘kîr⁴ ve ez‘afe’l-kitâbeti Seyyid Ahmedî

4 - Metinde okunaklı değil, anlama uygun düşeceği için, ‘sevvede’ şeklinde okuduk.

el-^c kavî ve ğafera ^c zünûbehû velivâlihi⁵ ve'l-cemî' ü'l-mü' minîn ve'l-mü' minât ve bi-^c hurmeti seyidi'l-evvelîn ve'l-â^c hirîn Sene 1211 fî-evâsı^c t-ı (ب) Receb' şeklinde bir de temmet kaydı vardır.

Transkripsiyonlu Metin

'İlm-i İnşâda Müsta' mel Olan Luğatlardur⁶

(1b der-kenar) iftitâh: başlamak / tenvîr: rûşen itmek⁷ / îzâh: 'ıyân itmek / îkân: ma^clûm idinmek / ihtiyâr: intiĥâb itmek / dirâyet: bilmek / serâsîm: nişanlı ve bellü

(1b sayfada) 'unvân: mektûb evveli / ĥâtıme: âĥir / ihtinâm: âĥir olmak / intiĥâ: şoña ermek / bî-kıyâs: nihâyetden taşra / niyâzmend: niyâz / ma^c nîdâr: hâşu'l-keîâm / mergûb: kıymetlü / müşevvah⁸: zînetlü / ercümend: ĥürmetlü / mükellef: zaĥmetlü / mü'eyyed: kuvvetlü / terķîm: yazmak / mestûr: yazılmış / müşaĥĥah: toĝrulmuş / me^c ânî: ma^c nâlar / müfađđal: beyân olmuş / cemîl: güzel / müzehheb: altunlu / muraşşâ^c: cevâhirlü / müzeyyen: düzgülü / pîrâye: zînet / muşanna^c: naķışlu / irtisâm: naķş itmek / cenân: gönül / ta^c aşşuĥ: sevmek / maĥbû^c: sevilmiş / ĥullân: dostlar / muşâdaķât: dostluĥ / vâzıĥ: açık / nihân: gizlü / ihfâ: nihân itmek / i^c lân: 'ıyân itmek / tefađđul: ululanmak / eşrâf: ulu kişiler / eflĥâm: ululuĥ

(2a der-kener) irtizâ: beĝenmek / ibtiyâ^c: şatun almak / mî-koned: güci yetmek / istiĥâ^c at: ĥâdir olmak / nefis müşemmen: ağır bahalı / temennî tereccî: ümîd itmek / teĝâfûl: özün bilmez olmak

(2a sayfada) mübeccel: ululanmak / fezâ^c il: ululuĥlar / ĥarîĥa: mizâc / fu^c âd: gönül / pesende: beĝenilmiş / tavşîf: medĥ itmek / istiĥsân: pesend itmek / intiĥâb: öñerilmek⁹ / sâmi: yüce / câh: manşıb / derecât: mertebeler / 'avâtıf: eyilikler / mevâhib: virgüler / bezl: virmek / 'atıyye: baĥşış / tecnis: iki

5 - Geleneksel dua sözlerine uygun deĝilse de, metide yazılan şekliyle okumayı tercih ettik.

6 - Metinde 'müsta' mil' şeklinde harekelenmiş, anlam gereĝi 'müsta³⁴mel' okuduk.

7 - (تغیر), şeklinde yazılmış olan kelimeyi, 'rûşen itmek' karřıĝımından dolayı 'tenvîr' şeklinde okuduk.

8 - 'Müşevvah' (مشوّه) olarak okuduĝumuz kelimeyi sözlüklerde bulamadık.

9 - 'Intiĥâb' karřılıĝı olarak 'öñerilmek' kelimesini sözlüklerde bulamadık, yanlış yazılmış veya okunmuş olabilir.

nev^c eytmek / ecnâs: gûn-â-gûn / digergûn: bir ğayr dürlü / ma^c ârif: bilmekler / dâna: bilici / iş^c âr: bildürmek / istiğrâb: te^c accüb itmek / im^c an: diğķat itmek / i^c tinâ: ihtimâm itmek / kitâbet: yazu yazmaķ / merķûm: yazılmış / erķâm: yazular / hüveydâ: âşikâre / maĥâsin: güzellikler / elfâz: sözler / muĥâvere: cevâblaşmaķ / ĥalâvet: şîrîn / şîrîn: tatlu / fâris: atlı / râcil: piyâde / muĥtevî: şâmil

(2b der-kenar) iştimâl: iĥâta itmek / ictimâ^c: bir yire gelmek / maĥâfil: dernekler / münîf: âli / i^c tilâ: yücelik / neşât: feraĥ / behremend: naşîblü / muvâzıbet: müdâvemet

(2b sayfada) şümûl: şâmil / te^c ârûf: kaplamak / hünermend: bilişmek / mu^c azzez: ĥürmetlü / muşarraĥ: âşikâre / par par: zâhir / ekrem: izzetlü / mufađđal: ululanmış / izâm: ulu kişiler / müşeyyed: yüce¹⁰ / mu^c allâ: yüce olmuş / muvâzıbet: müdâvemet¹¹ / lâ-yezâl: ale^c d-devâm / mülâzemet: ebedî olmaķ¹² / irtikâ: işi üzerine¹³ / tenşît: feraĥ / istişâre: müşâvere / maĥzûz: sevinmiş / behcet: sürûr / müferriĥ: sevindirici / iktibâs: nef^c almaķ / temettu^c: fâ^c idelenmek / müstefid: fâ^c idelenici / fevâyd: iyilikler / iltimâs: taleb itmek / rıfķ: iyilik / ibtihâl: yalvarmaķ / istid^c â: taleb / maķşûd: dilenmiş / murâd: dilek / himmet: kaşd-ı gönül / kâmkâr: murâd işleyici / utûfet: şefķatlı / şefîķ: mihribân / teraĥĥum: şefķat itmek / eşfâķ: esirgemek

(3a der-kenar) feraĥ-baĥş: neşât bağışlayıcı / muĥabbe: gökcek / melâĥat: güzellik / müdevven: cem^c olunmuş / ğalle: ĥâşıl / fi'l-cümle: ĥâşu'l- kelâm / taķarrür: bir yire olmaķ

(3a sayfada) mihribân: muĥabbetlü / bî-riyâ: iĥlâşile / ta^c alluķ: miĥnet itmek¹⁴ / zamâyir: gönüller / dil-rübâ: gönül kaıcı / ğam-güsâr: eglence / ĥâlîşü'l-fu^c âd: kalbi pâķ/ maĥzâ: şâfi / muşâfât: meveddet / revnaķ: leĥâfet ve şafâ / mevhibe: bağışlamaķ / mün^c im ve muĥsin: iyilik idici / lâ-yu^c ad: sağıssız / lâ-yuĥşâ-^c adâd: ĥişâbsız / aĥşâ: şaymaķ / fevķa'l-me^c mûl: umulmuşdan ziyâde / nüvâziş: oĥşamaķ / dil-nüvâz: gönül oķsayıcı / me^c ârib: ĥâcetlü / şaķaleyn: ins,

10 - 'Yüce', metinde 'teveccüh' (توجه) gibi yazılmış.

11 - 'Muvâzıbet', metinde dat (ض) harfi ile yazılmış.

12 - 'ebedî' okunuşundan emin olamadık.

13 - 'İşi' okunuşundan emin olamadık.

14 - Kelimelerin okunuş ve anlamlarından emin olamadık.

cins / beşer: insân / beşeriyet: insânlık / faḥr: nazlanmak / ʿ işve: nâz / mufahḥir: nazlanıcı / müstağnî: ḥâcetsiz / talâkat: hoş sözlü / taʿ allüm: öğrenmek / ʿ ârif: bilici / maẓmûn: sözün maʿ nâsı / dirâyet: aḥlamak / şâm: aḥşâm / seḥer: şabâḥ / aḥyânen: baʿ zı vaktde / müdâm: her vaktde / istikmâl: tamâm itmek

(3b) iktidâ: uymak / ibtidâ: başlamak / istiʿ ânet: meded istemek / münâcât: nihânî tekellüm / müzâheret: yardım itmek / şanâyîʿ: cemʿ -i şanʿ at / duhûr: zemânlar / mürûr ʿ ubûr: geçmek

(4a) leʿ âlî-i nizâm: dizilmiş incü / dürr-i meknûn: gizlenmiş incü / aşdâf: incü kapları / nefâset: kıymetli olmak / ğâyeteʿ l-fedâ: nihâyet-i ḥüsn¹⁵ / merâtib: mertebeler / mekâtib: mektûblar / mezâmîn: cemʿ -i maẓmûn

(4b) müstaʿ mel: kullanılmış / ʿ ibârât: sözler / iʿ râb: hareke / müzekker-müʿ ennes: erkek dişi / eʿ âlî: yüksekler / edânî: alçaqlar / esâfil: mişlüʿ l-ḥâklar / ekâbir: kaḫı büyükler

(5a) emşâl: beñzeşler / zîr ü bâlâ: aşağı yukarı / ebyât: beytler / eşʿ ar: mevznûn sözler / murabbaʿ: çâr-kûşe / saʿ id: mübârek / müstaḥsen: begenilmiş / lâ-beʿ s: zararlı yok

(5b) ḥâk ve türâb: toprak / feşânden: nişâr itmek / nişâr: saçmak / esraʿ : kaḫı tez / vâmîk: ʿ âşîk / râğîb: mâʿ il / vâşîk: niyyet-i muḥkem¹⁶ / veşîka: pek ve ʿ uhde¹⁷

(6a) ḥâme: kalem / tırâşende: kalem yoñgası / midâd: mürekkeb / kaḫre: tamlar / defʿ a: parça / zîr-i aḫdem: ayak altı / ifâ: bırakmak / mücânebet: kaçınmak

(6b) zî-şân: şân şâḫibi / şad-hezâr: yüz biñ / tefḥîm: ululuk / rûy-mâl: yüz komak¹⁸ / cebîn: alın / fersûde: aşınmış / teʿ diyye: edâ itmek / pervâz: uçmak

(7a) bâhir: ğâyete rûşen / şeref: ululuk / mebʿ ûş: irsâl olunmuş / fristâde: gönderilmiş gitmiş / vürûd u âmeden: vüşûl bulmak / resîde: irişmiş / pür-cûd: seḥâ ile tolu / âsîb: miḫnet

15 - Tamlamaların okunuş ve anlamlarından emin olmadık.

16 - 'Niyyet' kelimesinin okunuşundan emin olmadık.

17 - 'pek ve ʿ uhde' kelimelerinin okunuşundan emin olmadık.

18 - 'komak' kelimesi metinde 'koḫmak' şeklindedir, anlama daha uygun olduğu için böyle okuduk.

(7b) pîşgâh: huzur / iclâl: ululuk / maşîr: varacak yir / merfu^ç: yücelenmiş / mütעהaşşîş: maşşûs olan / maţıyye: binecek deve / sevķ: sürmek / ^çazîmet: kaçd itmek

(8a) evc-i âsumân: gök üzeri / vâlâ-himem: himmetleri çok / cezîlü'l-kerem: ihsânı çok / ħamiyyet: ħayret ve şıyânet / şiyem: ħüsn-i ħulķ / bâġ-ı irem: cennet bâġı / şunûf: ġûn-â-ġûn / i^çzâz ve ikrâm: ululuk

(8b) şemîm: ħoş koķulu / nev-şükûfte: tâze açılmış / ^çabher: nergis / nesîm: yumuşak yil / teveccüh: yönelmek / nîm-nigâh: yarım nażar / dil-rubûde: göñli kapılmış / pervâz: uçmak

(9a) karîn: yar yoldaş / zevi'l-vefâ: vefâ şâġibi / ġüzârende evķât: vaķt geçeri / belâġat: sözü yerlü yerinde / münşiyân: inşâ^ç idiciler / engüş-der-dehân: barmaġın aġzına koķmak / ħayret: nigâh itmek

(9b) inbisât: açılmak / semend: at / irġâ-yı ^çinân: dizgin / nîm-ġaţve: yarım adım / tecâvûze: ħadden geçmek / imkân: güç yetmek / çend-rûzigâr: nice zemân

(10a) ġüşâde-bâd: açık olsun / şükûfte: açılmış / verd-i aġmer: kırmızı ġül / şükûfe: çiçek / zevâhir: çiçekler / mu^çaţtar: ħoş koķulu / reyġân: feslegen çiçegi

(10b) taġrîr-i i^çtâķ: âzâd itmek / ba^çde'l-yevm: bu ġünden soñra / aġrâr: cem^ç-i ħürr / keyfe-mâ-teşâ^ç: nice dilerse / ħürriyet: âzâdluluk / ^çatîķ-nâme: âzâd kaġıdı / i^çâr: çıkarmak¹⁹

(11a) evâ^çil: ayıñ ibtidâsı / ^çaşer: ayıñ onı / mi^çeteyn: (iki) yüz / elf: biñ / şadâķatlü: ħayâsından şaķınan / karz: ödünç / va^çde: zamân

(11b) aġz u ķabz: almak zabt / vâcibü'l-edâ: üzerine edâsı lâzım / zimmet: ķabzına geçmek / bâlâ: yukaru / meşûr: yazılmış / meblaġ: aķçe / ħulûlinde: vaķt girmek / i^çtâ: virmek

(12a) şaķķ: yarmaķ / zîde ķadrehû: ululuġı ziyâde olsun / bundan aķdem: evvel-be-evvel olan / beynimüzde: aramızda / cihân: ġerdân / aġz ve ^çâtâ: alış veriş / mu^çâmelât-ı şettâ: bölük bölük / pervâz: pervâz

19 - '^çâr' kelimesinin okunuşundan emin olamdık.

(12b) târîh-i kitâb: yazıldığı gün / şahîha: toğrı / kâffe-i meşâlibât: mecmû'ı maşlûb olınan / zimmet: şabzına geçmek / ibrâ ve ışkât: da' vâdan düşmek / şarafeyn: iki şaraf / taşvîlât: temessükler

(13a) be-her şehr: her ay / 'an-sene-i kâmile: tamâm bir senede / müctemî': bir yire gelici / ğâyet: nihâyet / cibâyet: câbîlik / ğurre: ayıñ evveli / mâhikâne: aylık / ğüzeşte: geçmiş

(13b) üslûb: yol / meveddet: döstlük / çi'âr: nişân / dâder birâder: şarındaş / sûtûde: memdûh²⁰ / mütezâyid: ziyâde olıcı / müteşâ'id: yukarı çıkıcı

(14a) mecd ü menzilet: rütbe ve ululuk / ez-şadîm: eskiden / nemîka: nazm taşrîr / dil-ğüşâ: ğöñül alıcı / peyâm-ı 'âfiyet: şağlık ğaberi / müş'ir: bildirici / firistâde: ğönderilmiş

(14b) tevķîr: ri'âyet itmek / ferâmûş: unutmak / mehcûr: ba'id olmiş / mecbûr: ma' rûf²¹ / ümîdlü: ümîdlü ²² / nisyân: unutmak / pervâz: uçmak

15a) ğalîle: nikâhlu 'avret / 'işmet: paklık / meserret: maşabbet ve meveddet / mihr dâd: cem' idici²³ / ğâvî: ğâlîř²⁴ / dürr ü le'âl: ğâşş incü / fâyıka: a'lâ

(15b) istifsâr: ğâşır şormak / istiğbâr: ğaber şormak / isti'âm: bilmek / istikânet: tevâzu' itmek / istid'â: şaleb itmek / şafâ-yı ğâşır: ğöñül ğoşlığı / sığğat-i beden: vücûd şağlığı

(16a) iştiyâk: özlemek / bûs taķbîl: öpmek / vedî'a: emânet itmek / 'an-şarîb: yakında / teşvvuk: heves itmek / mütereddidîn: ğelüp gidici / inhâ: ifhâm ve iş'âr

(16b) 'işmet: ğarâmdan řaķınan / tavşiye: ışmarlamak / re' fet: şefkat / kâmkâr: murâd işleyici / nâdî: meclis / iştimâl: ihâşa itmek²⁵ / şavb evb: ²⁶ (ihâşa itmek)

20 - Kelime, 'maşdûm' şeklinde yazılmış, anlam ğereği 'memdûh' okuduk.

21 - Kelimer arsındaki anlam ilişkisini kuramadık.

22 - Aynı kelimeler verildiğine ğöre, bir yanlışlık olmalı.

23 - 'Mihr dâd' ile 'cem idici' karşılığından anlam ilişkisi yok; 'cem' idici', bir alttaki 'ğâvî'nin karşılığı olmalı.

24 - 'ğâvî'nin karşılığı, bir üçte yazılı olan 'cem idici' olmalı; 'oğâlîos' de 'mihr dâd'ın karşılığı olabilir.

25 - Arada başka kelime olmasına rağmen, anlam ğereği 'iştimâl ve iohâota itmek' kelimelerini birkilte aldık.

26 - 'şavb evb' kelimelerine verilen 'ihâşa itmek' karşılığı uymuyor; 'ihâşa itmek' bir yukardaki 'iştimâl' kelimesinin karşılığı.

(17a) ber-vech-i uhrâ: lâyıķ-ı vech üzere / hitâm: iş soñı / zamîr-i münîr: gönli rûşen / hursîd-naẓîr: güneş gibi / senâkâr: duâ idici / kadîm: eski / müstedîm: hemîşe

(17b) tecvîz ve tesvîg: câ iz görmek / mütemennâ: umulmuş / müsâ ade: yardım itmek / füzûn-bâd: ziyâde olsun / semâhat: cömertlik / lâmi: ışılayıcı / nûr: aydınlık

(18a) mizâc ve nihâd: tab ve hâtır / muhibb: sevicî / bâhirü'l-meymenet: meymeneti gâlib / cây-ı penâh: şıgınacaķ yer / ilticâ: şıgınmaķ / mağfîret: yarlıgamaķ / pervâz: uçmaķ

(18b) ravza: bağçe / riyaż: bağçeler / merkad: kabır / huzû: öñine bakmaķ / huşû: korķmaķ / tayyibe: gökçeķ / teblîg: irişdürmek

(19a) kavâ id: kâ ideler / kâ ideler: cem-i kâ ide / erkâm: yazular / tefriķ: ayırmaķ / tanşîf: bölük / fûrû-nihâde: aşığı komaķ / tenzîl: indürmek

(19b) baķiyye: girü kalmış / taķsîm: hişşe hişşe bölmek / şümün: sekizde bir / südüs: altıda bir / hums: beşde bir / rub: dördde bir / şevket: üçde bir²⁷

(20a) insâ: unutmak / huţûr: fikre gelmek / minhâc: rûşen yol / akşâ: nihâyet / nâ-mütenâhî: nihâyetsiz / me mûlât: cem-i me mûl / dirahşân: yalaburmaķ

(20b) zîde kadrehû: ululuğı artuķ olsun / bî-pâyân: nihâyetsiz / deruhde: iltizâm / iltizâm: bir sene yanuna almaķ / resm-i bennâk: ²⁸ öşır / öşır: onda bir / muhaşşal: cem olmuş

(21a) rüsûm: kanûn olmuş / arûsâne: düğün resmi / sinîn: cem-i sene / mûmâ-ileyh: ilerüde işâret / mezbûr: yazılmış / mezraa: ekin yeri / meraa: otlaķ yeri

(21b) nâmhâ-yı aded: şağış adları / zebân-ı Fârisî: Farsî dili / yek: 1 / dü: 2 / şe: 3 / çeħâr: 4 / penc: 5 / şeş: 6 / heft: 7 / heşt: 8 / nüh: 9 / deh: 10 / bîst: 20 / sî: 30 / çil: 40 / pencâh: 50 / şaşt: 60 / heftâd: 70 / heştâd: 80 / neved: 90 / şad: 100 / hezâr: 1000

27 - 'şevket' ile 'üçde bir' arasındaki anlam ilişkisi yok; 'üsülüs' yerine yanlış yazılmış olmalı.

28 - Burada okunamayan bir kelime var.

(22a) şühûr u a' vâm: aylar ve yıllar / mürûr-ı eyyâm: günler geçmek / 'aşrân: gice gündüz / hâfıkayn: mağrible maşrıķ / kevneyn: iki cihân / harameyn: Mekke Medîne / ûlâ vü uhrâ: dünyâ ve âhîret

Hâûzâ İnşâ-i Merğûb

(3b) Bismi'llâhi Celle Celâlühû ve ' Amme Nevâlühû ve's-Şalâtü ve's-Selâm 'alâ-seyyidi'l-enbiyâ' i ve'l-mürselîn ve âlihî ve şaħbihî ecma'în ve ba'dehû eyühe'l-aħu'l-mükerrrem ce'aleka'l-lâhü min-ehli'l-ķalem şöyle ma'lûm-ı şerîf ola ki işbu 'lm-i inşâ be-gâyet laţîf bir 'ilmdür ve beyne'l-cumhûr-ı ehl-i umûr (ve) eşref-i şanâyî' -i²⁹ dühûr kemâ-ķâle Esedü'l-lâhi'l-gâlib 'Alî İbni Ebî-Tâlib kerrema'l-lâhü vecchêhü ve rağiya'llâhü 'anhü (4a) *Ekrimü evlâdeküm bi'l-kitâbeti fe-inne'l-kitâbete min-ehemi'l-ümûr ve a'zami's-sürûr* Pes bu kelâm-ı le'âlî-i niżâm-ı naşîħat-âmîzden münfehîm olan budur ki evlâduñızı kâtiblik şan'atiyle ulu eylemege sa'y u ihtimâm idîñ zîrâ kitâbet cümle şanâyî' iñ eşrefi ve gâyet a'lâsıdır Bu kelâm kâtib-i mükâtib olanlara gerekdür ki her kiřinüñ merâtibin bilüb mertebesine göre lâyıķ u münâsib elķâb taħrîr ideler (4b) ve daħı meşķûk u müsta'mel olmayan elfâz u 'ibârâtı yazmaya ve i'râb ķomaya ve müzekkeri mü'ennesden ve teşniye' i cem' den ve ħitâb-ı ħâzırî ħitâb-ı gâ' ibden farķ eyleye ve daħı e'âlî kimesnelere edânî ve esâfil ü ednâ kişilere a'lâ vü ekâbir eşniyesin yazmayalar ednâdan a'lâya mektûb veyâ 'arz-ı ħâl taħrîr eyledükde kâğıduñ nışından aşağı yaza ve taţvîl-i kelâm itmeye hemân murâd ne ise anı yaza ve daħı (5a) emşâlden akrâna ve aħıbbâdan ħullâna mektûb taħrîr eyledükde kâğıduñ nışından aşağı ve ziyâde eger daħı yuķaru yazarsa daħı ve münâsib ebyât u eş'âr ķatarsa lâyıķ u lâ-be'sdür ve daħı meşķûk u müsta'mel olmaya ve mektûbuñ sađ cânibinden yuķa(ru)³⁰ miķrâş ile kenârını bir miķdâr ķat' eyleye zîrâ řekl-i terbi'a müşâbeheti bi'l-ittifâķ sa'd ü müstaħsen degildür ve daħı mektûb yazılıb tekmi'l olduķda üzerine bir miķdâr (5b) rîg ve-yâħûd türâb şaça zîrâ taħķîķ-i bereket topraķdadur ve yazuya ħâķ şaçmaķ ħuşûl-i merâm

29 - Metinde 'osanayî' iñ' şeklinde, anlam gereği böyle tercih ettik.

30 - 'ru'yu biz ekledik.

içün esra^ç dur ve dağı âhîrinde itmâm eylediği mağallinde târîh yaza mektûbuñ rûkn-i a^ç zâmı ve şart-ı mü^ç ekkedidür ve dağı kitâbet olunmuş kalemiñ yoñgasın bilâ-zarûretin ^ç amden ayağ altına biraøkmaya zîrâ kâtibe faqr u zillet îrâş ider ve bi'l-cümle kitâbete tâlib ve hûsn-i haţta râğıb-ı vâmık olanlara lâyıq olan budur ki **(6a)** hâme tırâşendesin ve midâduñ katresin ve kâğıdıñ def^ç asın zîr-i aqđâma ilkâ itmekden mücânebet ide tâ-kim anlardan müstefid olub devlet-i dünyâya nâ^ç il olalar

Kalemle kâğıda kim hürmet itse
 Bulur ^ç âlemde her ne kim dilerse
 Ri^ç âyet itmeyen aqlâm u tırse
 Haqîr u hîr olur kande giderse
 nîmü'd-dîbâcatü'l-inşâ bi-^ç avnihî Te^ç âlâ

Şûret-i Mektûb Ednâdan A^ç lâya Bu Gûne Tahîr Olunur

(6b) Devletlü mürüvvetlü mezîd re^ç fetlü sultânüm ^ç ağı-yı zî-şân hâzretlerinüñ hâk-i pâ-yı mekârim-i iştimâllerine şad-hezâr ta^ç zim ü tefhîm ve kemâl-i ^ç acz ü iftikâr ile rûy-mâli³¹ mâlide vü cebîn-i refî³² sâyide kılınub devâm-ı ^ç ömr ü devlet ve irtifâ^ç -ı câh u menziletleri ed^ç iyesi bi-hulûşü'l-cenân te^ç diyye vü istikmâl kılındığı halâletde ma^ç rûz-ı bende-i pîr-i bâlidür ki benüm devletlü mürüvvetlü mezîd re^ç fetlü efendüm sultânüm hâzretleri taraf-ı **(7a)** bâhirü'ş-şereflerinden bu cânibe meb^ç ûş Çuqadar El-Ĥâc Ĥüseyn bendeleri yediyle firüstâde buyurılan mektûb-ı mergûb-ı ^ç inâyet-üslûbları ve yüz gurus ^ç atıyyeleri vürüd bulub fevka'l-gâyet memnûniyyet ü mesrûriyet hâşıl olmışdur Mevlâ-yı müte^ç âl hâzretleri mübârek vücûd u pür-cûdların âsîb-i rûzgârdan maşûn eyleyüb ^ç ömr ü devletlerin yevmen-fe-yevmen efzûn ve sâye-i ^ç avâtîf-vâyelerin üzerimize sâyebân **(7b)** eyleye âmîn Çuqadar merķûm bendeleri hitâm-ı me^ç mûriyyesiyle der-sa^ç âdetlerine sevķ-i maıyye ^ç azîmet itmekle işbu du^ç â-nâme-i hulûş tahîr ve merfû^ç -ı pîşgâh-ı içlâl-maşîrleri kılındı bi-^ç inâyeti'llâhi te^ç âlâ lede'ş-şerefü'l-vüşûl mekârim-i celîle-i mu^ç tâdelerinden ötedenberü me^ç lûf olageldüğü

31 - Metinde '-mâli' kısmı okunaksız, yandaki verilen kelimelerden hareketle böyle okuduk.

32 - 'refî' kelimesini sözlüklerde bulamadık.

enzâr-ı ' aliyyelerinden mehcûr buyurulmayub ahyânen kerem-nâme-i meserret-bahşâlarııyle ser-iftihârımı **(8a)** ber-â-ber evc-i âsumân buyurulmağ bâbında luřf u ihsân devletlü ' aşufetlü mürüvvetlü vâlâ-himem cezîlü'l-kerem efendüm sultânım hazretlerinüñdür bâķi'd-du' â

Şûret-i Mektûb Akrândan Emşâle Bu Gûne Tahrîr Olunur

' İzzetlü rif'atlü mezîd ħamiyyetlü birâder-i vâlâ-ķadrüm sultânım ' aĝâ-yı cemîlü's-şiyem hazretlerinüñ meclis-i Bâĝ-ı İrem-nazîrlerine şunûf-ı i' zâz u ikrâm ile **(8b)** gül-deste-i taĥiyyât-ı ' anber-şemîm ve nev-şüküfte-i teslîmât-ı ' abher-nesîm itĥâf u ihdâ kılınub mübârek ĥâtırları tefakķud u istifsâr kılındıĝı siyâķına zamîr-i münîr-i mihrlerine nümûde-i muĥliş şenâverleridür ki ĥaraf-ı muĥibbânemizden istiĥbâre řab' -ı ĥümâ-pervâzları tenezzül idüb teveccüh-i nîm-nigâĥ iltifât ile dil-nüvâzî buyurulmaok rızâ-dâde-i cenâb-ı ' âlîleri olur ise fe-li'llâhi'l-ĥamd ve'l-minnet vücûd-ı meveddet-âlûdumuz **(9a)** ĥarîn-i şîĥĥat ve rehîn-i ' âfiyet olub fi'l-leyli ve'n-nehâr cemî' aĥbâb-ı aşdikâ ve ĥullân-ı zevi'l-vefânîñ ve ' ale'l-ĥuşûş cenâb-ı sa' âdetüñ ezkâr-ı ĥamîde vü de' avât-ı ĥayriyyeleriıyle güzârende-evķât iken bir vaķt-i sa' îdde mektûb-ı belâĝat-üslûbları ki nezâket-i ta' bîrât-ı belîĝânesi münşiyân-ı cihânı engüşt-der-deĥân-ı ĥayret itmişdür resîde-i meserret-kerîm olub mütâlâ' a-i mazmûnında **(9b)** bir mertebe taĥşil-i inbisât u şâdmânî ve bir ĥadde kesb-i neşât-ı rûĥânî kılınmışdır ki taĥrîr ü taķrîrinde semend-i refrefi nîm-ĥatve tecâvûze imkân olmaya irsâl buyurılan nâme-i mecmû' asına nice zemân nazâr-endâz olub ve iltifât olmaduĝ idi mezîdü'l- ' ömr olasız bundan böyle âmed-şüd vuķû' ında peyâm-ı sâde-i şîĥĥatlerin müş' ir nemîķa-i maĥabbet-vesîķaları irsâline **(10a)** ĥimmet-i ' âlîleri mercûdur bâķi ĥemîşe ümmîd-i ĝonce-i merâm-ı evbâb-ı sürûr dâ' im ĝuşâde-bâd fe-hüve'l-murâd

Şûret-i ' Atîķ-nâme Bu Siyâķ Üzre Tahrîr Olunur³³

Bâ' iş-i taĥrîr-i ĥurûf oldur ki işbu biñ iki yüz on senesi mâh-ı Şaferü'l-ĥayruñ beşinci ĝünü dârende-i temessük fi'l- ' aşl ĝürci esîrelerinden orta boylu açık ĥaşlu elâ ĝözlü Maĥbûbe nâm câriyemi rızâ' en li'llâhi ta' âlâ **(10b)** ve li-rasûlihî ' atîķ-i şaĥîĥatü's-şer' î ile mâlûmden âzâd eyledüm gerekdür ki ba' de'l-yevm sâ' ir aĥrâr-ı müslimîn gibi ĥürre olub ĥaķķ-ı velâdan ĝayrı

33 - Sözlüklerde ' uok-nâme ' şeklinde verilen kelime, eserde ' atîok-nâme ' şekline yazılmış, biz de metne sadık kaldık.

üzerinde hâkım kalmayub her ne tarafa teveccüh ü ‘azîmet ider ise keyfe-mâ-teşâ‘ hareket eyleye murahhâşa olmak için hürîyetini beyânen işbu ‘atîk-nâme taḥrîr ve yedine i‘tâ olmışdur vaḳt-i ḥâcette ibrâz eyleyüb tarafımızdan ve taraf-ı âḥerden ferd-i vâḥid kimesne daḥl ü ta‘arruz itmeyeler taḥrîren **(11a)** fî-evâ‘il-i şehri-Şaferi’l-ḥayr sene ihdâ‘ aşere mi‘eteyn ve elf

Şûret-i Temessük Bu Üslûb Üzre Taḥrîr Olunur

Vech-i taḥrîr-i ḥurûf budur ki işbu biñ iki yüz on senesi mâh-ı Şaferü’l-ḥayruñ beşinci günü dârende-i temessük ḥâlen Bağçeḳapusunda mütemekkin sadâkatlü döstumuz şarrâf Huce Dimitriyan’dan cihet-i ḳarz-ı şer‘î olmak üzere üç yüz altmış bir gün va‘desiyle **(11b)** yalınız biñ guruş aḥz u ḳabz eyledüm ki te‘kîden aḣl-ı nişfi beş yüz guruş ider vâcibü’l-edâ ve lâzümü’l-ḳazâ zimmetümde şahîḥan deynümdür inşâ‘allâhü te‘âlâ bâlâda meşûr meblağ-ı mezbûrî va‘de-i mezkûr ḥulûlünde tamâmen ve kâmilen şarrâf-ı mesfûra edâ ve teslîm eyledigümde işbu yedine i‘tâ eyledüğüm memhûr ve ma‘mûlün-bih deyn temessüküm girüye şaḳḳ olına

Şûret-i İbrâ-nâme Bu Siyâḳ Üzere Taḥrîr olunur

(12a) Vech-i taḥrîr-i ḥurûf oldur ki işbu biñ iki yüz on senesi mâh-ı Şaferü’l-ḥayruñ yedinci günü dârende-i temessük ‘izzetlü Şâdiḳ Ağa zîde ḳadrehû ile bundan aḳdem beynimizde cereyân iden aḥz u ‘aḫâ ve mu‘âmelât-ı şettâmuzı ḥisâb-ı şahîḥa ile ḥisâblarımız rü‘yet olunup târîḥ-i kitâba gelinceye degin Aḡâ-yı merḳûmuñ yedinde bir aḳçe ve bir ḥabbe bâḳî vü alacağum ḳalmayup **(12b)** ‘âmm-e-i da‘vâdan ve kâffe-i metâlibâtдан her birlerimiz âḥerüñ zimmetini ibrâ-yı âmm-e-i şahîḥatü’ş-şer‘î ile ibrâ vü isḳât eyleyüp bundan böyle tarafeynde gerek mektûb ve gerek taḥvîlât zuhûr ider ise ‘amel ü i‘tibâr olunmamaḳ için işbu ḳaç‘-ı ‘alâḳa senedi taḥrîr olunup yedine i‘tâ olundu vaḳt-i ḥâcette ibrâz eyleye fi‘t-târîḥü’l-mezbûr

İcâre Tezkeresi Bu Siyâḳ Üzere Taḥrîr Olunur

(13a) İcâre-i der-maḥall: şorma gir der-‘uhde: El-ḥâc Muḥammed ‘an-vaḳf-ı merḳûm Kâtib Şemseddîn sene 1211 ilâ-gâyetihî Şevvâl, Be-her-şehr 3 aḳçe, ‘An-sene-i kâmile 36 aḳçe

Vech-i meşrûh üzere işbu biñ iki yüz on senesi Muħarremi ğurresinden Zi'l-ħicce ğâyetine gelince müctemi^ç olup bir senelik yalınız biñ beş yüz otuz beş akçe icâre taraf-ı vaķf-ı şerif için tamâmen ahz u kabz olunmağla cibâyetüm ğasebiyle işbu tezkire yedine i^ç tâ olundu

(13b) Şûret-i Kâ'ime Bu Üslûb Üzere Tahrîr Olunur

Benüm ^ç izzetlü meveddetlü ğulûş-şî^ç ârum dâder-i vâlâ-şanum sultânüm agâ-yı ^ç âlî-ķadr ğazretleri hemîşe zât-ı sûtûde-simâtları mütezâyid-i ^ç izz ü sa^ç âdet ve mütesâ^ç id-i silm-i mecd ü menzilet olmaları da^ç avâtı bi-ğulûş-ı tâm edâ vü itmâm kılundığı zeylinde nümûde-i muħıbbânemüzdür ki ez-ķadîm cenâb-ı şeriflerine olan ^ç alâķa-i derûn-ı câzibe-i meveddet-meşğûnumuz lâzimesince şeb-rûz (14a) belki her sâ^ç at-i firûzda ezķâr-ı cemîle îşâr ve ed^ç iye-i ğayriyyeleriyle dem-ğüzâr olup peyâm-ı ^ç âfiyetlerin feĦvâ-yı dil-ğuşâlarına müterakķıb u intizâr üzere iken bir ân-ı sa^ç d-ı iķtirânda firistâde buyurılan mektûb-ı merğûbları tarafımuza vâşıl olduķda Ħaķķ ^ç alîmdür ki sizleri ğörmüş ķadar memnûn u mesrûr olduķ zîrâ cenâb-ı sa^ç âdetleriyle beynimüzde mün^ç akîd ğuķûķ u maħabbet ve ğulûş u meveddet bir vechile (14b) ferâmûş olunur ķabîlinden olmayup her ğâlde ri^ç âyet-i ğâtır olunacağı ma^ç lûmuñdur egerçi yâr-ı vefâdârlarımızdan mehcûruz fe-ammâ du^ç â-yı ğayr ile yâd u ri^ç âyet-i ğâtır ile mecbûruz ümîdvâram ki siz daĦi bizi du^ç â-yı ğayrdan ve ğuşe-i ğâtırdan nisyân buyurmayup ^ç âlem-i hicrânda inşirâĦ-ı derûnumuz olur mektûb-ı ğaķîķat-üslûbları yâd u maħzûz-ı fu^ç âd buyurmañuzı müstevkî^ç ve mes^ç ûlât-ı ğâlîşânemüzdür

(15a) Zevcinden Ħalilesine Bu Ēüne Mektûb Tahrîr Olunur

^ç İffetlü ^ç işmetlü ehl-i beytüm Monla Ķadın ğazretlerinün ğuzûr-ı meserret-i mevfûrlarına mezîd mihr ü dâd-Ħâvî ed^ç iye-i lâyıķa ve ğurer-i eûsniye-i fâ^ç iķa itĦâfiyla ez-dûn u ğulûş-ı selâmlar olunup ğâl-i ğâtırlarıñuz istifsâr u mürâ^ç ât olunduğı zeylinde inhâ-yı muħıbbânemüzdür ki tarafımızdan su^ç âl vârid olur ise ğamden li'llâhi te^ç âlâ târîĦ-i (15b) mektûba deĒin vücûdumuz ķarîn-i şıĦĦat ü ^ç âfiyet üzere olup bu def^ç â âdemimiz El-Hâc ^ç Alî ba^ç z ğuşûş zımnında ol tarafa irsâl olunmağa maħşûş istifsâr-ı ğâtırlarıñuz için işbu mektûb tahrîr ve

yüz ğuruş taraflınıza gönderilmiştir bi-mennihî Te'âlâ vusûlünde tamâmen aḥz u kabz idüp şafâ-yı ḥâtır ile ḥarçlık eyleyesüz ol tarafda nûr-ı 'aynum ciger-gûşem oğlum E's-Seyyid Hüseyin Efendinin ve gözüm nûri gönüm sürûri ciger-pârem kerîmem Şerîfe (16a) Nâ' ile Ḥanımın dideleri ḥasret-i iştiyâk ile bûs olup ḥâl-i ḥâtırları su'âl olunur Ḥudâya emânet eylerüm Cenâb 'an-ḳarîb dünyâ göziyle görmek kerem eyleye âmîn bundan böyle tarafımızı du'â-yı ḥayrdan ferâmûş olunmayup bu cânibe mütereddî'n vukû'nda cümleñizün şîḥḥat ḥaberlerin ve sâ'ir lâzımü'l-inhâ olan keyfiyâtı taḥrîr ü ifade eylemeñüz me'mûl ve ğâyet memnûn oluruz. (16b) Hemîşe maḳâm-ı 'iffetde sâbit-ḳadem olasız bâkî du'â

Tavşîye-i Müş'ir Şûret-i Mektûb Bu Ğüne Taḥrîr Olunur

Şa'âdetlü mekremetlü mezîd re'fetlü birâder-i 'âlî-şânım sultânım ağâ-yı kâmkâr ḥazretlerinün nâdî-i mekârim-iştimâllerine mezîd i'zâz u ikrâm ve levâzım-ı tevḳîr ü ihtirâm ile cevâhir-i da'avât-ı şâfiyât-ı icâbet-ḳarîn ve zevâhir-i teslîmât-ı 'âfiyât-ı işâbet-rehîn itḥâf u ihdâ pür-şen-i ḫab'-ı 'âlîleri ber-vech-i (17a) uḥrâ mer'î ve mü'eddî kılındığı ḥitâmında zamîr-i münîr-i ḥurşîd-naẓîrlerine nümûde-i muḥliş ḳadîm ü şenâkâr müstedîmleridir ki benüm sa'âdetlü mekremetlü mezîd re'fetlü birâder-i 'âlî-şânım sultânım ḥazretleri bâ'iûs-i mektûb-ı muḥâleşat-nümâ idevüs ve bu sene El-Ḥâc İbrâhîm Ağa dâ'îleri ol cânibe 'âzim ü râhî olmağla bi-'avnihî Te'âlâ lede's-şerefü'l-vuşul meclis-i şerîflerine müşerref olduğda üzerinden ḥüsn-i nazar-ı (17b) mürüvvet-eşerleri bî-dirîğ ve mürâca'at eylediği umûr u ḥuşûşlarına müsâ'ade-i 'aliyyeleri tecvîz ü tesvîğ buyurulmaḳ me'mûl-i ḥâlişânemüzdür bâkî hemîşe 'izz ü eẓzün rif'at-bâd

Medîne-i Münevverde Ferâşet Vekîline Mektûb Bu Ğüne Taḥrîr Olunur

'İzzetlü fazîletlü semâhatlü aḥ-ı 'azîzüm Şeyḫ Aḥmed Efendi Ḥazretlerinün ḥuzûr-ı lâmi'ü'n-nûr-ı sa'âdet-mevfûrlarına envâ'-ı ta'zîm ü tekrîm ile dürer-i da'avât-ı şâfiyât ve ğurer-i taḥiyyât-ı (18a) ḥâlişât itḥâfiyla mizâc-ı leḫâfet-ımtizâcları kemâ-yenbağî tefâḳḳud u mürâ'ât olundığı siyâḳında zamîr-i münîr-i mihrlerine nümûde-i muḥliş-i sîne-i şâf ve maḫabbet-i şadâḳat-ittişâflarıdır ki işbu sene-i bâhirü'l-meymenetde

hüccâc-ı zevi'l-ibhâc ol şavb-ı mübâreke 'azîmet itmekle bâ' iüs-i mağfiret-penâhum olan ferâset-i şerîfe hîdmetümüzi tarafımızdan vekâleten Rasûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem şallalâhü te'âlâ 'aleyhi ve-sellem Efendimiz Hâzretlerinüñ (18b) ravza-i muṭahhara ve merḳad-i münevverelerinde kemâl-i huzû' u huşû' üzere edâsına ihtimam ve mübârek rûḥ-ı tayyibelerine ihdâ olunan şalât u selâmımızu teblîğ ve haḳḳımızda şefâ'at-ı 'azîmîlerin recâ vü niyâz eylemeleri için hâşşeten mektûb-ı meveddet-nümâ taḥrîr ve derûnına mev'zû'an iki 'aded zer-i maḥbûb irsâl-i nâdî-i sa'âdet-maşîrleri kılınmışdur bi-mennihî te'âlâ lede's-sa'dü'l-vuşûl ḳarîn-i ḳabûl idüp sâ'ir müstecâb-ı da'avât olan emâkin-i müteberrikede tarafımızu (19a) ḥayr du'âdan insâ buyurmamaları mercûdur ve hüccâc-ı sa'âdet-minhâc bu cânibe 'avdetleri vuḳû'unda şurre-i müzeyyen vuşûlini müş'ir ve peyâm-ı 'âfiyetlerin muḥtevî raḳîme-i feraḥ-baḥşâlarıyla yâd u tezkâr buyurmaları aḳşâ-yı me'mûlât-ı hâlişânemüzdür bâḳî hemîşe 'izz ü fazîlet rif'at-bâd

Erbâb-ı Ze'âmetden Der-'uhde Temessüki Bu Gûne Taḥrîr Olunur

Bâ' iş-i taḥrîr-i ḥurûf oldur ki Hudâvendigâr Sancağında âb-ı şâfi (19b) ve ğayrı ḳazâlarda vâḳi' bâ-berât-ı 'âlî-şân mutaşarrıf olduğum Ḳarapürcek ve tevâbi' i ze'âmetümi işbu biñ iki yüz on senesi Martı ibtidâsından Şubatı ğâyetine gelince zabṭ eylemek üzere iltizâmına ṭâlib olan 'izzetlü El-Hâc Eşrefî Aḥmed Efendi zîde ḳadrehûya altı biñ ğuruş der-'uhde ve tefvîz olunup anlar daḥi ḳabûl ve iltizâm itmekle yedine işbu zabṭ temessüki virilmişdür gerekdür ki sene-i mezbûrca hâøsıl olan (20a) a'sâr-ı şer' iyye ve rûsûm-ı 'örfiyye ve cürm-i cinâyet ü yava ve ḳaçḳun ve resm-i 'arûsâne ve resm-i ṭapû-yı zemîn ve ḳul ve câriye ve muḥibbegânesi resm-i bennâk ve resm-i deştânî ve sâ'ir bâd-ı hevâsını sinîn-i sâbıḳada zâbiṭ olanlar bu vechile zabṭ idegelmişler ise ağâ-yı mûmâ-ileyh daḥi ol vechile zabṭ u rabṭ eyleyüp tarafımızdan ve taraf-ı âḥerden ferd-i vâḥid kimesne daḥl ve ta'arruz itmeyeler

(20b) Der-Beyân-ı Kavâ'id-i Erķâm**Şûret-i kara cümle**

1230
 1480   6 6
 4580   mîzân
 3620
+ 1210
 12120

Şûret-i ıdarb

1421
x 0012   686 mîzân
 02842   3
14210
 17052

Şûret-i tefrîķ

6699
3366   fûrû-nihâde
3333   cem' ü'l-bâķî
 6699   mîzân

Şûret-i tanşîf

2244
0005
 1122.0   tanşîf
0002
 2244   mîzân

Aķçe' i pâre itmek bu ķâ'ide üzredür

639757 :3   pâre üçe taķsîm
 213252

(21a) Pâre' i ğuruş itmek bu kıâ' ide üzeredir100: 4

0025 ğuruş dörde taķsım

Aķçe

27571 nuķren

27571

27571

27571

27571

137855

000004 baķiyye zamm-şod

Be-her nuķre bu miķdâr düşer dörd aķçe ardında bâķi ķalır

Sûret-i taķsım137859: 5

27571

Ĝuruşı kîse itmek bu kıâ' ide üzredür

3687 şarf

2

7.374 kîsedür

5

1870 zâ' id ğuruşdur

3687

3687

7.374 kîsedür

5

1870 zâ' id ğuruşdur

Ne miķdâr ğuruş ise ba' de'r-raķam bir ol ķadar zamm idüp veyâhûd ikiye ķarb idüp yekûndan ne hâşıl olursa üç hânesin tarķ eyleye girüde ne bâķi ķalırsa zâ' id-i kîsedür ve maţrûh hâneleri beşe ķarb idüp yekûndan bir hânesin ihrâc eyleye baķiyye ne ķalır ise kîsedür

(21b) (Çarpım Cetveli)³⁴

1 1 1 1 1 1 1 1 1
 9 8 7 6 5 4 3 2 1
 9 8 7 6 5 4 3 2 1
 2 2 2 2 2 2 2 2
 9 8 7 6 5 4 3 2
 18 16 14 12 10 8 6 4
 3 3 3 3 3 3 3
 9 8 7 6 5 4 3
 27 24 21 18 15 12 9
 4 4 4 4 4 4
 9 8 7 6 5 4
 36 32 28 24 20 16
 5 5 5 5 5
 9 8 7 6 5
 45 40 35 30 25
 6 6 6 6
 9 8 7 6
 54 48 42 36
 7 7 7
 9 8 7
 63 56 49
 8 8
 9 8
 72 64
 9
 9
 81

Bende-i *Ahmed* 'an-kâtib-i kalem-i dîvân-ı hümâyûn Sene 1211 Fî-21 (↔)

Receb

34 - Metnin aslında 'Çarpım Cetveli' başlığı yok, anlaşılması için biz ekledik.

(22a) Der-beyân-ı Şühûr-ı ʿArabî

Muḥarrem, (م) mim; şafer, (ص) şad; rebîʿ ü'l-evvel, (ر) râ; rebîʿ ü'l-âḥir, (و) rı; cemâziye'l-evvel, (ج) câ; cemâziye'l-âḥir, (ح) cim; receb, (ب) be; şaʿ bân, (ش) şın; ramazân, (ن) nun; şevvâl: (و) lam; zi'l-kaʿ de, (ذ) zâ; üzi'l-ḥicce, (ذ) üzel

Temmetü'l-İnşâ-i Merğûb bi-ʿinâyeti'l-lâhi teʿâlâ sevvedehü'l-fakîr³⁵ ve ezʿafe'l-kitâbeti *Seyyid Aʿhmedî* el-ķavî ve ğafera zünûbehû velivâlihî³⁶ ve'l-cemîʿü'l-müʿminîn ve'l-müʿminât ve bi-ḥurmeti seyyidi'l-evvelîn ve'l-âḥirîn Sene 1211 fî-evâsıt-ı (ب) Receb

Sonuç

Nesir türleri, bütün edebiyatların esasını oluşturduğu gibi; şiir yanında ikinci planda kalmış gibi görünen, klasik edebiyat dönemimiz içinde de çok önemli bir yere sahiptir. Nesir tarzıyla yazılmış olan müstakil eserler yanında, değişik küçük parçalardan oluşan münşeât mecmualarının ayrı bir yeri vardır. Münşeât mecmuaları ise büyük ölçüde, özel veya temsili mektuplarla, resmî veya gayr-ı resmî değişik yazı örneklerini ihtiva etmektedir. Bu yazılar, değişik seviyedeki yazışma ve sözleşme örneklerinin ortak standardını belirleme, yazma kolaylığı sağlama yanında; dilin nesir tarzıyla kullanım imkânlarını gösterme açısından da son derece önem arz etmektedir. Kütüphanelerimizde genel bir isim olarak *inşâ-i merğûb*, yani sevilen aranan nesir diyebileceğimiz adla kaydedilmiş eserlerimizin tamamına yakınının içeriği de birbirine çok yakın olarak, bu tür faydalı örnek mektup ve diğer mukavele metinlerinden oluşmaktadır. Tanıtmaya çalıştığımız Balıkesir İl Halk Kütüphanesinde Divan-ı Hümayun Kalemî Kâtiplerinden *Ahmed* ya da *Seyyid Ahmedî* adında bir şahsiyetin düzenlediği *İnşâ-i Merğûb* adlı eser de muhteviyatı ve üslûbu yönünden türünün tanınmaya değer güzel bir örneğidir.

35 - Metinde okunaklı değil, anlama uygun düşeceği için, 'sevvedehü' şeklinde okuduk.

36 - Geleneksel dua anlayışına uygun değilse de, metide yazılan şekliyle böyle okuduk.

Kaynakça

- Derdiyok, İ. Çetin. (1999). Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği. *Osmanlı*. Ankara: C. IX, s. 731-740.
- Devellioğlu, Ferit. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. haz: Aydın Sami Güneyçay. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Durmuş, İsmail. (2006). İnşâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 22, s. 334-337.
- Ersoylu, Halil vd. (1986). Mektup. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. Degah Yayınları, C. 6, s. 231-236.
- Gökyay, Orhan Şaik. (1974). Tanzimat Dönemine Değin Mektup, *Türk Dili*. Ankara: Sayı 274, s. 17-23.
- Haksever, Halil İbrahim. (2000). Münşeat Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi, *İlmi Araştırmalar*. İstanbul: İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, S. 10, s. 65-76.
- Haksever, Halil İbrahim. (1995). *Eski Türk Edebiyatında Münşeat Mecmuaları ve Nergisinin Münşeatı*. Malatya: Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnce, Ömer, İnşâ-i Merđub ve İlm-i İnşâda Müsta'mel Lugatlar, (Dan. Prof. Dr. İlhan Genç) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007. XII+ 387
- İz, Fahir. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Nesir*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Levent, Ağah Sırrı. (1984). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kanar, Mehmet ve Durmuş, Rıza. (2000). İnşâ-Fars Edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 22, s. 337-339.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tahirü'l-Mevlevî. (1973). *Edebiyat Lugatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1964). Türk Edebiyatında Mektup. *Tercüme*. C. XVI, S. 77-80, s. 386-413.
- TDEA. (1986). Mektup. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, C.6, s. 231-236.
- TDEA. (1990). Nesir. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, c. 7, s. 26-33.
- Uzun, Mustafa. (2000). İnşâ-Türk Edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 22, s. 338-339.
- Uzun, Mustafa. (2006). Münşeat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 32, s. 18-20.

Bir İnşâ-i Merğûb'dan Hareketle On Sekizinci Yüzyılda Yazışma ve Sözleşme Örnekleri

Abdülkerim GÜLHAN

Özet

Gerçek veya temsili mektuplar, diğer yazışma ve sözleşme usulleri münşeât mecmualarında toplanarak nesir türünün en güzel örneklerini oluşturmuştur. Ahmed'in hicrî 1211, miladî 1796 tarihinde yazdığı İnşâ-i Merğûb adlı eseri, daha çok mektup ve diğer yazışma, sözleşme usulleri üzerine kaleme alınmış; güzel nesir örneklerini içeren türünün tipik örneklerinden birisi sayılabilir. Eser ayrıca 449 kelimelik küçük bir de sözlük ile günlük hayatta gerekli dört işlem vb. yararlı bilgiler de içermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnşâ-i Merğûb, nesir, münşeât, mektup. 18. yüzyıl, Ahmed

Writing And Contract Examples From 18th Century On The Basis of A Prosic Work 'İnşâ-i Merğub'

Abdülkerim GÜLHAN

Abstract

Real or fictious letters and other writing and contract methods are combined in prosic journals and they appear as good examples of their kind. Ahmedi's work İnşâ-i Merğub, written in 1211 (according to İslamic calender, mathches to 1796 BC) contains examples of letters, and contract methods is considered one of good studies of its kind. The work also contains a small dictionary consist of 449 entries and basic mathematical informations used in daily life.

Keywords : İnşâ-i Merğub, prose, prosic journal, letter, 18th Century, Ahmed

İnşâ Sanatına Genel Bir Bakış

Halil İbrahim HAKSEVER*

Giriş

Eski Türk edebiyatı, ağırlıklı olarak, bir nazım-şiir edebiyatıdır. Tarihî dönemlerde “edebî” olarak kaleme alınmış eserler çoğunlukla manzum olmuştur. Meramı etkili ve güzel olarak ifade etmek isteyen veya edebî eser meydana getirme amacı taşıyan sanatkâr ruhlu insanlar, sözü çoğunlukla manzum söylemeyi nesirle söylemeye tercih etmişlerdir. Edebiyat tarihimizin biyografi kaynakları, özellikle tezkireler, şiir sanatının nesre oranla daha çok rağbet gördüğünü ortaya koyar. (Okay-Kahraman: 158) Sanatlı söyleme açısından bakıldığında şiirin gerisinde kalan nesir sanatı, Osmanlı döneminde pek de ihmal edilmiş değildir. Nesrin en sanatlı estetik hali olan “inşâ” özelliğinde kaleme alınmış çok sayıda eser kütüphanelerimizde mevcuttur. Nesre göre nazmın (şiirin) daha çok tercih edilmesi, şiirin sahip olduğu özellikler sebebiyledir. Vezinli ve âhenkli olması, kolay okunup ezberlenebilmesi, çok manayı az sözle ifade etmesi bunlar arasındadır.

Osmanlı edebiyatında şiir 13. asırdan itibaren tekâmül ederek kendi vadisinde ilerlerken aynı zamanda düz yazı ile de eserler kaleme alınıyordu. Çok çeşitli konularda didaktik amaçlarla eser telif eden yazarlar, nesir tarzını giderek geliştirmeye ve çeşitlendirmeye başladılar. 15. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında nesrin birkaç üslûbu oluşmaya ve örneklerini verilmeye başlandı.¹

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı-SAMSUN
1 - Geniş bilgi için bk. “Nesir”, DİA, XXXIII.

Sade, süslü, orta nesir şeklinde tasnif edilen ve yaygınlaşan bu gruplandırma da, sanat yönünden şiire yaklaşan ve onu taklit eden sanatlı artistik nesir tarzıdır. İnşâ olarak adlandırılan bu tarz düz yazıyı da deneyen şairlerimiz çok olduğu gibi, nesre hiç “tenezzül” etmeyen şairlerimiz veya şiirle uğraşmayan münşilerimiz de vardır.

Osmanlı dönemi belagat kaynaklarında ve bazı münşeat mecmualarında, şiirle inşadan hangisinin üstün olduğuna dair iddia ve bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan sadece biri ile meşgul olan sanatkarlarımız, icra ettikleri sanatın “fazilet” gerekçelerini de üretmesini bilmişlerdir. Şairler/münşiler, diğer sanat alanında belki çok ustalaşmadıklarından, belki de öyle olduğuna inandıklarından, şiir veya inşadan hangisiyle meşgul iseler, onun üstünlüğüne çeşitli deliller bulup ileri sürmüşlerdir.

İnşâ Sanatı ve Önemi

“Yükselmek, dirilmek, gelişip büyüme, yeniden hayat bulmak, kadd ü kamet sahibi olmak” (Mütercim Asım: 109) anlamlarındaki “*neşe’e*” kökünden türeyen inşâ kelimesi, “ilk yaratılış, yaratmak, ilerletmek, çıkmak, yönelmek, bulutun ortaya çıkması, gecenin başlaması, şiir inşad etmek” manalarına gelir. Önceleri böyle anlaşılan inşâ, zamanla terimleşmiş, Türk edebiyatından önce Arap ve Fars edebiyatlarında güzel, düzenli mektup yazıları ve bunların kuralları anlamıyla (Kanar-Kurtuluş:337) bir türün ve mesleğin adı olmuştur.

Klasik Türk edebiyatında ise ilk sözlük anlamlarının dışında hem sanatlı ve süslü nesir yazılarına, hem de meramı en güzel şekilde ifade etme ve yazıya dökme işine inşâ denmiştir. Bu kelime, daha ziyade edebiyat ve üslup yönüyle anlaşılmalı ve yaygınlaşmıştır. Geniş manada sanatlı bir nesir üslubuyla çeşitli konularda yazılan yazılara ad olan inşâ, dar anlamda resmî-özel her türlü yazışma ve mektup metinlerini, bunların yazılma metot ve bilgisini ifade eder. Bu tür yazışma örneklerinin toplandığı münşeat mecmualarında, inşâ sanatına dair bolca teorik bilgi, iddia ve kurallar sıralanmıştır. (Haksever:1-15) Bu bilgilerden, Osmanlı döneminde inşâ ilminin çok önemli olduğu, bu hüneri elde etmek için pek çok konuda bilgi sahibi olmak gerektiği ve münşiliğe çok değer verildiği anlaşılmaktadır. Kaynaklara göre çeşitli inşâ tanımları şöyledir.

Erbabınca kabul edilen kaidelere göre kaleme alınmış güzel ve makamına uygun ibarelerle yazılan belîğ ve fasîh nesirden bahs eden bir ilimdir. (Taşköprülüzade:250)

İlm-i inşa bir ilimdir ki, onunla hutbe ve risalelerden olan mensur terkiplerin güzelliği ve ayıpları bilinir. (İ.Rusuhi:186)

Hutbe ve risalelerde olan kelâm-ı mensuru o yönüyle tespit ve tasdik eden ilimdir. (Süheyl:2b)

Meramı ve zihindeki manayı yerine ve amacına uygun olarak, belağat ve fesahat sahiplerinin beğeneceği şekilde güzelce ifade eden yazı ve bu fenni öğreten ilim (Katip Çelebi: I, 181; Şeyh Mahmut:2b) şeklinde birbirine benzeyen tarifler yapan eski kaynaklara ilave olarak, son devir öğretici münşeat eserlerinde² de inşa üsluplarından, inşa güzelliği ve yanlılarından (meâyib ve mehâsin) genişçe bahsedilir.

Osmanlı aydınları arasında başlı başına bir ilim olarak kabul edilen inşa, on iki ilimden biri sayılmış (Tâib:1a, Okçuzade: 5b), bu tür yazıları kaleme almaya üstün bir meziyet nazarıyla bakılmıştır. Yüksek bir kültür seviyesini gerektiren inşa işinde kişinin üslubu, özellikle karşılıklı yazışmalarda muhataba ne kadar değer verildiğinin bir göstergesi sayılmıştır. Bir divan şairinin belirli kaideler içerisinde sanatını ortaya koyarken gösterdiği ustalığı, inşa yazarı da nesrinde gösterme gayretinde olmuştur.

Belağat kaynaklarında inşa ilminin değeri üzerinde çok durulmuş, şiirle inşa-dan hangisinin daha üstün olduğu müzakere edilmiştir. Fevrî Ahmed'in münşeatında bu görüşlerden nakiller vardır. Buradaki bilgilere göre Mahzen-i Esrâr adlı eserinde Şeyh Nizamî, faziletin şiirde olduğunu söylemiştir. İnşa fenninde "üstad-ı zaman ve muktedâ-yı devran" olan Hâce-i Cihan Menazırı'l-İnşâ'da üstünlüğün inşa olduğunu beş delil zikrederek uzun uzun izah eder. (59a) Fevrî Ahmed bu görüşleri Münşeatında naklettikten sonra kendi fikrini de belirtir. "Şiir ve inşa ikisi de birbirinden zîbâ ve her birisi süzülmüş baldan (asel-i musaffa) daha saf ve şekerden daha tatlı, letafette biri âb-ı hayat ise biri kand-i nebattır. Biri ruhun gıdası ise biri sermaye-i fütuhtur ve her iki ilmin birbirine hulül etmesiyle cisim ile can gibi birlikte biterler." (60b)

2 - M.Rifat'ın Kavaid-i İlm-i İnşa'sı buna bir örnektir.

Okçuzade Muhammed de Münşeatında, inşa ilminin hakiki münşilere göre dokuzuncu kat feleğe eş değer olduğunu belirtip, mahir şairlerin çok olduğunu ama hakiki bir münşinin asırda bir geldiğini söylemiştir. Yine devamla Sultan Hüseyin Baykara'nın, ülkesini mamur ve müreffeh bir hale getirmesini de inşa ve kitabette marifetli insanları kullanmasına bağlamıştır. (5b)

İnşa ilminin nasıl tahsil edileceği ve bunun şartlarının anlatıldığı bazı yeni kaynaklarda daha geniş bilgi vardır. Mesela Münşeat-ı Aziziye'de bu ilme dinî bir önem verilerek, bütün marifetlerin esasının inşa olduğu, bu fenni öğrenmenin dünya ve ahiret saadetini kazanmanın anahtarı olduğu anlatılır. Bu konuda Hz. Ali'ye atfedilen bir söz, işin dini yönünü ortaya koyar. Onun, "Çocuklarınıza kitabeti (inşa) öğretiniz. Çünkü kitabet işlerin en önemlilerindedir ve en büyük bahtiyarlıktır"³ (Hacı Nuri:206) tavsiyesi, inşa/yazı ilmine verilen değerlerin sebeplerinden biridir.

Bütün ilim ve marifetlerin başlangıç ve esasının tahrir ve inşa ilmi olduğunu söyleyen Hacı Nuri, şiirle birlikte inşayı ruhun gıdası mesabesinde görmüş; bu iki sanatı bir fen ve ikiz olarak kabul etmiştir. (s.207) İnşa ilmine vakıf olabilmek için sarf / nahiv bilmek, beyan / maani öğrenmek, meşhur divanları okumuş olmak, tarih, ahlak ve edebiyat kitaplarını mütalaa etmek, imla çalışmaları yapmak şart sayılmıştır. İnşa ve kitabetin en değerli sanatlardan sayıldığı ve bu işlerle uğraşanların yüce kimseler olduğu ifade edilmiştir. (M.Nüzhet:38)

16. yüzyılın usta münşilerinden Mustafa Âlî de, şiir inşa beraberliğini Münşeatında manzum olarak şöyle anlatmıştır (184a):

Bir kadeh bâde gibidür / Neş'esidür içindeki eş'âr

İki ebrûdur iki mısra'ı / Şekl-i mahbûb nesr-i gevherbâr

Âlî, Sinan Çelebi'ye yazdığı mektupta işe biraz övünme de katarak inşa(sı)nın değer ve derecesini meleklerin kaleme aldığı satırlar seviyesine çıkarmıştır (65a):

Bu inşâ kim kılur ahbâbi ihyâ/Meğer rûhu'l-kudüs kılmışdur imlâ

Sutûrı kim sezâ-yı âferîndür/Meger hatt-ı kirâmen kâtibîndür

3 - Metin şöyledir: Ekrimü evlâdeküm bi'l-kitâbeti fe-inne'l-kitabete min-ehemmi'l-umûri ve a'zami's-sürûr

Münşilik ve Önemi

Osmanlı sosyal hayatında meslek ve sanat olarak inşa çok önemli görülmüş, bu sanatı icra eden münşiler de itibarlı ve saygın kişiler olarak kabul edilmiştir. Münşeatlarda münşiliğin şartları, dereceleri, münşi tanımları ve özelliklerine dair bilgiler vardır. Münşiler, her nesir yazarının beceremeyeceği mükemmellikte yazılar kaleme alabilen, şairler gibi sanatkar insanlardır. Bunlar vasıflarına göre derecelenmiş, buna göre kıymet kazanmışlardır.

“Münşi o kimsedir ki kast edilen manayı belâğat sahiplerinin beğeneceği tarz ve üslupta eda etmeye tam bir alışkanlığı (meleke-i rasiha) olup bu işin hakikatine erenler sözü ne yolla söylerlerse söylesinler makbul ve müstahsen söylerler (İ.Rusuhi:186, 216)”

“Kast edilen manayı en güzel bir surette ifadeye kadir olması gereken münşinin, “fıkr-i kavîm ve tab-ı müstakîm” sahibi olup Arabî ilimleri, edebiyat fenlerini gereği gibi bilmesi, fesahat sahiplerinin şiirlerini çokça inceleyip ezberlemesi, fıkraları birbirine rapt edebilmesi icab etmektedir. (Taib:2b)”

Münşinin, belâğatçilerin terkiplerini çok inceleyerek nazım ve nesirde kelimelerin mertebelerine vakıf olması, hafızasının ayet ve hadislerle dolu olması, her birini mahallinde eda etmesi gerektiği (Rusuhi:189, Süheyl 3a) gibi pek çok şart ileri sürülmüştür. Bir münşeat kitabında münşi, bütün ilim ve fenler üzerinde fikir mübadelesi yapabilen, her fende kitap telifine teşebbüs edebilen kişi olarak tarif edilmiş; münşinin, yazı ile alakalı sanatlardan hat, tezhip, cilt işinden de anlaması gerektiği ifade edilmiştir. (M.Nüzhet:19,40) Yine aynı eserde, münşinin birçok sebepten dolayı şaire tercih edildiği, her asırda müteaddid ve mahir şairler görüldüğü halde, hakiki bir münşinin kolay bulunamadığı kaydedilmiştir. (s.30) İsmail Rusuhi de, hakiki münşinin kendi devrinde(17. yüzyıl) az bulunduğunu söyler. (s.189)

Pek çok kaynakta münşiler dört grupta sınıflandırılmıştır: Arapça ve Farsça ile maani, bedii, beyan vs. edebi ilimleri bilen, belâğat ve fesahat kitaplarını çok incelemiş olan, hafızası ayetler, hadisler ve hikmetli mesellerle dolu olup galat tabirler kullanmayanlar birinci gruptaki hakiki münşilerdir. İkinci

grup münşiler, inşa kudretine sahip olmamakla beraber belağat sahiplerinin terkiplerini zabt u rapta muktedirler.Üçüncü gruptakilerin, belîğ yazanların fıkralarını cem edip aralarında irtibat kurdukları halde, lafzın selasetini sağlamaya kudretleri yoktur.Sonuncular ise, belağatçilerin fıkralarını rapt edemedikleri halde ettiklerini zannedenlerdir. (Süheyl:2b,Rusuhi:188, Münşeât, Üniv. Kt. P. 1a,Risale:63b) Bunlara hakiki münşiler, kâtip demektedirler.

Bu tasnifte katiplik dördüncü grupta yer almakta ise bir münşeât kitabında katipliğin gereklerinden bahsedilirken münşilerin özellikleriyle pek çok benzerlikleri olduğu ortaya konmuştur. Kavâid-i Tahrîrât-ı Münşeât adıyla kayıtlı bu mecmuada katiplerin Arapça-Farsçayı iyi bilmeleri, aruz, kafiye, seci, mantık, beyan, bedii, tefsir, hadis ilimlerine âşına, imla ve inşada mahir olmaları, kelime ve makaleleri şirin olup yazıda tatlı yumuşak bir dil (azbü'l-beyân ratbü'l-lisân) kullanmaları gerektiği ifade edilmiştir (165a-170b) İnşa ile uğraşanların, sayılan bu ilimlerin tahsilini tamamlamadan şiirle meşgul olmamaları istenmiştir. Kişinin mahir bir münşi veya katip olmadıkça şiir söylemeye vaktini harcaması, onu, meramını ifadede zaafa düşüreceği ve ilimsiz inşad edeceği şiirlerin çoğunun bayağı ve manasız olacağı söylenmiştir. (M.Nüzhet:32)

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında şiirin çok revaç bulunduğu, edebiyattan öncelikle şiirin anlaşıldığı, her tahsil seviyesindeki insanların manzume söylemeye heves ettiği ve şairliğin çok önemsendiği bugün bilinen bir gerçektir.Yukarıdaki bilgilerden anlaşılmış olmalıdır ki, Osmanlı kültüründe şiir kadar olmamakla birlikte, sanat adına inşaya da çok önem verilmiştir.Şüphesiz ki, divan şiirindeki hayal ve âhenk kendine hastır.Geniş bir edebî kültüre sahip olan Osmanlı aydını, nesre de şiiriyet kazandırmaktan ayrı bir zevk almış, sanatlı cümleler kurmanın bütün gereklerine sahip olmaya çalışmıştır. Şairlerin divanları, yazıldıkları dönemde nasıl tanınmış ve okunmuşsa münşilerin resmî-özel yazdıkları bütün münşiyane mektuplar da o günkü edebî mahfillerde yayılmış, okunmuş ve saklanmıştır. Bugün kütüphanelerimizde, o dönemlere ait neredeyse divanlar kadar münşeât eserlerinin kayıtlı olması, Osmanlı toplumunda inşa sanatına verilen değeri gösterir.

Kaynakça

- Haksever, Halil İbrahim, “Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisinin Münşeâtı”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995
- İbni Manzur, *Lisanü'l-arab* .I, Beyrut 1990, s.170
- İsmail Rüsûhî, *Miftâhu'l-belâğa*, İstanbul 1284
- İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul 1964
- Kanar, Mehmet-Rıza Kurtuluş, “İnşâ”, XXII *DİA*
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* I-II, Ankara 1947
- Kavâid-i Tahrirât-ı Münşeât*, Süleymaniye Ktp.Esad Ef.,3337
- Mehmed Nüzhet, *Muaddilü'l-ımlâ*, İstanbul 1302
- Mustafa Âlî, *Menşeu'l-inşâ*, Bayezid Ktp. Veliyüddin 1916
- Münşeât*, Üniversite Ktp., Ty. 2599
- Münşeât-ı Aziziye*,Hacı Nuri, İstanbul 1303
- Münşeât-ı Fevrî Ahmed*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya 4311
- Münşeât-ı Osmanzade Taib*,Süleymaniye Ktp., Serez 2771
- Münşeât-ı Okçuzade Muhammed*, Üniversite Ktp., Ty 3105
- Münşeât-ı Süheyl*, Üniversite Ktp. Ty. 238
- Mütercim Asım, *Kamus Tercümesi* I, İstanbul 1354
- Okay, Orhan-Alim Kahraman, “Şiir”, XXXIX, *DİA* .
- Risale, Süleymaniye Ktp., Halet Ef. 760
- Şeyh Mahmud b. Edhem, *Gülşen-i İnşâ*, Millî Ktp. Yz.A 2276
- Taşköprülüzade, *Mevzu'atü'l-ulûm*, İstanbul 1313

İnşa Sanatına Genel Bir Bakış

Halil İbrahim HAKSEVER

Özet

Klasik Türk edebiyatı şiir ağırlıklı bir edebiyattır. Duygu ve düşüncelerini edebî bir dille anlatmak isteyen sanatkar ruhlu insanlar, daha ziyade şiiri tercih etmişlerdir. Osmanlı biyografi kaynakları, ediplerimizin şiire çok meyilli olduğunu göstermektedir. Bununla beraber, eski edebiyatımızda nesrin pek ihmal edilmediğini, şiirin yanında süslü nesir olarak inşa sanatının da itibar gördüğünü biliyoruz.Şairlerin şiir yazması gibi, münşiler de nesri şiir özellikleri katarak kullanmışlardır.

Şairler arasında inşaya ilgi duymayanlar çoktur. Kimi münşiler de şiirle pek meşgul olmamışlardır. Hatta, bu sanatlarla meşgul olan edipler, kendi uğraştıkları alanı öne çıkarmışlar, diğerini bazen küçümsemişlerdir. Münşeâtlarda şiirle inşadan hangisinin daha üstün olduğuna dair iddia ve bilgiler kayıtlıdır.

Kaynaklara göre inşa sanatını elde edebilmek için pek çok bilgi ve çalışmaya ihtiyaç vardır.Çeşitli dereceleri olmakla birlikte hakiki münşiler Arapça ve Farsçayı iyi bilmeli, fesahat ve belağat ilimlerine vakıf olmalı, çok sayıda edebiyat, tarih, ahlak kitapları okumuş olmalı, bolca yazı ve imla çalışmaları yapmalıdır.Ayrıca Kur'an ve hadis metinlerine de hakim olmalıdır. İyi derecede inşa öğrenmeden de şiir yazmaya çalışılmamalıdır.

Osmanlılarda şairlere çok itibar edildiği gibi, inşa yazarlığı da çok değer verilen mesleklerdendir. Hatta, insanın değer ve üstünlüğünü ispatlamak için dini kaynaklardan delil getiren yazarlar da olmuştur. Karşılıklı üstünlük iddialarının yanında bazı yazarlar ise, her iki sanatı süt ve şeker gibi, ruh ve beden gibi iç içe görmüşler, sadece birini övmekten kaçınmışlardır. Anlaşıyor ki inşa ilmi/sanatı Osmanlılarda şiir gibi değer verilen üstün bir hüner ve sanat olarak kabul görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk edebiyatında inşa sanatı, insanın değeri, münşiliğin önemi, münşiliğin şartları

A General Overview On The Art Of İnşa

Halil İbrahim HAKSEVER

Abstract

Classical Turkish Literature consist of mainly poetry. Those who want to explain their emotions in literal way and man of letters generally prefer poetry. This is evident in Otoman biographical sources. Nevertheless, one can not claim that the prose is totally neglected; because together with poetry, prose is also seen as important. Just as poets write poetry, the writers of prose style included poetic elements in their writings. Many of the poets were not interested in the art *inşa* while some *münşis* were not interested in poetry. Even, both the *münşis* and the poets propagated the uniqueness of their style and contemped the other. In *Münşeaats*, there are claims and informations supporting both side. According to the sources, one needs knowledge and effort to gain the art of inşa. There are various levels of *münşi*; the conditions of being real *münşi* are advanced level Arabic and Persian Rhetoric, detailed knowledge of historical, literary and ethical works and training in the art of writing. Besides, detailed knowledge of Qur'anic and Prophetic saying is required. One can not try to write poetry before learning the art of inşa perfectly. In the Ottoman Peirod, like poet and poetry, the art of inşa and being *münşi* were esteemed high. Even, the writers put forward evidences from religious sources to prove the significance of the art of inşa. Apart from these claims, some writers, comparing them with togetherness of milk and sugar and body and spirit, regarded both arts in a same position and abstained from preferring only one of them. The fact that in the otoman society, the art of prose, like that of poetry, was considered very valuable is evident.

Keywords : The art of inşa in Classical Turkish Literature, the value of inşa, the signifiance of *münşi*, the conditions of being *münşi*

Sade Nesir Örneği Bir Vecize Derlemesi: *Nesrû'l-leâlî*'nin Mütercimi Meçhul Bir Tercümesi

Âdem CEYHAN*

Giriş

Klâsik Türk Edebiyatında nesir, bilindiği gibi, çeşitli ilim adamlarınca birbirinden farklı şekillerde sınıflandırılarak incelenir. Meselâ, Fahir İz (1911-2004), *Eski Türk Edebiyatında Nesir* isimli, üniversitelerimizin Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde takriben elli yıldır yardımcı ders kitabı vazifesini gören antolojik eserinde, mensur Türkçe tarihî metinleri topluca üç gruba ayırarak tanıtır: “Sade nesir, süslü nesir, orta nesir.”¹ Onun ileri sürdüğü bu sınıflandırmanın, birtakım delillerle desteklenen bir tasnif tarzı olduğu söylenebilir. 14 ilâ 19. asırlarda yazılmış bazı eserlerimizde, anlatış tarzı hakkında dile getirilen fikir ve tenkitler de nesrin çeşitleri konusunda şair ve yazarlarımıza ait bir kısım kanaat ve kabullerin olduğunu isbat etmekte; bu arada mensur metinlerin iki, üç, dört gibi birden fazla gruba ayrılabilceğini göstermektedir:

“Sade” sıfatıyla vasıflandırılacak nesir, doğrudan doğruya meramı anlatmayı ve bilgi vermeyi hedefleyen, edebî ve estetik gaye gözetmediği belli olmayan, Arapça, Farsça unsurlara nisbeten daha az yer veren, açık, anlaşılır bir nesir çeşididir ki, bu, bazı yazarlarca sanat sahasına dahil edilmemekte ve küçümsenmektedir.

Başka bir nesir çeşidi ise, sade ve süslü nesir arasında bulunan, bundan dolayı “inşâ’-ı miyâne” terkibiyle adlandırılacak orta nesirdir. Bu, edebî ve

* Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-MANİSA.
1 - Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul 1964, s. V-XVII.

estetik kaygıları gözetmekle birlikte okuyucu tarafından okunma ve anlaşılma gayesini de göz önünde bulunduran, “tekellüfât-ı münşiyâne” denilen özentili, külfetli ve muğlak anlatıştan kaçınarak benimsenen vasatî nesir biçimidir.

“Süslü” denebilecek nesir ise, bilgi vermek, bir duygu ve düşünceyi, kestirmeden, uzatmaksızın ifade etmek yerine, maksadı edebî sanatlarla bezeyerek uzun cümleler hâlinde anlatma yoluna giden, Arapça- Farsça kelime ve terkiplerin, secilerin çok kullanıldığı, maharet ve kabiliyet gösterme amacını ön plâna alan, ancak sınırlı bir zümreye hitap edebilen, külfetli ve sanatkârane nesir biçimidir.

Tarihî-edebî metinlerimizden naklen göstereceğimiz birkaç örnek, belirttiğimiz nesir çeşitleri hakkında bir fikir verebilecek mahiyettedir: 17. asır Osmanlı âlimlerinden Hocazâde Abdülaziz Efendi (H. 983-1027/M. 1575-1618), Farsça *Ahlâk-ı Muhsinî*'yi Türkçe'ye niçin ve nasıl çevirdiğini anlatırken, adı geçen eseri “inşâ'-ı miyâne” (orta nesir) ile tercüme ettiğini ifade eder:

“Lâkin zebân-ı Fârsî üzre olmagla meydân-ı Fürs'ün fârisi ve zebân-ı derîninüm mümârisi olmayanlara ol devha-i ulyâdan ictinâ-i simârı müteassir ve ekser-i halk-ı âlem ferâyid-i mevâidinden hissedâr olmak müteazzir olduğına binâ'en ol arûs-ı miskîn-nikâbun fevâih-i ahlâkı revâyih-i Gülistân gibi etrâf-ı cihânı tebhîr ve şemâyim-i evsâfı table-i attâr gibi meşâmm-ı müstenşikân nesâyim-i ahbâr ü âsârı ta'tîr itmek için inşâ'-ı miyâne ve edâ'-i Rûmiyâne ile terceme olunup dibâce-i zîbâcesi nâm-ı nâmî ve ism-i sâmilere ile muanven ve beyân-ı ahlâk-ı kerîmeleri ile müşerref ve müzeyyen ola.”²

Sultan III. Ahmed devrinde (1115-1143/1703-1730) “reis-i şâirân” seçilen Osmanzâde Tâ'ib Efendi'ye (ö. 1136/1724) ait Münşeât'ın mukaddimesindeki şu cümleler de “gâyet münşiyâne” ve “ziyâde âmiyâne” sayılan nesir çeşitlerini açıkça belirtmekte; bu ikisi arasında bulunan orta nesir çeşidini ise dolaylı olarak anlatmaktadır:

“...ve mektûbun elfazı me'nûsetü'l-isti'mâl ve belâgat-iştimâl olmak kâtibin âdâb-ı lâzimesindendir. Zirâ selâset-i ta'bir ü nezâket-i kelâm

2 - Abdülaziz bin Hoca Sa'deddin, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, (*Ahlâk-ı Sultân Ahmedî*), Nuruosmaniye Ktp. 2301, vr. 16a-b.

muhessenât-ı inşâdandır. Hâlâ mütedâvil ü mergûb olan üslûb bu siyâkda yazılan mektûbdur. Zirâ fi-zemâninâ gâyet münşiyâne mektûb ne okunur, ne de ziyâde âmiyâne kâğıda bakılır... ”³

18. asır edebî şahsiyetlerinden Sâlim Efendi (1099-1156?/1688-1743?), kendisinden önce şuara tezkiresi meydana getiren Safâyî'nin (ö. 1138/1725) “refâtâr-ı sâdesine”, yani sade tarzına razı olmadığı için aynı türde bir eser meydana getirdiğini şöyle anlatır:

“...Dîvân-ı hümayûn bendeleri zümresinden kademe-i ma‘rifete râtib olan enderûn-ı tezkirede mastûru ‘l-ism Safâyî-nâm kâtib Tezkiretü’ş-Şu ‘arâların pâ-nihâde-i ka‘de-i sükût oldukları sâl-i güzeste-i vakâyi ‘samûtundan pîrâne-ser cünbiş-nümâ-yı eser olması edhem-i hâme-i sebük-hurâmuma bir şevk-ı cedîd ve tâziyâne-i ihtimâm olup yârân-ı safânın bâzâr-ı ma‘ârifde dahı degeri olduğu cevher-fürûşân-ı şehir-bend-i ‘îrfâna şeb-çerâğ-ı Bahr-i ‘Ummân gibi nümâyân ve mihr-i sipîhr-i cihânâsâ ‘îyân olmağla bunların evsâfında mezbûrun refâtâr-ı sâdesine rızâ-dâde olmayup dil-i zârım gibi der-künc-i ferâğ olan müsvedde-i hayâlimi bir kâlîba ifrâğ eyleyüp... ”⁴

Bunlar ve emsali kayıtlar, bize Klâsik Osmanlı edebiyatında nesrin, birden çok tarzının bulunduğunu göstermekte ve “sade, orta, süslü” gibi çeşitli sıfatlarla vasıflandırılabilir şekilde kategorilere ayrılabilirliğini düşündürmektedir. Asıl konumuza bir giriş olmak üzere kısaca temas ettiğimiz üçlü tasnifin mutlak olduğu, mensur eserlerimizin başka türlü sınıflandırılmayacağı iddiasında değiliz elbette... Türk nesir tarihi üzerinde araştırma ve incelemeler yapan muhtelif ilim adamları, söz konusu üçlü sınıflandırmayı tasdik ve teyid edebilir yahut başka kanaatlere varabilir; bu arada anılan tasnifi de isabetli bulmayarak mensur eserlerimizi belirli ölçülere göre, farklı kategorilere ayırma yoluna gidebilirler. Meselâ, bir Türk edebiyatı tarihi araştırmacısı, Klâsik Türk edebiyatı asırlarına ait mensur eserlerimizi, şuara tezkiresi sahibi Âşık Çelebi'nin (926-979/1520-1572) nesri, “a‘lâ” (yüksek) ve “ednâ”(aşağı) diye iki gruba ayırmasını esas kabul ederek “sade nesir” ve “süslü nesir” şeklinde

3 - Prof. Ali Cânîp Yöntem'in *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, haz. Ahmet Sevgi- Mustafa Özcan, İstanbul 1996, s. 11-12, 179. (İktibas edilen cümlelerde anılan eserdeki kayda bağlı kalınmıştır).

4 - Kadıasker Sâlim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, Dersaadet 1315, s. 47.

iki başlık altında incelemeyi uygun bulabilir;⁵ başka bir akademisyen ise bahis konusu metinleri, üslûpların tasnifinden⁶ hareketle “sade nesir” (üslûb-ı sâde), “orta nesir” (üslûb-ı mutavassıt), “süslü nesir” (üslûb-ı müzeyyen) ve “ağdalı nesir” (üslûb-ı âlî) olmak üzere dört kategoriye ayırmayı tercih edebilir.⁷ Biz bu çeşit sınıflandırmaların, ilim adamlarının anlayışına ve tasnife esas kabul edilen unsurlara göre değişiklik gösterebileceği düşüncesindeyiz.

Yukarıda işaret ettiğimiz muhtelif nesir çeşitleri, Fuad Köprülü'nün de ortaya koyduğu gibi⁸, asırlar boyunca birkaç koldan devam edegelmiştir. Biz burada sade nesir kategorisi içinde mütalâa edilebilecek bir tercümeyi tanıtıp inceledikten sonra takdim edeceğiz.

Hz. Ali'nin Bazı Sözcüklerini Derleyen Bir Metin: Nesrû'l-leâli

Bilindiği gibi, *Nesrû'l-leâli* (İnciler Saçısı), Hz. Ali'nin (598?-661) binleri bulan vecizeleri arasından seçilerek elifba harfleri sırasına göre dizilmiş 250-300 civarında hikmetli cümleyi ihtiva eden, Arapça bir kitapçıktır. *Nesrû'l-leâli*'yi vücuda getiren özdeyişler, inanç, ibadet, ahlâk ve adap konularına ait düşünce ve tavsiyeleri içine alır. Bu derlemedeki özdeyişler, *Nehcü'l-belâga* ve *Gureru'l-hikem* gibi Hz. Ali'nin veciz sözlerini derleyen kıdemli eserlerde bulunmaktadır. Yine aynı metinde görülen cümlelerden bir kısmının “hadis” adıyla, çeşitli kişilere isnad edilen vecizeler veya Arap meseli şeklinde kaydedildiğine de zaman zaman rastlanır. Şîî âlimlerden Tabersî'nin (ö. 548/1154)⁹ hazırladığı rivayet edilen bu vecize derlemesi, hayli rağbet görmüş; Farsça, Türkçe, Almanca¹⁰ gibi çeşitli dillere manzum ve mensur olarak defalarca çevrilmiş; bazı şerhlere de konu teşkil etmiştir. Meselâ, bahis mevzuu eseri, İbnü's-Sâvecî (ö. 738/1337)¹¹, M. 14. asır edebî şahsiyetlerinden Mes'ûd bin Ahmed

5 - Süleyman Çaldak, “Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Temmuz-Ağustos 2006, yıl 7, sayı 77-78, 75-76.

6 - Mahmud Ekrem (Recâî-zâde), *Tâlim-i Edebiyât*, İstanbul 1330, s. 192-215.

7 - Cihan Okuyucu v. dğr., *Klasik Dönem Osmanlı Nesri*, İstanbul, 2009, s. 13-18. (İşaret ettiğimiz sınıflandırma, anılan antolojik eserin “Nesir ve Seci” başlıklı inceleme kısmını yazan M. Fatih Köksal'a aittir).

8 - M. Fuad Köprülü, “Âsım Efendi (Mütercim)”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1942, c. 1, s. 671-72.

9 - Hayatı ve eserleri hk. bilgi için bk. Mustafa Öz, “Tabersî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 39, s. 324-25.

10 - Almanca bir tercümesi için bk. M. Heinrich Leberecht Fleischer, *Ali's hundred Sprüche arabisch und persisch paraphrasirt von Reschideddin Watwat...*, Leipzig, 1837, s. 65-86.

11 - Ebû'l-mehâsin Muhammed bin Sa'd bin Muhammed en-Nahcûvânî, *Dürretü'l-maâli fi Tercemeti'l-leâli*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Farsça, nr. 152.

bin Şâdî¹², Abdurrahmân-ı Câmî¹³ (817-898/1414-1492) ve İyânî¹⁴ nazmen, İbn Ebû Cumhûr (837-904?/1433-34-1499?) ise nesren Farsça'ya tercüme etmiştir.¹⁵

Bahis konusu eser, Türkçe'ye -tesbit edebilediğimiz kadarıyla- 15. asırdan 20. asra dek on dört defa çevrilmiş ve/veya şerh edilmiştir. Meselâ, Kâsım ve Hâfız, *Nesrû'l-leâlî*'yi Sultan II. Murad zamanında (824-855/1421-1451) dilimize farklı yıllarda nazmen çevirmiş iki şairdir. Adı anılan derlemeyi Çağatay edebiyatının büyük şahsiyeti Ali Şîr Nevâî'nin (844-906/1441-1501) de birer rubaî ile tercüme ederek 890/1485 yılında Hüseyin Baykara'ya sunduğu bilinmektedir. 15. asrın ikinci yarısında yaşamış yazarlarımızdan Mustafa bin Şücâ' ise aynı metni 902 (1496) yılında Evrenoszâde Ahmed Beğ'in isteği üzerine nesirle Türkçe'ye çevirmiş ve tercümeden sonra vecizeleri şerh de etmiştir. *Nesrû'l-leâlî*'yi dilimize tercüme ve/veya şerh eden edebî şahsiyetler arasında, Mâtemî, Rıhletî, Dânişî gibi pek tanınmayan kişiler yanında, *Tezkiretü'ş-şuara*'sıyla meşhur Kastamonulu Latîfî (895-990/1490-1582) ve 19. asrın ikinci yarısında üstad kabul edilen isimlerden Muallim Nâcî (1265-1310/1849-1893) misali ünlü şair ve yazarlar da vardır.¹⁶ Biz bu yazımızda aynı derlemenin ne zaman ve hangi edebî şahsiyet tarafından yapıldığı bilinmeyen mensur bir tercümesini tanıtarak sunacağız.

Mütercimi Meçhul Bir *Nesrû'l-leâlî* Tercümesi

Tanıtacağımız metin, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümünde 6415 numarayla kayıtlı bir mecmuanın 58a-73b yaprakları arasında, "*Sad-Kelime-i Hazret-i Ali- Türki*" başlığı altında yer almaktadır. Bu başlıkta "Türki" adının تورکی şeklinde, vavlı yazılmış olması dikkat çekicidir. İşaret ettiğimiz nümune, "Türk" adının –ilk defa kendisi tarafından vav'lı yazıldığını söyleyen Veled Çelebi'den (İzbudak, 1867-1953) önce- zaman zaman vav harfi eklenerek yazılabildiğini gösteren örneklerdendir.¹⁷ Arapça vecizeler kırmızı

12 - Mes'ûd bin Ahmed bin Şâdî, *Tercümetü'l-leâlî ve Tezkiretü'l-me'âlî*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Bölümü nr. 945.

13 - Abdurrahman-ı Câmî, *Tercüme-i Ba'z-ı Nesrû'l-leâlî*, İÜ Ktp. FY nr. 455, vr. 272b-273a. (Bu nüshanın tavsifi için bk. Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul 1968, s. 407).

14 - Ahmed Ateş, a. g. e., s. 471-72.

15 - el-Ahsâî, *Tercüme-i Nesrû'l-leâlî*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Bölümü nr. 4837.

16 - *Nesrû'l-leâlî*'nin Türkçe tercümeleri hk. geniş bilgi için bk. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Ankara 2006.

17 - Bilgi için bk. Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1999, s. 75-76.

mürekkeple ve harekeli kaydedilmiş; onların Türkçe karşılıkları ise siyah yazılmış ve kısmen harekelenmiştir.

İncelediğimiz kitapçık, her ne kadar “*Sad-Kelime-i Hazret-i Ali*” başlığını taşısa da, Hz. Ali'nin “*Sad-Kelime*”, “*Mie Kelime*” gibi adlarla tercüme ve şerh edilen yüz sözünün değil, *Nesrû'l-leâlî* ismiyle derlenen vecizelerinin çevirisi olup 263 Arapça özdeyişin Türkçe karşılığını içine almaktadır. 61a sayfasındaki 56-60. vecize, 61b'de sehven tekrar yazılmıştır. Eserde tercüme veya istinsah tarihi bildirilmediği gibi, çevirenin adı ve yaşadığı zamanla alâkalı bir kayıt da yoktur. Yazmada bu vecize çevirilerinden önce bazı hadislerin manzum tercümeleri yer almaktadır. Anılan hadisler, 16. asır divan şairlerinden Yenice Vardarlı Usûlî'nin (ö. 945/1538) hadis tercümelerinin devamında bulunmaktadır.¹⁸ *Nesrû'l-leâlî* tercümesinin sonundaki “*Temmetü'l-kitâb*” (Kitap tamam oldu) kaydı ardından, “*Mevlûd-i Süleymânî*” başlığı altında Süleyman Çelebi'nin “*Vesîletü'n-necât*” adlı meşhur mevlidinden otuz beyit (vr. 73b-74b), sahabelerden Ebû Hüreyre'nin (ö. 58/678) rivayet ettiği iki ve İbn Abbâs (ö. 68/687-88)'ın rivayet ettiği bir hadis (vr. 74b), dört halife ve bazı mezhep imamlarının mühürlerindeki yazılar (vr. 75a) nakledilmektedir.

Dilinin eskiliğine bakarak bu tercümenin on altıncı asra ait olduğunu tahmin ediyoruz. Gerek yazı ve kâğıdın vasıfları, gerekse eserin lisan ve üslûbu, zannederiz ki, tercüme tarihi konusundaki tahminimizi destekliyor. Mustafa bin Şücâ'nın H. 902/M.1496 yılında yaptığı *Nesrû'l-leâlî* tercümesiyle mukayese edildiğinde, bu çevirinin de yaklaşık olarak o çağın mahsulü olduğu görülebilecektir. Eserde, sonraki zamanlarda az kullanılan veya terk edilen bazı eski Türkçe kelimelere de rastlanmaktadır. Bahis konusu arkaik kelimelerden bir kısmı şöyle sıralanabilir: artık: fazla, ziyade (228. söz), assı: fayda, kâr, kazanç (15), bile: birlikte, beraber (39), düriş-: çalış- (43), irgür-: eriştir-, ulaştır- (186), ırte: sabah (18), karañu: karanlık (221), kılavuzla-: delâlet et-, göster- (57), muştula-: müjdele- (12), od: ateş, şol: şu, (224), ucından: yüzünden, -den dolayı (21).

Eser, vecizelerde geçen bazı Arapça kelimelere verilen Türkçe karşılıklar bakımından da alâka çekicidir. Meselâ, akreb: yakınrak (117), bükret: erte (18),

¹⁸ - Bu konuda bilgi için bk. Âdem Ceyhan, “Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2003, c. XXX, s. 158.

celîs: bile oturucu (39), cevdet: güzellik, yeglik (38), enfa': fâidelürak (244), eşedd: katrak (139, 158), eşrâr: yaramazlar (214), fer': budak (178), hâ'if: korkucu (260), hayr: yegrek (4), hilm: yavaşlık (44, 46), kibâr: ulular (262), melik: beg (164), müsi': yaramazlık iden (6), nazretü'l-vech: yüz aklığı (226), nemmâm: kovucu (257), refik: yoldaş (94). sıhhat, âfiyet: sağlık (127, 146), sû': yaramaz (40), şebâb: yigitlik (84), şiddet: katılık (2. söz), tevâzu': gönül alçaklığı (115), tûbâ: ne umudlu (146, 153), ye's: ümîdin kesmeklik (8).

Adını bildirmeyen mütercim, Arapça vecizeleri Türkçe'ye sadece çevirmekle yetinmemiş, tercümelerinde sözlerin doğru anlaşılmasını temin edecek açıklamalara da zaman zaman yer vermiş; böylece şerhli bir tercüme meydana getirmiştir. Hz. Ali'nin bağlı olduğu kesinlikle bilinen esaslar göz önünde bulundurularak yapılan bu izahlar, maksadın daha iyi ve doğru anlaşılmasını sağladığı için faydalı da olmuştur. Meselâ ذكر الشباب حسرة vecizesinin tercümesinden sonra, insanın gençliği özlemesinin sebebi konusunda şöyle bir açıklama okuyoruz:

“Yigitlügi anmak hasretdür, ya'nî tahşil-i 'ilm ve 'ibâdetsiz, hevâ ve gâfletle geçen 'ömri anmak ulu hasretdür ki, visali, ya'nî 'avdeti mümkün degildir.” (vr. 63a).

[Gençliği anmak, hasrettir. Yani ilim tahsil etmeden, ibadetsiz, heva ve gâfletle geçen ömrü anmak, büyük bir üzüntüyle iç çekmeye sebep olur... Çünkü ona kavuşmak, yani (gençliğin) geri dönüşü mümkün değildir].

Bazı vecizelerin tercümesinde Arapça cümle yapısının tesiri kendisini gösteriyor: Meselâ:

“بكرة السبت و الخميس بركة Āzîne irtesinüñ ve penç-şenbih güninüñ ertelerindedür bereket.”(vr.59a) [Bereket, cumartesi ve perşembe gününün sabahlarındadır],

“جفاك تخجيلا Mudārā eyle utandırmaklılık yönünden saña cefâ iden kimseye.” (vr. 62b). [Sana eziyet eden kimseyi dostça davranışınla utandır!].

Mütercim, vecizelerin çoğunu aslına uygun olarak ve doğru tercüme etmiş; ancak birkaçına –bizce- tam isabetli karşılık verememiştir. Meselâ,

vecizesinin "Ömrün âhîrinde fikr it ol nesnelere kim evvelinde fevt oldu" (vr. 59b) [Ömrün başında elden çıkan şeyleri, sonunda düşün] şeklinde Türkçe'ye çevrildiği görülüyor ki, bu karşılık aslına pek uygun değildir. تدارك emri için "fikr et" yerine "tedarik et, ara bul, ele geçir" gibi bir karşılık verilmeliydi. Burada تدارك emri kaçırma, kaybetme manasındaki "fevt" in zıddı olarak kullanılmış, âhir- evvel kelimelerinde olduğu gibi, tezat sanatı yapılmıştır.

Yine شيبك ناعيك vecizesinin "Senün pîrligün saña nidâ idicidür" (vr. 65a) [İhtiyarlığın, sana seslenicidir] şeklinde çevrilmesi, bize göre, yanlıştır. Zira "nâ'î" kelimesi "nidâ edici" değil, "kara haberci, şom ağızlı" demektir. Mütercim "nâ'î" ile "nâdî" (haykıran, çağıran, nidâ edici) yi dalgınlıkla karıştırdığı veya müstensih'in bu kelimedenden önceki "mevt ile" gibi birkaç kelimeyi atlamış olduğu söylenebilir. Nitekim mütercim حين شاب رأسك cümlesini, "Nidâ olunduñ nefsuñe, ya'ni mevt ile başuñ ağardügi vakîtte" (vr. 71a) şeklinde dilimize çevirmiştir. Tahminimize göre, bu vecizede "şeyb" (ihtiyarlık, saçın sakalın ağarması) kelimesi ile "nâ'î" (kara haberci) arasında bir tezat vardır. Söz konusu vecize için, o çağın Türkçesi'yle, "Saçuñ sakaluñ ağarması, saña kara haberuñ viricidür" gibi bir karşılık yazılması gerekirdi.

Hz. Ali'nin yüz değil, 263 sözünün, daha doğrusu Nesrû'l-leâli adıyla derlenmiş vecizelerinin tercümesini içine alan bu esere "Sad-Kelime-i Hazret-i Ali" (Hz. Ali'nin Yüz Sözü) isminin verilmesi, doğru değildir. Eserin muhtevasıyla çelişen bu başlık, muhtemelen müstensih'in yanlıştır. Çünkü Hz. Ali'ye nisbet edilen 263 Arapça vecizeyi Türkçe'ye tercüme eden bir mütercim, eserine "Hz. Ali'nin Yüz Sözü" manasına gelen bir isim koymayacağını tahmin ediyoruz. Metinde ilk iki bap başlığından sonraki bölüm başlıkları yazılmamış; تأکید المودة في الحرمة (vr. 59b), جل من لا يموت (vr. 60b) gibi birkaç özdeyişin tercümesi atlanmıştır; adı geçen derlemenin Arapça aslında mevcut, ث harfiyle başlayan bazı sözler ve bunların çevirilerine yer verilmemiştir.

Nesrû'l-leâli'nin en eski Türkçe tercümelerinden olduğu anlaşılan bu eserin bazı bölümlerinden seçtiğimiz birkaç vecizeyi daha nakledelim:

خليل المرء دليل عقله

“Erüñ dostı, ‘aqlını hayra delâlet idendür, ya‘nî ‘aqlını kemâl-i şalâha delâlet idendür.” (vr. 61a). [İnsanın dostu, aklını hayra delâlet edendir. Yani aklına tam salihlik yolunu gösterendir].

داء النفس فى الحرص

“Nefsüñ derdi, ya‘nî belâsı hırşdadur.”(vr. 62a).

ذكر الموت جلاء القلب

“Ölümü añmak şalbüñ cilâsıdır, ya‘nî bâ‘is-i tevbe ve nedâmet ve tazarru‘ ve istiğfâr[*dur*].”(vr. 63a). [Ölümü anmak, kalbin cilâsıdır; yani tevbe, pişmanlık, alçak gönüllülükle yalvarma ve günahların bağışlanmasını dilemeye vesiledir].

زهد العامى مضلة

“ ‘Avâmuñ zühdi ðalâletgâhdur. Ya‘nî ‘avâm -ki ‘ilm-i dîñ ve ‘ağâyid-i îmân ve İslâm bilmeyendür- anuñ riyâzeti ðalâlete bâ‘isdür. Zîrâ ‘âmî bi-ğayrı ‘ilm olandur ve ‘ilm ‘amele muğaddemdür.”[Sıradan halkın zahitliği (dindarlığı, kötülüklerden kaçınışı), doğru yoldan sapmanın kolay olduğu bir konudur. Yani, din ilmini, iman ve İslâm esaslarını bilmeyen insanların perhizkârlığı, doğru yoldan sapmaya sebep olur. Çünkü “âmî”, ilimsiz olan demektir. Hâlbuki bilgi edinmek, (ona uygun) amel etmekten önce gelir].

زينة الباطن خبير من زينة الظاهر

“Kişi bātının zeyn eylemek žāhirin zeyn eylemekdür [eylemekden] hayırdur. Zîrâ žāhirüñ zîneti libās ve mālür ki enva‘-ı milelde vardur ve bātınuñ zîneti ‘ilm ü ‘ameldür ki enbiyâ ve evliyanuñ ve mağbül-i dergāh-ı İlāh olanlaruñ zînetidür.”(vr. 64a). [Kişinin içini süslemesi, dışını süslemesinden daha hayırlıdır. Çünkü dışın süsü, giyecek ve maldır ki, bunlar her çeşit millette vardır. İçin süsü ise, ilim ve ameldir ki, bunlar peygamberlerin, velilerin ve Allah katında makbul olanların zînetidir].

قول المرء يخبر عن اصله

“Erüñ şavli, sözi haber virir aslından, ya‘nî zâmirinden ki her ne var ise.”(vr. 68b). [Kişinin sözü, aslından haber verir. Yani içinde her ne varsa, ondan...].

Bu tanıtım ve incelemeyi müteakip, hem Türk dili ve nesir tarihi, hem de ahlâk ve âdâb yönünden değer taşıdığını düşündüğümüz *Nesrî'l-leâli* tercümesini bütün olarak okuyucunun mütalâasına sunacağız. Vecizelere tarafımızdan birer sıra numarası verilmiş; okunamayan veya okunuşunda tereddüt bulunan kelimelerin sonuna (?) işareti konmuştur.

(58a) *Şad-Kelime-i Hâzret-i 'Alî- Türkî*

Bâbü'l-elif

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

1) ایمان المرء يعلم¹⁹ بايمانه

Kişinüñ îmân[ı] and[d]an bilinür. Ya'nî yalan yere yemîn ider mi?

[İnsanın imanı yemin(lerin)den bilinir. Yani yalan yere yemin eder mi?] [Kenarda] "Müfred-i Hâmdî: Her kim iderse yalan yere yemîn/ Yoğdur îmânı anuñ olma emîn. [Hamdî'nin Tek Beyti: Her kim yalan yere yemin ederse, onun imanı yoktur. (Ondan) emin olma!]

2) اخوك من وآساک في الشدة

Senüñ qardaşuñ ol kişidür ki yardım ide saña bir qatılık vâqı' olıcağ.

[Senin kardeşin, bir zorluk, güçlük olduğunda sana yardım eden kişidir.]

3) اظهار الغنى من الشكر

Baylığı²⁰ izhâr eylemeklik şükrdendür.

[Zenginliği göstermek, şükürdendir.]

4) ادب المرء خیر من ذهبه

Kişinüñ edebi yegrekdür altundan.

19 - Bu kelimenin altında "ج" kelimesi de "nüsha" farkı olarak kayıtlı bulunmaktadır.

20 - Bazı lügatlarda (meselâ, *Lugat-ı Nâci*, nşr. Kirkor, ts. s. 152; Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul 1313, s. 92; Ş. Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet, 1317, c. 1, s. 277; M. Bahâ'eddîn, *Yeni Türkçe Lugat*, Ebkâf-ı İslâmiye Matbaası, s. 145) "bay" kelimesinin Farsça olduğu kayıtlıdır. Ancak anılan kelimenin Orhun abidelerinde "zengin" manasında geçmesine (...çigany bodunuğ bay kıtlım) bakılarak Türkçe olduğu da söylenebilir.

[İnsanın edebi, altın(ın)dan daha hayırlıdır.]

ادب عيالك تنفعهم 5)

Edeble edeb öğret ‘ıyālũñe ki andan fāyide bulasın.

[Ailene terbiye ver, edep öğret ki, ondan fayda göresin.]

احسن الى المسىء تسده 6)

Sen eylik eyle yaramazlık idene, tā ki hürmetũñ ziyāde ola.

[Kötülük edene sen iyilik et ki, hürmetin (itibarın) fazla olsun.]

اداء الدين من الدين 7)

Borc ödemeklik, bil ki d̄indendür. [Bil ki, borç ödemek dindendir.]

استراحة النفس فى اليأس 8) (58b)

Nefsũñ rāhātılığı halqdan ümĩzin kesmeklikdedür.

[Nefsin rahatlığı, insanlardan ümidini kesmektedir.]

اخوان هذا الزمان جواسيس العيوب 9)

Bu zamānuñ qardaşları, ‘ayblaruñ cāsūsıdır; hâқиқatte²¹ qardaş degüldür. [Bu zamanın kardeşleri (dostları), kusurların casusudur; aslında kardeş (dost) değildir...]

اخفاء الشدائد من المروت 10)

Zahmetleri gizlemeklik, mürüvvedendür. Ya‘nı hastalık ve faqırlık ve muşibet, evlādı vefāt itmek gibi, iḥrāk olmağ gibi ve māli zāyi‘ olmağ gibi, Hâq Te‘ālā’nuñ qazāsına rāzı olmak gibi. Eger hayır ve eger şer her ne olursa, Hâq’dan bilüp şabr idüp kimseye şikāyet itmeñ (?). Ammā şerri kendi nefsinden bilesin. Sūre-i Nisā’⁷ ما اصابك من حسنة فمن الله و ما اصابك من سيئة فمن نفسك

[Zahmetleri gizlemek, erdemdendir. Yani hastalık, fakirlik ve musibet, evlādı vefāt etmek gibi, yanmak gibi ve malı zayı olmak gibi, yüce Allah’ın

21 - Kelime aslı metinde böyle yazılmıştır.

takdirinin ortaya çıkmasına razı olmak gibi. Gerek iyi, gerek kötü her ne olursa, Allah'tan bilip sabredip kimseye şikâyet etmeyin. Ama kötülüğü kendi nefsinden bilmelisin. Nisa Suresi(ndeki şu ayet gereğince): "Sana gelen her iyilik, Allah'tandır. Sana isabet eden her kötülük, kendindedir."(*Kur'ân*, Nisâ, 4/79).]

Bâbü'l-Bâ'i

11) بر الوالدين سلف

Babaya ve anaya eylik eylemek, âhiret azığıdır.

[Babaya ve anaya iyilik etmek, ahiret azığıdır.]

12) بشر نفسك بالظفر بعد الصبر

Muştula kendüni necât ile muşibetlere şabrdan soñra!

[Musibetlere sabırdan sonra kendini kurtuluşla müjdele!..]

13) بركة المال في اداء الزكوة

Mâliñ²² bereketi zekâtın virmeklikdür.

[Malın bereketi, zekâtını vermektedir.]

14) باكر تسعد

Her şabâh erken çalçup 'ibâdet itmek, Allâh Te'âlâ hâzretine sa'âdetlenmekdür.²³ [Her sabah erken kalkıp ibadet etmek, yüce Allah hazretine saadetlenmektir.]

15) بع الدنيا بالآخرة تربح

(59a) Dünyâyı âhirete şat kim aśsı idesin, ya'nî fâyide bulursın.

[Dünyayı ahirete sat ki, kâr edesin, yani fayda bulursun...]

16) بكاء المرء من خشية الله قرّة عين

Kişinüñ ağlamağlığı Allah Te'âlâ çorçusından, göz ziyâsıdır.

22 - Bu kelime, aslı metinde böyle harekelenmiştir.

23 - Bu cümledeki "...itmek... saâdetlenmekdür" kelimeleri, "...itmeñ... saâdetlenmeñdür" şeklinde de okunup yazılabilir.

[İnsanın Allah korkusundan ağlaması, göz aydınlığıdır.]

17) بطن المرء عدوه

Kişinin karnı, kendünün düşmanıdır. [İnsanın karnı, düşmanıdır.]

18) بكرة السبت و الخميس بركة

Āzine irtesinün ve pençşenbih güninün ertelerindedür bereket.

[Bereket, cumartesi ve perşembe gününün sabahlarındadır.]

19) بركة العمر حسن العمل

‘Ömrün bereketi, gökçek ‘amel eylemeklikdür dāyim.

[Ömrün bereketi, devamlı güzel amel etmek(te)dir.]

20) برك لا تبطله با لمنة

Eylüğüni ki idersin, minnet eylemeklikle bāṭıl eyleme!

[Ettiğin iyiliği, başa kakmakla batıl etme (boşa çıkarma!)]

21) بلاء الانسان من اللسان

Ādemün belāsi ve zahmeti dāyim dili ucındadır.

[İnsanın belāsi ve zahmeti, her zaman dili yüzündendir]

22) بشاشة الوجه عطية ثانية

Tāze yüzülük ‘aṭā-yı şānıdır. [Güler yüzülük, ikinci bir iyiliktir.]

23) توكل على الله يكفيك

Ĥaḡ Te‘ālā ḥāzretine tevekkül eyle ki ol saña yeter.

[Yüce Allah hazretine tevekkül et ki, o sana yeter.]

(59b) 24) تأخير الاسائة من الاقبال Günāhi te’ḥīr itmeklik iḡbāldendür.

[Günahı ertelemek, ikbaldendir.]

25) تدارك في آخر العمر ما فاتك في اوله

‘Ömrün āhirinde fikr it ol nesnelere kim evvelinde fevt oldu.

[Ömrün başında kaçan şeyleri sonunda düşün!..]

26) تكاسل المرء في الصلاة من ضعف الايمان

Kişinin namāzda kāh[il]lığı imān za‘ifliğidir.

[İnsanın namazda tembellik etmesi, iman zayıflığı(ndan)dır.]

27) تفأل بالخير تنله

Hayrla fâl eyle tâ kim hayra irişesin. [Hayra yor ki, hayra erişesin.]

28) تغافل عن المكروه توقر

Mekrühâtdan ırak ol, tâ kim hürmetüñ ziyâde ola.

[Dinen makbul olmayan, iğrenç şeylerden uzak ol ki, itibarın fazla olsun!..]

29) تراحم الايدي على الطعام بركة

Fa'âm üzerinde el çok olmaqlığı, bereketdür. [Yemek üstünde el(lerin) çok olması, bereketdir.]

30) تطرف بترك الذنوب

Bir küşe[y]i veyâ bir tarafı ihtiyâr eyle günâhları ve ma'siyeti terk itmeg-ile. [Günâhları terk etmekle bir köşeyi veya bir tarafı seç!]

31) تواضع المرء يكرمه

Tevâzu' itmeklik, kişi[y]i mükerrem ve muhterem kıılır.

[Alçak gönüllü olmak, insanın ağırılanmasını ve saygı görmesini sağlar.]

32) 24 تأكيد المودة في الحرمة

(60a) [Sevgi ve dostluğun pekişmesi, saygıdadır.]

33) ثلاث مهلكات بخل و هوى و عجب

Bağlılık ve tekebbürlük ve hevâ, bu üç şey' insânı helâk idicilerdür.

[Cimrilik, kibirlenmek ve nefsin isteğine uymak... Bu üç şey, insanı helâk edicidir.]

34) ثناء الرجل على معطيه مستزيده

Erüñ şenâsı 'atâ eyleyene 'atâ[y]ı ziyâde eylemekdür. Ya'nî 'atâ ziyâde olmağa bâ'îşdür. [İnsanın iyilik edeni övmesi, iyiliği artırmaktır. Yani bağışın fazla olmasına vesiledir.]

35) جد بما تجدد

Cömerdlük eyle neyile kâdir olursañ.

[Neye gücün yeterse, onunla cömertlik et!]

36) جهد المقل كثير

Dervişüñ cehdi çoğdur. Ya'nı fakirüñ, müflisüñ emegi ve zahmeti çok olur. [Fakirin çalışması çoktur. Yani yoksulun, iflâs etmişin emeği ve zahmeti çok olur...]

37) جولة الباطل ساعة جولة الحق الى الساعة Bātılıñ cevelānı bir sâ'atdür ve ĥağğuñ, ya'nı ehl-i ĥağğuñ cevelānı kıyāmete dekdür; ya'nı ebedîdür. [Batılın dolaşması bir saat (, bir andır); hakkın, yani hak ehlinin dolaşması ise, kıyamete kadardır; yani ebedîdir.]

38) جودة الكلام في الاختصار

Sözün güzelliği, ya'nı yegliği ihtişârdadır. [Sözün güzelliği, yani iyiliği, kısaltmadadır.]

39) جليس المرء مثله

Erüñ celîsi, ya'nı bile oturucusı²⁵, hemân kendü gibidür. [İnsanın arkadaşı, yani birlikte oturup kalktığı kimse, hemen (hemen) kendi gibidir.]

40) جليس السوء شيطان

Yaramaz celîs, ya'nı yaramaz muşâhib şeytândur. [Kötü arkadaş, yani yaramaz dost, şeytandır...]

41) جليس الخير غنيمة

Eyü celîs ganiyetdür; ya'nı sa'âdetdür. [İyi arkadaş, ganimettir, yani bahtıyarlıktır.]

(60b) 42) جليس الفقراء تزد شكرا

Fuğarâ ile oturmağ şükri ziyâde eyler. [Fakirlerle oturmak, şükür artırır...]

43) جد بالكثير و قنع بالقليل

Çoğa dürüş; dahı az ile ñanâ'at eyle. [Çoğa çalış ve azla kanaat et!]

44) جمال المرء في الحلم

Erüñ, ya'nı âdemüñ güzelliği yavaşlıkdadır. Ya'nı güzel hulkdadır. [Erkeğin, yani adamın güzelliği, yumuşaklıkta, yani güzel huydadır.]

45) جل من لا يموت²⁶ [Ölmeyen, büyüktür...]

46) حلم المرء عونه

25 - Bu kelime, aslı metinde böyle yazılmış ve kısmen harekelenmiştir.

26 - Bu sözün Türkçe tercümesi aslı metinde yoktur.

Erüñ yavaşlığı, ya'nî şabr u tahammüli, anuñ yardımcısıdır.

[İnsanın yumuşaklığı, yani sabır ve tahammülü, onun yardımcısıdır.]

47) حلى الرجال الادب وحلى النساء الذهب

Erlerüñ zîneti, edebdür ve nisānuñ zîneti, zehebdür.

[Erkeklerin süsü, edeptir ve kadınların zineti, altındır.]

48) حياء المرء ستره

Erüñ hâyâsı, perdesidür, ya'nî 'ırzıdır. [Erkeğin hayâsı, perdesidir, yani ırzıdır. (Onun namusunu koruyan bir örtü gibidir)]

49) حموضات الطعام خير من حموضات الكلام

Fa'āmuñ acıları, ya'nî zehrlere, sözüñ acılarından yegdür.

[Yemeğin acıları, yani zehirler, sözün acılarından iyidir...]

50) حرقة الاولاد محرقة الاكباد

Evlādiñ yaqması, ya'nî firqati cigerler yaqıcıdır.

[Evlādın yakması, yani ayrılığı, ciğerleri yakıcıdır.]

51) حسن الخلق غنيمه

Güzel hulk, ganimetdür. Ya'nî eyü huy sa'âdetdür ve bereketdür.

[Güzel huy, ganimettir. Yani iyi huy, bahtiyarlık ve berekettir.]

(61a) 52) حدة المرء تهلكه

Erüñ hiddeti, kendüyi helāk eyler.

[Kişinin öfkesi, kendini helāk eder.]

53) حرم الوفاء على من لا اصل له

Vefâ, ya'nî eylik hâram oldu ol kimesneye ki aslı yokdur, ya'nî bed-asıldur. [Vefâ, yani iyilik, aslı olmayan, yani soysuz kimseye haram oldu.]

54) حرفة المرء كنزه

Erüñ şan'atı, anuñ hazînesidür. [Kişinin sanatı, onun hazinesidir.]

55) خف الله تأمن غيره

Allāh'dan kork, gayırdan emîn ol! [Allah'tan kork, başkasından emîn ol!]

56) خالف هواك تسترح

Hevâña muhâlefet eyle ki râhât olasın. [Nefsinin arzusuna muhalefet et ki, rahat olasın...]

57) خیر الاصحاب من يدلك علی الخیر

Aşhābuñ, ya'nî muşāhiblerüñ hayrlısı ol kimsedür ki seni hayra kılavuzlaya. [Arkadaşların, yani görüşülüp konuşulan kişilerin hayırlısı, seni hayra kılavuzlayan kimsedir.]

58) خابت صقفة من باع الدين بالدنيا

Harāb oldı bünyādı şol kimsenüñ ki dîni dünyāya şaldı [şatdı²⁷].

[Dini dünyaya satan kimsenin binası yıkılmıştır.]

59) تحليل المرء دليل عقله

Erüñ dostı, 'aqlını hayra delālet idendür, ya'nî 'aqlını kemāl-i şalāha delālet idendür. [İnsanın dostu, aqlını hayra delālet edendir. Yani aklına tam salihlik yolunu gösterendir.]

60) خوف الله يجلي القلب

Allah kōrkusu, kalbi mücellā eyler, ya'nî münevver eyler.

[Allah korkusu, kalbi parlatır; yani nurlanmış, aydınlanmış eder.]

(61b) 61) خلو القلب خير من ملاء الكيس

Göñül hālî, ya'nî boş olmak, kîşe tolu olmakdan hayrludur. Ya'nî göñül hevā-yı māsivā ve menāhîden... dimekdür.

[Gönlün boş olması, kesenin dolu olmasından hayırlıdır. Yani gönlün Allah'tan başka şeyleri istemek ve (dinen) yasaklanmış şeylerden (boş olması...) demektir.]

62) خلوص الود من حسن العهد

Dostluğun arılığı²⁸, 'ahd güzelliğindendir. [Dostluğun halisliği, ahd güzelliğindendir.]

63) خیر النساء الولود

Nisānuñ eyüsi, toğurucu, dahı sevicı, ya'nî erin sevicı olur.

[Kadınların iyisi, (çok çocuk) doğurucu ve seven, yani kocasını seven olur.]

27 - Tercümenin doğrusu vr. 61b'deki bu kayıttır.

28 - Bu kelime aslı metinde أربلگی şeklinde yazılmıştır. Biz "hulûs" kelimesine, tercümenin yapıldığı zamanda verilebilecek Türkçe karşılığın "arılık" olduğunu düşünerek mezkûr sözcüğü böyle tamir ettik.

64) خیر المال ما انفق فی سبیل الله

Mâliñ hayırlısı şol mâldür ki, Hâk yolında taşadduğ olundu.

[Malın hayırlısı, Allah yolunda sadaka olarak verilen maldır.]

(62a) 65) دواء القلب الرضى بالقضاء

Çalbüñ devâsı, çazâ-yı Hâk'a rızâ iledür. Ya'nî Hâk kimseye zulmetmez, her ne çazâ iderse, 'adlen ider ki, 'ibâduñ cezâ-yı ef'âlidür her ne ki çazâ iderse. [Kalbin devası, Allah'ın takdirine razılıkladır. Yani Cenab-ı Hak kimseye zulmetmez; her ne hükmederse, adilce eder; her ne hükmederse, o kulların fiillerinin karşılığıdır.]

66) داء النفس فى الحرص

Nefsün derdi, ya'nî belâsı hîrşdadur. [Nefsin derdi, yani belâsı hîrşdadur.]

67) دليل عقل المرء قوله و دليل اصله فعله²⁹

Erüñ 'aqlınuñ nişanı sözidür; dañı aşlınuñ nişanı fi'lidir.

[İnsanın aklının alâmeti, sözüdür; ayrıca aslının alâmeti de işidir.]

68) دوام السرور برؤية الاخوان

Dâ'imî şenlik, kardaşları, ya'nî şâdık dostları görmektedir.

[Devamlı sevinç, kardeşleri, yani sadık dostları görmektedir.]

69) دولة الارذال آفة الرجال

Erâzilüñ, ya'nî alçaqlarıñ devleti, erlerüñ, ya'nî 'âşıl ve kâmillerüñ âfetidür; ya'nî belâsıdır. [Rezillerin, yani alçakların devleti (makamı, hakimiyeti) erkeklerin, yani akıllı ve olgun insanların âfetidir, yani belâsıdır.]

70) دينار البخيل حجر

Nâkesün altını, aqçesi taşdur; ya'nî bî-hayr u bî-fâ'ididür.

[Cimrinin altını, parası taşdır; yani hayırsız ve faydasızdır.]

71) دين الرجل خديته

Erüñ dîni, dostıdır. Ya'nî âhir gerek olacaq dîndür.

[Adamın dini, dostudur. Yani sonunda (insana) lâzım olacak dindir.]

29 - Bu cümlelen ilk kısmı, yazma nüshada دليل قول المرء عقله şeklinde kayıtlıdır.

72) دولة الملوك فى العدل

Pādişahlaruñ devleti, ya'nî devletiniñ şebâtı 'adâletdedür.

[Hükümdarların devleti, yani devletinin sebatı, adalettedir.]

(62b) 73) دار من جفاك تخجيلا

Mudārā eyle utandırmaqlıq yönünden saña cefā iden kimseye.

[Sana eziyet eden kimseyi dostça davranışınla utandır!].

74) دم على كظم الغيظ³⁰

Devām eyle, ya'nî dā'im hışm yutmaq üzerine ol!

[Devam et, yani daima öfkeni tutmak üzere ol!]

75) ذم الشيء من الاشتغال به

Nesne mezmûm olmaq, aña iştiğâldür. Ya'nî bir kimse, bir nesneye dâyim meşğul olsa, anuñla mezmûm olur demek olur.

[Bir şeyin kötülenmiş olması, onunla uğraşmaktır. Yani "bir kimse, bir şeyle devamlı meşgul olsa, onunla ayıplanmış olur" demektir.]

76) ذر الطاغى فى طغيانه

Azmışı terk eyle azgınlığında!.. [Bırak azgını azgınlığında!..]

77) ذنب واحد كثير و الف طاعة قليل

Bir günâh çokdur ve biñ tã'at azdur. [Bir günah çoktur, bin ibadet azdır.]

78) ذوقه السلاطين محرقة للشفتين

Sultânlaruñ datması, ya'nî öpmesi, dudaqları yaqıcıdır.

[Sultanların tatması, yani öpmesi dudakları yakıcıdır.]

79) ذل المرء فى الطمع وعزه فى القناعة Erüñ horluğu tama'dadur, dañı 'izzeti kanâ'atdedür.

[Kişinin horluğu, tamahta ve ululuğu kanaattedir.]

80) ذليل الفقر عند الله عزيز

Fakruñ horluğu, Allah katında 'azızdür. Ya'nî rahmete bā'iş ve lâyıqdur. [Fakirliğin horluğu, Allah katında değerlidir. Yani rahmete vesile ve lâyıktır.]

30 - Bu söz, Nesrû'l-leâlî'nin başka nüsha ve tercümelelerinde ذم على كظم الغيظ يحمد عواقبك şeklinde.

81) ذلاقة اللسان رأس المال

Dil tatlılığı, sermāye g[ibidür?]. [Dilin tatlılığı, sermayedir.]

(63a) 82) ذكر الاولياء ينزل الرحمة

Evliyāy[ı] añmak, rahmet indir[ir]. Ya'nî evliyānuñ menāķıbn söylemek, rahmet nüzüline sebebdür. [Velileri anmak, rahmet indirir. Yani evliyanın menkıbelerini söylemek, (İlâhî) rahmetin inmesine vesiledir.]

83) ذكر الموت جلاء القلب

Ölümü añmak, ķalbũñ cilāsıdır. Ya'nî bā'is-i tevbe ve nedāmet ve tazarru' ve istiġfār... [Ölümü anmak, kalbin cilāsıdır. Yani tevbe, pişmanlık, alçak gönüllülikle yalvarma ve günahların baġışlanmasını dilemeye vesiledir.]

84) ذكر الشباب حسرة

Yigitlüġi añmak, ĥasretdür. Ya'nî taĥşil-i 'ilm ve 'ibādetsiz hevā ve ġafletle geġen 'ömri añmak, ulu ĥasretdür ki vişāli, ya'nî 'avdeti mümkün degüldür. [Gençliġi anmak, hasrettir. Yani ilim tahsil etmeden, ibadetsiz, heva ve ġafletle geġen ömrü anmak, büyük bir üzüntüyle iç çekmeye sebep olur. Ćünkü ona kavuşmak, yani (gençliġin) geri dönüşü, mümkün deġildir...]

85) رؤية الحبيب جلاء العين

Dost kişi[y]i ġörmek, ġönül açılmasıdır, ya'nî şafāsıdır.

[Dost kişiyyi ġörmek, ġönül açılmasıdır, yani safasıdır.]

86) راع اباك يراعك ابنك

Ataña ri'āyet eyle ki oġluñ saña ri'āyet eylesün. [Babana sayġı ġöster ki, oġlun da sana hürmet etsin!]

87) رفاهية العيش فى الامن

Dirligũñ lezzeti eminlikdedür. [Yaşayışın lezzeti, eminliktedir.]

88) رتبة العلم اعلى الرتب

'İlm mertebesi, yüce mertebedür cümle mertebelerden. [İlim derecesi, bütün derecelerden (daha) yüksek derecedir.]

89) رزقك يطلبك فاسترح

Rızkuñ seni taleb eyler, sen rāhat ol! Ya‘nî kısmet olan naşbüñ, seni arar; ğam yeme! [Rızkın seni ister; sen rahat ol! Yani kısmet olan nasibin, seni arar; üzülme!]

رسول الموت الولادة (90) (63b)

Mevtüñ habercisi doğmağdur. Ya‘nî muğarrerdür ki her doğan, ölür...[Ölümün habercisi, doğmaktır. Yani şüphesiz (kararlaştırılmıştır) ki, her doğan ölür...]

رؤية الحديث نسبة الى رسول الله صلى الله عليه وسلم (91)

Ĥadîş-i şerifi görmek, ya‘nî ĥadîş-i şerife nażar ve mütāla‘a etmek, ya‘nî okuyup ma‘nā-yı şerifin mülāĥaza eylemek, Ĥazret-i Resūlu’llāh śalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem[e] intisāb taĥşîl itmekdür. [Hadis-i şerifi görmek, yani hadis-i şerife bakmak ve (onu) mütalāa etmek, yani onu okuyup değerli manasını düşünmek, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bağlılık elde etmektir.]

رعونات النفس متعبها (92)

Nefsüñ tekebbürlüğü, anuñ miĥnet ve rencidür.

[Nefsin büyüklenmesi, onun meşakkat ve zahmetidir.]

راع الحق عند غليات النفس (93)

Nefsüñ ĳaynaduğında, ya‘nî ğazab ve ĥiddete geldüğünde, ĥaĳka ri‘āyet eyle! Ya‘nî ol sebep-ile nefse uyup ĥaĳkı terk etme. [Nefsin kaynadığında, yani gazap ve öfkeye geldiğinde, hakka riayet et! Yani o sebeple nefse uyup hakkı (doğruyu, adaleti) terk etme!]

رفيق المرء دليل عقله (94)

Eriñ refîķı, ‘aĳlınuñ ĳulavuzıdır. Ya‘nî yoldaş oldur ki, ‘aĳluñı dāim hayra delālet eyleye. [İnsanın arkadaşı, aklının kılavuzudur. Yani yoldaş, senin aklına daima iyiyi gösteren kişidir.]

زن الرجال بموازينهم (95)

Erleri vezneyle veznlerince. Ya‘nî herkesüñ miĳdār-ı ĳadrin miżān-ı ‘aĳl-ile farĳ eyle; aña göre teba‘iyyet (?) ve ri‘āyet ve maĥabbet eyle dimekdür. [İnsanları, ölçülerine göre ölç, tart! Yani “herkesin değer ve

derecesinin miktarını, akıl terazisiyle fark et; ona göre uy (?); hürmet ve muhabbet et!" demektir.]

96) زحمة الصالحين رحمة

Şâlihlerüñ zahmeti, rahmetdür. Ya'nî şulehâdan şadır olan qavl ve fi'l, eger nefs-i insâna zahmet ise...(?)³¹ [Salihlerin zahmeti, rahmettir. Yani salih insanlardan çıkan söz ve iş, eğer insan nefesine zahmet ise (de aslında rahmettir).]

97) زلة عالم كبيرة

‘Âlimüñ zelleti, ya'nî en küçük günâhı, günâh-ı kebîredür.

[Âlimin zellesi, yani en küçük günahı, büyük günahıdır.]

(64a) 98) زوال العلم اهون من الموت العلماء ‘İlmüñ zevâli, âsânraqdur ‘ulemānuñ mevtinden. Ya'nî beyne'n-nās ‘ilm zā'il, ya'nî gayr-ı mu'teber olsa da (?) mādām ki vücūd-ı ‘ulemā vardır, yine žuhūr bulur ve ammā ‘ulemā fevt olıcaq, ‘ilm-i dîn žuhūr bulmaz.

[İlmin yok olması, âlimlerin ölümünden daha kolay (daha zararsız) dır. Yani insanlar arasında ilim yok, yani itibarsız olsa da madem ki âlimlerin vücudu vardır, yine meydana gelir... Ama âlimler vefat edince, dîn ilmi meydana çıkmaz.]

99) زر المرء على قدر اكرامه

Eri ziyâret eyle saña ikrāmı kadar. [Kişiyi, sana ikramı kadar ziyaret et.]

100) زهد العامي مضلة

‘Avāmuñ zühdi, dalâletgâhdur. Ya'nî ‘avām -ki ‘ilm-i dîn ve ‘ağāyid-i îmān ve İslām bilmeyendür- anuñ riyâzeti dalâlete bā'isdür. Zîrâ ‘āmî bi-gayri ‘ilm olandur ve ‘ilm ‘amele muqaddemdür.

[Sıradan halkın zahitliği (dindarlığı, kötülüklerden kaçınışı), doğru yoldan sapmanın kolay olduğu bir konudur. Yani, din ilmini, iman ve İslâm esaslarını bilmeyen insanların perhizkârlığı, doğru yoldan saptırma sebeptir. Çünkü "âmî", ilimsiz olan demektir. Hâlbuki bilgi edinmek, (ona uygun) amel etmekten önce gelir].

31 - Cümlelerin devamı, kelimelerin okunamayacak durumda olmasından dolayı okunamadı.

101) زيارة الحبيب اطراى المحبة

Dostu ziyāret eylemek, maḥabbeti tāzelemektir. [Dostu ziyaret etmek, sevgiyi tazelemektir.]

102) زيارة الضعفاء من التواضع

Za‘îfleri ziyāret eylemek, tevāzu‘dandır. Ya‘ni ḥasbî meskenetdendir. [Zayıfları ziyaret etmek, tevazudandır. Yani karşılıksız alçak gönüllü oluştandır.]

103) زوايا الدنيا مشحونة بالرزايا

Dünyānuñ ma‘mūr evleri, mātemlerle ve muşîbetlerle toludur.

[Dünyanın mamur evleri, yaslarla ve musibetlerle doludur...]

104) زينة الباطن خير من زينة الظاهر

Kişi bātının zeyn eylemek, žāhirin zeyn eylemekd[en] hayrdur. Zīrā žāhirüñ zīneti libās ve maldür ki envā‘-ı milelde vardır ve bātınüñ zīneti ‘ilm ve ‘ameldür ki enbiyā ve evliyānuñ ve maḳbül-i dergāh-ı İläh olanlarıñ zīnetidir. [Kişinin içini süslemesi, dışını süslemesinden daha hayırlıdır. Çünkü dışın süsü, giyecek ve maldır ki, bunlar her çeşit millette vardır. İçin süsü ise, ilim ve ameldir ki, bunlar peygamberlerin, velilerin ve Allah katında makbul olanların zinetidir].

(64b) 105) سوء الظن من الحزم

Sū’ [-i žann] zekāvetdendir. [Kötü (zan, ihtiyatlı davranış), zeki oluştandır.]

106) سرورك بالدنيا غرور

Dünyā ile senüñ şād ü ḥandān olduğıñ mutlak ğurürdur...

[Dünya (makamı, nimeti, zineti) ile sevinip gülmen, mutlak aldanıştır.]

107) سوء الخلق وحشة لا خلاص منها

Yaramaz huy bir vaḫşîliktir, ya‘ni ḥaḳdan bigāneliktir ki andan ḥalās yoḳdur. Ya‘ni anuñ mazarratından ḥalās yoḳdur, tā ol yaramaz huydan geçmeyince. [Kötü huy (öyle) bir vaḫşilik, yani doğrudan yabancılıktır ki, ondan kurtuluş yoktur. Yani o kötü huydan vaz geçmeyince, onun zararından kurtuluş yoktur.]

سيرة المرء تنبئ عن سريره (108)

Erüñ şireti, ya'nî ef'âl-i žähiresi haber virür sırlarından. [Kişinin gidişi, yani görünen fiilleri, sırlarından haber verir.]

سلامة الانسان في حفظ اللسان (109)

İnsānuñ selāmeti, dilini şaqlamağdadur. Ya'nî bihüde söylememekdedür. [İnsanın selāmeti, dilini tutup korumaktadır. Yani boş yere söz söylememektedir.]

سكوت اللسان سلامة الانسان (110)

Dilüñ süküť itmesi, insānuñ selāmetidür. [Dilin susması, insanın esenliğidir.]

سادة الامة الفقهاء (111)

Ümmetüñ seyyidleri, ya'nî uluları fağihlerdür. [Ümmetin efendileri, yani büyükleri, din âlimleridir.]

سكرة الاحياء سوء الخلق (112)

Dirilerüñ sarhoşluğu, yaramaz huydur. [Dirilerin sarhoşluğu, kötü huydur.]

سكر الحكومة اسكر من سكر الخمر (65a) 113

Ĥâkimüñ sekri, hamr sekrinden ziyâdedür. [Hükmedenin sarhoşluğu, içki sarhoşluğundan fazladır.]

سلاح الضعفاء الشكاية (114)

Ža'iflerüñ yarağı, şikâyetdür. [Zayıfların silâhi, şikâyettir.]

سمو المرء في التواضع (115)

Erüñ yüceligi, gönül alçaklığındadır. [Erin yüceliği, gönül alçaklığında (tevezuda)dır]

شبين العلم الصلف (116)

‘İlmüñ, ya'nî ‘âlimüñ ‘aybı riyâdır. [İlmin, yani âlimin kusuru, riyadır.]

شر الامور اقربها عن الشر (117)

İşlerüñ şerri, şer işe yakınrağ olanlardır. [İşlerin kötüsü, kötü işe daha yakın olanlardır.]

شمر فى طلب الجنة (118)

Cennet talebinde kârsâz ol. Ya'nî eyü 'ameller işle. [Cennet isteğinde becerikli ol! Yani iyi ameller işle.]

شح الغنى عقوبة (119)

Ġanîñüñ hasıslığı miñnetdür. [Zenginim cimriliği zahmettir.]

شمة من المعرفة خير من كثير العمل (120)

Ma'rifetden bir şemme, ya'nî az, hayrludur çok 'amelden.

[Marifetten bir kokumluk, yani az şey, çok amelden hayırlıdır.]

شيبك ناعيك (121)

Senüñ pîrligüñ, saña nidâ idicidir. [Senin ihtiyarlığın, sana (öleceğini) seslenicidir.]

شفاء الحنان قراءة القرآن (65b) (122)

Göñül şifası, Ķur'ân oğumağdur. [Gönlün şifası, Kur'ân okumaktır.]

شرط الا لفة ترك الكلفة (123)

Münislik, ya'nî dostluk şartı, tekellüfi terk eylemektür.

[Alışma, yani dostluğun şartı, zahmet veren yapmacık tavır ve davranışları bırakmaktır.]

شحيح غنى افقر من فقير سخي (124)

Ĥasış ġanı, fağırraqdur cömerd fağırden. [Cimri zengin, cömert fakirden daha yoksuldur...]

شر الناس من يتقيه الناس (125)

Nâsuñ şerlüsi oldur ki, nâs andan, ya'nî anuñ şerrinden ĵorğar.

[İnsanların şerlisi, halkın kendisinden, yani şerrinden korktuğı kimsedir.]

صدق المرء نجاته (126)

Erüñ toğrulığı, anuñ necâtıdır. [İnsanın doğruluğı, onun kurtuluşudur.]

صحة البدن فى الصوم (127)

Bedenüñ sağılığı, oruc tutmadadır. [Bedenin sağılığı, oruç tutmadadır.]

صبرك يورث الظفر (128)

Senüñ şabruñ, zaferi mürişdür. [Senin sabrın, zafere vesiledir.]

129) صلاة الليل بهاء في النهار

Gıce namāzı, gündüz yüz nūrıdur. [Gece namazı, gündüz yüz nurudur.]

130) صلاح البدن في السكوت

Bedenüñ şalâhı, ya'nı zahmetden berı olması, sükütdadır.

[Bedenin iyiliği, yani zahmetten kurtulmuş olması, susmadadır.]

(66a) 131) صلاح الانسان في حفظ اللسان

İnsānuñ eylügi, dilin şaqlamağdadur. [İnsanın iyiliği, dilini tutmaktadır.]

132) صاحب الاخير تأمن الاشرار Eyülere muşâhib ol, şerlerden emin

olasın! [İyilere arkadaş ol ki kötülerden emin olasın!]

133) صمت الجاهل ستره

Cāhilüñ sükütı, anuñ sırrıdur. Ya'nı cehlini örtmekdür. [Cahilin susması, onun sırrıdır. Yani cehaletini örtmektir.]

134) صل الارحام يكثر حشمك

Şılâ-i erhâm eyle ki hâşemuñ ziyād ola. Ya'nı devletüñ, bereketüñ her nesnede arta! [Akrabanı ziyaret et ki, tâbi ve yardımcıların artsın. Yani devletin, bereketin her şeyde artsın.]

135) صلاح الدين في الورع وفساده في الطمع

Dinüñ eylügi, perhizkârlıkdedür ve fesâdı tama'dadır. [Dinin iyiliği, takva sahibi olmakta; bozulması açgözlülüktedir.]

136) ضمن الله رزق كل احد

Hâzret-i Hâk celle ve 'alâ, cemî'-i mañlûkâtuñ rızqına zâmin, ya'nı kefil, ya'nı yetiştiricidir. [Yüce Allah, bütün mañlûkların rızqına kefil, yani (rızkını) yetiştiricidir.]

137) ضرب الحبيب اوجع

Dost darbı gâyet ağırdı?cıdur. Ya'nı dostuñ naşihatı acı gelür; güç gelür; nefsiñ hâzż eylemez. [Dostun darbesi, son derece ağırtıcıdır. Yani dostun nasihatı acı gelir, nefsin ondan hoşlanmaz.]

138) ضياء القلب من اكل الحلال

albhũ ziyāsi, ya'nı nũrāniyyeti, hālāl yemekdendir. [Kalbin ışığı, yani nurlu oluşu, helāl yemektedir.]

ضرب اللسان اشد من ضرب السنان (139)

Dil đarbtı, sũnũ đarbından atırağdur. Ya'nı kılıc yarası, mızrak yarası, bıa yarası, hancer yarası oñulur, hoş olur; ammā dil yarası oñulmaz, hoş olmaz. Ya'nı acı cevābdan hātırın yıkdı (?) hātırın aldı. (?)

[Dil darbesi, mızrak darbesinden daha şiddetlidir. Yani kılıc yarası, mızrak yarası, bıa yarası, haner yarası onulur, iyi olur; ama dil yarası iyileşmez. Yani acı karşılıktan kalbini kırarsa, o (daima) aklında kalır.]

ضل من ركن الى الاشرار (140) (66b)

Azdı ol kimse ki yaramazlara tābi' oldu ve anlara dayağ oldu. [Kötülere uyan ve onlara destek olan kimse, (doğru yoldan) sapmıştır.]

ضل من باع الدين بالدنيا (141) Azdı ol kimse ki dđnini dũnyāya şatdı. Ya'nı aca ile mansıb aldı; źulm eyler dimek olur. [Dinini dũnyaya satan kimse, (doğru yoldan) sapmıştır. Yani "parayla mevki aldı, zulmeder" demektir.]

ضيق القلب اشد من ضيق اليد (142)

Göñül tarlığı, el tarlığından atırağdur ya'nı. [Göñül darlığı, el darlığından daha şiddetlidir.]

ضاقت الدنيا على متباغضين (143)

Birbirine buğz ve ğaraz ve 'adāvet ve hāsed idiciler üzerine dũnyā dar olur. [Birbirine kin, nefret, dũřmanlık ve hased ediciler üzerine dũnyā dar olur.]

طاب وقت من وثق بالله تعالى (144)

Vatı eyũ oldu anuñ ki Allāh'a yapışdı. Ya'nı cemı'-i umũrını tefvış eyledi Allāh[']a. [Allah'a yapışan (inanana ve gũvenen řahs)ın vakti iyi oldu. Yani bũtũn işlerini Allah'a havale edenin...]

ضاق صدر على من ضاقت يده (145)

Göñül tar olur anuñ üzerine ki eli dar ola ya'nı. [Eli dar olanın, göñlü dar olur.]

طوبى لمن رزق [ب]العافية (146)

Ne umudlu aña ki sağlığıla rızqlandı. Ya'ni cemî'-i emrâzdan, hastalıktan berî oldı, sıhhat ve selâmet üzere oldı demek olur. [Sağlıkla rızıklanan kimseye ne mutlu! Yani "bütün hastalıklardan kurtuldu, sıhhat ve selâmet üzere oldu" demektir.]

طال عمر من قصر تبعه (147)

'Ömri uzun olur kimüñ ki ğam ve ğuśśası az ola. [Keder ve tasası az olanın ömrü uzun olur.]

طلب الادب هو اولی من طلب الذهب (148)

Edeb, ya'ni 'ilm ve edeb talebi, altın taleb, ya'ni kesbinden evlâdur. [Edep, yani ilim ve edep talebi, altın istemek, yani kazanmaktan daha uygundur.]

طرمع الاشكال (149) (67a)

Uç, ya'ni seyreyle eşkâl ile, ya'ni akrân ü emşâl ile yürü.

[Uç, yani gez, dolaş benzerlerle. Yani yaş ve mevkice sana yakın ve benzer olanlarla yürü.]

طال حزن من قصر رجاءه (150)

Kimüñ ki ümîzi kısa ola, ya'ni ümîz idecek yeri olmaya, hüznü ve ğamm [u] ğuśśası uzun olur, ziyâde olur. [Ümidi kısa olan, yani ümid edecek yeri olmayan kimsenin hüznü, keder ve tasası uzun olur, fazla olur.]

طاعة العدو هلاك (151)

Düşmene itâ'at eylemek, ya'ni teslim olmağ helâklıktır. [Düşmana itaat etmek, yani teslim olmak, helâktir (ölmek, mahvomaktır).]

طاعة الله غنيمه (152)

Allāhu Te'ālā'ya itâ'at, ya'ni emrine imtişâl, nehyinden ictinâb itmek, 'ažim, ulu ğanımetdür. [Yüce Allah'a itaat, yani onun emrine uymak, yasakladığından sakınıp çekinmek, büyük ganimettir.]

طوبى لمن لا اهل له (153)

Ne umudlu aña ki ehli olmaya; ya'ni ergen ola dimekdür. [Ailesi olmaya ne mutlu! Yani evli olmaya (ne mutlu!) demektir.]³²

32 - Bu vecizeyi, "Tabi ve taraftarları olmaya ne mutlu!" manasında çevirmek -bizce- daha uygundur. Çünkü işaret

154) ظلم المرء يصرعه

Erüñ žulmi, zevālidür. [Kişinin zulmü, mahvolması (alçalması ve ikbalden düşmesidir).]

155) ظلم الملوك اسهل من دلال الرعية

Beglerüñ žulmi āsānrağdur ra‘iyyetüñ nāzından. [Hükmedenlerin zulmü, idare edilen halkın nazından daha kolaydır.(?)]

156) ظلامة المظلوم لا تضيع

Mažlūmuñ žulümden³³ āhı žāyi‘ olmaz. [Mazlûmun zulümden dolayı ettiği feryat ve bedduası zayi olmaz.]

157) ظلم الظالم يقوده الى الهلاك

Žālīmüñ žulmi anı helāke çeker. [Zalimin zulmü onu helāke çeker.]

158) ظمأ المال اشد من ظمأ الماء (67b)

Māl teşneligi kıtırığdur su teşneliginden. [Mala çok istek duymak, suya susamışlıktan daha şiddetlidir.]

159) ظل ظلم الظالم قصير

Žālīmüñ žulmünüñ gölgesi kısadur. Ya‘nı ‘ömri kısadur demek olur. [Zalimin zulmünün gölgesi kısadır. Yani ömrü kısadır demek olur.]

160) ظل الكريم فسيح

Kerimüñ gölgesi vāsi‘dür. [İyilik, cömerlik sahibi, değerli kişinin gölgesi geniştir.]

161) ظل السلطان كظل الله

Sultānuñ žılli, gölgesi, ya‘nı ‘ādil pādişāhuñ gölgesi, Allah gölgesi gibidür. [Sultanın gölgesi, yani âdil padişahın gölgesi, Allah’ın gölgesi (himayesi) gibidir.]

162) ظلمة الظلم يظلم الايمان

Žulmüñ kırañlığı ĩmānı kıarardur. [Zulmün karanlığı, imanı karartır.]

163) ظل الاعوج اعوج

Lengüñ, ya‘nı egrinüñ gölgesi egridür. Ya‘nı senüñ niyyetüñ

edilen özdeyişte bekâr kalmak ve evlenmek tavsiye edilmiyor; tahminimize göre, idareciliğin zahmetli ve sıkıntılı bir iş olduğu belirtiliyor.

33 - Bu kelime yazma nüshada böyle harekelenmiştir.

yaramazdur, çürükdür, sözün de çürükdür, egridür demek olur. [Topal, yani eğrinin gölgesi eğridir. Yani "senin niyetin kötüdür, çürüktür; (bundan dolayı) sözün de çürüktür, eğridir" demek olur.]

164) عش قنعا تكن ملكا

Çanā'atle dirlik eyle ki beg olasın. [Kanaatle geçin ki, sultan (gibi) olasın!]

165) عيب الكلام تطويله

Sözün 'aybı, uzun olmasıdır. Ya'nı çok çok söylemek... [Sözün kusuru, uzun olmasıdır. Yani çok çok söylemek(tir).]

166) عاقبة الظلم وخيمة

Žulmün 'āqıbeti ağırdur. [Zulmün sonu vahimdir (sağlığa zararlıdır).]

(68a) 167) علو الهمة من الايمان

Himmet yüceliği, imāndandır. [Gayret yüceliği imandandır.]

168) عدو عاقل خير من صديق جاهل

'Āqıl düşmen yegdür cāhil dostdan. [Akıllı düşman, cahil dosttan daha iyidir.]

169) عسر المرء مقدمة اليسر

Ere müşküllük kolayın muğaddimesi, ya'nı delilidir. [Kişiye güçlük, kolaylığın başlangıcı, yani alâmetidir.]

170) عليك بالحفظ دون الجمع من الكتب

'İlmi hıfz eylemek senün üzerüne olsun kitāblar cem'inden ğayrı!

[Kitaplar toplamak yerine, ilmi hıfz etmeye (hatırda tutmaya) bak!]

171) عقوبة الظالم سرعة الموت

Žālimün 'uqūbeti, belāsı mevtinün sür'atidür. Ya'nı mevti tiz irişür.

[Zalimin cezası, belāsı, ölümünün çabuk oluşudur. Yani ölümü çabuk erişür.]

172) غنم من سلم

Ġanımete irdi kim ki śihhat, selāmet ehlidür. [Sağlık ve esenlik içinde olan, ganimete ermiştir.]

173) غنيمة المؤمن وجدان الحكمة

Mü'minüñ ganiyeti, hîkmet bulmağdır. Ya'nî 'ilm-i hîkmeti taşşîl etmeğdür. [Müminin ganimeti, hikmet bulmaktır. Yani hikmet ilmini tahsil etmektir.]

174) فاز من ظفر بالدين

Çırtıldı kim ki dîn birle yegin oldı ve kuvvetlendi. [Dinle üstün gelen ve kuvvetlenen kimse, kurtulmuştur.]

175) فخر المرء بفضله اولی من فخره باصله

Erüñ 'ilm ile ve fazl-ile fâhr etmesi hayırludur aşl ve neseble fâhrılanmağdan. [Kişinin ilimle ve faziletle övünmesi, soy soplâ övünmekten hayırlıdır.]

(68b) 176) فلجك على خصمك بالاحتمال

Senüñ žaferüñ 'adü üzerine şabriledür. [Düşman üzerine sabırla muzaffer olursun.]

177) فعل المرء على اصله يدل

Erüñ fi'li, aşlı üzerine delâlet eyler. [Kişinin fiili, aslına delâlet eder.]

178) فرع الشيء يخبر عن اصله

Her nesnenüñ budağı, kökünden haber virir. [Her şeyin dalı, budağı, kökünden haber verir.]

179) فاز من سلم من شر نفسه

Çırtıldı ol kimse ki nefsi şerrinden sâlim oldı. [Nefsinin şerrinden salim olan kimse kurtulur.]

180) فكاك المرء في الصدق

Erüñ âzâdligi şıdğ, ya'nî toğruluk birledür. [Kişinin hürriyeti³⁴ şıdğ, yani doğrulukladır.]

181) في كل قلب شغل

Her gönülde bir şugul vardır. [Her gönülde bir meşgale vardır...]

182) فسدت نعمة من كفرها

Fâsid oldı ni'meti ol kimsenüñ ki ni'mete inkâr itdi. Ya'nî şükürin itmedi. [Nankörlük eden, yani şükürünü (eda) etmeyen kimsenin nimeti bozulmuştur.]

34 - Bu sözün tercümesinde, "fikâk" kelimesinin "kul azad etmek" manası yerine, "halâs" (kurtuluş) manasının tercih edilmesi, daha uyum olurdu.

183) قول المرء يخبر عن اصله

Erüñ kavli, sözi haber virir aslından. Ya'nî zamîrinden ki her ne var ise. [Kişinin sözü, aslından haber verir. Yani her ne varsa, içinden...]

184) قول الحق من الدين

Âḥaḫ söz söylemek, dîndendür, ya'nî diyânetdendür. [Hak söz söylemek dinden, yani dindarıktandır.]

(69a) 185) قوة القلب من صحة الايمان

Göñül kavıılığı ve muhkemligi, imân şahîḥlîđındandır. [Gönlün kuvvetli ve sağlam oluşu, iman sahihliğindedir.]

186) قاتل الحريص حرصه

Ĥarişüñ, ya'nî tama'kâruñ ḳâtîli, ya'nî düşmeni, kendi Ĥırsıdır ki elbette zevâle irgürür. [Hırslının, yani tamahkârın katili, yani düşmanı, kendi hırsıdır ki, elbette (onu) mahvolmaya ulaştırır.]

187) قدر في العمل تنج من الزلل

Miḳdâruñ gözle işüñde tâ horlığdan ve sürcmekden ḳurtulasın. [İşinde değer ve derecenî gözlet ki, horluktan ve sürcmekten kurtulasın.]

188) قيمة المرء ما يحسنه

Erüñ ḳıymeti şol nesnedür ki, anı ihsân ide, ya andan ötüri aña taḥşin ideler. [Kişinin değerü ihsan ettiği, yani ondan dolayı kendisini beğerendikleri şeydir.]

189) قرين المرء دليل دينه

Erüñ yaḳını, ya'nî dâ'im muşâḥibi ve muḳârini, dîninüñ nişânıdır. [Kişinin yaḳını, yani devamlı konuştuğu ve birlikte olduğu kimse, dininin alâmetidir.]

190) قرب الاشرار مضرة

Şerlerüñ, ya'nî eşirränüñ yaḳınlıđı zarardur. [Şerlerin, yani fena adamların yaḳınlıđı, zarardır.]

191) قسوة القلب من الشيع

Göñül ḳasâveti, çok yemekdendür. [Kalp katılığı, çok yemektendir.]

قدر المرء ما يهمله (192)

Eriñ mişdârı, himmeti kaçardur. [Kişinin miktarı (değer ve derecesi), gayreti kadardır.]

كلام الله دواء القلب (193)

درد دل بر آدواء کبر دانی
Gönül derdinin dermanı, Allâh' uñ kelâmıdır.

نبود جز کلام ربانی

[Gönül derdinin dermanı, Allah'ın kelâmıdır. Eğer gönül derdi için deva bilmek istersen, ona Allah kelâmından başka çare yoktur.]

كافر سخي ارجاء بالجنة من مسلم شحيح (194) (69b)

Sahî kâfir ümîzlürâkdur Cennet'e bahîl Müslim'den. [Cömert kâfir, cennete cimri Müslümandan daha ümitlidir.]

كفران النعمة مزيلها (195)

Ni'mete münkir olmağ, ol ni'meti gidericidir. [Nimete nankörlük etmek, o nimeti gidericidir.]

كفى بالشيب داء (196)

Âdeme pîrlik derd ve marâz yönünden yiterdür. [İnsana ihtiyarlık, dert ve hastalık yönünden yeterlidir.]

كفى للحسود من حسده (197)

Yeterdür hâsûda kendi. Ya'nî hâsûda hâsedinden hâsıl olan nâr-ı vebâl yeterdür. [Kıskanca kendi (kıskançlığı) yeter. Yani kıskanca kıskançlığından meydana gelen vebal ateşi yeter.]

كمال العلم في الحلم (198)

'İlmüñ kemâli, hîlmeddür. Ya'nî elbette 'ilme hîlm gerekdür.

[İlmin kemali, hilmidir. Yani elbette ilme hilm gerekir.]

كفاك من عيوب الدنيا ان لا تبقى (199)

Dünyānuñ 'ayıblarından³⁵ bu 'aybı yeterdür ki, bâķi degüldür. Ya'nî kimseye vefâsı yoğdur. [Dünyanın kusurlarından şu kusuru yeter ki, ebedî, kalıcı değildir. Yani kimseye vefası yoktur.]

كفاك همك علمك بالموت (200)

Saña ğam yeterdür ki mevtüñ muğarrer muħağğaç idüĝin bilirsün.

35 - Bu kelime, Arap harflî aslî metinde böyle harekelenmiştir.

Niçün 'ibâdet, ta'âte meşğul degilsin?³⁶ [Ölümün şüphesiz muhakkak olduğunu bilmen, sana keder olarak yeter. Niçin ibadet, taatle meşgul degilsin?!.]

201) كمال الجود الاعتذار

Cömerdliğin kemâli, 'özürlenmekdür. Ya'nî ihsân itdükde "ma'zûr dut" diye, minnet yükletmeyesin. [Cömertliğin tam olanı, özür göstermek (af dilemektir). Yani iyilik ettiğinde "Mazur görün" diyerek (ikram ve ihsanda bulunduğun kimseyi) minnet yükü altında bırakmayasın.]

202) لين الكلام قيد القلوب

Fatlu, mülâyim söz, gönüller bağıdır. [Tatlı, yumuşak söz, gönüller bağıdır.]

(70a) 203) لين قولك تحبب

Sözün tatlı ve mülâyim eyle, sevilirsin. Ya'nî mañbûb-ı nâs olursun. [Sözünü tatlı ve yumuşak söyle, sevilirsin. Yani insanların sevgilisi olursun.]

204) ليس الشيب من العمر

Pîrlik, 'ömrden degildür³⁷... [Yaşlılık, ömürden değildir.]

205) ليس للحسود راحة

Âhasûd için râhat yokdur. [Kıskanç için rahat yoktur.]

206) ليس لسليطان العلم زوال

Sultân-ı 'ilme zevâl yokdur, yâhûd sultân-ı 'âlime zevâl yokdur. [İlim sultanına ikbâlden düşüş yoktur. Yahut âlim sultana ikbâlden düşüş yoktur.]

207) ليس الشهرة من الرعوننة

Tekebbürden şöret yokdur. Ya'nî tekebbürlikden şöret hâsıl olmaz; belki horlık ve mezmûmlık hâsıl olur... [Büyüklenmekten şöret yoktur. Yani kibirlenmekten şöret elde edilmez; hatta horluk, ayıplanmışlık meydana gelir.]

208) لكل عداوة مصلحة الا عداوة الحسود

Her 'adâvete bir îslâh vardır illâ Âhasûduñ 'adâvetine yokdur...

36 - Bu kelime, Arap harfli aslı metinde böyle harekelenmiştir.

37 - Bu kelime, Arap harfli aslı metinde böyle harekelenmiştir.

[Her düşmanlık için bir barış ve iyileşme (imkânı, ihtimali) vardır; ancak kıskancın düşmanlığına yoktur...]

من علت هممه طال همومه (209)

Kimüñ ki himmeti yüce olsa, ğamları uzar, ya'nî çoğalır.

[Gayreti yüce olanın tasaları uzar, yani çoğalır.]

من كثر كلامه كثر ملامه (210)

Her kimüñ sözleri çoğalsa, melâmeti çok olur. [Her kimin sözleri çoğalsa, onun kınanması çoğalır.]

مشرب العذب مزدحم (211)

Tatlı çeşme ğalebelik olur. [Tatlı çeşme başı kalabalık olur.]

مجلس العلم روضة الجنة (212) (70b)

'İlm meclisi, cennet bāğçesidir. [İlim meclisi, cennet bahçesidir.]

مهلكة المرء حدة طبعه (213)

Eri helâk idici, kendi tabî'atınuñ tizliği ve yavuzluğudur. [İnsanı helâk eden, kendi huyunun keskinliği ve fenalığıdır.]

مصاحبة الاشرار ركوب البحر (214)

Yaramazlarla muşâhabet itmek, deryâya binmekdür. Ya'nî mahall-i tehlikedür. [Kötülerle görüşüp konuşmak, denize binmektir. Yani tehlike yeridir.]

ما ندم من سكت (215)

Kim ki sükût itdi, nâdim olmadı. [Susan, pişman olmaz.]

مجلس الكرام حضور الكلام (216)

Ulular meclisi, kelâmuñ hâzırıdır. Ya'ni ğâyiblerden kelâm, ya'nî ğıybet yeri degüldür. [Büyüklerin meclisi, sözün hazırıdır. Yani orada bulunmayan kimselerden bahsetmek, yani ğıybet yeri değıldir.]

منقبة المرء تحت لسانه (217)

Erüñ vaşfi, kendi dili altındadır. [Kişinin vasfı, kendi dilinin altındadır.]

مجالسة الاحداث مفسدة الدين (218)

Hâdişler, ya'ni nev-peydâlar ve 'âmîler meclisi, dîñ fesâda viricidür,

ya'nî dîne zarardur. [Hâdisler, yani yeni ortaya çıkan şeyler (bid'atlar) ve cahillerin meclisi, dini fesada vericidir, yani dine zarardır.]

219) نور المؤمن قيام الليل

Mü'minün nûrı, gece kıyım, ya'nî 'ibâdet-i nevâfile kıyım olmasıdır. [Müminin nuru, gece kaim olması, yani nafil ibadetler için ayağa kalkmasıdır.]

(71a) 220) نسيان الموت صدأ القلب

Ölümi unutmak, gönül pasıdır. [Ölümü unutmak, gönül pasıdır.]

221) نور قلبك³⁸ بالصلوة في الظلم

Qalbün nûrlandır qarañu d[ünlerde] namâz ile. [Karanlık (gecelerde) namazla kalbini nurlandır.]

222) نعتت الى نفسك حين شاب رأسك

Nidâ olunduñ nefsuñe, ya'nî mevt ile başuñ ağardüğü vaqıtde.

[Başın ağardığı zaman kendine ölümle nida olundu...]

223) نيل المني في الغنى

Murâda irmek ğinâdadur, ya'nî gönül ğanılığındadır. [Murada ermek, zenginlikledir. Yani gönül zenginliğindedir.]

224) نار الفرقة اشد من نار جهنم

Ayrılık odı, cehennem odundan kıtırakdır. [Ayrılık ateşi, cehennem ateşinden daha şiddetlidir.]

225) نضرة الوجه في الصدق

Pırlık nûrını ğünâhla kıarartma! [İhtiyarlık nurunu ğünahla karartma!]

226) نضرة الوجه في الصدق

Yüz aklığı, toğruluqda ve gerçekliktedir. [Yüz aklığı, doğrulukta ve dürüstlüktedir.]

227) وضع الاحسان في غير موضعه ظلم

Nâ-maħal yere iħsân itmek, žulümdür. [Yerinde olmayan mevkide iyilik etmek, zulümdür.]

228) وزر صدقة المنان اكثر من اجره

38 - Bazı Nesrü'l-leâli tercüme ve şerhlerinde bu kelime "ج" şeklinde kayıtlı olup "Karanlık gecelerde namaz kılmakla kabirini ışıklandır!" manasında çevrilmiş ve izah edilmiştir.

Minnetle şadağa idenüñ günāhı, şevābından artıkdur. [İyiliği başa kakarak sadaka verenin günahı, sevabından daha fazladır.]

(71b) 229) ولاية الاحمق سريعة الزوال

Ahmağın vālî olmasının zevālî tîzdür. [Ahmağın dostluğunun yok olması, çabuktur.]

230) ويل لمن ساء خلقه و قبح خلقه Vay aña ki cibilleti yaramaz oldu ve huyı çirkîn ve şabāhat oldu.

[Hem (fizikî) yaratılışı, hem de huyı çirkîn olana yazıklar olsun!..]

231) وحدة المرء خير من جليس السوء

Erüñ yalnızlığı, yaramaz muşāhibden hayrludur. [Kişinin yalnızlığı, kötü arkadaştan daha iyidir.]

232) واساك من تغافل عنك عنك

Seni beter eyledi kim ki seni belādan tegāfûl itdi. [(Bildiği hâlde) seni belādan haberdar etmeyen kimse, seni daha kötü etmiştir.]

233) والاك من لم يعادك

Senüñ dostuñdur saña ‘adāvet itmeyen kimse. [Sana düşmanlık etmeyen kimse, senin dostundur.]

234) ويل للحسود من حسده

Vay hāsūda kendi hāsedinden!.. [Vah, yazık kıskanca kendi kıskançlığından!..]

235) ولي الطفل مرزوق

Fıfluñ velîsi rızqlanmışdur. Ya‘nî ma‘şūmları ‘uhdesine alan, cānib-i Hâq’dan rızqı yetişir. [Çocuğun velisi rızıklanmıştır. Yani günahsız (çocuk) ları üzerine alanın rızkı, Allah tarafından yetişir.]

236) ويل لمن وتر الاحرار

Vay aña ki ahrāra buğz ide ve ahrār hürreñ cem‘idür ve hür merd-i āzādedür. Ya‘nî kuyūd-ı nefsanıyyeden ve ‘ağabe-i cehlden halās bulanlardur.

[Vay hürlerden nefret edenin hâline!.. “Ahrâr”, hür’ün çokluk şeklidir. (Hür,) serbest olan adamdır. Yani nefsanî kayıtlardan ve cehalet

tehlikeli yokuşundan kurtulanlardır.]

(72a) 237) هلك الحريص و هو لا يعلم

Ârîş helâk oldu, hâl bu ki ol, vadî-i helâkde olduğın bilmez...

[Hırslı helâk olur, hâlbuki helâk vadisinde olduğunu bilmez...]

238) همه المرء قيمته

Erüñ himmeti, kendi kıymetidir. Ya'nî himmeti kadar kıymet bulur demek olur. [Kişinin gayreti, kendi kıymetidir. Yani (insan) gayreti kadar değer bulur.]

239) هات ما عندك تعرف به

Getür şol nesne[y]i ki yanuñdadur, bilinirsin anuñla. Ya'nî kendüñde ne hünerüñ varsa, göster anuñla ma'rûf olursun. [Yanında olan ve onunla bilindiğın şeyi getir!]

240) هموم المرء بقدر هممه

Eriñ ğamları, himmeti ğadrinedür. [Kişinin kederleri, gayreti kadardır.]

241) هم السعيد آخرته وهم الشقى دنياه

Sa'îdüñ ğammı, âhiretidür; şağîñüñ ğammı, dünyâsıdır. [Bahtiyarın kederi, tasası, ahiretidir; bedbahtın kederi, dünyasıdır (dünya hayatına dairdir).]

242) هيهات من نصيحت العدو

Heyhât düşmen naşîhatından!.. Ya'nî düşmen naşîhatından ki hayır ola!.. [Heyhat düşman nasihatından!..Yani düşman nasihatından hayır mı olur?!.]

243) هلاك المرء في العجب

Erüñ helâk olması, kendüyi görmekdedür. [Kişinin helâk olması, kendini görüp kendini beğenmesidir.]

244) هربك من نفسك انفع من هربك من الاسد

Nefsüñden kaçmağ, fâ'idelürağdur arslandan kaçmağundan. Ya'nî nefsüñden dağı ziyâde iħtirâz gerekdür. [Nefsinden kaçmak, aslandan kaçmandan daha faydalıdır. Yani nefsinden daha fazla sakınmak gerektir.]

هشم الثريد غير آكله (72b) 245)

Serîde[y]i serîde itdi nice kimse gayr için... [Nice kimse tiridi başkası için hazırladı...]

لا دين لمن لا مروءة له 246)

Dîni yoğdur kimüñ ki mürüvveti yoğdur. [Mürüvveti (insanlığı, mertliği, cömertliği) olmayan kimsenin dini yoktur.]

لا فقر للعاقل 247)

Faqr yoğdur ‘âkııl için. Ya‘ni ‘âkııl fağır olmaz. [Akıllı için yoksulluk yoktur. Yani akıllı kimse fakir olmaz.]

لا كرامة للكاذب 248)

Kezzâbda kerâmet yoğdur. [Yalancıda şeref olmaz!]

لا راحة لحسود 249)

Ĥasûd için râhat yoğdur. [Kıskanç için rahat yoktur.]

لا غم للقانع 250)

Ķanâ‘at ehlinde ĝam olmaz. [Kanâat eden(ler)de keder olmaz.]

لا وفاء للمرءة 251)

‘Avretde vefâ yoğdur. [Kadında vefa yoktur.]

لا حرمة للفاسق 252)

Fâsiğ için hürmet yoğdur. [Günahkâr için hürmet yoktur.³⁹]

لا راحة لملوك 253)

Beglere râhat yoğdur. [Beylere (Hükümdarlara) rahat yoktur.]

لا ايمان لمن لا ايمان له (73a) 254)

İmâni yoğdur şol kimsenüñ ki, yemîni yoğdur. Ya‘ni “Şunuñ ki yemîninde şıdğı yoğdur, yalan yere and içer...” demek olur. [Yemini olmayan kimsenin imanı yoktur. Yani yemininde doğruluğu olmayan, yalan yere and içen kimsenin (imanı yoktur) demektir.]

لا غنى لمن لا فضل له 255)

Ĝınâsı yoğdur şol kimsenüñ ki fazlı, ya‘ni ‘ilmi yoğdur demek olur. [Fazileti, yani ilmi olmayan kimsenin zenginliği yoktur.]

39 - “Saygıya lâıyk değıldir” manasında.

256) يَأْتِيكَ مَا قَدَرَ لَكَ

Saña gelür şol nesne ki, saña taqđır olunmuşdur. [Sana (Allah tarafından) takdir edilen şey, sana gelir.]

257) يَعْمَلُ النَّامِ فِي سَاعَةِ فِتْنَةِ أَشْهُرٍ

Qovucu, bir sâ'atde bir nice aylık fitne işler, ya'nî peydâ ider.
[Kovucu (söz getiren, münafık), bir saatte birçok aylık fitne işler; yani ortaya çıkarır.]

258) يَزِيدُ الصَّدَقَةَ فِي الْعَمْرِ

Şadaqa, 'ömrü ziyâde eyler. [Sadaka, ömrü artırır.]

259) يَطْلُبُكَ الرِّزْقُ كَمَا تَطْلُبُهُ

Rızquñ seni arar, nitekim sen anı ararsın.

[Sen onu aradığın gibi rızkın seni arar.]

260) يَأْمَنُ الْخَائِفُ إِذَا وَصَلَ إِلَى مَا خَافَهُ

Qorqucu emîn olur qaçan irse ol nesneye ki andan qorqar.

[Korkan, korktuğu şeye ulaştığında ondan emin olur...]

261) يَصِيرُ أَمْرُ الصَّبْرِ إِلَى مَرَادِهِ

Şabr idicinün işi, murâdınca olur.

[Sabreden işi, istediği gibi olur.]

(73b) 262) يَبْدُو الْمَرْءُ بِالصَّدَقِ مَنَازِلَ الْكِبَارِ

İrişir er toğruluk ile ulular menzillerine. Ya'nî mertebelerine.

[Kişi, doğrulukla büyüklerin konumlarına, yani derecelerine erişir.]

263) يَسُودُ الْمَرْءُ قَوْمَهُ بِالْإِحْسَانِ إِلَيْهِمْ

Er qavmine olur ["ulu" olmalı] olur anlara ihsân eylemekle.

[Kişi, kavmine iyilik etmekle büyük olur.]

264) يَأْسُ الْقَلْبُ رَاحَةَ النَّفْسِ

Göñül nevmiz olmağ, nefsin rāhatlığıdır.

[Gönlün (insanlardan) ümitsiz olması, nefsin rahatlığıdır.]

265) يَسْعَدُ الرَّجُلُ بِمَصَاحِبَةِ السَّعِيدِ

Er eyü olur eyüler muşāhabetiyile.

[İnsan, iyilerle konuşup arkadaşlık ederek iyi olur.]

Temmetü'l- kitāb. [Kitap tamamlandı.]

Kaynakça

- Abdurrahmân-ı Câmî, *Tercüme-i Ba'z-ı Nesrû'l-leâli*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, FY nr. 455, vr. 272b-273a.
- Abdülazîz bin Hoca Sa'deddin, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, (*Ahlâk-ı Sultân Ahmedî*), Nuruosmaniye Ktp. nr. 2301.
- El-Ahsâî, *Tercüme-i Nesrû'l-leâli*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Bölümü, nr. 4837.
- Akar, Metin, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1999.
- Ateş, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul 1968.
- Ceyhan, Âdem, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Ankara 2006.
- Ceyhan, Âdem, "Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 2003, c. XXX, s. 147-188.
- Çaldak, Süleyman, "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Temmuz Ağustos 2006, yıl 7, sayı 77-78, s. 74-90.
- Ebü'l-mehâsin Muhammed bin Sa'd bin Muhammed en-Nahcûvânî, *Dürretü'l-maâli fi tercemeti'l-leâli*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Farsça, nr. 152.
- Fleischer, M. Heinrich Leberecht, *Ali's hundred Sprüche arabisch und persisch paraphrasirt von Reschideddin Watwat...*, Leipzig, 1837.
- İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul 1964.
- Kadiasker Sâlim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, Dersaâdet 1315.
- Köprülü, M. Fuad, "Âsım Efendi (Mütercim)", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1942, c. 1, s. 665-73.
- Nâci, *Muallim, Lugat-ı Nâcî*, nşr. Kirkor, ts.
- Bahâ'eddîn, M. *Yeni Türkçe Lugat*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası.
- Mahmud Ekrem (Recâî-zâde), *Tâlîm-i Edebiyât*, İstanbul 1330.
- Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul 1313.
- Mes'ûd bin Ahmed bin Şâdî, *Tercümetü'l-leâli ve Tezkiretü'l-me'âli*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya Bölümü nr. 945.
- Okuyucu, Cihan v. dğr., *Klâsik Dönem Osmanlı Nesri*, İstanbul, 2009.
- Öz, Mustafa, "Tabersî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 39, s. 324-25.
- Prof. Ali Cânîp Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, haz. Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, İstanbul 1996.
- Şemsettin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaâdet, 1317.

Sade Nesir Örneği Bir Vecize Derlemesi:

Nesrü’l-leâli’nin Mütercimi Meçhul Bir Tercümesi

Adem CEYHAN

Özet

Bilindiği gibi, *Nesrü’l-leâli*, Hz. Ali’ye ait belirli vecizeleri Arap harfleri sırasına göre içine alan, meşhur bir metindir. Anılan kitapçığın Türk edebiyatında çeşitli manzum veya mensur tercüme yahut şerhlerinin bulunduğu malümdür. Bu çalışmada adı geçen vecize derlemesinin 16. asırda yapıldığı tahmin edilen, ancak mütercimi bilinmeyen mensur bir Türkçe tercümesi tanıtılmakta ve söz konusu eserin metni, yeni harflere çevrilerek sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Nesrü’l-Leâli, vecize, nesir, tercüme.

An Unknown Prosaic Translation of Nesrü’l-leâli

Adem CEYHAN

Abstract

As it is known, *Nesrü’l-leâli* is a famous text about Excellency Ali İbn Abu Talib’s definite sayings. There are various poetic and prosaic translations of that text in Turkish Literature. In this study, a Turkish prosaic translation version of that text, translator of which is not known, will be introduced. It is estimated that it was translated in 16.th Century.

Keywords: Nesrü’l-leâli, Excellency Ali İbn Abu Talib, saying, prose, translation

Nihâlistan ve Meşâkku'l-Uşşak Çerçevesinde Nergisî'nin Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış

Bahir SELÇUK*

Giriş

İslamiyet öncesi dönemlere kadar uzanan bir geçmişi olan Türk nesrinin ilk yazılı metinleri, Göktürk Yazıtları ve Uygur Türklerine ait dinî muhtevalı metinlerdir.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte başlayan dönemde yazılan eserlerin hemen hepsi dinî-tasavvufî içeriklidir. Çoğu tercüme olan bu eserlerdeki kısa cümleler, yalın üslûp, konuşma dilinin özelliklerini yansıtmaktadır (Okuyucu, 2004: 256; İsen, 2004:207). XV. yüzyıldan itibaren beliren bedîî üslûpla beraber, yazı dili konuşma dilinin yerini almaya başlar (Okuyucu, 2004:257). XV. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden süreçte, hitap edilen kitleye uygun bir dil ve üslûpla pek çok konuda zengin mensur eserler yazılır.

Eski nesirle yazılmış eserler, dil ve üslûp yönünden farklı şekillerde tasnife tabi tutulmuştur.¹ Bu tasniflerde, nesrin en sanatlı ve külfetli biçimi, “sanatlı nesir, estetik nesir, inşâ, ağdalı nesir (üslûb-ı âlî)” gibi isimlerle anılmaktadır. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olduğu, uzun tamlama ve uzun cümlelerle

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-ADİYAMAN

1 - İz (2011:VXII), klâsik nesrin üç kolda geliştiğini söyler ve sade, süslü ve orta nesir şeklinde bir tasnif yapar. Coşkun (2004:553), “Klâsik nesir, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Mesela Tahirü'l-Mevlevî ve Nihat Sami Banarlı, üslûp çeşitlerini sade ve müzeyyen olmak üzere iki gruba ayırır. Fahir İz, sade, süslü ve orta olmak üzere üç nesir üslûbundan bahseder. Araştırmacılar, üzerinde çalıştıkları mensur eserlerin dilini sade veya süslü olarak ifade etmiş, orta nesir kavramını fazla benimsememişlerdir.” der. Köksal (2011:16-19), Klâsik nesirde üslûpları, dört grupta inceler. 1. Sade nesir (üslûb-ı sâde), 2. Orta nesir (üslûb-ı mutavassıt), 3. Süslü nesir (üslûb-ı müzeyyen), 4. Ağdalı nesir (üslûb-ı âli). Farklı tasnifler için bkz. (Aksoyak, 2010:68-69).

dolu, edebî sanatların ve secinin bolca kullanıldığı, sırf sanat gayesi güden bu tarz nesrin edebiyatımızdaki en güçlü temsilcileri Veysî ve Nergisî’dir.

Sinan Paşa (XV. yüzyıl) ile başlayan süslü nesir (üslûb-ı müzeyyen), XVI. yüzyılın ortalarından sonra gelişir, XVII. yüzyılda külfetli bir biçime (ağdalı nesir/üslûb-ı âlî) ulaşır. (Köksal, 2011:18-19) Sanatlı nesir denince akla XVII. asrın ilk yarısından başlayarak eski nesrin en kuvvetli üstadı, şöhreti asırlarca devam etmiş olan Nergisî gelir (Ayan vd., 1987:345). Öyle ki klâsik edebiyatta bir nesir yazarının inşası değerlendirilirken Nergisî (Veysî ile birlikte), kıyas unsuru olarak kullanılır (Coşkun, 2004:555).

Nergisî, hemen her eserinde, genelde yüksek bir düzeyi yakalamayı amaçlar. Bunun arka planında, sanatçı kişiliğinin inşâlı kompozisyonlardan zevk almasının yanında, onun meslek yaşamının çoğunu Bosna’nın taşra merkezlerinde orta derecede bir kadı olarak geçirmiş olmasının da etkisi vardır. Zira mektuplarından da anlaşıldığı üzere Nergisî, bu yolla sanat gücünü ve yeteneğini sergileme ve bu vesileyle daha iyi bir yere gelme düşüncesindedir (Bkz. Woodhead 2006:321-322).

Nergisî’nin üslûbunun esasını oluşturan uzun cümleler, zincirleme tamamlamalar, Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğu ve bunların yaygın olmayan anlamlarının kullanılmış olması, alışılmamış bağdaştırmalar onun anlaşılmasını engellemiştir. Bu nedenle Nergisî, Tanzimatla birlikte “gayr-i tabîlik ve Acem taklitçiliği” ile itham edilmiştir. Hatta Namık Kemal, Nergisî’nin eserinden anlam çıkarmanın Farsça yazılmış olan Gülîstan’ı anlamaktan zor olduğunu söylemiştir. Buna rağmen ortaya koyduğu sağlam ve güçlü dil, zengin secilerle şirselleşen cümleler, Nergisî’nin sanat gücünü ve dehasını gösterme bakımından önem taşımaktadır. Eserlerinin dibâce kısmında son derece ağır ve sanatlı bir dil kullanan Nergisî, hikâyelerinde nispeten daha sade bir dil kullanır (Çaldak, 2010: 250; Selçuk, 2009: 84-85).

Nergisî Meşâkku’l-Uşşâk’ta, inşâda orijinal ve özgün bir söyleyiş peşinde olduğunu, muhayyile kudreti yüksek olanları acze düşürecek bir sanat göstermek istediğini açıkça belirtir. Dil ve üslûptaki orijinallik arayışlarını

içerikte de sürdüren Nergisî, özellikle Meşâkku'l-Uşşâk ve Nihâlistan'da görüleceği üzere, Osmanlı tarih ve coğrafyasına, sosyal hayatına ait unsurlara bolca yer verir. Hamse'sinde efsanevî ve olağanüstü olaylar yerine, yaşadığı çevreyi, gözlemlediği olayları yansıtır. Bu yönüyle o, klâsik hikâye yazarları ve mesnevi şairlerinden ayrılır. Özellikle Meşâkku'l-Uşşâk'ın giriş kısmında, hikâyelerindeki olayların gerçeklik/yaşanmışlık boyutuna da dikkat çeken Nergisî, realist hikâyeciliğin Türk edebiyatındaki habercisi olur (Selçuk, 2009:13).

Hamse, Münşe'ât, Arapça Risale ve Horos-nâme'sinin yanında şiirleri de olan Nergisî'nin sanatçı kişiliğini ve nesir anlayışını temsil eden en önemli eserler, Hamse içerisinde yer alan Nihâlistân ve Meşâkku'l-Uşşâk'tır.

Nergisî'nin Hamse'sini oluşturan eserlerden en önemlisi, ustalık dönemi ürünü olan Nihâlistân'dır. Başlangıçta sadece aşk hikâyelerinden ibaret olan Nihâlistân, başka mevzuları işleyen konular da eklenerek yeniden yazılmıştır. Meşâkku'l-Uşşâk, hem dil-üslûp hem de muhteva bakımından klâsik nesir ve hikâye geleneği içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Sanatlı nesirle kaleme alınmış olan Meşâkku'l-Uşşâk, aşk konusunu işleyen mensur telif hikâyelerden oluşur. (Selçuk, 2009:5).

İyi bir gözlemci olan Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk ve Nihâlistan'da görüleceği üzere Osmanlı tarih ve coğrafyasına, sosyal hayatına ait unsurlara yer verir. Efsanevî ve olağanüstü olaylar yerine, yaşadığı çevreyi, bazen de kendi maceralarını anlatır. Hikâyelerin pek çoğu konu yönüyle orijinaldir ve ilk kez Nergisî tarafından kaleme alınmıştır. Bu, Nergisî'yi klâsik hikâye yazarları ve mesnevi şairlerinden ayıran en önemli hususlardandır.

Nergisî'nin klâsik Türk nesir tarihi içindeki yerini tespit etmeye yönelik bu girişten sonra, Nihâlistân ve Meşâkku'l-Uşşâk'tan² hareketle onun hikâyeciliği, ana hatlarıyla ortaya konacaktır.

2 - Süleyman Çaldak, *Nergisî ve Nihâlistân'ı*, Kesit Yay., İstanbul 2010; Bahir SELÇUK, Meşâkku'l-Uşşâk, *İnceleme-Metin*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2009.

İtibarî Yapı

Vaka

Anlatma esasına bağlı metinler, her şeyden önce muhtelif unsurları etrafında birleştiren itibarî bir vakaya ihtiyaç duyarlar. Vaka, herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbirleriyle ilgilenmek zorunda kalan kişilerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin sonucudur. (Bkz. Aktaş, 1991:47-48)

Nergisi, ya başkalarından duyduğu veya herkesçe anlatılagelen konuları ya da bizzat şahit olduğu veya yaşadığı olayları hikâyeyeleştirmiştir. Meşâkku'l-Uşşâk'ın dibace kısmında ve hikâyelerin başında, olayların gerçeklik/yaşanmışlık boyutuna sıkça işaret eder. (128b/15-18) Bunun yanında çeşitli göndergesel unsurlarla metinsel gerçeklikle dış dünya gerçekliğini bağdaştırmaya çalışır. Bu yüzden Nergisi'nin hikâyelerinin tamamı, yaşanmış olaylar üzerine kurulmuştur, denebilir.

Hikâyelerin planları genelde benzer özellikleri taşır. Hikâyeler, genelde kahramanı olumlu ya da olumsuz yanlarıyla tanıtan bir ifade ile başlar. Kahramanlar tasvir edilirken ortaya konan karakteristik özellikler, okuyucuya hikâyenin akışının nasıl olacağını çağırıştırır. Sadakat, cömertlik, cimrilik, softalık, sevgi, hoşgörü gibi kimi özelliklerin ayrıntılı tasviriyle okuyucu üzerinde etki uyandırılmaya çalışılır.

Olaylar, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ilerler. Kahramanların tanıtıldığı giriş bölümünden sonra bir gerilim unsuru oluşturulur, düğüm atılır. Daha sonra asıl hikâyeye zemin hazırlayan küçük icat olayları anlatılır. Bu bölümden sonra çatışma ve gerilim başlar. Neredeyse bütün hikâyelerin sonunda, yazarın hedeflediği zihni ve ruhi neticeyi oluşturacak müspet ya da menfi çözümler sunulur. Bu sonuçtan okuyucu bir ders ve ibret çıkarır. Bazen de hikâyenin asıl maksadı heyecan vermek veya okuyucuyu hayrete düşürmektir. Bu nedenle yazar zaman zaman hikâyelerini, asıl maksadını belirten bir cümle ile bitirir. (Çaldak, 2010203-204; Selçuk, 2009:45)

Bakış Açısı ve Anlatıcı

Anlatma esasına bağlı metinlerde vaka zincirinin ve bu zincirin meydana gelmesinde kullanılan mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime anlatıldığı sorularına verilen cevap bakış açısı ve anlatıcıyı oluşturur. (Aktaş, 1991:84)

Nergisî'nin tamamı gerçek hayattan alınmış olaylar üzerine kurulu hikâyeleri, üç grupta incelenebilir. (Çaldak, 2010:203) İlki yazarın başkalarından duyduğu ya da herkesçe anlatılagelen olaylara dayalı hikâyelerdir (Nihâlistân: 7a/22, 16a/21, 20a/5, 28a/21, 29a/1, 43b/4, 50a/ 2a, 52b/7, 57b/19, 58b/22; Meşâkku'l-uşşâk: 129b/1, 133b/1, 135a/10, 136a/14, 137a/1, 138b/7, 150b/17, 153a/1). Bu hikâyeler, yazar anlatıcı ve hakim bakış açısıyla yansıtılmıştır.

Yazar anlatıcı; hâkim anlatıcı, tanrı-yazar vb. gibi isimlerle de bilinen tanrısal konumlu gözlemci anlatıcıdır (Çetin, 2005:107). Bu anlatıcı, hâkim bakış açısı ile, bütün olayları izlemekte; kahramanların konuşmalarını, hareketlerini takip etmekte, iç dünyalarını okuyabilmektedir. Bu anlatıcıya ait hâkim bakış açısıyla vaka, zaman, mekan, şahıslar okuyucuya yansıtılmaktadır.

İkincisi, yazarın bizzat şahit olduğu veya yaşadığı olaylara dayalı hikâyelerdir. Hikâye, yazarın kendi ağzından aktarılmaktadır. (Nihâlistân: 6a/15, 60b/13, 22b/17, 31a/12; Meşâkku'l-uşşâk:142a/11) Bu hikâyelerde yazar, ya müşahit anlatıcı ya da kahraman anlatıcı durumundadır.

Özne anlatıcı, tanık anlatıcı, birinci kişi anlatıcı, ben anlatıcı... da denilen kahraman anlatıcı, olayın hem yapıcısı hem de anlatıcı ve aktarıcısı konumundadır. Anlatıcı, ya yazardan bağımsız olarak anlatı kişilerinden birisidir, ya da anlatıyı yazan ve olaylara müdahil olan, olayların içinde bizzat yer alan yazar anlatıcıdır (Çetin, 2005: 110-111).

Sözlü kültürün biçimlendirdiği geleneksel anlatıda yazarla hikâye kahramanı arasındaki mesafe görecelidir. Mesafe her an değişebilir ve yazar her serüvenini sunduğu kişiyle özdeşleşebilir (Bkz. Tekin, 2004: 77). **Bu nedenle**, kurgusallık boyutundan dolayı, özellikle kahraman anlatıcının, yazarla

ne ölçüde örtüştüğüne dikkat etmek gerekmektedir. Meşâkku'l-Uşşâk'ta yazar, kendi başından geçmiş gibi anlattığı bir aşk hadisesini, Nihâlistan'da bir arkadaşının başından geçmiş gibi anlatmaktadır. (Bkz. Nihâlistan 34b/1-43a/20; Meşâkku'l-uşşâk 142a/11-150b/16)

Üçüncüsü, yazarın tanıdık birinden duyduğu veya yakınlarından birinin yaşadığı olaylara dayalı hikâyelerdir. Bunlar da, doğrudan râvinin dilinden aktarılır. Anlatıcı gördüğü veya yaşadığı olayı kendi bakış açısıyla ele alır. (Nihâlistân: 9b/20, 12b/8, 15a/18, 21a/23, 26a/12, 34b/18, 45b/2, 47a/11, 55b/21 57a/7, 59b/14; Meşâkku'l-uşşâk: 155a/1) Bu hikâyelerin aktarımında da, kahraman anlatıcı ve onun bakış açısı ön plandadır.

Hikâyelerde üçüncü kişi anlatıcı, o anlatıcı, benzer anlatıcı, gözlemci anlatıcı... gibi isimlerle anılan yazar anlatıcı, gözlemediği olayları aktarırken yer yer olayın akışını keserek "Ba'dehu hâce-i mezkûr-ı sahîhu'l-makâl tezyîl-i bahs u rivâyet eyler ki" (15b/22) (Nihâlistân); "Âşık Efendi el-merhûm tahkîk-i rivâyet ider ki (1545a/5), râvî-i sahîhu'l-haber tahkîki üzre (132b/1) (Meşâkku'l-uşşâk) şeklindeki birtakım klişelerle bir meddah gibi metinle okuyucu arasına girer, varlığını hissettirir.

Zaman

Kurmaca metinlerde vaka, bir müddet zarfında cereyan eder. Anlatıcı vakayı, bir müddet zarfında öğrenir ve nakleder. (Aktaş, 1991: 117) Kurmaca metinlerde zaman, olayların geçtiği, olup bittiği, cereyan ettiği nesnel, vaka ve anlatma zaman dilimlerini karşılamaktadır. (Çetin, 2005:126)

Kozmik zaman, fiziksel zaman, takvime bağlı zaman, gerçek zaman olarak da bilinen nesnel zaman, anlatının dışında yer alan herkesin paylaştığı ortak zaman dilimidir. (Çetin, 2005: 127-128; Kıran vd., 2003: 161) Nergisî, hikâyelerini yaşadığı dönemde veya dönemine yakın bir zaman diliminde cereyan etmiş olaylardan seçtiği için, bu hikâyelerdeki nesnel zamanının 16. ve 17. yüzyıl olduğu söylenebilir. Bunun yanında hikâyede zikredilen bazı tarihî şahsiyetlerin yaşadığı zaman dilimi ve yine bazı hikâyelerin başındaki tarih ifade eden sözler, bize nesnel zaman hakkında bilgi verir: "...sene-i isneyn ve

erbâin ve elf-i hicriyede (6a-15), Kapudan ‘Alî Paşa ki (Kılıç Ali Paşa) (7a/22), Tâc Beg-zâde merhûm ki (17a/18), Hilâl-i sâl-i ‘işrîn ve elf-i hicriyyede (22b/9) (Nihâlistân); “Hilâl-ı hicce-i sûtûde-hacce-i ‘işrîn ü elfde (129b-12), Kadî-zâde-i ma’hûdun zamân-ı ‘âlem-ârâyisinde (135a-16/17); târîh-i elfden bir iki sene mukaddem (150b-25)” (Meşâkku’l-uşşâk).

Tahkiyeli eserlerde söz konusu olan diğer bir zaman çeşidi de vaka zamanıdır. Anlatıdaki olayların geçtiği zaman dilimini ifade eden vaka zamanı, nesnel zamanın tamamını kapsamaz; sadece olayların geçtiği zaman dilimini ifade eder. (Çetin, 2005: 129)

Nergisî’nin hikâyelerinde vaka zamanı, “gün, ikindi, akşam, yatsı, gece; hafta, ay, yıl; bahar, yaz, kış” kavramlarıyla ifade edilmektedir. Olaylar bazen kısa bir sürede olup biterken bazen seneleri kapsar. Hikâyelerde vaka zamanı, “bu fasl-ı zemherîrde/bu karakışta (26a/21), evâ’il-i ‘ömrinde/ömrünün başlarında (31a/18), kable salâti’l-magrib/güneş batmadan önce, (20a/14); (Nihâlistân); “Dem-i subha dek/sabaha kadar (130a-14), bir seneye karîb/bir seneye yakın ay (137b/15), üç şehr-i kâmil/tam üç ay (145b/3), penc rûze/beş gün (152b-15)” (Meşâkku’l-uşşâk) gibi kavramlarla yansıtılır.

Tahkiyeli metinlerdeki diğer bir zaman unsuru da anlatma zamandır. Hikâyede geçen olayların öğrenilip aktarıldığı, hikâyenin yazıldığı zamanı ifade eden anlatma zamanı, anında aktarma veya sonradan aktarma şeklinde ortaya çıkar. (Çetin, 2005:131) *Yazarın yaşadığı dönemde veya yakın dönemde yaşanmış olayların esas alınarak yazıldığı* Meşâkku’l-Uşşâk’ın anlatma zamanı h.1034/m.1625; Nihâlistân’ın (son hâli) ise h.1042/m.1632/1633’tür. Nergisî, hikâyelerine konu edindiği olayların ekserisini “sonradan aktarma” yöntemiyle kaleme almıştır.

Mekân

Anlatma esasına bağlı metinlerde mekân; olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak, atmosfer yaratmak amacıyla yer alır. (Tekin, 2004:128)

Olağanüstülüğün fazla, gerçeklik boyutunun zayıf olduğu mesnevi, sehrengiz ve halk hikâyeleri gibi geleneksel anlatılarda mekân, yok denecek kadar zayıftır. Nergisi'nin hikâyelerinde mekân, modern anlatılardaki kadar güçlü olmasa da, geleneksel anlatılardaki gibi tamamen soyut, insan-mekân ilişkisinin olmadığı bir fon görünümünde de değildir. Mekânların hemen hepsi olayların yaşandığı dönemi yansıtan, dış dünyada göndergesel karşılıkları bulunan, kahramanların sosyal durumu ile irtibatlı yerlerdir.

Nergisi'nin hikâyelerinde anlatma tekniği ağır bastığı için mekân, olay örgüsünün gölgesinde kalır. Bu nedenle olayın gerçekleştiği mekân, çoğu kez genel bir biçimde ismen anılır. Bazen de tasvir yapılırken kullanılan sıfatlar ve mübalağalarla mekân iyice soyutlaştırılır. Mesela Meşakku'l-uşşak'ın üçüncü hikâyesindeki Keçi Köprüsü, "Keçi Köprüsü dinmekle ma'rûf u meşhûr bir 'acib ü garîb, hevlnâk u mehîb, cîsr-i mu'allâ-bünyân-ı sıratâsâ ki kantara-i mecerre ol cîsrün ednâ pâyesine hem-ser ve kavs-i kuzah ol memerr-i mu'teberün bir kemter kemerine ber-â-ber olımazdı" (135b-1/3)³ şeklinde tasvir edilir.

Geniş mekân, dış mekân olarak da bilinen açık mekân, olayların gerçekleştiği köy, kasaba, şehir, ülke, ova, deniz, dağ gibi açık alanları karşılamaktadır (Çetin, 2005:134) Frengistan, Rum, İstanbul, Ankara, Edirne, Bosna, Halep, Budin, Mısır, Manastır; Edirne Kapısı, Şah Melik Köprüsü, Keçi Köprüsü, Âb-ı Hayât (bir mesire yeri), Tophane, Edirne Kapısı gibi yerler açık mekâna örnek olarak verilebilir. Bu yerler, aynı zamanda dış dünyada karşılıkları bulunan mekânlardır. Bu mekânların bazıları hikâyenin hemen başında meşhur bir iki özelliği ile verilir.

Dar mekân, iç mekân isimleriyle de bilinen kapalı mekân; ev, oda, daire gibi yerleri ifade etmektedir. (Çetin, 2005:135) Hikâyelerde geçen "konak, ev, dükkân, saray, medrese, kütüphane, ciltthane, kahvehane, meyhanecisi; cami, dergâh, bargâh, hankâh, mağara..." gibi yerler, kapalı mekâna örnek verilebilir. Kapalı mekânlar da genellikle isim olarak zikredilmiş, mekân tasavvuru neredeyse tamamen okuyucunun muhayyilesine havale edilmiştir.

3 - Keçi Köprüsü diye bilinen acayip ve şaşırtıcı, korkunç ve ürküntü veren sırat gibi yüksek yapılı köprü ki samanyolu, o köprünün en alçak ayağına erişmekte; gökkuşağı o sağlam taş köprünün en düşük kemerine denklikte aciz kalırdı.

Özellikle Nihâlistân'da soyut mekânların varlığı da dikkat çeker. Aslında bu mekânların da çoğu coğrafi yerler iken klâsik hikâyelerde, gerçekliklerinden koparılarak hayalî birer unsur haline getirilmişlerdir. Nergisî estetik bir kaygıyla bu yerlere işaret eder: Bedeşan, Beytû'l-mukaddes, Mısır, Deşt-i kıfçak, Elbürz, Habeşistan, Cebelü'l-kamer, Hoten, Hata, Hind, Yemen, Bisütun, Devletabad, Havernak, Zatü'l-imad, *Tûr-ı sina* v.b. (Bkz. Çaldak, 2010:232)

Nergisî'de mekân, olay örgüsüne göre değişen dinamik bir yapı arz eder. Hikâyelerde, vakaya göre mekân değişiklikleri olmakta, açık ve kapalı mekânlar arasında geçişler olmaktadır. Bu durum, "gösterme"den ziyade "anlatma"nın hâkim olduğu hikâyelere bir canlılık kazandırmaktadır. Özellikle ticaret, aşk, öğrenim, kaçış, arama düşüncesinin hâkim olduğu hikâyelerde mekân değişikliği sıkça görülür. (Çaldak, 2011:230) Meşâkku'l-Uşşâk'taki hikâyelerde mekân, olay örgüsünün teşekkülünde belirgin bir rol oynar. Seven veya sevilenin yer değiştirmesinde mekânın engelleyici ya da birleştirici özelliği dikkat çeker. Bu özelliği ile mekân, bazen kaçış ve huzur bulma, bazen de olanlara rıza gösterme göstergesi olur. (Selçuk, 2009:60, 74-75)

Şahıs Kadrosu

Destan, halk hikâyesi, mesnevi gibi klâsik anlatı türlerinde kahramanlar, nitelik ve fiilleri itibariyle beşerî olmaktan çok menkabevî veya allegorik bir özellik arz ederlerdi. (Tekin, 2004:72) 15, 16. yüzyıllardan itibaren anlatılardaki olağanüstülüklerin azalmaya başlamasıyla beraber kahramanlar da beşerî yanlarıyla edebî metinlerde boy göstermeye başlamışlardır. (Bkz. Kavruk, 2010:181)

Nergisî'nin hikâyelerine zengin bir şahıs kadrosu bulunmaktadır. Hikâyelerin şahıs kadrosu, olağanüstü özelliklere sahip soyut kişilerden değil, isimleri, cinsiyetleri, yaşları, mensup oldukları sosyal tabaka ile dış dünya gerçekliğini yansıtan kişilerden oluşmaktadır. Devlet adamı, tüccar, talebe, kahveci, ciltçi; âlim, molla, şeyh, vaiz, sofî; yeniçeri, yeniçeri ağası, yayabası, bostancıbaşı... hikâyelerdeki zengin şahıs kadrosunu oluşturmaktadır. Bu

şahıslar, olay örgüsündeki konumlarına göre, fizikî ve ruhî tasvirlerle yansıtılmaya çalışılmıştır. (Bkz. Selçuk: 2009:166)

Osmanlı sosyal hayatını yansıtan canlı ve dinamik kişiler olay örgüsündeki rollerine göre cömert, cimri, kaba, softa, âşık, sevgili, rakip, zorba, mazlum, iyi insan, kadın... tiplerini ile hikâyelerde boy gösterirler. (Bkz. Çaldak, 2010: 213; Selçuk, 2009:161-176).

Olay zinciri içinde yer alan kişiler, mensup oldukları sosyal tabakaya göre din ve ilim adamları, askerî sınıf, ticaret ve sanat erbabı şeklinde tasnif edilebilir. (Selçuk, 2009: 164-167)

Hikâyelerde, çoğu zaman sadece sahnede bulunan başkahraman, sadece olayla ilgili yönü esas alınarak ayrıntıyla tanıtılır, diğer şahıslar çoğu zaman bir silüet gibi silik bir biçimde hissettirilir. Olay örgüsü içinde zaman zaman kadınlar yer alsın da bunlar da belirsiz bir şekilde resmedilir.

Anlatma Tekniği

Tahkiyeli metinlerle ilgili pek çok anlatım tekniğinden bahsedilse de Nergisi'nin hikâyelerinde yaygın olan tasvir, diyalog ve montajlama teknikleridir.

Tasvir, anlatının kurmaca dünyasında yer alan kişi, zaman, olay, mekân gibi unsurları sanatın sağladığı imkânlardan yararlanarak görünür kılmaktır. (Tekin, 2004:200) Nergisi'nin hikâyelerinde şahıs, mekân, eşya, duygu tasvirleri ağırlıklıdır.

Nergisî, edebî sanatların gücünden istifade ederek özellikle hikâyelerin başında mecaz ağırlıklı tasvirlerle başvurur. Bu tasvirler, hikâyenin başında okuyucuya "blok" halinde verilir, okuyucu da olay örgüsünün sonuna kadar bu şablonla hareket eder. Bu tasvirlerde mekân ve başkahraman mübalağalı bir biçimde bazı belirgin özellikleri ile resmedilir.

Nergisî, olay, şahıs, mekân unsurlarını verirken okuyucunun ilgisini çekmek için âdeta tablolar çizer, anlatımı canlılaştırır. Benzetme ve mübalağa gibi sanatları ağırlıklı olarak kullanarak varlık, kavram ya da kişiyi en belirgin

ve çarpıcı özellikleri ile karikatürize ederek gözler önüne serer. Yazar, sevdiği kahramanı över, olumsuz kahramanı bazen en alaycı ifadelerle bayağı gösterir.⁴

Nergisî, zaman zaman kişileri konuşturarak okuyucunun ilgisini çeker. Fakat konuşmacılara atfedilen manzum ifadeler ve uzun konuşmalar, konuşma dilinden ziyade yazı dilini yansıtmaktadır. Bu ifadelerden, kahramanların dil ve bilgi düzeyini anlamak mümkün değildir. Aynı özelliği Nihâlistan ve Meşâkku'l-Uşşâk'taki bütün hikâyelerde görmek mümkündür. Kahramanların konuşmalarından sonra genellikle diyü/diyüp zarf-fiili ile düz anlatım devam eder.⁵

Nergisî'de dikkat çeken bir husus da montaj (ya da iktibas) diyebileceğimiz, alıntı metinlere sıkça yer vermektir. Montaj tekniği, bir romancının, genel kültür bağlamında bir değer ifade eden anonim, bireysel ve hatta ilahi nitelikli bir metni, bir söz veya yazıyı, “kalıp halinde” eserinin terkibine belirli bir amaçla katması, kullanması demektir. Bu teknik bir bakıma bizim edebiyatımızda köklü bir geleneği bulunan “iktibas” sanatını hatırlatmaktadır. (Tekin, 2004: 243-244)

Telif olmalarına rağmen Nihâlistan ve Meşâkku'l-uşşâk'taki hikâyeler, sanatlî ifade kaygısından dolayı, Arapça, Farsça, Türkçe manzum parçalar; atasöz-ü, kelâm-ı kibar; ayet, hadis gibi çeşitli metin birimleri ile örülmüştür. Nergisî'nin üslûbunu oluşturan bu unsurlar, genellikle ifadenin bir parçası hâline gelmekte ve anlatımı renklendirmektedir. Fakat bu, metnin anlaşılması için üç dili en üst seviyede bilmeyi, donanımlı bir okuyucuyu olmayı da gerekli kılmaktadır⁶

4 - *Kahraman tasviri*: H'âce Himmet nâmında bir sūf-fürüş-i sūfi-kıyâfet ki lehcesinde âsar-ı nezâketden eser nâ-peydâ ve tavî-i vaz'ınun şive-i şâhid-bâzî ile münâsebeti nümûdâr-ı kifâ'et-i peşşe vü 'ankâ idi... te'sîr-i hevâ-yı fezâzet ile bir mertebede huşk-dimâğ idi ki heft minâ-yı nilî-reng, şarâb-ı nâb-ı cennet ile leb-â-leb kılup bir nefesde nûş eylese yine sîmâ-yı ru'ûnet-nümâyî isti'dâdî âb u tâb u hoş-taba'iden hissedâr olmak emr-i muhâl ve hezârân hezâr Bû 'Alî vü Eflâtûn, fesâd-ı mizâcına mühim-sâz-ı ilâc olsalar 'urûk-ı a'sâb-ı idrâkinde cây-gîr olan ahlât-ı fâsîde-i gîlzet ü nahveti ihrâc ü iz'âc ihtimâlî bî-hûde hayâl idi. (Nihâlistân 129b-19/25-130a-1)

Mekân tasviri: ser-hadd-i merzbûm-ı Rûm'da Bosnâ-serâyî dinmekle şöhet-şî'âr olan şeh-r-i latîf-i cennetâsâ ki mehâbîb-i 'âşık-firîb-i gül-gün-'izâr ile nümûdâr-ı behişt-i 'ulyâ idüğü bu güfte-i bî-hemtâ-yı şâ'ir-i pâkîze-edâ ile sâbit olmuş müdde'âdur. Benâdir-i Efrenciyye'ye karîb olmagla ekser ezminede sudâgerân-ı rub'-ı meskûn bâr-hâne-i bî-kerân (18) ile güzârdan hâli olmayup mahatt-ı rihâl-ı 'Arab u 'Acem idüğü karâr-dâde-i kâr-âgehân-ı ümemdür (Meşâkku'l-Uşşâk 129b-13/16)

5 - Diyalog örneği: Rûfekâ ve rukebânun nisâb-ı insâfıdan vâyedâr olanları: “Behey yâdkâr bu ne sözdür ki bu makûle şiddet-i şitâda bu kadar metâ'ib ü meşâkk irtikâb idüp râh-ı yek-mâhedan şedd-i rahl idesin ve bu mahalle selâmetle gelesin de... rub'-ı meskûnda nazîri mefkûd idüğü karâr-dâde-i 'âlemiyân olan pâ-y-taht-ı kadîm-i selatîne duhl itmeyüp ve seyr ü temâşâ-yı 'acâyibinden mahrumen dönüp gidesin. Mahz-ı cünûn u sefâhet ve 'ayn-ı gabn u hamâkat degül midür? Bâri bir iki gün ârâm idüp fûtûr u kelâl-i seferi ber-araf kıldukdan sonra icrâ-yı hâtr-h'âha ikdâm eylesen münâsib degül mi, idi?” diyüp sevk-i şevk-ı nefsü'l-emr itdükke aslâ kârger olmayup “Benüm dahî şeh-r-i İstanbul'da kârum yok, garatum beyân olındı. Mîn ba'd sizlere yâ hû.” diyüp (Meşâkku'l-Uşşâk 134b-20/25-135a-1/4)

6 - “... muhit olup ber-medlül-ı 've 'z-zeyyena 's-semâ'e 'd-dünyâ bî-meşâbih' semâ-i mu'ciz-simâ-i tabî'at-ı enverle-

Dil ve Üslup

Dilin araç olmaktan çıkıp amaç haline geldiği sanatlı nesirle yazılmış hikâyelerinde Nergisî, orijinallik ve özgünlük peşinde olduğunu, muhayyile kudreti yüksek olanları acze düşürecek bir sanat göstermek istediğini Meşâkku'l-Uşşâk'ın dibace kısmında ifade eder (124b/11-24).

Sanat ve maharet gösterme gayesi güden Nergisî'nin hikâyelerinde en belirgin özellik, metnin dış yapısını oluşturan dilsel öğelerdir. Zincirleme tamlamalardan oluşan, bağlaç ve filimsilerle uzatılmış uzun cümleler; aliterasyon, asonans ve paralel söyleyişlerle oluşturulmuş şiirsellik; eşanlamlı ve eşesli kelimeler, kelime oyunları ve edebî sanatlar, kelimelerin yaygın olmayan ya da az kullanılan manaları ile derinleştirilmiş anlam boyutu, Nergisî'nin üslûbunun en belirgin özelliklerindedir. Yapı ve anlam örüntüsünün bu şekilde oluşturulduğu hikâyelerde dilin göndergesel işlevinden ziyade, sanatsal işlevi hakimdir. Öyle ki çoğu zaman tumturaklı söylemlerin anlamı unutturacak derecede yoğun olduğu görülür ve anlaşılabilirlik, sanat ve hüner göstermenin gerisinde kalır.

Maharet gösterme, orijinallik peşinde olma ve derinlik oluşturma gibi endişelerle Türkçeden ziyade Arapça, Farsça kelime ve kelime gruplarına başvurulmuştur. Fiiller (özellikle yardımcı fiiller), filimsiler, edatlar ve ekler dışında Türkçe unsurlar, yoğun anlamlı uzun pasajlar içinde kaybolmuş gibidir.

Bir gün 'avâm-ı ehl-i hırefden bir harf-i sâdık'ı l-kavl fakîre mûsâdif olup şeyh ile ifrât-ı teveddüdün sırrını istikşâf idicek fakîr dahı, "Diyârun re'is-i meşâyıh-ı sûtüde-âyîni belki pâ-yı taht-ı 'Osmânîye'de nazîri yok dehrün bir ferîd-i bî-'adil ü karînidür. Lahza-i sohbetin ganimet bilüp meclisine mülâzemet lâzime-i zimmet görünür." mazmûnında bast-ı cevâb itdügümde harîf-i sadakat-me'âb tarîka-i istinkâf üzre tevcîh-i hitâb idüp, "Şeb-i pîşînede 'azîz-i ma'hûdun ba'zı hâllerin görüp meşâyıh-ı zamâneden bi'l-küllîye hüsn-i zânn bâbını sedd eyledüm." dedi. (Meşâkku'l-Uşşâk 140a-5/12)⁷

ri..." (Nihâlistân 2a-8/9); "Hâce Himmet, (Mısra) Marâz-ı 'aşka 'ilâc eylemez Eflâtûn (Nesr) kâ'idesinden bi-haber oldukları..." (Meşâkku'l-Uşşâk 131b-22/23).

7 - Altıncı hikâyede, anlatıcı (yazar), bir sohbet esnasında çok sevip güvendiği şeyhin eşi benzeri olmayan, sohbetinden istifade edilmesi gereken biri olduğunu söyler. Onun bu övgüleri karşısında ticaretle uğraşan bir dostu: "Önceki gece, şeyhin

Hikâyelerde tasvirlerden dolayı sıfatlara sıkça başvurulmuş, farklı yapılarla oluşturulmuş pek çok Arapça ve Farsça sıfat ve sıfat tamlaması kullanılmıştır. “vasf-ı terkibî”, “izafet-i maktûb” ve “izafet-i maktû” adı verilen birleşik yapıları sıfatlara sıkça rastlanır. Türkçe sıfat ve sıfat tamlamalarının nadir rastlandığı hikâyelerde Türkçe “an” ekiyle kurulmuş sıfat-fiiller çoğunluktadır.

Sanatlı nesrin, özelliklerinden birisi olan terkiplerin pek çok çeşidine hikâyelerde rastlanır. Cümlelerin anlam ve ses boyutu, isim ve sıfat tamlamalarıyla zenginleşir. Hikâyelerde Türkçe kaideye göre yapılmış tamlamalar, Arapça ve Farsça yapılar içerisinde kaybolmuş gibidir.⁸

Arapça ve Farsça kelimelerin ve terkiplerin ağırlıklı olduğu hikâyelerde, ilk okumada kolay sezilmese de sağlam bir Türkçe cümle yapısının varlığı dikkat çeker. Cümleler, bir bakıma noktalama işareti görevini gören secilerle, bağlaç ve zarf-fiillerle birbirine bağlanarak yan cümleler oluşturulur. Basit cümlelerin çok az olduğu metinlerde, karma cümleler ağırlıktadır. Özellikle sıralı, bağlı ve birleşik cümlelerle kurulmuş yapılar, uzun pasajlar oluşturmaktadır. Özellikle Farsça menşeli “ki” bağlacıyla kurulu cümlelerde, anlamın çetrefilleştiği görülür. **Sanatlı nesirde yazar, kelime hazinesinin zenginliğini ve dili kullanma yeteneğini yansıtmaya çalışır.** Bu yüzden sanatlılara sıkça başvurulur. (Coşkun, 2004:554) Zengin ve sanatlı bir dil kullanılmış olan hikâyelerde, edebî sanatlar oldukça önemli yer tutmaktadır. Edebî sanatların çoğuna, özellikle “seci, teşbih ve mübalağa”ya sıkça rastlanmaktadır. Bazen bir cümle içerisinde üç beş sanata yer verilerek anlam giriftliği had safhaya vardırılır.

Nergisî'nin üslubunun en önemli unsurlarından birisi de metne akıcılık ve canlılık kazandıran ve yerinde kullanılmış olan secilerdir. Eserlerin dibacelerinde daha sık rastlanan seci, hikâyelerde azalır. Secilerin yoğun olarak kullanıldığı yerler çok azdır. Dolayısıyla Nergisî, metni secilere boğarak suniliğe düşmez.

Nihâlistân ve Meşâkku'l-Uşşâk'ta yer alan bütün hikâyelerin başında mesnevilerde olduğu gibi bir başlık konulmuştur. Fiilimsilerle birbirine bağlı

bazı hallerini gördükten sonra zamane şeyhleri hakkında hüsnüzan kapısını tamamen kapattım”, der.

8 - *Tamlamalara örnek:* Bu kemîne-i bü'l-heves u nakb-zen-i define-i lutf-ı kerim-i meded-res, 'ilâc-ı derd-i müzâyâka bâbında bir tedbîr-i hücnet-pezîre münâk olup hâtır-ı şerîfe girân gelmezse ve nakisa-i küstâhî mestûr-ı dâmen-i 'avf-ı şefkat-trâzları olursa hokka-i ser-be-müht-i sırı gûşâde-i dest-i takrîr ve ezyâl-ı havâssı nâfîcetü'l-misk-i ta'bir ile ta'tîr ideyin, diyüp tekrîr-ü iltisâm-ı dâmen-i recâ iderek ihsâs-ı teveccüh -i kâbül-âmîz-i râğbet-engîzden sonra... (Nihâlistân 11b-10/13)

cümlelerden oluşan uzun Türkçe başlıklar, olayı ana hatlarıyla ortaya koymakta, âdetâ özetlemektedir.⁹

Hikâyelerin başında, hikâyelerin kimden rivayet edildiğinin söylenerek başlanması¹⁰, mısra, beyit, ibare vb. ara metinlerle ana metnin değişmesi, olay sonunda bir ders çıkarılması, geleneksel hikâyeciliğin yansımalarındandır.

Sonuç

Sanatlı nesrin önemli temsilcilerinden olan Nergisî, Tanzimat devrine kadar nesirde üstat olarak kabul edilmiş, eserleri hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde oldukça rağbet görmüştür.

Nergisî'nin sanat gücünü gösteren en önemli eserleri dil, üslûp ve içerik yönünden orijinallik arz eden Nihâlistân ve Meşâkku'l-Uşşak'tır. Bu iki eserde yer alan hikâyeler, yazıldıkları dönem itibariyle klâsik hikâyeye geleneğinden izler taşısa da, anlatım tekniği, gerçeklik/yaşanmışlık boyutu ile yenilik ve orijinallik gösterir. Hikâyelere rivayetle başlama, kıssadan hisse çıkarma; zaman, mekân tasvirlerindeki yüzeysellik; sanatlı ve ağdalı dil Nergisî'deki klâsik hikâyeye geleneğinin/sanatlı nesrin devamı niteliğindeki unsurlardır. Diğer yandan gerçeklik olgusunun ağır bastığı konuların işlenmesi, yerli hayata ve mahalli unsurlara yer verilmesi, toplumsal hayatın yansıtılması, diyalogların sıkça kullanılması yönleriyle Nergisî'nin hikâyeleri, modern realist hikâyeciliğimizin haberci olmuştur.

Nergisî'nin hikâyeleri, klâsik hikâyeye ile modern hikâyeye arasındaki geçişte önemli kilometre taşlarından biri olmuştur.

9 - *Başlık örneği:* Piri-paşa-zâde Nâm Mîr-livâ İrtikâb-ı Mezâlim-i Bî-had ile Mazhar-ı Gazab-ı Sultân Ahmed 'Aleyhi Gufranu'r-rahimi's-samed Oldukda Me'mûr-ı Ahz Olandan Firâr İtmîş İken Bed'an Âher Mübâşir-i Kâr Pençesine Giriftâr Olduğudur ki Nakl Olundu. (Nihâlistân 50a-18/19)

10 - Mesela: "Sikât-ı sahihu'l-kelimâtdan bir pîr-i münhani-kadd-i rast-zamîr bu hikâyeye-i sahihu'l-fehvâ-yı iblağ-ı sem'-i ta'bir itdi ki ..." (Nihâlistân 45b-2); "Hilâl-i hicce-i sûtûde-hacce-i 'işrîn ü elfde, re'yü'l-'ayn-ı müşâhede-i râkîmu'l-hurûf olan uhdüse-i mütehakkuku'l-vukû'dandır ki (Meşâkku'l-Uşşak 129b-12/13).

Kaynakça

- Aksoyak, İ. Hakkı, (2010) “Eski Türk Edebiyatında Nesir Üzerine Bazı Belirlemeler”, *Nesrin İnşası, Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*, (Haz. Hatice Aynur ve öte.), İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Aktaş, Şerif (1991), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 2. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ayan, Hüseyin; Burmaoğlu, H. Bilen; Ayan, Gönül; Bakırcıoğlu N. Ziya (1987), “XVII. Yüzyıl Divan Nesri”, *Büyük Türk Klâsikleri*, C. 5, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayıncılık.
- Coşkun, Menderes (2004), “Nesir (Son Klâsik Dönem)”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara: AKMB Yayınları.
- Çaldak, Süleyman (2010), *Nergisi ve Nihâlistân’ı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Çetin, Nurullah (2005), *Roman Çözümleme Yöntemi*, 3. baskı, Ankara: Öncü Kitap.
- İsen, Mustafa (2004), “Erken Dönem Nesir”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 5, Ankara: AKMB Yayınları.
- İz, Fahir (2011), *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, 3. baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kavruk, Hasan (2010), “Klâsik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili”, *Nesrin İnşası, Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler*, (Haz. Hatice Aynur ve öte.), İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Kıran, Ayşe; Kıran, Zeynel (2003), *Yazınsal Okuma Süreçleri*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Köksal, Fatih (2011) “Nesir”, *Klâsik Dönem Osmanlı Nesri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Okuyucu, Cihan (2004), “Klâsik Edebiyat: Türk Kültürü İçindeki Yeri, Kaynakları, Oluşumu, Sanat ve Estetik Anlayışı”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 4, Ankara: AKMB Yayınları.
- Selçuk, Bahir (2009), *Nergisi Meşâkku’l-Uşşâk (inceleme-metin)*, Erzurum: Salkım Söğüt Yayınları.
- Selçuk, Bahir, “Nergisi’nin Meşâkku’l-Uşşâk’ında Osmanlı Sosyal Hayatından Yansımalar”, *Bilig*, Bahar (Nisan), 49, 161-176, (2009).
- Tekin, Mehmet (2004), *Roman Sanatı (Romanın Unsurları)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Woodhead, Christine (2006), “Orta Klâsik Dönem Estetik Nesir”, (Çev. Yurdanur Salman), *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 2, İstanbul: KTB Yayınları.

Nihâlistân ve Meşâkku’l-Uşşâk Çerçevesinde

Nergisi’nin Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış

Bahir SELÇUK

Özet

Nergisi, sanatlı nesrin ve klâsik Türk hikâyeciliğinin en önemli temsilcilerindedir. Türk edebiyatında tek mensur hamse sahibi olan yazarın Hamse’sinde yer alan Nihâlistân ve Meşâkku’l-Uşşâk, muhteva

ve yapı özelliği ile diğer eserlerinden önde gelmektedir. Bu iki eserde yer alan hikâyeler; dil, üslup, teknik ve muhteva bakımından edebiyat tarihimiz açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Nihâlistan ve Meşâkku'l-Uşşâk'tan hareketle Nergisi'nin hikâyeciliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nergisi, Nihâlistan, Meşâkku'l-Uşşâk, nesir, hikâyecilik.

A General Looking at Nergisi's Story Writing Within The Scope of Nihâlistan and Meşâkku'l-Uşşâk

Bahir SELÇUK

Abstract

Nergisi is one of the most representatives of artful prose and classical Turkish story writing. Being in the Hamse of the author who has the only prose hamse in Turkish literature, Nihâlistan and Meşâkku'l-Uşşâk leads the other works with its features of content and structure. The stories in these two works have importance in our literature in terms of language, style, technique and content.

In this work Nergisi's story writing will be focused on from the point of Nihâlistan and Meşâkku'l-Uşşâk.

Keywords: Nergisi, Nihâlistan, Meşâkku'l-Uşşâk, prose, story writing

XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şaka, Takılma ve Alay Düşkünlüğü Üzerine

Pervin ÇAPAN*

Türk edebiyatında, Batı tesirinde gelişen dönemlerde kaleme alınan mizah ürünlerinin büyük çoğunluğunun, İslâm kültür dünyası içinde oluştuğu; eğitici, öğretici ve felsefi eserlerde yer alan mizahî unsurların da, geçmişte İslâmî zeminden etkilendiği görüşü hakimdir. Özellikle sünnetten hareket eden bu düşüncelerde, Hz.Peygamber'in söz ve davranışları ile yakınlarının bilgilerine başvurulduğu dikkat çeker. Kaynaklarda Hz.Peygamber'in ve ashabının yeri geldikçe nükte, şaka, latife yaptıkları, gülme ve güldürmenin onların hayatında büyük yer tuttuğu zikredilir. Buna mukabil hadis ve ahlâk kitapları Hz.Peygamber'in şakalara bazı sınırlar getirdiğini de ifade etmektedirler.¹ Türklerin Anadolu'da kurdukları sosyal hayat içinde, 12.yüzyıldan başlayarak çeşitli mekânlarda hikâye dinleme, kukla oynatma, taklit seyretme, nükte ve şakalar yaparak eğlenip gülmenin örneklendiği metinler bulmak mümkündür.²

Bir edebiyat tarihi olma hüviyeti taşıyan tezkireler, eserden ziyade müessire önem verdikleri için, öncelikle kaydettikleri şairlerin biyografik unsurlarını sıralayarak bu vesile ile şaire ait bilgileri geleceğe taşımayı hedefler. Bu sebeple tanıtım ve değerlendirmelerin asıl konusu ve hedefi şüphesiz şairdir. Tezkirecilerin eserlerinin önsözünde veya yeri geldikçe teyid ettikleri bu hedef, şairlerin ve onların şiirlerinin geçen zamanla unutulup gitmesine engel

* Prof.Dr., Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-MUĞLA

1 - Tunca Kortantamer, "Osmanlı Dönemi Türk Mizah Anlayışı", *Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-*, Yay. hzl.Şerife Yağcı-Fatih Ülken, T.C.Kültür Bakanlığı Yay., Dösimm Bas., Ankara 2004, s.132-138.

2 - Tunca Kortantamer, "Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi", *Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-*, Yay. hzl.Şerife Yağcı-Fatih Ülken, T.C.Kültür Bakanlığı Yay., Dösimm Bas., Ankara 2004, s.139-170.

olmaktır. Sanatkâra has pek çok unsur yanında onun yaratma gücü ve kapasitesi de tezkireciyi yakından ilgilendirir.³

Tezkirecilerin şairler hakkında yaptıkları tanıtma ve değerlendirmelerin ehemmiyetli bir bölümünü, onların mizaç, karakter, yaşayış ve ahlâkî hususiyetleriyle alakalı olarak verdikleri bilgiler teşkil eder. Şairlerin psikolojik açıdan değerlendirildikleri bu satırlarda, tezkire yazarlarının çok defa, tam bir objektiflik içinde davrandıklarını söylemek güçtür. Tezkireci bu türden tanıtımlarında çağın değerler manzumesine ve kıymet hükümlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sebeple şairin psikolojik yönüne dair verilen bilgilerin büyük bir kısmı dinî, tasavvufî ve ahlâkî boyutlar taşır. Böyle olunca, tezkirelerde bazen tenkit, bazen de takdirle karşılanan ve şairlere has her türlü zevk ve alışkanlıkları ifade eden bu değerlendirmelerin, yine söz konusu çerçevelerde yapılmış olması da tabiidir. Şairlerin şahsiyet ve psikolojik hususiyetlerini açığa çıkaran bu satırları, günümüze has, karakter tahlil ve tenkitleriyle karıştırmamak gerekir. Şairlerin sanat ve şiir dünyalarına aksettiği ölçülerde ehemmiyet kazanan bu çok çeşitli mizaç ve yaşayış hallerini, örnekleriyle birlikte, teferruatlı bir şekilde incelemek mümkündür.

Tezkirelerde "latîfe, hezl, hicv, latîfe-cûy, latîfe-gûy, bezle-gûy, reng-perdâz vb." tabir ve ifadelerle ortaya konulan şakacılık, takılma ve alay, bazı şairlerin uygun ortam ve zamanda yaptıkları veya yapmaktan zevk aldıkları hâl ve vasıfları içine alır. Tezkireciler müstehcenliğe yönelmediği, karşısındakini incitmediği sürece bu mizacın yanındadırlar. Buna karşılık olmadık bir yer ve zamanda, karşıdaki insanı küçük düşürecek tarzda yapılan bazı şaka ve takılmaları ise tenkitle karşılarlar. Yine özellikle bu mizacın sanata yönelen boyutu üzerine oldukça teferruatlı bilgilere de, tezkirelerde rastlamak mümkündür. Tezkirelerde yer alan bazı şairlerin şakaya olan düşkünlükleri, sadece bir mizaç hali olmaktan çıkarak, bir kabiliyet özelliği şekline bürünür. Yapılan tanıtımlarda, şairlerin bu yönleriyle meclislerde aranan kişiler oldukları, mizaçlarının mizah ve sohbetle açık oluşu, nüktedan ve hazır-cevap olmanın kendilerine sağladığı avantajlar ön plândadır.

3 - Pervin Çapan, "18.yy. Tezkirelerinde Eseri Niteleyen Bir Unsur Olarak 'Hayâl'," V. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu-Uluslararası-(Prof.Dr.Harun TOLASA Hatırasına), Mardin, 16-18 Ekim 2009, 8s.

18.yüzyıl tezkirelerinde tespit edilen anekdotlar çerçevesinde değerlendirilecek bazı örnekleri şöylece sıralamak mümkündür:

Safâî'nin Nigâhî'de; "...vüzerâ-yı izamdan bazı paşalara dîvân kâtibi olup ol asrda Rûmeli tarafında serasker olan Şişman İbrâhim Paşa 'ya dîvân efendisi iken kendiler ile ma'ân sefere me'mûr olan paşaların dîvân efendilerinden biri her bâr Nigâhî Efendi'ye gelip paşasından şikâyet edip 'beni gözetmez harçlık vermez açlıktan hâlim harâb' dedikde 'efendi nice bir paşandan şikâyet edersin bir paşanın dîvân efendisinin eline hiç bir şey girmediği halde bile b..ıyla arkıyla karın doyurur' dedikde mezbûr dîvân efendisi 'be hey sultâmm niçin böyle buyurursunuz bizim paşa bir za'îf adam olduğunu bilirsiniz anın b..ı arki adamı doyurmaz kanda bulayım sizin paşa gibi karını büyük âdemi ki sığırlar gibi yestehler anın b..ı arki vâfir adam toyurur' dedikde Nigâhî Efendi söylediğine nâdim olup haylice münfa'îl olup ammâ bu latife paşalar miyânında şâyî' oldukda kâtiblerini gözetmeğe başlarlar ..."⁴

Safâî Nigâhî maddesinin devamında onun nüktedanlığını bir başka anekdot aracılığıyla dikkatlere sunar. Bu anekdotta verilen bilgilerden şairin şehlâ olduğunu ve yazı yazarken kâğıda eğri baktığını öğrenmekteyiz. Şairin fizikî görünümüyle ilgili bu durumu hazırcı cevaplığı sayesinde nasıl avantaja çevirdiği ise şu şekilde anlatılmıştır: "...Maktûl Mustafa Pâşâ'ya küçük tezkireci olup mezbûr şehlâ olmağla kâğıda eğri bakardı. Vezîr-i a'zâm bir gün 'tezkireci efendi kâğıda toğru bak dedikde sultânım sol tarafa böyle bakarım toğru bakasın dersiniz bu kulunuzu sağ tarafa geçirin' deyü latife etmekle büyük tezkireci eylemişlerdir."⁵

Sâlim'de 18.yüzyılın en renkli sîmalarından olan Üsküdarlı Sırrî'nin şakacı ve muzip mizâcını ortaya koyan bilgi ve tanıtımlar, eserin iki ayrı maddesinde verilmiştir. Bunlardan ilki **Ânî Kadın maddesinde kaydedilen anekdot**ur. Sırrî, **Ânî Kadın'ın oğlu Kadıncık-zâde Seyyid Mehmed Efendi'nin dostu**dur ve bir gün Sırrî'yi evinde misafir eder. Ancak şakalarıyla meşhur olan Sırrî,

4 - Mustafa Safâî Efendi, Tezkire-i Safâî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr), İnceleme-Metin-İndeks, hzl. Doç. Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 281a/s.602.

5 - Mustafa Safâî Efendi, a.g.e., s.281a/s.602.

gece misafir edildiği odada bir sandıkta arkadaşının annesi şaire Ânî Kadın'ın dîvânını bulur ve kayıtlı bütün şiirlerin mahlas hanesindeki Ânî'lerin "n" sini "m" yapar. Daha sonra bir başka mecliste bu şaka ortaya çıkınca, **Seyyid Mehmed Efendi** bunu yapanın kim olduğunu hemen anlar, çok sinirlenir ve bu kötü şakanın telâfisine gayret eder. Kısaca özetlediğimiz bu hadiseyi Sâlim'in dikkati ve sıradışı üslûbuyla verecek olursak; "... *Latîfe: Mütercem-i mesbûkî'z-zikr şu 'arâ-yı nisvândan olmağla cümlelerin tahtına te'hir olunmak münâsib görülp âhiren tahrîr olunmak tercih olunup tertîbde cümlelerin tahtına vaz' olunmuşdur ve müterceme-i mezbûrenin hakkında nice letâ'if-i acîbe ve hikâyât-ı garîbe miyân-ı merdân-ı suhan-sencân-ı devrânda güzârân eylemişdir ki her biri mengüş-ı gûş-ı istima' olmağa sâyeste ve kurta-i fâhire-i semâ' olmağla bayestedir. Hatta asrın arûs-ı hacle-gâh-ı letâyîfi ve bezmin nemek-i meclis-i müsâmere-i zarâyîfi olup şu 'arâ-yı zamân-ı nâdiretü'l-akrândan vücûd-ı bûkalemûn-âsârı ân-ı lâyenkasimde sad şekl-i acîb izhâr ve bir nüktede hezâr sûret-i garîb âşikâr eder makûlesi bir mâhiyyeti ma'lûm olmadık yâdigâr olup zamân-ı hayâtında bütün ömrü ebnâ-yı zamâna reng etmekle güzêrân ve ekser evkâtı hezl ve mezâk-ı yârânı isti'âb edip lâg u latîfeleri meşhûr-ı cihân ve mestûr-ı suhûf-ı hâfîza-i hünerverân-ı devrân şâ'ir-i fenn-azmâ-yı cihân zât-ı ma'ârif-mersûm Üsküdârî Sırrî merhûm ekser evkatda tercemeleri sebkat eyleyen bânû-yı harem-serây-ı ma'rîfet ve muhaddere-i sürâdîkât-ı ismet nisvân-ı behcet-ittisâfın nûr-ı cebhe-i şânı müterceme-i mezkûr Ânî Kadın'ın püser-i necâbet-eseri olan mahdûm-ı ser-âzâde fahrü'l akrân Kadıncık-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi ile görüşüp şeb-tâbe-seher ülfet ü sohbet ve hânedânında beytütet eden mihmânlarından ve ol mahdûm-ı sohbet-esîr ile bî-tekellüf ülfet eden yârânlarından olmağla bir gün yine âdet-i pesendide ve de'b-i dîrînesi üzre mahdûm-ı müşârün ileyhe varıp sohbet-i vefîr ve ülfet-i kesîr ile nice lâg u latîfe der-kâr gâh âfâkî musâhabet ve gâh sohbet-i ilmiyye vü eş'âr ile mısfu'l-leyle değîn neşât-efzâ-yı erbâb-ı bezm-i sohbet olduktan sonra şebîke-i müjgân tâ'ir-i hâba kafes ve şekkerzâr-ı istirâhat ârâm-gâh-ı tûtî-zebân-ı herkes olup sâhib-hâne yârâna veda' edip cânib-i hareme revân olduğu mahalde **leyse fi'd-***

dârî gayruna deyyâr⁶ sûretleri nümâyân oldukda mütercem-i merkûm Sırrî merhûm kendi kendine fikr-i serî' ve mülâhaza-i vasî' eyleyip bu şeb dahi böyle âhir ve muradım üzre kimesneye bir reng etmeğe mübâdir olmamak revâ değildir. Acebâ ne gûne refât ile h'âhiş-i dil husûl-pezîr ve ne minvâl üzere hareket olunmağla izhâr-ı mâ-fi'z-zamîr olur deyü pâsbânâsâ beytütet ettiği hücrenin cevânibini cüst (ü) cû ve kat'-ı hây u hû edip bir gûşede şebike-i nigâhı bir sayd-ı icâletü'l-vakte hem-âgûş ve dûrdân merdüm-i çeşmine bir peş-tâhte dûş olup şitâbân cânib-i peş-tâhteye revân oldukda görür ol sandukü'l-ma'ârifin üstünde bir zâtın mecmû'atü'l-ma'ârifî vaz' olunmuş âyâ bu mecmû'a-i müstetab ne makûle şâhid-i râzdan keşf-i nikâb eder deyü dest-dırâz ve enderûnuna nigeş-sâz oldukda görür ki sâhib-i hâne mahdûmun vâlideleri Ânî-i ma'ârif-mevsûmun Dîvân-ı muhadderesidir der-hâl mâl bulmuş âbdâl gibi ol şeb-çerâğ-ı kulzüm-i güftârî şem'-i süzân-ı bezmin cenbine ihzâr edip arz-ı iştiyâk ve taklîb-i evrâk ederek hâtır-ı âtırı bu emr ile pür-iztırâb olup nefisine böyle hitâb eyledi ki ey cüyende-i mezâk-ı dîl ü cân v'ey reng-perdâz-ı zümre-i yârân şode râhî bedîd ez cânib-i maksad revem şâyed/Bedîdem der-ser-encâmeş hezârân rûy-ı matlabhâ⁷. El-hâsıl ol bezle-gûy-ı gûşâde-râz müterceme-i mestûrenin Dîvân-ı muhadderesine dest-dırâz olup ol mücelled mecmû'atü'l-irfânın içinde sebt olunan kasâ'id ü gazeliyyâtdan her nerede Ânî mahlası güzerân etdi ise tağyir ü tahvîl ve mahlas-ı merkûmun nun'unu hakk u isbât ile harf-i mim'e tebdîl eyleyip lisân-ı Türkî'de mesel-i sâ'iredendir ki kapa kutunun kapağını derler gûyiyâ ol mesel ile âmîl olup dîvânçenin cildi ile dîvân-ı mezbûrun serin mestûr eyleyip mahalline vaz' etmekle izhâr-ı sûret-i inkâr ve ale's-seher sâhib-hâne harîminden taşra refât etmeden firâr ve vâfir zamân bu sırr-ı mestûr böyle kalıp ref'-i zeyl-i istizhâr etmeyip âşikâr olmamışdır. Ba'de zamân mezbûrenin puser-i necâbet-eseri mahdûm-ı sâbıku'z-zikr çeledi efendi leyâlî-i tıvâldan bir şeb-i ferhûnde-fâlda zümre-i yârân-ı sadâkat-kâr ve âlüftegân-ı nezâket-şî'ârdan bir gürûh-ı müstetâbı müsâmere-i şevk için istishâb eyleyip ol şeb-i dırâzda yer yer sohbeta âgâz ile kâlâ-yı hoş-kumâş-ı ülfete revâc ve le'âlî-i mezâmini hokka-i dehânlarından sandukatü'l-ma'ârif olan sudür-ı yârâna idrâc

6 - "bizden başka evde kimse yok"

7 - "Eğer maksad yönüne gidersem bir yol görürüm; o işin sonunda yine pek çok istek ortaya çıkar."

etmekle revnak-bahş-ı bâzâr-ı şevk u şetâret ve zînet-efzâ-yı kâr-gâh-ı behcet olarak şâhid-i sohbet-i râzdan keşf-i nikâb-ı ihticâb etmeleriyle herkes perveriş-yâfte-i dâye-i hâtır-ı olan ebkâr-ı mezâmin ü letâyifi der-miyân ve erbâb-ı mec-lisi her vechile dem-beste vü hayrân etdikleri esnâda yârândan biri dîvân-ı merkûma nigerân ve taklîb-i evrâk ederken Sırrî merhûmun dest-resîdesi olan mevâzi'dan birine nazra-sâz oldukda keyfiyyet-i ma'hûde ba'de'l-ittilâ mahdûm-ı merkûme ne garîb vâlide kadın tebdîl-i mahlas mı eylediler deyü su'âl ve makâtî'-ı kasâyid ü gazelliyyâtda vâkı' olan emr-i acîb ile da'vâların istidlâl eylediklerinde mahdûm-ı bâlâ-pervâz âyâ hâtır-ı yârâna hutûr eden su'âl âyâ mersûm-ı sahîfe-i vuku' mudur deyü bî-sabr u mecâl mecmû'a-i mezbûreyi der-dest edip matmah-ı enzâr-ı yârân olan mahallerine nigeş-endâz oldukda görür ki bi'l-cümle takrîrleri vâkı'a mutâbık ve iddiâları mektûb olan husûsa muvâfıkdır. Binâ-berîn bu husus ma'lûm-ı hâs u âm olduğu mâlâ-kelem olmağ-la kendüye ızdırâb-ı tâm hâsıl olup âyâ bu vaz'-ı hurde-gîri ne makûle merd-i hünerverin dest-dâde-i hayâlidir deyü cüst (ü) cûya irsâl-i câsûs-ı müfekkire eyledikte der-hâl bu kâr-ı bî-enbâz Sırrî-i reng-perdâzın tuhfe-i dest-dîrâzı olduğunu azm ü cezm edip tetâbu'-ı izâfât ile hezâr cürûb u şütüm edip ol rind-i ayyâre düşnâm-ı kudüm ederek ba'zı kâbil-i tashîh olan mahallerinde tashîh ile def'-i sekâmet ve bir vechile kâbil-i tashîh olmayan evrâkı mahallerinde gergef mikrâsı ile kat' etmekle celb-i istikâmet eyleyip vâlidelerinin ırzını tekâmül ile bir eser-i cemîl eylemişlerdir..."⁸

Sâlim'in eserinde ikinci defa, Sırrî maddesinde verdiği bilgiler de, yu-
karıdan beri ele aldığımız şakacı mizacın, şairin hayatının ayrılmaz bir parçası olduğunu ispatlamaktadır. "...güşâde-tabî'at pür-ma'rifet bir merd-i meydân-ı ma'ârif-i bî-pâyân olup zihn-i âteş-pâresin dest-i zekâ dâ'imâ idâre etmeğın şu'le-i cevvalê gibi bî-karâr ve ahîbbâsına nâzîkâne reng etmekde bî-ihyâr idi. Pençe-i nâzîk-benân-ı terbiyesinden nümâyân olan letâyif bir yere cem' ü tahrîr olursa Hâce Nasrû'd-dîn'in madâhikinden eltâf u berter bir mecmû'a-i dil-pezîr ve yârân-ı safâyâ ceste ceste eylediği rengler târ u pûd-ı beyân u

8 - Tezkiretü's-Su'arâ, Sâlim Efendi, hzl. Prof. Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, 57b-59a/s.232-234.

ta'bir ile nesc-i nesic-i hoş-kumâş-ı takrîre alınsa sebk ü nümâyîşi âlem-gîr bir letâyîf-nâme-i bî-nazîr olurdu. Harf-i elifde hikâyet ve zikri sebkat eden şâ'ire Ânî Kadın merhûmenin dîvânına eylediği kâr-ı bedî'ü'l-etvâr gibi nice merdâne latîfeleri mecmû'a-i ahbâb-ı sadâkatkârda meşhûd-ı dîde-i i'tibâr olmuşdur ...”⁹

Sâlim bu açıklamalardan sonra Sırrî ile ilgili bir başka anekdot daha nakleder. Sırrî bir gün işini gücünü bırakıp Şehzâdebaşı'nda attarlık yapan İmâd Çelebi'ye bir şaka yapar ve sonunda yaşlı adamı çileden çıkarır. Bir sabah İmâd Çelebi'nin dükkânına gelen Sırrî, hal hatır sorduktan sonra, yorgun olduğunu, ancak canının da çörek çektiğini; ondan gidip kendisi için sadece Fatih'deki Karaman fırınından çıkan çöreklerden almasını, bu hizmetini karşılıksız bırakmayacağını, söyler. Yaşlı adam para vaadini duyunca tamahkârlık ederek bu zahmeti kabul eder. Dükkânını Sırrî'ye teslim eder ve çörek almaya gider. Bu arada Sırrî, dükkâna girer ve oradaki ilaç kaplarının yerlerini değiştirir veya içlerindeki eczayı birbirine karıştırır. İmâd Çelebi çöreklerle dükkâna döndüğünde bir müşteri çıkagelir. Yaşlı adam kendisinden hazırlanması istenilen reçeteye ilgili hiçbir maddeyi bulamaz, Müşteriye parasını geri veren yaşlı adam; “*Haydi müselman başka bir attara git, ben bir veled-i zinânın şerrine uğramışım*” diyerek Sırrî'ye intizar eder. Bu sırada Sırrî karşıdaki dükkânlardan birinin camekânının ardından olup biteni gülerek seyretmektedir. Ali Cânib de Hayat Mecmuası'nda yayımladığı bir makalesinde bu iki anekdota dikkat çeker.¹⁰ Uzun olmakla birlikte, Sâlim'in dilinden bu anekdotu bir insanın mizacının işleyiş seyrini göstermesi bakımından burada vermeyi uygun bulduk. “...*Latîfe: Ez-cümle şâir-i merkûmun cümle-i letâyîfındendir ki şehri-i Kostantiniyye'de Şeh-zâdebaşı kurbünde sük-ı kebîrde olan attârlardan eczâ-yı şerîf kitâbet eder İmâd Çelebi-nâm bir pîr-i rûşen-zâmîr-i u'cûbe-i yâdigâr olup dükkânı attâra mahsûs olan envâ'-ı akâkir ile mâl-â-mâl inâ' u zurûf ile etrâf-ı dükkânı tâbe-sakf pür olup dârû-hâne-misâl idi ve her bir zarfın üstünde derûnunda mahfûz olan matlûbun ismi ketb ü imlâ olmağla*

⁹ - Tezkiretü's-Su'arâ, Sâlim Efendi, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, 119a-119b/s.393.

¹⁰ - Ali Cânib, “Üsküdarlı Sırrî”, *Hayat Mecmuası*, C.III, S.55, s.44-45.

hîn-i iktizâda dört beş ayak kademe nerdübân ile bâlâ-yı merâma su 'ûd eyleyip lâzım gelen nesneye imâle-i dest-i ta 'diye eyleyip inzâl ve eyâdî-i müşterîyâna minvâl-i meşrûh üzre metâlibin def' ü i 'tâ etmekle külli yevmin icrâ-yı san 'at-ı cerr-i iskâl etmekde idi. Bir gün mütercem-i nâzik-nihâd ber-vech-i mu 'tâd mezbûr İmâd'a arz-ı dîdâr edip İmâd-ı merkûm ber-muktezâ-yı zimmet-i ehl-i bâzâr bir tama 'kâr yâdigâr olmağla kable's-selâm mezbûrun pişgâhında nice mukaddimât-ı masnû 'a bast u irâd ve kumâş-ı dil-pezîr edâ ile arz-ı hubb u vedâd ederek İmâd-ı merkûma hitâb edib "Ey peder-i büzürgvârım v'ey yâr-ı gâr-ı vefâdârım nice demlerdir ki bu ümmîd ile âteş-i arzû fûrûzân ve derûnum nâr-ı iştiyâk ile külhanlar gibi sûzândır. Müddet-i medîddir ki ez-dil ü cân Sultân Mehemed Hân Câmî'-i şerîfi kurbünde olan Karaman'ın efvâh-ı nâsda dâstân olan çöreğine be-gâyet arzû-mend ve şevk-cünbânım. Tahkîk ale't-tahkîk bir vefâdâr-ı şefîk olan nân-ı arzû-dermândan bu sâ'il bâb-ı ihsânına bir pârelincek getürmek lâzım gelse ol reh-rev-i râz-ı mahreme kırk para ücret-i kadem vermek ukde-i azmimde musammemdir" dedikde İmâd dedikleri yâdigâr mev'ûd olan gurusun nâm-ı sürûr-encâmın istimâ' etdiği gibi sikke-i hasene-i mev'ûd mazrûb-ı hayâl-i çeşm-i kebûdu olup bî-sabr u ıstbâr ve arzû-yı nukra ile câme-i ârâmı pâre pâre olup bî-karâr olduğundan nâşî tama'-ı hâmından ihtirâz ile meyelân-ı tab'ın iş'âra delâlet eder bir terkîb-i icâletü'l-vakt ile sûret-i hâtır-nüvâziye âgâz eyleyip "Egerçi bu hengâm-ı pîrîde yâr-ı vefâsâzlarına bu gûne sefer-i dvrâz tâkat-güdâzdır fe-ammâ hatrınız için berây-ı mihmân-nüvâzi irtikâb-ı zahmet şitâb olunur. Mev'ûd olan akçaları i 'tâ edin varahm hizmetiniz edâ edelim dedikde Sırrî dahi ızmâr-ı esrâr-ı kasd edip sen müsinn ü ihtiyâr ve bir merd-i celîlü'l-i'tibârsın. Bî-pervâ böyle teklîfden hayâ ederim. Bir mikdâr bast-ı i 'tizâr ve mezbûr İmâd-ı sâde-dil dahi "Ne ma'nî bizler helâl ederiz. Tek hemân mihmânımız memnûnumuz olsun" deyü tekrâr taleb ile ihtiyâr-ı zahmetden gürîzân olmadıkların iş'âr eylediklerinde mev'ûd olan paraları merkûmun dest-i talebine def' ü i 'tâ eyleyip bî-çâreyi dükkânına bir merhale mesâfe olan sûk-ı Karaman'a rû-be-râh etdiği gibi yâr u ağıyardan hâli dükkânına nigerân ve âyâ tiz elden İmâd'ıma ne reng edeyim deyü pirâmen-i dükkânda hayâli cevelân ederken der-hâl bu tâze hayâli

tasmîm-i tasavvur-ı bâl eyleyip etrâf u cevânibe müretteb ü mevzûa olan akâkirin zurûfın indirip bir zarfda olan şey'i öbür zarfa koyup bi'l-cümle tebdîl ve akâkirden ahade hümâyı âhar ile tağyîr ü tahvîl eyleyip yerli yerine vaz' etmekle hey'et-i sâbıkların tertîb ü tasvîr ve makâm-ı inkârda kı'de-nişîn-i sükût olmağla muntazır-ı kudûm-ı pîr olup birâz zamândan sonra merkûm hıdmet-i me'mûrundan avdet edip mes'ûlün kendüye def' ü i'tâ eyledikde izhâr-ı memnûniyyet ve nândan bir mikdâr tenâvül etdikden sonra def'-i sıklet eder yollu hareket ve sûk-ı merkûmenin karşı cânibinde olan dekâkinin birinin pes-i câmına pinhân ve dûr-bîn-i hıdâ'ından İmâd-ı derdmendin ahvâline nigerân olurdu ki ol esnâda erbâb-ı hâcâtдан ba'zı kes gelip matlûblarının semenin edâ zımnında akâkirden ba'z şey'i ilticâ etdiklerinde İmâd-ı fakîr dahî müşterisinin matlûbu olan şey'i müretteb dizili olan zurûfa bakıp üstünde mestûr olan yaftalardan kangı zarf lâzım ise indirip kapağın açdıkça içinden hilâf-ı me'mûl ve mübâyin-i mestûr emrler zuhûr eyleyip bi-çâre “Âyâ aslında vaz'ında galat mı eyledim ve evvel hurûfî ile zarfa idrâc etmekte sehvi mi vâkı' oldu” deyü harf-ı evvelde matlûba şebîh olan bir zarfı dahi indirüp ana dahi nigerân oldukda andan dahi hemçünân hilâf-ı kitâbet bir nesne nümâyân oldukda müşterinin parayı eline verip “Var müselmân bir gayrı attâra mürâca'at eyle. Biz veled-i zinâ şerrine uğramışız” deyü tâlibi def' etdikden sonra bi-çâre her ne kadar zurûf ve evânisi var ise indirip yerli yerine vaz' u cem' ve ke'l-evvel tertîb edince bir iki gün bazarlığında kalırdı. Böyle böyle nice renkleri güzêrân eylemişdir ki her biri bi-re'sihî bir dâstân olmağa şâyândır. Be-gâyet latîfekar şûh u şen bir yâdigâr idi. Miyâne-i ahbâb-ı bi-hem-tâda nemek-i meclis bir nedîm-i meclis-ârâ idi ...”¹¹

Sâlim'in şaka yollu takılmalarla ilgili olarak Fâyiz maddesinde verdiği bilgiler de son derece mânidârdır. “...Latîfe: Mütercem-i mezkûrun cümle-i letâyifindendir ki ol asrda şehir-i Edirne'de âvâze-i medâyih-i âlem-gîri şöhre-i her şehir ü her iklim olan zât-ı nazîr-adîm şâ'ir-tabî'at-ı selîm Hânende Nazîm Çelebi ki ol vaktde Gırbâl nâmına bir perî-sîmâya hemâgûş-ı ibtilâ olduğu mahaller

¹¹ - Tezkiretü'ş-Şu'arâ, Sâlim Efendi, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 119b-120b/s.394-395.

bir meclis-i safâ-güsterde mütercem-i mezkûr ve sâbıku'z-zikr Nâzım Çelebi ve mahdûm-ı mezbûr cem'olup yârân-ı safâ Nazım Çelebi'den meclise münâsib bir fasl istid'â eyleyip Nazım üstâd dahi erbâb-ı meclisi zevk-yâb-ı enfâs-ı tayyibesi eyleyip bir kaç nâzikâne beste ve semâ'î âgâze eyleyip gûşlar lebrîz-i feyz-i elhân ve erbâb-ı ülfet bu gıdâ-yı rûhânî-i şevk-bahş ile zevk-yâb-ı sohbet-i cân olup âgâze tamâm olduktan sonra herkes yer yer ahsente nağmesiyle terâne-i istihsâna kıyâm eyledikde mütercem-i mümtâz dahi medh ü senâya nâzikâne âgâz eyleyip elhak Nazım-i nâdîde-i rûzgârın mertebe-i şânı nice inkâr olunur. Hak bu ki dide-i insâf ile nigerân olunsa zümre-i hânendegânda gırbâl üstüne gelen hânendelerin eslâh u a'lâsı bir merd-i bî-nazîr ve mecmû'atü'l-ma'ârif bir zât-ı nâzik-ta'birdir dedikde yer yer ahabb lebrîz-i tebessüm belki cûş-â-cûş-ı hande olup vâfir zamân bu mazmûn-ı dil-sitân şehr-i Edirne zurafâsına mâye-i neşât ve ol diyârın âlüftegânına sermâye-i inbisât olup vird-i zebânları olmuş idi ..."¹²; Feyzî-i Diger'in şakacı, hezl ve mizaha yatkın mizacından bahsederken de; "... hezl ü müzâha rübûde-dil ve çeşm ü ebrû ile mezâk etmeğe gâyet mâ'il kimesne idi ..."¹³ der.

Râmiz Âdâb-ı Zurafâ'sında şakacı mizacla ilgili olarak yaptığı **tanıtım**larda, bu özelliğin şairlerin sanatına etki eden yönlerine dikkat çekmiştir. Özellikle *Haşmet* maddesinde şairin hicv ve hezle olan düşkünlüğünden bahis vardır. "... şu 'arâ-yı asr pâkîze-gûlarından bir şâ'ir-i mâhir-i sihr-makâl olup kesret-i ihtilât ile revnâk-şiken-i meclis-i sığâr u kibâr olmağla kelâm-ı belâgat-nizâmı bâdî-i neşât-ı yârân olup lakin hicve mâ'il ve ednâ infi'âl ile tûl u dirâz hicv ile tekdir ü teşhîre gâyet şifte-dil olmalarıyla zebânından sığâr u kibâr ihtirâz ile kendüden mücânebet ve mazmun u hicvleri âkâbet kendüye bâ'is-i gurbet ü giryet olmuş idi... İnsâf olunsa âteş-pâre tabî'at şî'r ü inşâda yek-tâ-suvâr-ı pehnâ-yı mahâret bir şâ'ir-i mâhir-i zî-vakâr u haşmet olup lakin hicviyyât u hezliyyâtı şehr-yâb olmağla haşmet ü şân-ı şâ'iriyet olan hüsniyyâtı kem-yâb-ı i'tibâr olmak mertebesin iktisâb itmiş idi. Âsâr-ı ma'ârif-intişârlarından *Senedü'ş-Şu'arâ* nâm mesnevî eser-i ra'nâları ki şâyân-ı şu'arâ-yı ma'ârif-şinâs ve tahkîk-i tedkikleri pesendide-i rûh-ı İbni Abbâs bir eser-i hûb u zibâdır ..."¹⁴ Rahîmî'de; "... Mîr-i

12 - Tezkiretü'ş-Şu'arâ, *Sâlim Efendi*, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s.171b.

13 - Tezkiretü'ş-Şu'arâ, *Sâlim Efendi*, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s.188a.

14 - *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, hzl. Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 26b-27a/78-79.

merhûm elvân-ı ma'ârif ile muhallâ ve zîver-i dâniş ü irfân ile mücellâ şâ'ir-i mâhir pâkize-tabî'at ve pür-gû saf-dil ve şî'r ü inşâda bî-mu'âdil şîrîn-tekellüm ve latife-cû güftâr-ı letâfet-âsârları ma'nîdâr ve târih-i ra'nâları tahsîn-kerde-i vüücûh-ı suhan-verân-ı belâgat-âsâr ve şu'arânın bâlâ-nisâbı merhûm u mağfûr Nâbî Efendi ile hem-asr olmalarıyla letâyif-i mudhikâneleri meşhûr ve biri birine hande-gû mekâtib ü murâselâtı elsine-i enâmı mezkûr bir zât-ı mükerrrem ü vakûr olup ..."¹⁵; Adlî'de; "... asrında olan şu'arâdan şâ'ir-i bâlâ-merâtib Osman-zâde Tâ'ib Efendi ile miyânelerinde şeker-âbhk vâkı'olmağla ekser güftârların hicv ile müstezâd ve tabâyî'-i hevâ-perestâne vesile-i ziyâd-ı safâ olmağın beyne'l-enâm şâyî' ve sâ'ir güftârları şuyû'ına mânî'olmağın ..."¹⁶

Şairlerin hezl, hicv ve latife türleriyle olan ilgileri, meşgûliyet ve faaliyetleri, tezkirelerde değerlendirme konusu edilen yönlerinin arasında yer alır. Tezkireciler söz konusu türlerle şairlerin ilgisini, tamamen onların mizaç ve karakter özellikleriyle izah ederler.

Safâyî'nin Bahâyî'de; "... tabî'atı hezl ü mizâha çeşbân olup heccâv olduğu ecilden Küfrî lakabıyla meşhur-ı cihan olup..."¹⁷; **Mâcid için;** "... tabî'atı hezl ü mizâha çeşbândır ..." ¹⁸; **Velî'de;** "... tabî'atı hezl ü hicve şifte-dil idi ..." ¹⁹; **Sâlim'in Rahmî'de;** "... zihn-i pâki çâlâk iken dil-i pür-ma'rifetine rahm u merhamet etmeyip vâdî-i mebdâdî-i nedâmet vâdî-i hezliyyâta rağbet etmeğın şihâb-ı sâkat gibi sipihri-i 'tibâr-ı ehl-i ma'ârifden lâkât olmuş idi. Hezâr hayfki Hevâyî namına tertîb eylediği Dîvân zamân-ı hayatında tekdir-i yârân eylediğinden gayri kendinden sonra bâdî-i sû-i zikr-i cihâniyân ve rûz-ı mahşerde o zahârif-i nâ-şâyân kendiyile bile der-keffe-i mîzân ola ..." ²⁰; **Feyzî-i Diğer'de;** "... hezl ü mizâha rübûde-dil ve çeşm ü ebrû ile mezâk etmeğe gâyet mâ'il kimesne idi ..." ²¹; **Belîğ'in Bahâyî'de;** "... heccâv olmağla

15 - Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ şı,hzl. Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 42b/s.123.

16 - Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ şı,hzl. Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 74a/s.220.

17 - Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr), İnceleme-Metin-İndeks, hzl. Doç. Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 34a/s.100.

18 - Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr), İnceleme-Metin-İndeks, hzl. Doç. Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 264b/s.563.

19 - Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr), İnceleme-Metin-İndeks, hzl. Doç. Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s.323a/s.694.

20 - Tezkiretü'ş-Şu'arâ,Sâlim Efendi, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 99b/s.338.

21 - Tezkiretü'ş-Şu'arâ,Sâlim Efendi, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 188a/s.571.

Küfrî denmekle şöhrat-yâbdır ..."²² şeklindeki tanımları, şairlerin mizaçlarının incitmeğe ve alay etmeğe kadar uzanan boyutuyla ilgili örneklerdir. Tezkirecileri asıl ilgilendiren hâl, bu mizacın edebî şahsiyeti ve şairin sanat faâliyetini belirleyen bazı özelliklere de geçmesidir.

Çalışmada incelenen tezkirelerde, şairlerin mizaçlarının bir parçası olarak tezahür eden bu hâl, çok defa menfi ifadelerle değerlendirilerek, bu tür şiirler yazanlar tenkîd edilmiştir. Bu çerçevedeki değerlendirmelerin esasını, söz konusu şiirlerin "hüsniyyât" tan uzak oluşu şeklindeki tenkitler teşkil eder. Hüsniyyât terimini; "güzeller ve güzellikler hakkında yazılmış, insanda güzel ve hoş etkiler bırakan şiirler" şeklinde tanımlamak mümkündür.²³ Hezl ve hicv-ile ilgili şiirler tezkirecilere göre *hüsniyyat* tan uzaktır.

Safâyî Tâ'ib maddesinde; "... şâ'ir-i mezbûrun hezliyyâtından bir kaç beyt tahrîr olundu ..." diyerek şairin; "Ahmed Efendi adındaki bir kimsenin tarikattan hecr edilmesiyle ilgili; 1120 tarihinde İstanbul'da hâlis kahve bulunması, yerine nohut kahvesi içilmesi ile insan davranışları arasındaki münasebet; Nâbî Efendi'nin başmuhasebeci olmasıyla ilgili; Tırsî adlı birisi hakkında ve Hantal Haffaf nam mudhik-i hamal-kıyâfet ile Sivâsî Kadı nâm câhil-i har-tabî'at hakkında" yazdığı hicv ve hezllerden söz ederek şiirlerinden örnekler verir. ..."²⁴; Hüseyin Cân için; "... tabî'atı hicv-i hezle çesbân olmağla eş'ârı şîve-i ma'nîden ârî idi ..." ²⁵; Sükûnî'de; "...tabî'atı hezl ü mizâha çesbân olup şu'arâyı zamâneyi dâ'imâ hicv ile tekdîrden hâli değil idi. Ba'dehu hezl ü mizâhdan fâriğ ve hüsniyyât tarafına rağbet edip ..." ²⁶; Güftî için; "... Ve dahi hezl-güne manzûm tezkiretü'ş-şu'arâ cem' ü tahrîr edip ..." ²⁷; **Sâlim**'in Hüseyin Cân'da; "... hüsniyyât semtinde çok azmâyîşi olmayıp ekser eş'ârı suhre makûlesi olup

22 - İsmail Belig, Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr, hzl. Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1999, s. 7b/s.30.

23 - Harun TOLASA, *Sehî, Latîfi ve Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre* 16. yy.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, Ege Üniv. Yay., İzmir 1983, s. 348.

24 - Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr)*, *İnceleme-Metin-İndeks*, hzl. Doç. Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 43a-44a/s.116-118.

25 - Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr)*, *İnceleme-Metin-İndeks*, hzl. Doç. Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 64b/s.162.

26 - Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr)*, *İnceleme-Metin-İndeks*, hzl. Doç. Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 124a/s.282.

27 - Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr)*, *İnceleme-Metin-İndeks*, hzl. Doç. Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 237b/s.508.

türrehât ve hezliyyet Hâre-nâme'si ve sâ'ir ebyât-ı mudhikesi meşhûr ve ol makûle âsârı bî-şumârdır ..."²⁸; Rahmî için; "... hüsnîyyâta azmâyiş-i tab'ı nâdir olmağla ol semtde âsârı kem-yâb ve taraf-ı hezliyyâtda güftârı bî-hesâbdır. Bu güftâr hüsnîyyâtda olan âsârındandır ..."²⁹; Sükûnî için; "... tab'ı hünerle çesbân ve âdeti hicv ü kadh ile tekdîr-i yârân idi. Li-münşi'ihî

Hicve mâ'il olanın âkıbeti hayr olmaz

Noldu gördün sonunu sen bir iki heccâvın ..."³⁰;

Râmiz'in Haşmet'de; "... hicve mâ'il ve ednâ infî'âl ile tûl u dirâz hicv ile tekdîr ü teşhîre gâyet şifte-dil olmalarıyla zebânından sığâr u kibâr ihtirâz ile kendüden mücânebet ve mazmûn u hicvleri âkıbet kendüye bâ'is-i gurbet ü giryet olmuşu-di...İnsâf olunsa âteş-pâre- tabî'at şî'r ü inşâda yek-tâ-süvâr-ı pehnâ-yı mahâret bir şâ'ir-i mâhîr-i zî-vakâr u haşmet olup lakîn hicviyyât u hezeliyyâtı şöhret-yâb olmağ-la haşmet ü şân-ı şâ'irîyyet olan hüsnîyyâtları kem-yâb-ı i'tibâr olmak mertebesin iktisâb etmişidi ..." ³¹; Şânî'de; "Turfa-gûyân-ı şu'arâdan ... ve vâdî-i eş'ârda tarz-ı Hevâyî'de tîrâzende-i şöhret ü şân olup elsine-i enâmda karîn-i iştihâr ve hezeliyyâtı bâ'is-i handegî-i sığâr u kibâr bir turfa-yâdigâr idi ... âsârlarından hezliyyât u hüsnîyyât iki kut'a dîvânları vardır ..." ³²(Adlî için; "... asrında olan şu'arâdan şâ'ir-i bâlâ-merâtib Osman-zâde Tâ'ib Efendi ile miyânelerinde şeker-âblık vâkı' olmağla ekser güftârların hicv ile müstezâd ve tabâyî'-i hevâ-perestâne vesîle-i ziyâd-ı safâ olmağın beyne'l-enâm şâyî' ve şâ'ir güftârları şuyû'una mâni' olmağın ..." ³³

Sonuç olarak şairlerin psikolojik açıdan değerlendirildikleri bu örneklerde, 18.yüzyıl tezkire yazarlarının çok defa, tam bir objektiflik içinde davrandıklarını söylemek güçtür. Tezkireciler her zaman olduğu gibi bu türden tanıtımlarında da çağın değerler manzumesine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu sebeple şairlerin psikolojik yönlerine dair verdikleri bilgilerin büyük bir kısmı

28 - Tezkiretü'ş-Şu'arâ,Sâlim Efendi, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 82a/s.291.

29 - Tezkiretü'ş-Şu'arâ,Sâlim Efendi, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 99b-100a/s.342.

30 - Tezkiretü'ş-Şu'arâ,Sâlim Efendi, hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005, s. 123b/s.403.

31 - Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı,hzl. Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 26b-27a/s.79.

32 - Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı,hzl. Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 58b-59a/s.173.

33 - Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı,hzl. Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 74a/s.220.

dinî, tasavvufî ve ahlâkî boyutlar taşır. Böyle olunca, tezkirelerde bazen tenkit bazen de takdirle karşılanan ve şairlere has her türlü zevk ve alışkanlıkları ifade eden bu değerlendirmelerin, incelenen tezkirelerde de yine söz konusu çerçevelerde yapılmış olması tabiidir. Şairlerin şahsiyet ve psikolojik hususiyetlerini açığa çıkaran bu satırları, günümüze has, karakter tahlil ve tenkitleriyle karıştırmamak gerekir. Şairlerin sanat ve şiir dünyalarına aksettği ölçülerde ehemmiyet kazanan bu çok çeşitli mizaç ve yaşayış hallerini, başka tezkirelerde de örnekleriyle birlikte, teferruatlı bir şekilde incelemek mümkündür.

Kaynakça

- Ali Cânib, "Üsküdarlı Sırrı", *Hayat Mecmuası*, C.III, S.55, s.44-45.
- Çapan, Pervin, «18.yy. Tezkirelerinde Eseri Niteleyen Bir Unsur Olarak 'Hayâl',» *V. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu-Uluslararası-(Prof.Dr.Harun TOLASA Hatıra-sına)*, (16-18 Ekim 2009), Mardin.
- İsmail Belig , Nuhbetü'l-Âsâr Li Zeyli Zübdeti'l- Eş'âr,(1999),hzl.Prof.Dr.Abdülkerim Abdülkadiroğlu,
- Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara.
- Kortantamer,Tunca, "Osmanlı Dönemi Türk Mizah Anlayışı", *Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-*, Yay. hzl.Şerife Yağcı-Fatih Ülken, T.C.Kültür Bakanlığı Yay., Dösimm Bas.,(2004), Ankara.
- Kortantamer,Tunca, "Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi", *Eski Türk Edebiyatı -Makaleler-*,(2004),Yay. hzl.Şerife Yağcı-Fatih Ülken, T.C.Kültür Bakanlığı Yay., Dösimm Bas., Ankara.
- Mustafa Safâyi Efendi, *Tezkire-i Safâyi (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'id-i'l-Eş'âr)*, *İnceleme-Metin-İndeks*, (2005), hzl. Doç.Dr.Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. , Ankara.
- Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, (1994), hzl. Dr. Sadık Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Sâlim Efendi, Tezkiretü's-Şu'arâ*, (2005), hzl. Prof.Dr. Adnan İnce, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. , Ankara.
- Tolasa,Harun , (1983), *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.yy.'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ege Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniv. Matbaası. Bornova-İzmir.

XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şaka, Takılma ve Alay Düşkünlüğü Üzerine

Pervin ÇAPAN

Özet

Tezkireler yazıldıkları çağın hafızası olma özelliğine sahiptirler. Biyografilerini kaydettikleri şairler hakkında yaptıkları tanıtma ve değerlendirmelerin önemli bir bölümünü, onların mizaç, karakter, yaşayış ve ahlâkî hususiyetleriyle alakalı olarak verdikleri bilgiler teşkil eder. Şairlerin psikolojik açıdan değerlendirildikleri bu satırlarda, tezkire yazarlarının çok defa, tam bir objektiflik içinde davrandıklarını söylemek güçtür. Tezkireci bu türden tanıtımlarında da çağın değerler manzumesine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu sebeple şairin psikolojik yönüne dair verilen bilgilerin büyük bir kısmı dinî, tasavvufî ve ahlâkî boyutlar taşır. Böyle olunca, tezkirelerde bazen tenkit bazen de takdirle karşılanan ve şairlere has her türlü zevk ve alışkanlıkları ifade eden bu değerlendirmelerin, yine söz konusu çerçevelerde yapılmış olması da tabiidir. Şairlerin şahsiyet ve psikolojik hususiyetlerini açığa çıkaran bu satırları, günümüze has, karakter tahlil ve tenkitleriyle karıştırmamak gerekir. Şairlerin sanat ve şiir dünyalarına aksettği ölçülerde ehemmiyet kazanan bu çok çeşitli mizaç ve yaşayış hallerini, örnekleriyle birlikte, teferruatlı bir şekilde incelemek mümkündür.

Bu bildiriye 18.yy. tezkireleri örnekleminde, şairlerin mizaç özelliklerinden olan ve tezkirelerde “latife, hezl, hicv, latife-cûy, latife-gûy, bezle-gûy, reng-perdâz vb.” tabir ve ifadelerle karşılanan şaka, takılma ve alay düşkünlüğü üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: 18. yy. tezkireleri, mizaç, şaka, takılma ve alay düşkünlüğü.

Addiction Of Joking, Teasing And Mocking In 18th Century Tezkires

Pervin ÇAPAN

Abstract

Tezkires are memories of the era in which they are written. A considerable part of presentation and reviews about poets that biographies recorded forms the information about poets' life style, character, moral believes and their nature. It is difficult to say that tezkire writers are completely objective as poets are judged psychologically. Also, in his presentations tezkire writer is tightly loyal to the list of values of his era. For this reason most of the information given about the poet's psychological aspects bears religious, sufistic dimensions. Therefore it is normal that these reviews, which tell of every relish and habit unique to poets and are sometimes criticized, sometimes appreciated in tezkires, have been made within limits at issue these lines which reveal characteristic and psychological aspects of poets shouldn't be mistaken with today's character analysis and criticism. It is possible to study in detail, with examples poets' life style and temperament that gains importance as much as poet reflect them on his world of art and poem.

In this study, in 18th century sample we will examine addiction of joking, teasing and mocking also known as “latife, hezl, hicv, latife-cûy, latife-gûy, bezle-gûy, reng-perdâz etc.” in terms of poets' temperament characteristics.

Keywords : 18th century tezkires, temperament, addiction of joking, teasing and mocking

Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri ve Mustafa Bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri¹

Yusuf AKÇAY*

Giriş

X. yüzyılda Karahanlılar zamanında İslâmiyet'i kabul eden Türkler, bu tarihten itibaren, Kur'an'ın Türkçe tercümelerine ihtiyaç duymuşsa da bu ihtiyaç X. yüzyılın ortalarına kadar giderilememiştir. Esasında X. yüzyılın ortalarına kadar, Kur'an, hiçbir dile zaten tercüme edilmemişti.²

Kur'an-ı Kerim, ilk olarak Samanoğullarından Emir Mansur bin Nuh (M. 961-976) zamanında bir heyet tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir. Zeki Velidi Togan'a göre Kur'an'ın ilk Türkçe tercümesi de Farsça tercüme ile eş zamanlı olup, belki aynı heyet tarafından çevrilmiştir.³ Abdülkadir İnan ise Türkçeye yapılan ilk tercümenin XI. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştiği fikrindedir:

"... Mansur b. Nuh'un tercüme için istediği bilginler ve tercüme komisyonuna dahil mütercimler arasında Türklerin kalabalık buldukları Asficap, Fergana, Semerkand ve Buhara şehirlerinden bilginler bulunuyordu. Emîr Mansur'un bu teşebbüsünden on altı yıl sonra Buhara Karahanlılar tarafından alındı. Karahanlıların Müslüman oldukları tarihten Buhara'yı aldıkları tarihe kadar ancak yetmiş yıl kadar bir zaman geçmiş bulunuyordu. Bu

* Dr.; Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili Bölümü-İSTANBUL

1 - Bu çalışma "Mustafa b. Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri (Giriş-İnceleme- Metin- Ekler Dizini- Sözlük- Tıpkıbasım)" adlı yüksek lisans çalışmamızdan yararlanılarak hazırlanmıştır.

2 - Gülden Sağol, *An Interlinear Translation of the Qur'an Into Khwarazm Turkish*, I. Kısım, Harvard University 1993, Giriş XXIII.

3 - *a.g.e.*, s. XXIII.

müddet zarfında İslâm dinine ait Türkçe eserin yazıldığı hakkında mâlumatımız yoktur. Buhara'nın Karahanlılar tarafından alındığından yetmiş yıl sonra Doğu-Türkistan'da, Kaşgâr'da İslâmî bir eserin, ahlâkî-felsefî didaktik bir manzume olan Kutadgu Bilig'in telif edildiğini biliyoruz. Her halde Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye tercemesi de bu devirde yapılmış olsa gerektir."⁴

Kur'an'ın Doğu Türkçesine Yapılmış Tercümelere

Doğu Türkçesi ile yapılmış Kur'an tercümelere satır arası ve tefsirli olmak üzere iki grupta toplanabilir. Satır arası kelime kelime çevirilerde, Türkçe kelimeler daha küçük harflerle Arapça kelimelerin altına yazılmıştır. Farsça çevirilerin etkisiyle bu tarz tercümelere Türkçe cümle kuruluşuna hemen hemen hiç uyulmamıştır.⁵

Satır Arası Tercümelere

Birinci tercüme, TİEM'de 73. sayı ile kayıtlı olan 1333 tarihli nüshadır.⁶ Şirazlı Muhammed b. El-Hâc Devletşah tarafından yapılan bu tercüme Kur'an-ı Kerim'in kelime kelime tam tercümesidir. Arapça-Farsça kelimelerin az olduğu bu tercüme, Karahanlı Türkçesi ile yazılmıştır.⁷

Özbekistan İlimler Akademisi Kitaplığı nr. 2008'de kayıtlı olan satır arası Kur'an tercümesi ise Kur'an'ın Türkçeye yapılan ilk çevirilerindedir. 270 varaktan ibaret olan bu nüsha, hem Farsça hem de Türkçe satır arası bir tercümedir.⁸

Bir diğere tercüme hâlen İngiltere'de Rylands Kütüphanesi, Arabic MSS. 25-38'de kayıtlı olan nüshadır. Satır arası bir tercüme olan eserin tamamı 30 cilt olup 14 cildi mevcuttur. Bu 14 cilt 1145 varaktan ibarettir.⁹

4 - Abdülkadir İnan, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümelere Üzerinde Bir İnceleme", **Makaleler I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.161.

5 - Janos Eckman, "Doğu Türkçesinde Bir Kur'an Çevirisi(Rylands Nüshası)" **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, Haz., Osman Fikri Sertkaya, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 255.

6 - Janos Eckman "Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye En Eski Tercümelere", a.g.e., s. '163. Gülden Sağol, bu tercümenin Türkçeye yapılan ilk tercüme olduğu fikrindedir. Bkz., Sağol, a.g.e., s. Giriş XXV.

7 - Sağol, a.g.e., s. Giriş XXV, Bu nüshayı ilk defa tanıtan Abdülkadir Erdoğan ise "...M. 1333 yılında yazılmış ve baştan başa Oğuz Türkçesi ile terceme edilmiştir." diyerek eserin Batı Türkçesine ait olduğunu söylemiştir. Bkz., Abdülkadir Erdoğan, "Kur'an Tercümelere Dil bakımından Değere", **Vakıflar Dergisi**, C.I, 1938, s. 47.

8 - Sağol, a.g.e., s. XXV.

9 - a.g.e., s. XVI; ayrıca bkz., Janos Eckman, a.g.e., s. 254-272.

Kur'an'ın Türkçe tercümelerinden biri de Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, 2 numarada kayıtlı nüshadır.¹⁰

Tefsirli Tercümeler

“Anonim Tefsir” veya “Orta Asya Tefsiri” olarak adlandırılan Leningrad Asya Halkları Kitaplığı Cod. 332’de 2475 numarada kayıtlı olan Kur’an tercümesi ise tefsirli tercüme mâhiyetinde olup müellifi ve tarihi belli değildir. 1914 yılında Zeki Velidi Togan tarafından Türkistan’da bulunan bu eser 147 varaktan oluşmaktadır.¹¹

Tefsirli tercümelerden ikincisi ise Şeybâniler devrinde XVI. yüzyılın ilk yarısında oluşturulmuştur. İki nüshası olan eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet Bölümü, nr. 16’da diğer nüshası ise Konya Mevlana Müzesi Kitaplığı nr. 6624/921’dedir. İlk nüshanın istinsah tarihi M. 1543-1544 olup her biri 308 varak olan 2 ciltten oluşmaktadır. İkinci nüsha ise 1544 tarihlidir ve 1304 sayfadan oluşmuştur.¹² Hamza Zülfikar, Çağatay Türkçesi ile yazılmış bu eserin kime ait olduğu hususunda eserin meydana geldiği zamanı ve Ubeydullah Han’ın “Terceme-i Kavâ'idü'l-Kur'an ve Fevâ'idü'l-Furkân¹³ adlı eserini göz önüne alarak, Konya nüshasında geçen “Şeyh Ubeydullah Kaddese'llâhu sırrahu” cümlesinden hareketle bu eserin Ubeydullah Han tarafından veya onun teşviki ile yazıldığını ileri sürmüştür.¹⁴

Kur'an'ın Batı Türkçesine Yapılmış Tercümelere

Anadolu Selçukluları zamanında Kur'an'ın Batı Türkçesine tercüme edilmediğini görüyoruz. Farsçanın hem ilim ve fikir hayatına hakim olması hem de devlet otoritesinin Farsçayı resmî dil kabul etmesi, bu dönemdeki birçok eserde olduğu gibi Kur'an tercümelerinin de Farsça olmasına yol açmıştır. Bu yüzden

10 - Sağol, a.g.e., s. XXVI,

11 - a.g.e., s. XXVI; Zeki Velidi Togan, “The Earliest Translation of the Qur'an Into Turkish”, *İslam Tedkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 24 Ekim 1964, s. 17-19. Ayrıca bkz., Halil İbrahim Usta, *XIII Yüzyıl Doğu Türkçesi ile yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

12 - a.g.e., s. XXVII

13 - Bu eser için bkz., Ahmed Ateş, “Ubeydullah Han'ın Bilinmeyen Mensur Bir Eseri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1964, TDK Yay., Ankara 1989, ss. 127-147.

14 - Sağol, a.g.e., s. XVII. Ayrıca bkz., İnan, “Şeybanlı Özbekler Çağına Ait Bir Çağatayca Kur'an Tefsiri”, a.g.e., s. 137-140.

Batı Türkçesinde Kur'an'ın ilk Türkçe tercüme ve Mustafâ bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri devrinde yapılabilmektedir.¹⁵

Anadolu Beylikleri devrinde yapılan tefsir ve tercüme, genellikle kısa sureleri esas aldığını görüyoruz. Kısa surelerin tefsirlerinden tarihi tespit edilebilen en eski tefsir, 1333 tarihinde Orhan Beyin oğlu Süleyman Paşa için yazılan Tebareke tefsiridir. Bu eser, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kitaplığında 45 nr. ile kayıtlıdır.¹⁶

Candaroğullarından İsfendiyyar Beyin emriyle yazılan Cevâhirü'l-Asdâf adlı tefsir de Batı Türkçesi ile yazılmış önemli tefsirlerdendir. Eser üzerinde Zajackowski ve Ahmet Topaloğlu'nun çalışmaları vardır.

Bu devirdeki tefsirlerden bir kısmı da Mustafa bin Muhammed tarafından kaleme alınan tefsirlerdir. Fatıha tefsiri ve Yâsin tefsiri, Hızır bin Gölbeği'ne sunulan Tebareke tefsiri¹⁷ ve çalışmamıza esas olan İhlâs tefsiri, bunlardandır.

Mustafa Bin Muhammed Hayatı ve Eserleri

Hayatı

Biyografik kaynaklarda Mustafa bin Muhammed hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Kendisinden bahseden kaynaklardan biri olan Bursalı Mehmet Tahir'in, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde ise müellifin ismi, Mustafa bin Muhammed Ankaravî olarak tanıtılmıştır.¹⁸ Osmanlı Müellifleri'nin verdiği bu bilgi, birçok araştırmacı tarafından tekrar edilmiştir.¹⁹ Müellifin Ankaralı zannedilmesinin sebebi, Mustafa bin Muhammed Ankaravî'ye ait olan Hulvü'n-Nâsihîn adlı eserdir. Eserin Süleymâniye, İstanbul Üniversitesi, Milli Kütüphane

15 - İnan, "Anadolu Beyliklerinde ve Osmanlı Türk Devletinde Oğuz Türkçesiyle Kur'an Tercüme ve Tefsiri", a.g.e., s. 169.

16 - a.g.e., s. 169.

17 - Ayrıntılı bilgi için bkz., Ali Öztürk, **Hızır bin Gölbeği Adına Yazılmış Bir Mülk Suresi Tefsiri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enst., Ankara, 1996. Batı Türkçesindeki Kur'an tefsirleriyle ilgili olarak çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bkz., Ali Özcan, **Tebareke Tefsiri (Metin Gramer Notları)** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enst., Ankara 1987; Mehmet Kara, **Yâsin Suresi Tefsiri İnceleme-Metin Sözlük-Tıpkıbasım**, Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988; Esra Karabacak, **Manisa İl Halk Kütüphanesindeki Satırları Kur'an Tercümesi Giriş Metin Dizin I-II-III**, Marmara Ü. Türkiyat Araş. Enst. Doktora Tezi, 1992, Ahmet Topaloğlu, **Cevâhirü'l-Asdâf Giriş-Metin Sözlük, I-II**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976-1978. Ahmet Kemal Bolaç, **En'am ve A'raf Surelerinin Tefsiri ve Dil Özellikleri**, Ankara Ü., Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987. Türkiye ve dünya kütüphanelerinde bulunan Doğu ve Batı Türkçesi ile yazılmış Kur'an tercüme ve tefsirleri ile ilgili geniş bilgi için bkz., Mehmet Kara, **Yâsin Suresi Tefsiri (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988 s.29-42.

18 - BURSALI Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri, C. II**, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001, s. 13.

19 - Geniş bilgi için bkz., Ali Öztürk, "Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi: Muslihuddin Mustafa bin Muhammed ve Eserleri", **Tarihi, Kültürel, Ekonomik Yönleri ile Eğirdir, I. Eğirdir Sempozyumu, 31 Ağustos - 01 Eylül 2001**, s.3.

ve Konya Yusuf Ağa kütüphanelerindeki nüshaların tamamında Ankaravî nisbesi bulunmaktadır. Fakat Ankaravî'ye atfedilen Tebareke tefsiri nüshalarında ve hususen İhlas suresi tefsirinde Ankaravî nisbesi geçmemektedir. Ayrıca Mustafa bin Muhammed'in yaşadığı muhit itibariyle Ankara ile ilgisi olmadığı, eserlerinde kullandığı dil ile Hulvü'n-Nâsihîn'in dili arasında benzerlik bulunmadığı açıktır.²⁰ Fakat hepsinden önemlisi Ankaralı Muhammed'in Hulvü'n-Nâsihîn adlı eserini yazarken kaynak olarak kullandığı Hayâtu'l-Kulûb, Bedru'l-Vâizîn, Zuhru'l-Âbidîn ve Seb'ıyyât gibi eserlerin müellifimizin yaşadığı dönemden sonra yazılmasıdır.²¹

Müellifin isminin Mustafa bin Muhammed olduğu doğrudur. Fakat onun Ankaralı olduğu fikri ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü Mustafa bin Muhammed'e dair bilgilerin verildiği başka bir kaynak olan Hatiboğlu Muhammed'in Letâif-nâme adlı eserinde müelliften Muslihu'd-din-i Muhammed diye bahsedilmektedir. Bildiğimiz gibi Letâif-nâme, Tebareke tefsirinin nazma çekilmiş halidir ve bu yönüyle önemlidir. Söz konusu eserde müellifimizle ilgili sözler şu şekildedir:

“Kimdür ol medh itdüğüm iy şehr-i yâr / İlm-ile meşhûr u bellü âşikâr
Kaziye'l-kuzzât-ı şehr-i Lâzikî / Hüküm içinde saklar idi yazıkı

Muslihu'd-dîn-i Muhammed'dür hemân / Tayyeba'llahu sera[hu]dur hemân

...

Sûre-i mülk tefsirin fikreylemiş / Hoş hikâyetler bile zikreylemiş”²²

Muslihu'd-din Mustafa bin Muhammed ile Mustafa bin Muhammed Ankaravî'nin aynı şahıslar mı yoksa farklı şahsiyetler mi olduğu sorusu tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Fakat eldeki bilgiler doğru okunduğu takdirde bizim de çalışmamıza esas olan Muslihu'd-din Mustafa bin Muhammed ile Hulvü'n-Nâsihîn'in yazarı Mustafa bin Muhammed Ankaravî'nin ayrı ayrı kişiler olma ihtimali kuvvetlidir. Özellikle Hulvü'n-Nâsihîn'de kaynak olarak kullanılan eserlerin Muslihu'd-din Mustafa bin Muhammed'den sonraki döneme ait olması ve Hulvü'n-Nâsihîn'in dili

20 - a.g.m., s. 3.

21 - Bkz., Öztürk, *Hızır bin Gölbeği Adına Yazılmış Bir Mülk Suresi Tefsiri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ü., SBE., 1996, s. 32.

22 - Bkz., Öztürk, a.g.m., s. 3.

ile sure tefsirlerinin dili arasındaki farklılık bu ihtimali ayrıca kuvvetlendirmektedir. Öte yandan başka bir problem de yukarıdaki manzumede geçen "Muslihu'd-din-i Muhammed" tamlamasının nasıl yorumlanması gerektiğidir. Bilindiği gibi bu kelimenin yazarın lakabı olma ihtimali kuvvetlidir; çünkü o devirde Necmü'd-din, Sinanü'd-din, Felekü'd-din gibi lakaplar beyler ve âlimler için sıkça kullanılmıştır. Oysa sözünü ettiğimiz Farsça tamlamada ikinci isim izafet kesresi ile bağlandığından tamlama "Muhammed oğlu Muslihu'd-din" anlamını verir. Bu durum gerek İhlas tefsirinde ve gerekse Tebareke tefsirinde geçen Mustafa bin Muhammed ifadesiyle çelişmektedir.²³ Fakat biz bu çelişkiye rağmen çalışmamızda müellifin kendi beyanını esas almanın daha doğru olacağını düşündük.

Mustafa bin Muhammed Beylikler döneminde Hamidoğulları ve İnançoğulları Beyliklerinde yaşamış ve yazdığı sure tefsirlerini devrin müelliflerine sunmuş biridir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Daha ziyade yazdığı Tebareke tefsiri ile tanınmıştır.

Yazdığı tefsirleri Hamidoğulları ve İnançoğulları Beylerine sunduğunu göz önüne alırsak onun bu beyliklerin hükümet merkezi olan Eğirdir ve Denizli'de yaşadığını söyleyebiliriz.

Mustafa bin Muhammed, Süleyman Bey'e sunduğu Tebareke tefsirini 1331 tarihinde yazdığına göre muhtemelen XIV. asrın başlarında belki XIII. yüzyılın sonlarında doğmuş olmalıdır. Süleyman Bey'e eserini takdim ettikten sonra müellifin, yeniden bu bölgeye döndüğü kuvvetle muhtemeldir; çünkü Lazik'te hüküm süren İshak bin Murad Arslan'ın 1362'lerde hayatta olduğu bilinmektedir. Ayrıca Yasin tefsirinde Hızır Beyden "Hacı" olarak bahsetmesi ve Hızır Beyin de 1364 yılında hacca gittiği şeklindeki rivayetlerin varlığı, müellifin hangi zaman dilimi içinde yaşadığını aydınlatacak ipuçları vermektedir. Buna göre Mustafa bin Muhammed'in 1364'lerde hayatta olduğu söylenebilir.²⁴

İbn-i Batuta'nın dediğine bakılırsa Mustafa bin Muhammed'in muhtemelen Mısır ve Suriye'de tahsil gördüğü, iyi derecede Arapça bildiği ve

23 - COŞAN, M. Esad, "XI. Asır Türk Yazarlarından Muslihu'd-din, Hamid-oğulları ve Hızır Bey", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara 1981, s.103.

24 - Öztürk, *a.g.m.*, s. 6. Ayrıca bkz., COŞAN, *a.g.m.*, s. 104.

“fakih” olarak tanınmasından da dinî konularda yeterli birikime sahip olduğu olduğu düşünülebilir.²⁵

Onun ilmî ve edebî kişiliğini yansıtan bilgilere yazdığı tefsirlerden ulaşmak mümkündür. Başta âyet ve hadisler olmak üzere, Mevlâna, Ebu'l-Leys- Semerkandî, Sâlebî gibi şahısların eserlerinden fazlaca yararlanması onun Arapçayı çok iyi derecede bildiğini gösterir. Çalışmamıza esas olan İhlâs tefsirinde Mevlana'nın beyitlerine fazlaca yer vermesi onun aynı zamanda Farsça bildiğinin de delilidir.²⁶

Eserlerini yazarken nükte, latife, kısa hikaye, vecize, atasözü gibi unsurları kullanması onun geniş bir kültürel birikime sahip olduğunu düşündürür. Özellikle sâde bir Türkçe ile yazması dilin gelişmesine büyük ölçüde hizmet etmiştir.

Eserleri

Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi

Tezkiretü'l-Evliya tercümelerinin büyük bir bölümü Sinan Paşaya (ö.1486) aittir. Mütercimi belli olmayan birçok nüsha ise Sinan Paşaya mâl edilmiştir.²⁷ Esad Coşan, bu eseri, Mustafa bin Muhammed'in Aydınoğlu Mehmet Beyin (ö.1334) isteği üzerine, Feridü'd-din Attâr'dan tercüme ettiğini nakleder.²⁸

Tebareke Tefsiri

Tebareke tefsiri, dört ayrı Beye sunulduğundan (İshak bin Murad Arslan, Süleyman Bey, Murad Bey, Hızır bin Gölbeği) müellifin, kütüphanelerimizde en fazla nüshası bulunan eseridir. Eser harekeli nesih yazı ile yazılmıştır, sayfa kenarları cetvelsizdir. 37 varaktan oluşan eserde istinsah tarihi ve müstensih adı yer almamaktadır. Eserin nüshaları Milli Kütüphane / 329, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nr. 99 (Burdur'dan gelen nüsha), Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bölümü nr. 305, Edebiyat Fakültesi Seminer Kitaplığı, 3779,

25 - a.g.m. s.6.

26 - Fuat Köprülü Mustafa bin Muhammed'in İhlas ve Fatıha tefsirlerinde Mevlana hakkında çok hürmetkâr bir dil kullanmasını Mevlevîliğe mensup bir aileye yaranmak istemesiyle izah eder. Bkz., a.g.m., s.7.

27 - Öztürk, a.g.m. s.9.

28 - Coşan, a.g.m. s. 104.

İstanbul Ü., Nadir eserler Bölümü nr. Ty/7, Konya İzzet Koyunluoğlu Kütüphanesi 13392, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Şer' iyye Bölümü 821/2, Süleymaniye Kütüphanesi M. Hafid Efendi Bölümü nr. 479/10, İstanbul Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet yazmaları nr. 110' da bulunmaktadır. Burada künyesini verdiğimiz nüshalar, daha ziyade müstakil bir eser olarak kabul edilmişti. Fakat Isparta Halkevi Mecmuası Ün'de yapılan çalışmalar bu eserlerin Hızır bin Gölbeğine sunulan Tebâreke tefsirinin nüshaları olduğunu açıklığa kavuşturmuştur.²⁹

Fatiha Tefsiri

Fatiha tefsiri, İnançoğullarından Murad Arslan Bey adına yazılmıştır.³⁰

Yasin Tefsiri

Mustafa bin Muhammed'in yazdığı tefsirlerden biridir. Hızır bin Gölbeği ve Murad Arslan Bey'e takdim edilmiştir. Tamamı 78 varaktır. Müstensih adı ve istinsah tarihi belli değildir. Eserin çeşitli nüshaları vardır.³¹

İhlâs Suresi Tefsiri

Mustafa bin Muhammed'in İhlâs tefsirini yazdığı mâlumdur. Ancak ismini bütün eserlerinde belirtmemiştir. Bizim çalışmamıza esas olan İstanbul nüshasında da müellifin ismi geçmemektedir. Fakat eserin Süleymaniye nüshasında bu kayda rastlamak mümkündür.

"Bunı cem eyleyen âsiler bezteri, yazuqlular kemteri, Rahmân Tañrıdan rahmet umıcı Muştafa ibn-i Muhammeddür."³¹

Mustafa bin Muhammed'in İhlâs tefsirini, Germiyan Beyliğinin hâkimiyetini tanıyan Ladik Beylerinden İnanç Beyin oğlu Murad Arslan Beyin isteği üzerine kaleme aldığı eserin ilk sayfalarından anlaşılmaktadır.

"Emmâ ba'dü; çün Hüzâvend-i âlemiyân, püşt-i penâh-ı İslâmiyân, hüsrev-i kâm-kârdîn, perver-i hüzâdan menba'î'l- cûdi ve'l-fazlı ve'l- ihşân,

²⁹ - Geniş bilgi için bkz., Öztürk, a.g.m. s.1.

³⁰ - Coşan, a.g.m. s. 103.

³¹ - Geniş bilgi için bkz., Mehmet Kara, Yâsin Suresi Tefsiri (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Gazi Ü., SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.

bedrû'l-İslâm, nûrû'l-milleti ve'l- îmân, melcâ-i zu'afâ'i ehl-i îmân Çelebi Murâd Arşlân bin İnanç Beg harremallâhu memleketehu 'an nevâzili'l-hadeşân ve qahara a' de'e fi küllî hînin ve zamân bî- haqqı tâha sûretü rahmân, bu za'if du'âcılarına işâret eylediler ki tefsirde Türkî dilince bir risâle yazıla ve anuñ müâla'ası birle gönüller düzüle ve anuñ 'ameli birle şeytân boynı üzile."³²

“Emmâ ba'dü; çün Hüzâvendigâr-ı âlemiyân, püşt-i penâh-ı İslâmiyân, hüsrev-i kâm-kârî, menba' i'l- cûdi ve'l-fazlı ve'l- ihsân, bedrû'l-İslâm, nûrû'l-milleti ve'l- îmân, melcâ-i zu'afâ'i ehl-i İslâm Çelebi Murâd Arşlân ibn-i İnanç Beg harresallâhu memleketehu”³³

“Emmâ ba'dü; çün Hüzâvendigâr-ı âlemiyân, püşt-i penâh-ı İslâmiyân, hüsrev-i kâmrândîn, menba' i'l- cûdi ve'l-fazlı ve'l- ihsân, bedrû'l-İslâm, nûrû'l-milleti ve'l- îmân, melcâ-i zu'afâ'i ehl-i imân Çelebi Murâd Arşlân bin İnanç Beg harresallâhu memleketehu...bu za'if du'âcıya şöyle buyruldu kim...”³⁴

Bu bilgiler gösteriyor ki, İhlâs suresi tefsiri, İnançoğullarından Murad Arslan Beyin isteği üzerine yazılmış ve ona sunulmuştur. Ancak İstanbul Üniversitesi nüshasında eserin sonlarına doğru Hızır Beyin ismi de geçmektedir. Dolayısıyla Mustafa bin Muhammed, İhlâs tefsirini, sadece Murad Arslan Beye değil aynı zamanda Hamidoğullarının Ereğli şubesi Beylerinden Hızır Beye de sunduğunu söyleyebiliriz:

“Melikü'l-ümerâ'i ve'l-ekâbir, kehfü'l-küberâ'i ve'l-efâhîr nâşirü'l-'adl, bâsihu'l- fazl, muğîşü'l-ğalâyık, münîrü'l-ğakâyık şerîfü'l-elğâb, mefhâri ulü'l-elbâb, bedrû'd-devleti ve'd-dîn, cemâlü'l-İslâmî ve'l-müslimîn Hızır Beg ibn-i İshaq Beg e' az[z]'allahu enşârehu ve qahara a' dâehû ve şeraha şadrahu ve eyyedehu bi-Rûhî'l-ğudüs. Pes diledüm ki, Emire'l- ümerâ' Hızır Beg hazretine bir kitâb iledem”³⁵

Eserin yazılış tarihi nüshalarda kayıtlı değildir. Fakat Millet Kütüphanesindeki nüshada eserin istinsah tarihi açıkça belirtilmiştir. Buna

32 - İhlâs Sûresi Tefsiri, İstanbul Ü., Nâdir Eserler Ktp. Ty. / 471, vr. 3a.2-10

33 - Milli Ktp. Nr.145. vr. 128a

34 - Konya İzzet Koyunluoğlu, nr. 1393. vr. 1a. 3-7

35 - Ty / 471 vr. 156b.1-7.

göre eser, h. 884 tarihinde istinsah edilmiştir.³⁶

Eserin tamamı, İhlâs suresinin tefsirini ihtiva eder. Müellif ilk sayfalarda eseri hangi maksatla yazdığını belirttikten sonra surenin faziletleri üzerinde durur ve surede geçen bütün kelimeleri tek tek tefsir eder. İlk 43 varak Hüve kelimesinin tefsirini içerir. Müellif her kelimeyi tefsir ederken ayet, hadis, beyit, rubâ'î, vecize, peygamber kıssaları, ve küçük hikayelerden yararlanmıştır.

Nüshaları

Eserin bilinen beş nüshası vardır. Bir nüshası Ankara Milli Kütüphane Eski Eserler Bölümü nr. 145'te kayıtlıdır. İmlâsının bozuk olduğu çok yanlış barındırdığı görülür.

Diğer nüsha Konya İzzet Koyunluoğlu Kütüphanesi nr. 13393'te kayıtlıdır. 61 varaktan oluşan eserin her sayfası 17 satırdan oluşur. Miklepli olan bu nüsha siyah mürekkeple yazılmış olup sayfa kenarları cetvelsizdir. İstinsah tarihi ve müstensihi yoktur.

Üçüncü nüsha Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bölümü, 472/2 numarada kayıtlıdır. 11a-140 varaktan ibarettir. Harekeli ve okunaklı nesih yazıyla sarı kağıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır. Her sayfası 13 satırdan oluşan nüshanın sayfa kenarları cetvelsizdir. Nüshanın 132b-139b arasındaki sayfalarının sadece b tarafında yıpranmış yerler vardır. Müstensihi ve istinsah tarihi olmayan nüsha, müellifin ismini içermesi yönüyle önemlidir.

Eserin dördüncü nüshası Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şer'iyeye Bölümü nr. 44'te kayıtlıdır. Toplam 85 varaktan ibarettir. Harekeli ve okunaklı olan nüshanın her sayfası 15 satırlı olup sayfa kenarları cetvelsizdir. Eseri diğer nüshalardan ayıran en önemli özellik ise istinsah tarihinin eserde belirtilmesidir.

Eserin bilinen son nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Ty / 471 numarada kayıtlıdır. 168 varaktan oluşan nüshanın, diğer nüshalara göre hataları çok azdır. Harekeli ve okunaklı bir nesih yazıyla yazılan nüshanın her sayfası 13 satır olup sayfa kenarları cetvelsizdir. Koyu

³⁶ - Millet Ktp., Ali Emiri Şer'iyeye Bölümü nr. 44, vr. 85b.

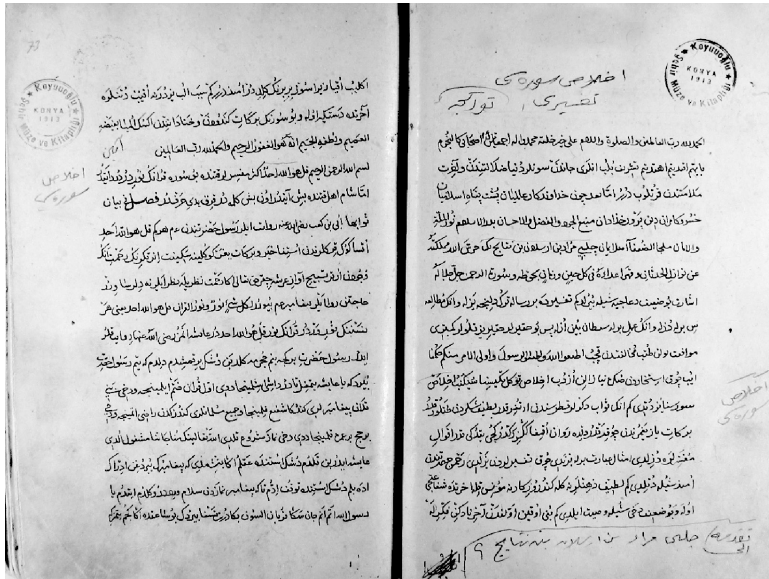
sarı kağıt üzerine siyah mürekkeple bazen de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kırmızı mürekkep daha ziyade ayet, hadis, beyit gibi alıntılar yapıldığında kullanılmıştır. Bu nüsha diğer nüshalara göre en sağlam olan nüshadır. Çünkü diğer nüshalarda olmayan çok sayıda bölüm bu nüshada mevcuttur. Bu nüshayı diğerlerinden farklı kılan en önemli özellik ise nüshanın kimlere sunulduğu konusunda daha kapsamlı bilgi vermesidir; çünkü diğer nüshalarda eserin sadece Murad Arslan Beye sunulduğu belirtilmektedir. Oysa bu nüsha yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eserin aynı zamanda Hızır Beye sunulduğunu da göstermektedir.

Millet Ktp. Ali Emiri / Şer'iyeye No : 44 vr.1

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bölümü, No : 472/2

Konya İzzet Koyunluoğlu Kütüphanesi No : 13393

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Ty / 471

Kaynakça

- Akçay, Yusuf, *Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri (Giriş-İnceleme-Metin- Ekler Dizini-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özkan), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2005.
- Ateş, Ahmet, "Ubeydullah Han'ın Bilinmeyen Mensur Bir Eseri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1964, TDK Yay., Ankara 1989.
- Bolaç, Ahmet Kemal, *En'am ve A'raf Surelerinin Tefsiri ve Dil Özellikleri*, Ankara Ü., Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri, C. II*, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001.
- Coşan, M. Esad, "XV. Asır Türk Yazarlarından Muslihu'd-din, Hamid-oğulları ve Hızır Bey", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara 1981.
- Eckman, Janos, "Doğu Türkçesinde Bir Kur'an Çevirisi (Rylands Nüshası)" *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Haz., Osman Fikri Sertkaya, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

- Erdoğan, Abdülkadir, "Kur'an Tercemelerinin Dil bakımından Değerleri", *Vakıflar Dergisi*, C.I, 1938.
- İnan, Abdülkadir, "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme", *Makaleler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Kara, Mehmet, *Yâsin Sûresi Tefsiri İnceleme-Metin Sözlük-Tıpkıbasım*, Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.
- Karabacak, Esra, *Manisa İl Halk Kütüphanesindeki Satırarası Kur'an Tercümesi Giriş Metin Dizin I-II-III*
- Marmara Ü. Türkiyat Araş. Enst. Doktora Tezi, 1992.
- Mustafa bin Muhammed, İhlâs Suresi Tefsiri (IV. Nüsha) Konya İzzet Koyunluoğlu Ktp., nr. 1393.
- Mustafa bin Muhammed, İhlâs Suresi Tefsiri (I. Nüsha), Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 427
- Mustafa bin Muhammed, İhlâs Suresi Tefsiri (II. Nüsha) , İstanbul Ü., Nâdir Eserler Ktp. Ty. / 471
- Mustafa bin Muhammed, İhlâs Suresi Tefsiri (III. Nüsha) Milli Ktp. Nr.145.
- Mustafa bin Muhammed, İhlâs Suresi Tefsiri (V. Nüsha) Millet Ktp., Ali Emiri Şer'îyye Bölümü nr. 44.
- Özcan, Ali, *Tebareke Tefsiri(Metin Gramer Notları)* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enst., Ankara 1987.
- Öztürk, Ali, "Eğirdir'de Yaşamış Bir Türk Alimi: Muslihuiddin Mustafa bin Muhammed ve Eserleri", *Tarihi, Kültürel, Ekonomik Yönleri ile Eğirdir, I. Eğirdir Sempozyumu, 31 Ağustos – 01 Eylül 2001*.
- Öztürk, Ali, *Hızır bin Gölbeği Adına Yazılmış Bir Mülk Suresi Tefsiri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enst., Ankara, 1996.
- Sağol, Gülden, *An Interlinear Translation oh the Qur'an İnto Khwarazm Turkish, I. Kısım*, Harvard University 1993.
- Togan, Zeki Velidi, "The Earliest Translation of the Qur'an İnto Turkish", *İslam Tedkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 24 Ekim 1964,
- Topaloğlu, Ahmet, *Cevâhirü'l-Asdâf Giriş-Metin Sözlük, I-II*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976-1978.
- Usta, Halil İbrahim *XIII Yüzyıl Doğu Türkçesi ile Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988.

**Kur'an'ın İlk Türkçe Tercümeleri ve
Mustafa Bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri**
Yusuf AKÇAY

Özet

Anadolu Selçuklu Devletinin 1243 Köseadağ mağlubiyetiyle fikri ve siyasî açıdan parçalanması gerek Anadolu'daki fikir hareketlerinin kesintiye uğramasına gerekse yeni siyasî gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu siyasî buhranın Anadolu insanı üzerinde yarattığı maddî ve manevî sıkıntı, manzum ve mensur propaganda eserleriyle tarikat inançlarını yaymaya çalışan mutasavvıfların işlerini kolaylaştırmış ve neticede Anadolu'daki sosyal hayatın bu tasavvufî tesirle gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişmelerin XIV. yüzyılda çok daha etkili olduğunu görüyoruz. Siyasî otoritelerini kurmaya çalışan Anadolu Beylerinin, bu kargaşa içinde bile ilim adamlarını himaye etmesi; kendi varlıklarını devam ettirebilmek için toplumda söz sahibi olan bu insanların desteğiyle duyduklarının açık bir göstergesidir. Fakat hangi sebeple olursa olsun XIV. yüzyıl Anadolu'daki birçok şehrin ilim merkezi durumunda olduğu bir yüzyıldır. Konya, Kayseri, Niğde, Sivas, Kastamonu, Ankara, Kütahya, Lâdik (Denizli), Amasya, Bursa, İznik gibi şehirler devamlı surette devrin fikir hayatını canlı tutan mekanlar olarak görünmektedir.

Beylikler döneminde verilen eserlerin birçoğunun Türkçe olduğunu görüyoruz. Bunun önemli sebeplerinden biri, verilen eserlerin doğrudan topluma yönelik didaktik metinler olması, diğeri ise Beylerin çoğunun Türkçeden başka bir dil bilmemesidir. Fakat amaç ne olursa olsun, bu eserlerin büyük oranda Türkçe olması, dilin gelişmesinde ve dinî terminolojinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Türk dilinin gerek Doğu Türkçesi gerekse Batı Türkçesi sahasında çok sayıda dinî metnin yazıldığını görüyoruz. Bunlar arasında Kur'an-ı Kerim'in tercüme ve tefsirleri ilk sırada yer almaktadır. Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Suresi tefsiri de Beylikler Devri Türkçesi diye isimlendirilen dönemde yazılmış eserlerden biridir.

Bu çalışmada Mustafa bin Muhammed'in hayatı, şahsiyeti, yaşadığı yer ve zaman, ilmî ve edebî kişiliği ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

**The First Turkish Translation of Qur'an and Interpretation of
Surah Al-Ikhlâs by Mustafa bin Muhammed**
Yusuf AKÇAY

Abstract

The 1243 Köseadağ defeat of the Anatolian Seljuk Empire not only dismantled the Empire on political and intellectual aspects but it also interrupted those intellectual movements and caused the emergence of new political strides in Anatolia. This political conjuncture created material and moral distress on Anatolian people and opened the doors for mystics' (Sufis) who were trying to propagate their religious beliefs through literary works such as poetry and prose which eventually paved the way for the refinement of social life under the influence of Sufi order. We perceived the compelling effects of these developments in the XIV. Century. The continuous protection of these wise men by Anatolian Principalities (Beylik) amid this tumultuous period, in which they were also trying to establish their own political authority, clearly demonstrates the necessity of gaining the support of these influential figures' for their survival. But, irrespective of the reason XIV. Century has been a century that every city in Anatolia was a center of wisdom. The cities such as, Konya, Kayseri, Niğde, Sivas, Kastamonu, Ankara, Kütahya, Ladik (Denizli), Amasya, Bursa and İznik, had perceived as the places that kept the intellectual life alive in that century.

We see that most of the literary works of Principalities Period were in Turkish. One of the primary reasons of this was; most of the literary works were didactic texts that were mainly public oriented and most of the “Beys” (rulers) did not know any language other than Turkish. But irrespective to the intended purpose, since these works were mainly in Turkish they played a crucial role for the advancement of the language and the formation of the religious terminology.

We have seen that there were lots of religious texts written both in the field of East Turkish and West Turkish. Interpretation and translation of Qur’an is coming first among them. Also the interpretation of Surah Al-Ikhlâs by Mustafa bin Muhammed is one of the texts that had written during the so-called Principalities Period.

In this study you will find detailed information regarding Mustafa bin Muhammed and his life, his personality, the period in which and where he lived, his scholarly and literary style

Yunan Nesrinde Türklük, Müslümanlık ve Türk Kültürü Algısı: Kazancakis Örneği

Başak UYSAL*

Ah!..

*Kelimeler! Kelimeler! Benim başka kurtuluşum yok.
Emrim altında yirmi altı kurşun asker, alfabenin yir-
mi altı harfi: Seferberlik ilan edip, orduyu toparla-
yıp, ölümle savaşaçağım.”*

Kazancakis

Milletler ve topluluklar arasındaki ilişkilerin derin yapısı, dinî, siyasi ve sosyal karşılaşmalardan çok daha fazlasını içermektedir. Bu derin yapıyı analiz edebilmek amacıyla farklı disiplinlerde birçok çalışma yapılmaktadır. Edebiyat eğitimi alanında da bu amaçla imaj çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Toplumların ve ulusların birbirine yönelik imaj algısı, edebiyatımızda son zamanlarda sıkça çalışılmakta olan konulardan biridir. İmaj ve kültürel algılamalar hakkında en fazla bilgi ve ipucu veren materyallerden biri de o ulusa/topluma mal olmuş sanatkarların eserleridir.

Türk İmajının Arka Planı

Batıdaki olumsuz Türk algısının geçmişi oldukça eskiye dayanmaktadır. Kökleri Hun hükümdarı Attila'ya kadar uzanan bu korku, değişik zamanlarda ve türlü sebeplerle ortaya çıkan bir mahiyet gösterir. Türk korkusunun önemli sebeplerinden biri de İstanbul'un fethiyle Hristiyan dünyasında yaşanan travmadır.

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü - ANKARA

İstanbul’un fethi öncesi ve sonrasında var olan Katolik/Ortodoks kilise çatışması, Fatih’in Ortodoks kilisesine sağladığı güven ve serbestlik ortamı sayesinde mezhepler arasındaki çatışmayı ayrıca körükleyecektir.

Fransız Devrimiyle tüm dünyaya yayılan milliyetçilik ve Neo-klasizmin etkisi, Rumları da büyük ölçüde etkileyerek onları Antik Yunan’ın kültürel varisi olmaya itmiştir. Bu amaçla Victor Hugo Yunanistan’a giderek “İnsanlığın Tarihi” isimli üç ciltlik manzum eserini yazmış, burada Türkleri Eski Yunan medeniyetini yok eden barbarlar olarak anmıştır. Baudelaire, Midilli Adasına gelerek Kaz Dağları ve Anadolu için Türklere karşı hakaret içeren sözler sarf etmiştir. Ünlü İngiliz ozan Lord Byron, 1897 Türk-Yunan savaşında antik Yunan’ın temsilcisi olarak gördüğü Yunan ordusunda Türklere karşı savaşmıştır. Yunan aydınlarını derinden etkileyen bu eylem ve öğretilerden Kazancakis’in de haberdar olduğunu biliyoruz.

Uzun yıllar Girit’te yaşamış olan Nikos Kazancakis’in romanları, Türk-Yunan toplumlarının birbiri hakkındaki algılarını takip edebileceğimiz zengin bir içeriğe sahiptir. Olumsuz Türk imajının oluşmasına neden olan yazar ve şairler arasında – bırakın Türklerle birlikte yaşamayı- Türklerle hiç karşılaşmamış bazı aydınların varlığını düşündüğümüzde, Girit’te Türklerle birlikte yaşayan Kazancakis’in dile getirdiği algı, elbette daha objektif bir değerlendirmeye imkân verecektir.

Kazancakis Hakkında Birkaç Söz

Nikos Kazancakis, 1883 yılında o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olan Girit’te doğmuştur. 1897 yılında çıkan olaylar nedeniyle Kazancakis ailesi, Girit’ten Naksos’a göç etmiştir. Kazancakis, burada aldığı ilk eğitim vasıtasıyla Batı kültürüyle tanışmış, devamında Atina Üniversitesinde hukuk eğitimi almış, “*Yılan ve Zambak*” isimli ilk eserini de bu yıllarda yazmıştır. Hukuk eğitiminin devamında Henry Bergson’dan felsefe eğitimi almış, sonrasında Buddha ve Nietzsche’nin öğretileriyle tanışmıştır.

1922 yılından itibaren birçok ülkeyi dolaşarak edebiyatın çeşitli türlerinde eserler veren Kazancakis, bir ara politikaya atılmış; 1945 yılında Yunanistan’da bir sol partinin başkanı olmuş, Yunan hükümetinde bakan olarak görev yapmış; fakat çok geçmeden politika serüveni sona ermiştir. 1956 Viya-

na Uluslararası Barış Ödülü sahibi olan Kazancakis, 1957 yılında Almanya'nın Freiburg kentinde "ebedî özgürlüğü"ne kavuşmuştur, Girit'i çevreleyen Venedik surlarının altındaki mezar taşında, vasiyeti üzerine, "Hiçbir şeyden korkmuyorum, hiçbir şey ummuyorum; özgürüm."¹ sözleri yazılıdır.

Kazancakis, XX. yüzyılın en önemli yazar ve filozoflarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, eserleri diğer dillere en fazla çevrilen yazarların başında gelmektedir.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Nikos Kazancakis'in romanlarının tümü, çalışmanın evreni olarak kabul edilmiştir. Buna göre; *Kaptan Mihalis* (Özgürlük ve Ölüm), *El Greco'ya Mektuplar*, *İspanya: Yaşasın Ölüm*, *Zorba*, *Günaha Son Çağrı*, *Yeniden Çarmıha Gerilen İsa* (Yeniden Çarmıha Geriliş), *Assisili Francis* (Allah'ın Fukarası), *Kayalı Bahçe*, *Toda Raba* ve *Kardeş Kavgası* isimli romanlar incelemeye dâhil edilmiştir. Yazarın sadece roman türündeki eserleri inceleme kapsamında alındığından evrenin tamamına ulaşılabilmektedir. Böylece nitel araştırma yöntemlerinin en büyük sınırlılıklarından birisi olarak gösterilen genelleme (Yıldırım ve Şimşek, 2008) sorunu da büyük ölçüde aşılmıştır.

Sınırlılıklar

Kazancakis'in romanları tarihî roman olarak kabul edilmekle beraber eserlerde ele alınan olayların tarihî gerçekliği konu dışında kalmaktadır.

Roman incelemeleri sonucu tespit edilmiş bulgu ve yorumlar, incelenmiş olan baskılara göredir. Bunun yanı sıra Yunanca aslından çevirilerde zaman zaman bazı kısımların sansüre uğramış olabileceği ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Bu amaçla ulaşılabilen eserlerin İngilizce baskıları da incelenmiştir.

Çalışmanın Önemi

İmaj incelemelerinin tarih, edebiyat, uluslararası ilişkiler ve nihayet kimi insan algılamalarını ve düşüncelerini gün yüzüne çıkararak siyaset bilimine de

1 - "Den elpizo tipota. Den fovumai tipota. Eimai eleftheros."

katkısı olmaktadır (Millas, 2000: 3). Çalışma, Yunan toplumunun Türkleri ve Türk kültürünü nasıl algıladığının saptanması açısından önemlidir. Çok dilli ve çok kültürlü olması öngörülen dünyada toplumlar arası yanlış algıları düzelterek daha gerçekçi bir ortam yaratmak insanların anlaşmasına daha uygun bir zemin hazırlar.

Türklüğün küresel düzlemde algılanması bakımından çalışmamızın önemli olduğunu düşünüyorum. Bilindiği üzere Avrupa Birliği'nde ekonomik ve siyasi faktörlerin yanı sıra kültür faktörü de önem taşımakta, her ülke birliğe üye olurken kendi kültürünü de yanında getirmektedir. **Şüphesiz bu kültüre;** önyargılar, kabuller, değerler ve yanılığlar da dâhildir. Avrupa Birliği'nin 1981 doğumlu üyelerinden birisi olan Yunanistan'daki Türk imajının Avrupa Birliği'nin sağladığı prestij sayesinde geniş bir coğrafyayı etkilemesi kaçınılmazdır. Yunan toplumunu en iyi yansıtan Kazancakis'in romanları, bu etkinin çerçevesini belirleyecek veriler barındırmaktadır.

Bulgu ve Yorumlar

Çalışma esnasında elde ettiğimiz olumlu verilerin yanında olumsuz etiketlemeler de tespit edilmiştir; bununla beraber karşı kıyıda nasıl görüldüğümüzü anlamının daha objektif bir yolu da yoktur.

Türk ve Yunan ilişkilerini tarihî, siyasi, kültürel ve psikolojik süreçlerle birlikte düşünmek gerekir. Bu yüzden verilerin değerlendirilip yorumlanmasında dönemin tarihî ve siyasi özellikleri de dikkate alınmalıdır.

Çalışma içerisinde romanlar, yazılış sırasına göre değil, ele aldıkları temalara göre sıralanmış ve tematik bir inceleme yapılmıştır. Bu bağlamda ele alınacak ilk tema, eserlerdeki Türklük ve Türk kimliğidir.

Türklük ve Türk Kimliği

Geçmiş zamanlardaki yengi ve yenilgilerin imaj, algı, duygu, öğretti, fantezi ve bunların mental etkileri yıllar öncesine ait olsa bile nesilden nesile aktarılabilir. (Rogers, 1979) Türk ve Yunan kavramları her iki milletin bireylerine de mental birer miras bırakmıştır. Bu mental miras, sadece Türk ve Yunan

ilişkilerinde değil, birden çok toplumun tarihî süreçte gelişen ilişkilerinde de görülür. Her toplum için bir “teki”, her öteki için bir “düşman” ve her düşman için bir “müttefik” kavramı muhakkak vardır.

Türkler ve Yunanlar da birbirleri için çoğu zaman öteki/düşman hükmünde- dirler. Yunan kelimesinin Türk kültüründe, kavramsal olarak, karşılığı olmamasına rağmen Türk kimliği Yunanlarda birden çok karşılığa sahiptir. Millas (2000) :

- a. Türkiye’den olan kimse; Türk uyruklu ya da soyundan olan
- b. Müslüman
- c. Sert, yabanıl kimse
- . Çok fkeli, kızgın
- d. (İki için) sert (Millas, 1998: 54)

Webster (2010) sözlüğünde ise Türk kavramının karşılıkları şu şekildedir:

- a. Türkiye’de yaşayan veya oranın yerlisi olan kişi
- b. Orta Asya’daki Tatar kabilelerinden birisi
- c. Müslüman

Kazancakis’in bu tanımlara bir yenisini eklediğini görüyoruz: Osmanlı. Kazancakis’in eserlerinde Türk, Müslüman ve Osmanlı kavramlarının i ie geçtiği ve kimi zaman birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir: “*Bu yıl da arpa tarlalarımız canavarlaşacak Tanrı’ya şükür.*”

“Arpa?” dedi Kozma şaşkın.

şalvarlı adam karşılık verdi:

“Osmanlı cesetleri iyi gübre olur.” (Kaptan Mihalis, 1993: 448)

Kazancakis’in eserlerinde Osmanlının ve onu temsil eden çoğu kavramın, boyunduruğundan çıkılması gereken düşman bir oğe olarak ele alındığı görülmektedir. Bu durum sadece Kazancakis’e ve onun eserlerine özgü değildir. Girit’in Osmanlıya bağlı olduğu dönemin Tourkokratia olarak terimleştirildiği tarihî kaynaklarda görülmektedir. Bu etiketleme, dünya edebiyatında da Giovanni Ricci tarafından *Obsessione Turca* (Kumrular, 2005) olarak isimlendirilmiştir. Tourkokratia ise Yunanların Osmanlı kurallarıyla yaşadıkları döneme verdikleri isimdir. Bazı tarih kitaplarında ise bu terim, 400 yıl süren esarete verilen isim olarak kullanılmakta ve Yunanların karanlık dönemi olarak yansıtılmaktadır. Ka-

zancakis ise bu dönemi Türk kuralları (Turkish rule) (Zorba the Greek, 1952: 31) olarak adlandırmaktadır. Kazancakis’in romanlarında da bu dönemin etkisi olduğunu göz önüne almak gerekmektedir.

Türkleri yendik öyle değil mi? Bir dağı neden yenemeyelim? (Zorba the Greek, 1952: 100).

...

“Galiba ben de silaha sarılacağım yakında.” diye karşılık verdi öğretmen gülererek “Alfabe de iyi ya, ama çerez, meze, iştah açmak için; asıl kızartma Osmanlı.” (Kaptan Mihalis, 1993: 348)

Tourkokratia olarak adlandırılan dönemden çıkma arzusunun Osmanlıya ve onun nezdinde Türk kavramının algılanmasına olumsuz şekilde yansıdığı, bu durumun toplum hayatına kimi zaman deyimleşmeler şeklinde girdiği de görülmektedir.

“Kaptan Mihal!” dedi sesini alçaltarak. “Vaftizinizin başı için söyle, ne alıp veremediğin var benimle? Bugün bakışların hoşuma gitmiyor; bana Osmanlıya bakar gibi bakıyorsun.” (Kaptan Mihalis, 1993: 139)

...

Öfkeyle ihtiyara baktı, **Osmanlı görmüş gibi oldu.** (Kaptan Mihalis, 1993: 35)

Bu algılama ve etiketleme sadece 20. yüzyıla özgü değildir. Sonyel’e göre (1992) bugün Yunanistan’daki ilköğretim kitaplarında Türklere karşı kökleşmiş ve ebedileşmiş bir nefretin izleri görülmektedir. Birçok araştırma, genç nesil Yunanların Türklük algısına karşı düşman bir şekilde yetiştirildiğini vurgulamaktadır. Kavgacı ve ırkçı satırlar, 1974 yılında Atina’da yayımlanan “*History of Modern Times*” isimli üçüncü sınıf tarih kitaplarında da sezilir. Yunanların Türk algısına yönelik bir diğer araştırma ise “*Education Advisory Committee of the Parliamentary Group for Government*” tarafından yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında Türk ve Yunan tarih dersi kitapları incelenmiş, Yunan kitaplarındaki olumsuz öğelerin fazlalığı vurgulanmıştır (Sonyel, 1992: 41-42).

Aynı milliyetçi algı, günümüzde de devam etmektedir (Spyrou, 2009). Öğrenciler, “Kendileri ve Ötekiler” şeklinde bir tanımlama yaptıklarında Türkler, ötekilerin içindeki en olumsuz etnik grup olarak değerlendirilmektedir. Türk’ü ötekileştirme konusunda Kazancakis de 21. yüzyıl araştırmacılarıyla aynı fikirdedir. El Greco’ya Mektuplar isimli kitabında yaptığı “içimizdeki ve dışımızdaki Türkler” tanımlamasında “öteki Türk”, kendisini gösterir:

Yavaş yavaş, zaman geçtikçe özgürlüğün eğilmez rampalarını tırmanmaya başladım. Türklerden özgürlüğü kazanmak ilk adımdı; devamında ve daha sonra yeni bir mücadele başladı: İçimizdeki Türk’ten-cehaletten, kötü niyet ve kıskançlıktan, korku ve tembellikten, baş döndürücü yanlış fikirlerden ve son olarak tüm idollerden -en saygı değer ve kutsal sayılanlardan bile- kurtularak özgürlüğü kazanmak (Report to Greco, 1965: 68)

Kazancakis’e göre Türklerle savaşmak, ötekiyle savaşmak demektir. Öyle ki bu, en az aziz olmak kadar kutsaldır:

-Deden aziz miydi? Sen bize onun Türklerle savaştığını söylemiyor muydun?

Ben de:

-İyi ya, aynı şeydir, diyor ve çakımla tüyü kalem hâline sokmak için sivirliyardım (El Greco’ya Mektuplar, s. 67).

Zamanla büyüyüp aklım geliştikçe mücadele de genişliyor; Girit ve Yunanistan’dan taşıyor; bütün zaman ve mekâna yayılıyor; insanlık tarihine karışıyor. Şimdi savaşan Girit ve Türkiye değildi. İyi ve kötü, ışık ve karanlık, Tanrı ve şeytan. Aynı savaş daima devam edecekti. İyinin, ışığın ve Tanrı’nın arkasında Girit, kötülük, karanlık ve Şeytan’ın arkasında ise Türkiye (Report to Greco: 1965: 62)

Öteki ya da düşman olarak mental mirasta yer eden Türk, Girit’in ve dolayısıyla iyi ve kutsal olan her şeyin karşısındadır. Kazancakis’in eserlerindeki bu algı, kavram olarak Türk ele alındığında daima baki kalır. Ayrıca yukarıda açıkça görüldüğü gibi Türk her türlü olumsuzluk (cehalet, kıskançlık, tembellik, baş döndürücü yanlış duygular) ve kötülüğün (kötü, karanlık, şeytan) adı olarak tanımlanmaktadır.

Türk kimliğine yönelik ifadeler, Kazancakis'in de bir dönem büyük önem verdiği aşırı milliyetçilik akımının etkisiyle kaleme aldığı Kaptan Mihalis (Özgürlük ve Ölüm) isimli romanında da sıkça görülmektedir.

Kaptan Poliksingis kem küim ettikçe, eveleyip geveledikçe, yalvarıp yakardıkça, sandalyesini usulca çekip kardaş mardaş diye yaltaklandıkça fesine yas bezi iliştirip karşısına çıktıkça, yağcılık ettikçe, ensesinden kavrayıp dükkândan dışarı atmak, ağır, hakaret dolu sözler söylemek, lan pis zampara, lan alçak rezil, Türk tohumu! demek geliyordu içinden (Kaptan Mihalis, 1993:243).

Senin ne işin var burada Poliksingis Bey, senin mahallen Türk mahallesi, kapının boyası da yeşil. (Kaptan Mihalis, 1993: 304)

Elbette ki iki tarafın da birbirine olan husumetini tamamen mental mirasa mal etmek yeterli olmayacaktır. İki milletin birbirine yapıştırdığı etiketlerde şahit oldukları olaylar ve paylaştıkları acıları da göz önüne almak gerekir. Türk/Yunan savaşları, her iki tarafta da sarsılmaz izler bırakmıştır.

Matem, insan doğasında kayıp yahut değişiklik sonucu oluşan bir durumdur. Sevilen biri ölürse bir matem sürecine girmek kaçınılmazdır. Matem süreci başarıyla tamamlanırsa değişiklikler ve kayıplar kabullenilir yeni iç ve dış ilişkilere uyum sağlanır ve yaşam devam eder. Ortak bir kayıp ya da değişiklik yaşamış toplumun üyeleri de bireyler gibi bu matem sürecini yaşamalıdır. Burada grupların canlı bir organizma olduğundan söz edilemez; fakat grubun üyeleri bu şiddetli olayın etkilerini paylaşacaklardır. Örneğin, Challenger 7 ya da Meksika depremi gibi felaketlerden sonra hoşa gitmeyen ve anti-patik gelen birçok şaka görmeye başlamıştır. Bu çeşit şakaların yaratılması grup mateminin başlangıcıdır. Bu şakalar olayların üzücü etkilerinin karşıtı ve bu felaketten kurtulanların paylaştıkları suçluluk duygusuyla ilgilidir. Şiddetli kayıplar meydana geldiğinde kurtulanların hisleri sağ kurtulan diğer kişilere karşı, akrabalar ve bu olay sırasında ölen herkese karşı bir suçlama duygusu şeklinde tezahür eder. Olayların etkisine bağlı olarak toplum matem sürecini paylaşmak için yeni anlamlar üretecektir. Bunlar geçmiş olayları seremoni, şarkı ve sanat şeklinde tekrar canlandırmak şeklinde olabilir." (Volkan ve Itzkowitz, 1995:8).

Türk ve Yunan toplumu da kendi matem süreleri içerisinde birbirlerine bu çeşit yansıtılmalarda bulunmuştur. Günlük ifadelerde, deyimleştirmelerde, metaforlarda, marş ve türkülerde bunun izleri görülür.

Dudaklarına biber tohumu ekdim Margaro'nun,

O da bereketli yetişti, koca bir ağaç oldu.

Rumlar biçiyor onu, Türkler taşıyor,

Margaro da ata binmiş harmanlıyordu (El Greco'ya Mektuplar,s. 352)

Comerford, bu izleri bağımsızlık mücadelesine mal etmektedir. 1820'lerden bu yana Yunan ve Türk kimliği ile Avrupalı ve Avrupalı olmayana belirleme tartışması sadece 1820'lerdeki bağımsızlık mücadelesindeki konuşma ve yazılara etki etmemiş, aynı zamanda şarkılar, şiirler, edebiyat ve diğer sanatlar da bu amaçla kullanılmıştır (Comerford, 2000: 242). Bağımsızlık, kurtuluş ve özgürlük kavramları, insanlara ulaşılması gereken hedef olarak gösterilirken millî duyguların hâkim olduğu marşlardan da sıkça yararlanılmıştır. Burada bağımsızlık savaşının yarattığı Türk imajına katılmakla birlikte, Türk imajının olumsuz bir yapı içinde genişlemesi düşünsel olarak Fransız Büyük Devrimi sonucu ortaya çıkan milliyetçilik kavramının ilk etkilerini Osmanlı İmparatorluğu'nda, Rumlar üzerinde, göstermesinden kaynaklanmıştır. Kazancakis'te bunun örneğini görmemiz mümkündür.

Birden incecik, o cıyak cıyak sesiyle 821 başkaldırmasının o ünlü marşını söylemeye başlamıştı: Ey benim ince keskin kılıcım-sen Osmanlı'yı kesersin (Kaptan Mihalis, 1993: 169).

Bununla birlikte Türklere çeşitli yabancı ve hatta yerli kaynaklarda atfedilen barbarlık sıfatından Kazancakis'in Türk kahramanları da nasiplerini almıştır:

Güzel hatırın için ulan, iyi belle bunu, dünyanın öbür ucunda doğdu, o yabanıl insanların içinde, kımızla beslendi, ayın on dördü gibi güzel oldu da Büyükkale'ye geldi...(Kaptan Mihalis, 1993: 201)

Haç çıkararak vahşi Anadolulu'yu izledi.(Yeniden Çarmıha Geriliş, 1998: 251)

Şimdi, patron, düşünüyorum ki sen benim kaç tane Türk'ün kellesini kestiğimi ve kaç tanesinin kulağını salamura yaptığımı merak ediyorsundur. Bu Girit'te bir gelenektir (Zorba the Greek, 1952: 12)

Kazancakis, Türkleri ve Hristiyanları bir terazinin iki ayrı kefesine koyup onları tartmaktan da çekinmez. Ancak bu durum, son dönemlerde verdiği eserlerde görülür:

İyilikten dolayı sevinmem, kötülükten dolayı da üzülmem; Yunanlıların İstanbul'u aldığını öğrensem, Türklerin Atina'yı almasıyla aynı şeydir bu benim için (Zorba, 1984: 133).

...

Bu iyi adamdır, şu kötü. İster Bulgar olsun, ister Rum, isterse Türk! Hepsi bir benim için (Zorba, 1984: 206).

Güney Rusya ile Transkaftkas'da yarım milyon Yunanlı tehlikede. Bunların çoğu yalnız Türkçe ya da Rusça konuşur; ama kalpleri bağnazca Grekçe konuşur (Zorba, 1984: 130).

Milliyetçilik duygusuyla yolları kesişen Türk ve Yunan ya da Müslüman ve Hristiyanların savaşına yönelik olarak Kazancakis, yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi kimi zaman her iki taraftan da karşı tarafı gözlemlemeyi başarabilmiştir. Nikos Kazancakis, pek çok romanında bu olguya özel bir yer verir ve Müslümanlarla - Türklerle- Hristiyanlar arasındaki barışın bozulmasının sorumlusu olarak iki tarafı da olumsuz etkileyen milliyetçiliği gösterir (Pınar, 2008):

Nizamiye askerleri de iki düşman hattı arasına sıkışmış arazide ölümlerini görmüşler; yaralılarını tedavi ediyor, yanan ateşe bakıp düşünüyorlardı sessiz; Anadolu'daki köylerinde karıları, çocukları bir başlarına kalmışlardı, tarlaları kim sürececek, bağları kim çapalayacaktı, evin nafakasını kimler sağlayacaktı... Onlar da insandı, Hristiyanların dedikleri gibi köpek değildiler (Kaptan Mihalis, 1993: 365).

Hristiyan kültüründe Müslüman dünyada da olduğu gibi öteki için hayvan benzetmeleri yapıldığı bilinmektedir (Kumrular, 2008: 55). Örneklerden de görüldüğü gibi bu benzetmeler çok dostane değildir. Türklerin dış görünüşleri ve toplum hayatındaki konumları ele alındığında Türk toplumunda da kabul edilen yargılarla paralel tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlamaların örnekleri aşağıda verilmiştir.

Bu yoksul mahallelerde yoksul Türklerle Ermeniler oturlardı karışık. Ermeniler kocaman havanlarda kahve dövüp satarlardı. Türklerse hamallık, ırgatlık ederlerdi. (Kaptan Mihalis, 1993: 117)

Türk oğlanları da güzeldi, biraz besledin mi kütür kütür, apak olurlardı. (Kaptan Mihalis, 1993: 151)

Yaşam amacını, sık sık “5 duyuyu hâkim kılmak”² olarak tanımlayan Kazancakis’in sıkça yer verdiği algılama çeşitlerinden birisi de kokudur. Dış dünyaya açılan algı kapılarından birisi olan koklama duyusu ve Türk kokusu, yazarın eserlerinde geniş yer tutmaktadır.

Türlere özgü o gülyâğı kokusunu duymuştu... (Kaptan Mihalis, 1993: 347)

Oda gübre ve bitki kokuyordu... Kaptan Mihal başı öne eğik, bu Türk havasını belli belirsiz bir tiksintiyle soluyordu.

“Ne işim var burada benim?” diye geçirdi aklından. “Türklük kokuyor.” (Kaptan Mihalis, 1993: 19)

Sabah limandan trampet sesleri geldi, rıhtım kırmızı feslerle doldu, rıhtım ağırlaşmış, Türklük kokuyordu. ... (Kaptan Mihalis, 1993:302)

Psikanalistler, bireyin cinsiyet algısı ve ben kavramının hayatın ilk üç yılında yavaşça oluşmaya başladığını söylemektedir. (Itzkowitz ve Volkan, 1995: 2). Buradan hareketle Kazancakis’in üç yaşlarındayken komşuları olan Türkler vasıtasıyla zihninde Türklük algısı ve kokusunu birleştirdiğini söylemek mümkündür:

Hristiyanla Türk’ün kokusunu, hiç yanılmadan birbirinden ayırırdım; evimizin karşısında sevimli bir Türk ailesi oturuyordu; hanım bize geldiği zaman kokusu başımı döndürür, bir dal fesleğen alıp koklar, yahut da bir amber çiçeğini burnuma sokardım. Fakat bu Fatma Hanım’ın dört yaşlarında bir kızı vardı, bense üç yaşındaydım; bu Emine’nin de tuhaf bir kokusu vardır; ne Türk ve Rum kokusuydu bu ve bu benim çok hoşuma gidiyordu (El Greco’ya Mektuplar, s. 40).

Karakter, Tip ve Unvanlar

Kazancakis'in Türk algısı yukarıda alınan pasajlarla sınırlı kalsaydı şüphesiz araştırmayı bu noktada sonlandırarak bir sonuca varmak ve Kazancakis'in belki de yaşadığı dönem etkisiyle Türklüğe yönelik olumsuz yaftalamalardan öteye gitmediğini söylemek mümkün olacaktı. Fakat Kazancakis, Osmanlı ve Türk'ü kavramsal olarak işlemediği zaman, karakter ve tip olarak ele alır. Bu karakter ve tipleri tespit edebilmek amacıyla Kazancakis'in romanlarındaki Türkler, unvanlarıyla birlikte ele alınacaktır. Çünkü unvanlar ve unvanlar dolayısıyla yüklenen sosyal kimliklerin yansıtılmasında yazar tarafından daha nesnel davranılmış; böylece yardımsever, sağlam, zor durumda olana el uzatan Türk karakterler de unvanlarıyla birlikte eserlerde yer almıştır. Dolayısıyla Türklük, kavramın çağrışımı bakımından, kötü olsa da esasen bütün Türkler kötü değildir. Aşağıdaki alıntı da bunun somut örneklerinden birisidir.

Bir kış akşamı limanda ihtiyar bir Türk hamalını gördük; bir köşeye büzülmüş, titriyordu artık gece olmuştu. Kimse bizi görmüyordu; birimiz fanilasını, öteki gömleğini, üçüncümüz de yeleşini çıkarıp ona verdik. Kendisine sarılmak istiyorduk ama yapamadık; üzüntülü ve utanmış bir hâlde oradan ayrıldık (El Greco'ya Mektuplar, s. 103).

Kazancakis'in eserlerinde Türklere atfedilen hiyerarşik yapının en üstünde Sultan yer almaktadır. Sultan, romanlara çok sık konuk olmamakla birlikte varlığıyla İstanbul'dan Girit'teki Türk paşalarını ve beylerini tehdit etmek için yeterlidir. Sultan Selahaddin, Sultan Melek-il Kamil, ismi geçen sultanlardır.

Damietta, Haçlılar tarafından kuşatılmıştı fakat Sultan Melik il-Kamil, o cesur bir savaşçı ve kabiliyetli bir yönetici olan sultan, şehrin düşmesine izin vermedi (Saint Francis, 295)

Sultan, Francis'i görünce gülmeye başladı. Bizleri ayağıyla dürttü ve sordu (dilimizi mükemmel konuşuyordu) Gözlerimi kaldırıp sultana baktım. Güzel bir adam, gür bir siyah sakal, güzel hatlı kalkık bir burun ve büyük, derin gözler. Başında yeşil geniş bir türban, üzerinde mercan üzerine işlenmiş gibi bir yarım ay (Saint Francis, 299)

Türk kültüründe ağa kavramı, “Ağanın eli öpülmez.”, “Ağalık vermekle olur.” gibi atasözlerinde de görüldüğü gibi yerleşik bir konuma sahiptir. Türklerdeki ağalık kavramının Batı’daki feodal düzenin ürünü olan derebeyi kavramıyla eşleşmediği bilinmektedir. Girit’e giden Osmanlı ağalarının ise bazen feodal düzendeki derebeylerine benzetildiği görülür. *Yeniden Çarmıha Geriliş* isimli romanda Likovrissi (Kurt Çeşmesi) Ağası karakteri, bu ağa prototipini yansıtmaktadır. Millas ise *Yeniden Çarmıha Geriliş*’teki ağayı; tembel, uyuşuk ve sapkın bir kimse (Millas, 2000: 313) olarak tanımlamaktadır. Kazancakis’in eseri incelendiğinde söz konusu ağaya satır aralarında olumlu özellikler atfedildiği de görülmektedir.

Gidip ağayı buluruz. O köyün hâkimidir; kararı o verir. (Yeniden Çarmıha Geriliş, 1998: 393).

Yine aynı eserdeki Ağa karakterinin hastalıklı oldukları iddia edilerek köyün içine alınmayan Hristiyan çocuklarına kendi din ve ırkdaşlarına yapmadığı yardımı yapması, Türklük ve merhamet kavramlarını Kazancakis’in eserlerinde de yan yana getirmemize izin vermektedir.

Kazancakis’in eserlerinde 4 ağa tipine daha rastlanmaktadır. Bunlardan biri, tevazu sahibi olarak nitelendirilen Selim Ağa, diğeri ise köyün en önemli kişisi olarak tanımlanan Sulatzade Ali Ağa’dır. Kimi zaman bu ağaların paşa olarak da nitelendirildiği ve “*temiz Anadolu*” (Kaptan Mihalis, 1993: 174) diye adlandırıldığına da şahit oluyoruz.

Kazancakis’in romanlarında tipler, karakterler ve aldıkları unvanlara göre Türklerin de kendi içlerinde bir hiyerarşiye sahip olduğu görülmektedir. Ağa kavramı, örneklerde görüldüğü gibi en üst konumlardan birisidir. Fakat Kazancakis’in Kaptan Mihalis isimli romanında bir de Ali Ağa vardır ki bu ağa, diğelerinin aksine fakir, sessiz, Hristiyanlarla iç içe yaşayan bir karakterdir. Bu özelliklerinin yanı sıra ağa olarak nitelendirilmesinin sebebi, zıtlıklardan meydana getirilen bir mizah unsuru olarak düşünülebilir. Çünkü Ali Ağa; hem Batı hem Doğu kültüründe zengin, güçlü ve hâkim olarak tanımlanan ağalık kavramının tam karşı çizgisinde yer alan bir yaşam sürmektedir.

Ali Ağa’ya benzer karakterde diğer bir ağa ise Zorba’da kendisini göstermektedir. Ali Ağa ile aynı özelliklere sahip olarak tarif edilen bu ağa da Yunanların yansıttığı geleneksel ağa prototipinden uzaktır:

Ya da patron, bütün bunları bana masal gibi anlatabilseydin. Hüseyin Ağa’nın yaptığı gibi... Bu, benim komşum olan ihtiyar bir Türk’tü; çok ihtiyar, çok yoksuldu; karısı da yoktu, çocukları da... Garibin biri; yemek pişirir, tahta siler, akşamüzeri de babadan kalma evine gelir, ninem ve öbür ihtiyar komşularla avluda oturur, çorap örerd... Ermiş bir adamdı bu Hüseyin Ağa. Bir gün beni dizlerine aldı, hayır duası edermiş gibi elini başıma koydu: «Aleksi,» dedi, «bak sana bir söz söyleyeceğim; küçük olduğun için anlamayacaksın; büyüyünce anlarsın. Dinle oğlum: Tanrı’yı yedi kat gökler ve yedi kat yer almaz; ama insanın kalbi alır. Onun için, aklını başına topla Aleksi, hayır duam seninle olsun, dikkat et, hiçbir zaman insan yüreğini yaralama! (Zorba, 1984: 253)

Yukarıdaki örnekte dikkat çekici olan bir diğer nokta ise İslamiyetin özüne olan telmihtir. Hiçbir zaman insan yüreğini yaralamamayı salık veren Türk karakter, Yunus Emre’nin “Bir kez gönül yıktın ise/Bu kıldığın namaz değil” dizeleriyle, “Bir gönül kıran yetmiş defa hacca gitse kabul olmaz.” diyen Ahmet Yesevi’yle ve “Kalp kırmak, Kabe yıkmak gibidir.” hadis-i şerifiyle aynı felsefeyi temel almaktadır.

Paşalık kavramı ise ağalığın yanında daha olumsuz bir imaj olarak yer almaktadır. Öyle ki Kaptan Mihalis isimli romanda paşanın feodal düzendeki derebeyleri gibi davrandığına, haksızlık etmeyi hak gibi gördüğüne, istediğini öldürdüğüne, istediği takdirde istediği kadını haremine alma hakkına sahip olduğuna dair ifadeler bulunmaktadır.

...Bitti artık. Haksızlık edemedikten, istediğini öldüremedikten, istediğin kancıkla yatamadıktan sonra yaşamak nemize? Nerede kaldı benim paşalığım Allah kahretsin? Nerede o eski güzel günler, o başka Rum ülkeleri? Dilediğim yeni evlilere celladımı yollardım, verirdim eline bir mendil, içinde gelin için bir elma, güvey için bir kurşun, seçsinlerdi dilediklerini. Sıkı mı kurşunu seçsinler, elmayı seçerlerdi elbet! Hemen o gece gelin huzurumda, süslü ve gözleri yaşlı. Ben isteyeyim de o gelmesin! (Kaptan Mihalis, 1993: 125)

Rumların yularını çekmesi gerekirdi, paşa mıydı yoksa sabun helvası mıydı? (Kaptan Mihalis, 1993: 157)

Romanlarda yer alan bir diğerk önemli unvan da Bey unvanıdır. Bey unvanına sahip kişilerin Nuri Bey ve onun babası Hasan Bey (Kaptan Mihalis, 1993: 350) olduklarını görmekteyiz. Nuri Bey, Türk kimliğinden ötürü tarihî bir düşmanı, zatından dolayı ise yakın bir dostu temsil etmektedir. Hasan Bey ise bir Yunan tarafından öldürölmüş bir Türk'ü temsil etmektedir.

Türkler için kullanılan bir diğerk unvan ise Baba unvanıdır. Bu unvana sahip iki kişi eserlerde belirtilmektedir: İbrahim Baba ve Mustafa Baba. Mustafa Baba, şu şekilde tanımlanmaktadır:

İhtiyar bir Türk geçti omzunda heybesiyle, Mustafa Baba; ot toplar, yakılar, merhemler hazırlardı yaralılara, hastalıklara, sarılık, samyeli vurgunu, şarbonu bile iyi ederdi. ... (Kaptan Mihalis, 1993:213)

Kazancakis'in romanlarında her türlü Türk karaktere belirli olumsuz yakıştırmalar yapılmıştır; fakat Baba unvanı alan kişilerin bundan ayrı tutuldukları görülür. Muhakkak ki bunda Baba sözcüğünün arkasındaki derin dinî yapının da etkisi vardır. Bilindiğı gibi Girit'te birçok Alevi Bektaşî dergâhı bulunmaktadır. Bunlar arasında Horasanlı Ali Baba Dergâhı, Hasan Baba Tekkesi, İbrahim Baba Dergâhı sayılabilir. Belki de bu nedenle Baba unvanlı karakter ve tiplerin toplumun yazısız kurallarını uygulayarak sosyal hayatı ayakta tutmayı amaçlayan, uzlaşmacı ve derviş tabiatlı oldukları görölmektedir.

Kazancakis'in romanlarında yer alan unvanlardan biri de Efendi unvanıdır. Bu unvana sahip karaktere ise Zorba isimli romanda rastlanmaktadır.

Recep Efendi adında, santur hocası meraklı bir Türk'ü buldum. Ayaklarına kapandım. «Ne istiyorsun ulan, Rumoğlu?» diye sordu. «Ben santur öğrenmek istiyorum!» «Peki ama, neden ayaklarıma kapaniyorsun?» «Sana verecek param yok da, ondan!» «Santura çok mu meraklısın?» «Çok meraklıyım!» «Peki ulan, otur ben para falan istemem.» Bir yıl yanında kaldım. Öğ-

rendim. Tanrı kemiklerini aziz etsin, şimdi ölmüştür. Tanrı Cennete soksun Recep Efendi'yi! (Zorba, 1984: 15)

Unvanlar ve unvanlara yüklenen sosyal kimliklerden hareketle Kazancakis'in eserlerindeki unvan sahibi Türk karakterlerin olumsuz bir prototip çizmediğini, hatta ilk örnekte görüldüğü üzere unvan ve millî kimlik unsurları ön plana alınmadığına da iki milletin fertleri arasında bir yakınlık oluştuğunu söylemek mümkündür.

Türklük ve İslamiyet İlişkisi

Kazancakis'in eserlerinde Türk ve Müslüman kavramları bazı bölümlerde birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Esasında dünya edebiyatında Türklüğün Müslümanlıkla bağdaştırılması yeni değildir. Bir Yunan şairi olan Diakos'un şiirinde bu iki kavramın eş anlamlı olarak kullanıldığı açıkça görülmektedir:

*Eğer bir Türk olursan Diakos'um, inancını da değiştir
Kiliseden ayrıl ve camilerin önünde eğil.
Ama Diakos kalktı, sinirle cevap verdi:
Sen ve senin dinin, senin yerin
Hepiniz yok olup gidin.
Ben bir Yunan olarak doğdum
Bir Yunan olarak öleceğim. (Baggaly, 1968).*

Milliyet ve dinî kimliğin bağdaştırılmasında sözkonusu Yunanlar olunca Kazancakis onların Hristiyanlığından şüphe etmez. Kazancakis'in eserlerindeki tüm Yunanlar Hristiyandır, fakat tüm Hristiyanlar Yunan değildir. Müslümanlar ise ekseriyetle Türk, çok seyrek örneklerde ise Arap'tır. Bu kavram genişlemesinin en açık örneklerinden biri aşağıdaki alıntıda gösterilmiştir:

*Metropolit içeri girdi, selamlaşma töreni başladı. Büyükkale'nin iki büyük kellesi, biri **Hristiyanlığın**, öbürü **Osmanlı'nın** karşı karşıya gelmişlerdi. (Kaptan Mihalis, 1993: 172)*

*Kaptan Mihal, Arab'ı yenerse bitiktir **Osmanlı'nın** işi; Arap, kaptanı yenerse **Hristiyanlığın** bitiktir işi!.” (Kaptan Mihalis, 1993: 128)*

Yazarın eserlerinde çoğu zaman Türk-Yunan çatışmasının din farklılığından kaynaklandığı da belirtilmektedir. Dolayısıyla Türklük, tek başına Turkokrotia döneminin sorumlusu değildir, onun yanı sıra Müslümanlık da bu dönemin sacayaklarından birisidir:

Türk ve Hristiyan karşılaştırmasında terazi kullanan Kazancakis'in din söz konusu olduğunda daha ılımlı olduğu noktalar da eserlerinde sezilmektedir. Bu verilerden de hareketle Kazancakis'in Türklere sadece "öteki" gözüyle bakmadığı, eserlerinde yer verdiği dinsel imaj ve benzetmelerle Müslümanlık ve İslam felsefesinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki örnek, Müslüman imajının nasıl görüldüğünü göstermesi açısından önemlidir.

"Ben mi kızacaktım?" dedi paşa. "Bilmez misin sen, gerçek Müslüman, gerçek müminler hiç kızmazlar? Çok iyi bilirler ki dünyada olup bitenlerin tümü alınıyazısı, alınıyazısıysa silinmez... Tanrı'nın defterine nasıl el atarım ben? (Kaptan Mihalis, 1993: 173)

Bununla birlikte Kazancakis'in Müslümanlık hakkında yanlış bilgilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak Hz. Muhammed'in *"Bana kadın ve güzel koku sevdirdi, gözümün nuru namazda kılındı* (Nesai, İşretü'n-Nisa 1, 7, 61.)" şeklindeki hadis-i şerifinin aşağıdaki değiştirilmiş kullanımı verilebilir:

Nuri Bey ayağa kalktı, dizleri gevşemişti hafiften, kadına yaklaştı, kadehini kaldırdı:

*"Sağlığına Emine'm." dedi. "Hocalardan üç şey dinlemişimdir, üç şeyden hoşlanırmış Muhammed'imiz, Tanrı merhametini esirgemesin! **Kokular-dan, kadınlardan, türkülerden**; Emine'm sende bunların üçü de var; bin yaşa e mi, binlerce yıl yaşayasın!" (Kaptan Mihalis, 1993: 32)*

Eksik yahut yanlış bilgiden kaynaklanan bir diğer yorumlama hatası ise aşağıda verilmiştir.

"Senin için günah." diye sözünü kesti Emine. Senin için, Hristiyanısın sen. Ama ben Müslümanım, benim Allah'ım da ayrı zakonum da. Sen domuz eti yersin, murdar olmazsın, ama bir erkeği ısırmaya gör; hemen murdar olursun.

Bizde tersine; domuz eti haramdır bize, murdar oluruz, yabancı erkeklerle murdar olmayız. (Kaptan Mihalis, 1993: 179)

Emine karakteri, “(Allah) size, sadece ölü hayvanı kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. (Nahl 115) ” ayetiyle uyuşur şekilde domuz etinin Müslümanlara haram kılındığını, fakat yabancı erkeğin haram olmadığını belirtmektedir. Oysaki Kur’an’da bunun tersine birçok ifade vardır. İsrâ suresinde gayet net bir ifadeyle -sakın zinaya yaklaşmayın; çünkü bu son derece yüz kızartıcı, azgınca bir davranış ve çok kötü bir yoldur (İsrâ, 32).- belirtilmiştir. Bir Müslüman olan Emine’nin bunu söylemesi ise Müslüman kimliğiyle bağdaşmamaktadır. Burada yabancı erkekten kasıt başka dinden erkek anlamında olsa bile yine de bir Müslüman kadının bir Hristiyan erkekle evlenmesi, bu erkek Müslüman olmadıkça, dinen yasaktır.

Hz. Muhammed’e yönelik telmihler Kazancakis’in eserlerinde fazlasıyla görülmektedir. Hatta Hz. İsa’dan sonra adı en çok anılan peygamberin Hz. Muhammed olduğu söylenebilir.

“Muhammed’ini seven engel olmasın, bırakın şu herifi sandalye gibi ikiye ayırayım.” (Kaptan Mihalis, 1993: 153)

Sana sahici bir kılıç bağışlayacağım, göğsüne de kocaman bir madalya takacağım, Muhammed’imizin avucu kadar kocaman. (Kaptan Mihalis, 1993: 170)

Kazancakis, iki dinin peygamberine kimi zaman aynı cümle içerisinde, karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmak amacıyla yer vermiştir. İlk örnekte iki dinin uzlaşması dileği görülürken ikinci örnekte, bir Müslüman’ın İslamiyet ve Hristiyanlık algısı dikkat çekmektedir.

Kaptan, dedi Ağa, bıyığını silerek. “Eğer bizim Muhammed ile sizin İsa rakı içip bizim gibi kadeh tokuştursalardı dost olur, birbirlerinin gözlerini oymaya kalkmazlardı. (Yeniden Çarmıha Geriliş, 1998: 165).

Sultan gözlerini açtı, şöyle dedi: “Muhammed sadece bir peygamber değildi, o aynı zamanda bir insandı. Bir adamın sevdiği her şeyi sever ve nefret ettiği her şeyden nefret ederdi. Bu benim ona baş eğmemin ve tapmamın sebebidir. Senin peygamberin ise sadece taş ve havadan yapıldı (Assisili Francis, 303).”

Aşağıdaki alıntı ise Kazancakis'in eserlerinde din kavramının tercih un-
suru olarak ele alınması bakımından dikkat çekicidir.

*"Hristiyan ol be Efendina." diye yalvarıyordu Furugatos, "Hristiyan ol
da bir domuzun sırtında cennete gir!"*

*"Olamam bre çocuklar," diye karşılık veriyordu Efendina üzgün, "Ola-
mam kusura bakmayın. Müslüman doğmuşum bir kez, Müslüman ölmem gerek.
(Kaptan Mihalis, 1993: 131)*

Efendina tiplemesinin *"Müslüman doğmuşum bir kez, Müslüman olmam
gerek" ifadesinin "Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti, Yakub da:
Oğullarım! Allah sizin için bu dini (İslam'ı) seçti. O hâlde sadece Müslümanlar
olarak ölüünüz (dedi). (Bakara 2, Ayet 132) Kur'ân-ı Kerim, 3/33-34; 21/72."* ve
*"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece
sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölüünüz. (Âl-i İmran 102)"* ayetleri ile
bağdaştırmak mümkündür. Daha açık bir kullanım ise *"Sizden kim, dininden
döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de
boşa gider (Bakara, 217)." şeklidir.*

Deyimleşmiş Kullanımlar

Coğrafi açıdan yakın olan veya geçmişlerinde ortaklık barındıran topluluk-
ların birbirilerini dönem dönem fıkralara, deyimlere, eğretilmelere konu ettiğini
görmek olasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, **Volkan**, bu ifadeleri yas sürecinin so-
nunda ortaya çıkan anti-patik şakalar olarak açıklar ve felaketten/kıyımdan kurtulan
kişilerin suçluluk duygularını bastırma yöntemleri olduğunu söyler (Volkan, 1995)

Kazancakis'in eserlerinde Türk kültürüne ve imajına ait bazı kavramla-
rın, anlamından farklı şekillerde, deyimleşmiş kullanımlarının olduğu görül-
mektedir. Örneğin Karamanlı³ olmak, bir şeyden anlamayan insan anlamında

3 - Karamanlı, Türkçe konuşan fakat Yunan harfleriyle yazan Yunanlara verilen isimdir (Volkan ve Itzkowitz, 1995: 220). Karamanlılar, aynı dinden oldukları için Rum-Ortodoks patriğine tabidirler. Eremya Çelebi Kömürçyan da 17. yüzyılda Karamanlıların Yedikule'de suriçinde oturduklarını belirtir. "Bunlar Rum oldukları halde Rumca bilmezler ve Türkçe konuşurlar" diye yazar. Demir ise bu kişilerin aslen Türk olduğunu belirterek "1071'den önce gelip Anadolu'ya yerleşen Türklerin bir bölümü, Hristiyanlığı kabul edip Grek harflerini öğrenmişler ve bu alfabe ile bir edebiyat meydana getirmişlerdir. Anadolu'da yaşayan, Türkçeden başka dil bilmeyen, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebinin benimsenmiş Türkleri "Karamanlı Türkleri veya Karamanlı" adı verilmiştir (Demir, 2009)." şeklinde bu grubu tanımlamaktadır.

Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz

Ne Türkçe yazar okuruz ne de Rumca söyleriz

Öyle bir mahludi hatu tarikatimiz vardır

Hurufumuz Yonanice Türkçe meram eyleriz (Şakiroğlu 1974: 761).

kullanılırken Karagözlük yapmak “gereksiz yere gürültü çıkarmak” anlamında kullanılmaktadır. Hacivat ise “çok bilen” anlamındadır.

...Seninki kabadayılıksa benimki de kabadayılık; yüzün gülmez diye canavar mı sandın kendini, bizimki gülüyorsa karagöz müyüz yani? ... (Kaptan Mihalis, 1993: 242)

Bu rolü bana yalnız beni kuran o vermiş değil, kendi isteğimle ben de kendi kendime kuruldum. Neden? Çünkü ‘gördüm’ ve Hacivat İlah’ın sahnesinde oynadığım eserde, ben de birlikte çalıştım (Zorba, 117)

Kazancakis’in eserlerinde Karamanlı kelimesi, Türk olup Yunan alfabesi kullananlara verilen bir isim olmakla beraber sıklıkla istihza içerikli kullanılmıştır:

...Paşa istediğini desin, Karamanlıdır o, bu işlerden anlamaz; Girit bir kez ateş almaya görsün, kolay kolay söndürülemez (Kaptan Mihalis, 1993: 328).

Burun kanamayacakmış, bre Karamanlı, kuzusuz düşün olur mu hiç? ... (Kaptan Mihalis, 1993: 280)

Türk Kültürüne Ait Ögeler

Türklerin Şamanizmin de etkisiyle ata verdikleri önem herkesçe bilinmektedir. Eski Türkler için en kutsal ve kıymetli kurban, at olarak kabul edilir. Atlar; efsaneleştirilmiş, onlara olağanüstü özellikler verilmiştir. Atın özellikleri masal, hikâye ve mitlere de konu olmuştur. Türklerin at sevgisi Kazancakis’in eserlerinde sıkça yer almıştır:

“Öyleyse çektir atını avluya, söyle yaksınlar fenerleri, kes onu gözlerimin önünde seyredelim!” (Kaptan Mihalis, 1993: 15)

Erkeklerle, yasa tanımayan Haçlı Ordusu düşmanlarına gelince; ata bindikleri zaman onlarla tek bir vücut oluyorlar. Atın nerede bittiğini, insanın nerede başladığını anlamamız olanaksız. İki kafa, altı bacak ve bir ruh... Hele hükümdarları Sultan Salahaddin, dünyanın en yiğit ve güçlü insanıdır. Üstünde altın ve incili giysileriyle dört nala koşan atın sırtına atlar. (Assisili Francis, 1995: 103)

Eski Türklerde önemli kişilerin ölümü üzerine yapılan cenaze törenlerinde; ölen kişiye öbür dünyada yardım etmesi için atının da ölüyle birlikte mezara konulduğu bilinmektedir. Köprülü, Türklerin hayatında atın önemini şu şekilde anlatmaktadır: “ (Bir kişi ölünce) bütün akrabası birer koyun, at veya sığır kurban ederler. Bunlar çadırın haricinde yerlere serilir. Sonra hepsi atlar üzerinde feryatlar kopararak çadırın etrafında yedi defa dönerler; ve kapıya gelince yüzlerini bıçakla yaralarlar; kan gözyaşlarına karıştır. Cesedi gömmek için uğurlu bir zaman seçilmesi âdettir. Bir kimse ilkbaharda veya yazın ölmüşse, yapraklar dökülünceye kadar, sonbaharda veya kışın ölmüşse yapraklar yeşerinceye kadar beklenir. Evvela ölünün atı yakılır ve külü -ölüye ait diğer eşyalarla birlikte- cenaze ile beraber gömülür.” (Köprülü, 1986)

Bu uygulamanın benzerini, Nuri Bey intihar ederken vasiyet etmiştir.

....Odasına çıktı, bir kâğıt alıp yazmaya başladı: “Ben ölünce atımın mezarımın başında kurban edilmesini vasiyet ediyorum.” Mührünü bastı. ... (Kaptan Mihalis, 1993: 276)

Kan davası da Kazancakis’in önemli eserlerinden Kaptan Mihalis’in temelini oluşturmaktadır.⁴ Fakat Kazancakis’in eseri, kan davasına yönelik içerdiği deyim bakımından da önem taşımaktadır. Türk toplumu içinde kanı kanla ödemek, kan suyuna gitmek, kanı kanla yıkamak gibi kullanımlara rastlamak mümkündür. Buna benzer bir kullanım, bir Türk tarafından Kazancakis’in eserinde “Babamın kanı kan ister, sabırsız (Kaptan Mihalis, 1993: 21)” ve bir Yunan tarafından ise “Amcaoğlunun kanı inliyor, onu sustur (Zorba, 1952: 287)” şekillerinde kullanılarak kan davaları her iki tarafın kültürüne de mal edilmiştir.

Yine kan kardeşliği de bu eserde işlenmiş konulardandır.⁵ Kazancakis’in Kaptan Mihalis isimli eserinde bir Türk olan Nuri Bey ve bir Yunan olan Kaptan Mihalis, ritüele uygun biçimde kan kardeşi olmaktadır.

4 - Kan davası, gruplar arası ilişkilerde yabancı bir grubun üyesinden gelen ve haksız kabul edilen saldırıya misilleme ya da tepki eylemi olarak çok öncelerde ortaya çıkmıştır. Tevrat’ta bile Talion Yasası’na rastlanmaktadır: Göze göz, dişe diş. Kur’an, bu formülü aynen alır ve kasıtlı cinayetlerle ilgili olarak karşılıklık ya da oranlılığa dayalı kısas kurumunu getirir, suçludan başkasının öldürülmesini yasaklar. Bu arada kan bedeli olan diyet karşılığı olası bir affin yolunu açık bırakır (Ünsal, 1995: 31). Kan davalarının Yunanlarda da olduğu, 8 yaşından büyük erkek çocuklardan ölç alındığı yalnız kadın ve genç kızların hariç tutulduğu bilinmektedir (Ülken, 1969: 35).

5 - Kan kardeşliği törenini şöyle anlatmaktadır: Bu tören, Türk folklorlarındaki tavşiflerinden anlaşıldığına göre, şöyle olurdu: iki yabancı kardeşleşmeye ve dost olmağa karar verilerse soydaşlarının huzurunda kollarını keserek bir kaba (ant ayağı’na) kanlarını aktırırlar. Aralarına kılıç, ok veya başka bir silâh koyarak bu kaptaki kana kırmızı, süt veya şarap karıştırarak beraber içerlerdi. (Inan, 1948: 248)

gel de kanlarımızı birleştirelim. Kan kardeşi olalım (Kaptan Mihalis, 1993: 25)

Tası aralarına koydular, ellerindeki bıçakların ucuyla ağır ağır karıştırdılar sessiz... (Kaptan Mihalis, 1993: 26)

.tasın çevresinde Türkçe yazılar vardı, kan kardeşi oldukları gece Nuri Bey bu yazıları okuyup ona açıklamıştı, yazı şöyle diyordu: "Ey yolcu, kaldır başını suyunu iç Tanrı'ya şükret; kuşlar da su içerken başlarını kaldırıp şükrederler Tanrı'ya." ... (Kaptan Mihalis, 1993: 272)

Türklerde ve Dede Korkut gibi önemli eserlerinde sıkça kullanılan 3 ve 7 sayılarına Kazancakis'in eserlerinde de rastlamak mümkündür. 3 sayısına tüm kültürlerde sıkça rastlansa da Anadolu'da üçlemelerin özel bir önemi vardır. Türklerde 1, 3, 5 ve 7 uğurlu sayılar arasında kabul edilir. (Bayat, 2000: 19) Özellikle 3 ve 7 sayıları Arap, Çin ülkelerinde ve Batı milletlerinde uğurlu sayılmaktadır Yunanlarda ise 3 sayısının sık kullanılmasının dayanakları Eski Yunan mitolojisi, Rab-Ruh'ul Kudüs-İsa üçlemesi ile açıklanmaktadır.

Yine Anadolu'da birçok yörede üç kez arka arkaya tükürmenin nazarı kovduğuna inanılmaktadır. Hatta bu durum, "Üç tükürük bir kem bakış savar." şeklinde atasözü olarak da kullanılmaktadır.

Kazancakis'in eserlerinde de bu inanişin izleri vardır:

Heybesini omuzlayıp çıkmıştı odadan, avluda yürürken eğilip tüh, tüh, tüh diye üç kez koltukaltına tükürmüştü ... (Kaptan Mihalis, 1993: 245)

Üç kez yere tükürdü cin savarcasına... (Kaptan Mihalis, 1993: 140)

Türklerde ölünün yanına mühür veya tespah, bazı Orta Asya halklarında çiçek; hatta koltuklarına söğütten koltuk ağacı konulduğu bilinmektedir. (Kadirzade, 2008: 79). Kazancakis'in eserinde ise ölen bir Türk çocuğunun avucuna, kokulu bir sakız konmaktadır. Bu ritüel, eldeki mevcut kaynaklara göre, Müslümanlıkla ya da Türklükle bağdaştırılamamıştır.

Bağdaş kurmak ise doğrudan Türklükle bağdaştırılmıştır. Ayrıca bağdaş kurarak ve ökçesini dışa getirerek oturmak, Türklerde hükümdarlara mahsus bir oturuş şekli olarak da bilinmektedir (Esin, 1970). Bağdaş kurmanın Türklerin kültürel bir sembolü olduğu düşünüldüğünde aşağıdaki örnek önemlidir.

Akşamları önümde bağdaş kurup Türkler gibi oturan, ağzını açıp konuşarak dünyayı ferahlatan bir Denizci Sinbad var (Zorba, 1984: 85).

Kazancakis'in eserlerinde müzik ve onunla bağdaşan kavramlar da yer almaktadır. Bu *ögelere* en önemlisi, Aleksi Zorba'nın çalmasını bir Türk'ten öğrendiği ve çok değer verdiği santurudur.⁶ Santur, Kazancakis'in ve onun nezdinde Zorba'nın hayatında ayrı bir öneme sahiptir.

Santuru öğrendiğimden beri başka bir adam oldum. Gamlı olduğum, ya da fukaralık bastırıldığı zaman santur çalıp hafiflerim. Ben çalarken başkaları konuşsa duymam; duysam da konuşamam, isterim, isterim ama, yapamam (Zorba, 1984: 88).

Yine müzikal öğelerin içerisinde Türk amanelerinden de sıkça bahsedildiği görülür. Amane, Rumların içinde geçen aman kelimesinden ötürü Türk şarkılarına, Türkülerine ve gazellerine verdikleri isim olarak kullanılmıştır.

Zorba isimli eserde Zorba'nın her dertlendiğinde, sevindiğinde ve canı kadar sevdikleri hayata veda ettiğinde oynamaya başladığı Zeybek de Comerford'a göre (2000) *Türk havası içeren unsurlardır*. Türk'e ve türküye dair bir diğer önemli pasaj, Zorba'nın bir Balıkesir türküsi olan İki Keklik'i söylediği bölümdür:

Zorba birden ince kemikli boynunu yukarı kaldırdı, göğsünü şişirdi ve vahşi, umutsuz bir çığlık attı. Bu korkunç çığlık, birdenbire Türkçe sözler halini aldı, Zorba'nın tâ içinden eski, tek sesli, sırf acı ve yalnızlıktan oluşmuş bir türkü çıkmaya başladı. Toprağın yüreği yarıldı, en tatlı Doğu zehiri aktı, beni hâlâ erdeme ve umuda bağlayan... İçimdeki bütün bağların çürüdüğünü fark ettim:

İki keklik bir tepede ötüyor;
Ötme de keklik, benim derdim yetiyor,

Aman aman! (Zorba, 1984: 274)

Türklüğe ve Türk kültürüne ait kabul edilen bir diğer öge, **Yeniden Çar-miha Geriliş** isimli kitapta adı geçen Halime⁷⁸ adlı eserdir:

6 - Comerford'a göre Siros ve Selanik'te müzik, Türk hükümlerinde altında gelişmiştir. Kullanılan enstrümanlar ise kısmen Türklere ve kısmen Yunanlara aittir. Santur, flüt, lavta ve ud bunlara örnek olarak verilebilir. (Comerford, 2000: 245)

7 - Bu kitabın Grace-Rasp Nuri tarafından kaleme alınmış olan Halime adlı eser olduğu düşünülmele beraber bu kesin değildir. Bu eser, eski Türk aile hayatını anlatan bir eserdir.

Halime adlı bir kitabım da var. Pazar sabahı, herkes kiliseye gittiğinde ondan bir hikâye okurdum; vakit geçirmek için.

İncil'in kötü olduğunu söylemek istemiyorum, ama Halime iki İncil eder (Yeniden Çarmıha Geriliş, 1998: 169).

Kadına Yönelik Algı⁸

Kazancakis'in romanlarında kadınlar "hanım" sıfatıyla anılmakta, fakat bu hanımların kokularından ve görünüşlerinden öte bilgiye rastlanmamaktadır. Zorba'da doğum yapmak üzere iken can havliyle Meryem Ana'yı "belki Türkçe bilmiyordur" diye Rumca adıyla çağıran Cafer Hanım'dan, Kazancakis'in komşusu olan Fatma Hanım'dan Kaptan Mihalis'te aslen Çerkez olan Emine'den başka belirgin bir hanım karakteri yoktur. Bu karakterlerin de hemen hepsinde olumsuz birtakım özellikler vardır. Fakat bu olumsuz izlerin kadın olmalarından mı yoksa Türk olmalarından mı kaynaklandığı çok net anlaşılmaz. Nitekim Kazancakis, aynı acımasızlığı eserlerinde Rum kadın karakterlere de yapmıştır.

Kazancakis'in tüm eserlerinde ana kahramanların erkekler olduğu görülmektedir. Türkler söz konusu olduğunda da bu kural değişmemekte ve Türk kadının kimliği, çok net olarak belirtilmemektedir.

Kazancakis'in eserlerinde pasifikleri, etkisizlikleri, güçsüzlükleri, zayıflıkları, kadınsılıkları ve kibar yaradılışları nedeniyle hiç kadın kahraman yoktur. Bu çeşit kişilikler; Zorba, Kaptan Mihalis, Kaptan Poliksigis, Peder Yannaros, Papaz Fotis, Odise ve çok kutsal olan Asisili Francis'in karakterlerini ve azimli ruhlarını zedeleyecektir (Poulakidas, 177). Dolayısıyla Kazancakis'in eserlerinde hiç kadın kahraman bulunmaz. Kadınlar, en fazla kendilerini feda etmiş ya da en iyi, en ideal olanları kendilerinden önce erkeklerin açtıkları yoldan devam etmişlerdir.

Kazancakis'e göre eğer bir adam kendisini tamamen bir kadına adarsa o ödle ve dejenere olacaktır ve bir kadın erkeğin görevini tamamlamasındaki en büyük engel olacağından daima reddedilmelidir (Bien, 1971: 257). Türk

⁸ - Dünyada birden çok yüzde görünen tek bir kadın vardır. (Kazancakis)

kadınlar da Kazancakis'te bu tanımlamaya uygun şekilde resmedilmiştir. Özellikle Kaptan Mihalis'teki Emine Hanım karakteri, Kazancakis'in hayalindeki yetersiz ve engel oluşturucu kadın imajının resmedilmiş hâlidir. Emine Hanım Çerkez'dir ve kendi ağzından da kendisini Türk olarak kabul etmemektedir. Fakat bir Türk eşi olarak eşinin ulusuna bağlıdır (Karababa, 2007).

“Hatır matır olmaz bu işte; erkekliğine ayıp, karına da ayıp yabancı bir erkeğe görünmesi, bana da ayıp oturup ona bakmam.” (Kaptan Mihalis, 1993: 28)

Karisından dayak yiyen adama selam verilmez. (Kaptan Mihalis, 1993: 96)

Türk kadınına yönelik en ayrıntılı tanım, Sultan Selahaddin dönemindeki Türk kadınlarını tasvirinden anlaşılmaktadır:

Kadınlar tepeden turnağa örtünürler hayaletler gibi. Tırnaklarına, avuç ve tabanlarına kırmızı bir boya sürerler. Birkaçını esir aldığımızdan biliyorum, gördüm çünkü (Assisili Francis, 1996)

Sonuç

Yunan edebiyatının önemli yazarlarından olan Kazancakis'in eserlerinde Türk'e yönelik tanımlamalar, kimi zaman net çizgilerle verilmiş kimi zaman ise satır aralarında gizlenmiştir. Bu bilgilerin tespiti, karşı taraftan nasıl görüldüğümüzü göstermesi bakımından da önemlidir.

Bir toplumun başka bir toplumda yarattığı kültür algısını inceleyebilmek için verilere disiplinler arası bir bakış açısıyla yaklaşmak gerekmektedir. Kazancakis'in romanlarına bu felsefeyle yaklaşıldığında dünya edebiyatında Türklüğe atfedilen bazı olumsuz yargıların Kazancakis'in eserlerinde de devam ettiği görülmektedir. Fakat söz konusu Türklük yerine Türk olduğunda Kazancakis'in bakış açısı değişmekte ve yumuşamaktadır. Çünkü yine Kazancakis'in ifadesiyle onlar da “Anadolu'daki köylerinde karıları, çocukları, tarlaları olan, mevsimi gelince bağlarını çapalayan” insanlardır.

Kavram olarak Türklük ise Girit'in tüm kötü talihinin sorumluluğunu üstünde taşımaktadır. Bu algılamaların da hiyerarşik sistemle bağlantılı olarak

şekil değiştirdiği görülmektedir. Örneğin ağalık kavramı kısmen ötekileştirilirken “Baba” unvanı olan Türklerin ise ağırbaşlı ve toplumca kabul gören kişiler oldukları görülmektedir.

Kazancakis’in kültürün sacayaklarından olan dini kavramlara da hâkim olduğu ve Türklükle Müslümanlığı sıklıkla birbirine yaklaştırdığı görülür. Müslümanlığa olan telmihlerin sıklığına ise en net örnek olarak kitaplarında Hz. İsa’dan sonra adı en çok geçen kutsal kimliğin Hz. Muhammed olması verilebilir. Yine Türk kültüründeki bazı kelime ve deyimlerin Yunanistan’da anlam değiştirdiğini ve yeni kavramlara karşılık geldiğini görmek de araştırmadan çıkarılabilecek diğer bir sonuçtur.

Türk ve Yunan toplumu, Yunanlar tarafından *Turkokratia* olarak adlandırılan yaklaşık 500 yıllık bir dönemde birlikte yaşadıkları için kültürel etkileşimlerinin olması kaçınılmazdır. Fakat her iki toplumun da bu dönemin öncesinde ve sonrasında daha eski ve daha köklü bir geçmişe sahip olduğunu, din ve dillerinin hiçbir zaman birbiriyle kesişmediğini de göz önüne almak gerekmektedir. Dolayısıyla her iki toplum için ortak bir **kültür mirası oluşturmayı** amaçlamak yahut her iki ülkenin kültürünün de birbirlerinden aldıkları ödünçlemelerle oluştuğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Kazancakis açısından bu durum incelendiğinde Kazancakis’in atalarının Türklükle yatağanlarla yaptıkları savaşı kalemle devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Şüphesiz ki atalarının savaştığı kimselere dair Kazancakis’in sadece komşusu Fatma Hanım’ı anlatması beklenemezdi. Bu durumu, Kazancakis’in kendisi de söylemektedir:

Ah!...

Kelimeler! Kelimeler! Benim başka kurtuluşum yok. Emrim altında yirmi altı kurşun asker, alfabenin yirmi altı harfi: Seferberlik ilan edip, orduyu toparlayıp, ölümle savaşıcağım.”

Bunun yanında Kazancakis, birey olarak Türk’ten bahsederken “öteki” algısından uzaklaşarak kalemini objektif olarak kullanmayı da başarabilmiştir. Bu algının daha olumluya doğru ilerlemesi, 21. yüzyıl edebiyatçılarının tarih disipliniyle birlikte yapacakları çalışmalara bağlıdır.

Volkan'a göre Türk ve Yunan toplumu, 1970'lerde oldukça moda olan "İstanbul, not Constantinople" isimli şarkıyı birlikte söylemeyi başardığı gün, daha iyi komşular olacaklardır. Bir şarkının yapabileceğini edebiyat fazlasıyla yapabilir, Türk ve Yunan toplumlarının hafızalarında yer eden bu mental mirası edebiyat, bir süngerle temizleyerek gerçeklere yeni bir bakış açısı getirilmesini sağlayabilir.

Kaynakça

- Anzerlioğlu, Yonca. (2009). Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. Sayı 51. s 171-188.
- Baggally, J. W. (1968). *Greek Historical Folksongs*. Chicago: Argonaut.
- Balta, Evangelia (1990). Anadolu Türkofon Hristiyan Ortodoksların "Ulusal Bilinçlerini" Araştırmaya Yarayan Kaynak Olarak Karamanlıca Kitapların Ön Sözleri, *Tarih ve Toplum*, 13/74, Şubat.
- Bayat, Ali Haydar (2000). *Türk Kültüründe Üçlü Sözler: Üçlemeler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları
- Bien, P. (1971). Kazantzakis' Nietzscheanism. *Journal of Modern Literature* 2 (1971): 245-66.
- Bien, P. (2007). Kazantzakis: *The Politics of the Spirit*. Princeton University Press
- Comerford, P. (2000) Defining Greek and Turk: Uncertainties in the search for European and Cyprus School History Textbooks, A Study in Educational and International Misundersanding, *New Cyprus*, S. 1, Nu: 3, Nisan 1985.
- Demir, Necati. (2009). Türkiye'de Bulunan Grek Harfli Türkçe Kitabeler ve Karaman Türklerinin Dili. *Türklerin Dünyası Dergisi*.
- Demirözü, Damla. (2007) Yunan Romanından Türk Anlatısına Yapılan Çeviriler ya da İki Ülke İlişkilerinin Edebiyat Üzerinden Okunması, *Littera Hacettepe*, 20. Cilt, Haziran.
- Demirözü, D. <demirozu@humanity.edu.tr> (20 Ekim 2010). Kazancakis Hakkında Bir Soru. [Kişisel e-posta].
- Esin. E. (1970). Bağdaş ve Çökmek: Türk Töresinde iki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi, *Sanat Tarihi Yıllığı*, III, İstanbul, s. 231-242.
- Grace Rasp-Nuri: Alima. Erlebnisse einer jungen Türkin. Reut-lingen: Ensslin & Laiblin 1958. 239 S., 40 Zeichn. DM 5,80.
- Itzkowitz, N. ve Vamık D. Volkan (1995). *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict*. England: The Eothen Press.
- Jusdanis, G.(1998) Gecikmiş Modernlik ve Estetik Milli Edebiyatın İcat Edilişi, **çev: Tuncay Birkan**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Karababa, P. (2006). *Gender Analysis of National Identity Discourse in Two Novels: The*

- Case of Greece and Turkey*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kazancakis, N. (1967) El Greco'ya Mektuplar
- Kazancakis, N. (1968). İspanya Yaşasın Ölüm. çev: Ahmet Angın. İstanbul: Başaran Matbaası.
- Kazancakis, N. (1984). *Zorba*. çev: A. Angın. İstanbul: Ağaoğlu Basımevi.
- Kazancakis, N. (1993). *Kaptan Mihalis*. çev: Nevzat Hatko. İstanbul: Can Yayınları.
- Kazancakis, N. (1995). *Assisili Francis*. çev: Sabiha Serim. Yalçın Yayınları: İstanbul.
- Kazancakis, N. (2000). *Kardeş Kavgası*. çev: Aydın Emeç. İstanbul: Can Yayınları.
- Kazancakis, N. (1998). *Yeniden çarımha gerilis*, (2.basım). İstanbul: Oda Yayınları.
- Kazancakis, N. (1971). *Kayalı Bahçe*. çev: Ahmet Angın. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Ltd.
- Kazancakis, N. (1965). *Report to Greco*. New York: Simon ve Schuster.
- Kazancakis, N. (1952). *Zorba the Greek*. İngilizceye çev: Carl Widman ve John Lehmann, John Lehmann Ltd. England.
- Kazancakis, N.(....) Saint Francis. Çev: P.A. Bien
- Kazantzakis, H. (1974) Kazantzakis and Freedom, *Christian Theological Seminary of Indianapolis on May 2*.
- Köprülü, F. (1986). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Ötüken yayınları
- Kumrular, Ö. (2005). *Dünyada Türk İmgesi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Millas, H. (2000) *Türk Romanı ve "Öteki": Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.
- Millas, Iraklis. (2006) Tourkokratia: History and the Image of Turks in Greek Literature. *South European Society and Politics*, 11: 1, 47 — 60.
- Pınar, H.(2008). Diplomasi ile Siyasetin Birlikteliği: Girit İsyanı ve Âlî Paşa. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık 2008, Sayı:18, ss.1-22.
- Rogers, R. (1979). Intergenerational Exchange: Transfere of attitudes down the generations. *In Modern Perspectives in the Psychiatry of Infancy* S. 339-349.
- Sonyel, S. R. Disinformation the Negative Factorin Turco-Greek Relations. *Perceptions*. March-May 1998. s. 39-49.
- Spyrou, Spyros(2006) 'Constructing 'the Turk' as an Enemy: The Complexity of Stereotypes in Children's Everyday Worlds', *South European Society and Politics*, 11: 1, 95 — 110.
- Şakiroğlu, Mahmut (1974): "S. Salaville ve Dallegio, Karamanlıdika, Bibliographie Analytique D'ouvrages en Langue Turque Impremes en Caracteres Muslim identities», *Cambridge Review of International Affairs*, 13: 2, 240 — 253.
- Tezcan, M. (1972) *Kan Gütmeye Olayları Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Nu: 24.
- Ülken, H.Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*, MEB Yayınları Sözlük Serisi No: 1, İstanbul.

Ünsal, A. *Kan Davası*, Yapı Kredi Yayınları, 1995. Çev: Niyazi Öktem, Emre Öktem
<http://www.websters-online-dictionary.org>, Erişim Tarihi 24 Ekim 2010.
<http://www.historical-museum.gr/kazantzakis/en/index.html>, Erişim Tarihi 1 Ekim 2010
<http://www.kuranmeali.com/>, Erişim Tarihi 30 Ekim 2010.

Yunan Nesrinde Türklük, Müslümanlık ve Türk Kültürü Algısı Kazancakis Örneği

Başak UYSAL

Özet

Yazar, şair ve filozof olarak tanınan Nikos Kazancakis'in eserlerinde yaşamış olduğu dönemin de etkisiyle Türk-Yunan ilişkileri, Tanrı ve insan, din kavramı ve varoluşa yönelik sorgulamalar sıkça yer almaktadır. Bu kadar geniş alanda eser vermiş olan Kazancakis ve eserleri hakkında birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, genellikle Kazancakis'in Hristiyanlık algısı, etkisi altında kaldığı edebî akım, eserlerindeki Türk imajı, benimsediği düşünce sistemi, ideolojik bakış açısı, Bergson, Nietzsche, Buda ve Lenin etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Sözü edilen çalışmaların yanı sıra, Kazancakis'in romanlarında bazen pasajlar hâlinde bulunan bazense satır aralarında ele alınan Türk kültür ve geleneği de incelenmesi gereken konulardandır. Eserler incelendiğinde eserlerin düğüm noktasını oluşturan karakterlerin genelde Türkler olduğu görülmektedir; çünkü Kazancakis'in romanlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde bir parçası olan Girit, önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada Kazancakis'in Girit'teki Türklere yönelik eserlerinde kullandığı deyim, eğretileme ve günlük hayatta kullanılan bazı kelime gruplarıyla olgular -Türkler gibi oturmak, ermiş Türk ihtiyarları, Türkçe türküler, Türk ağası kavramının algılanış biçimi, Türk gelenekleri, kan kardeşliği vb.- yazarın romanlarından yola çıkılarak ele alınmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler; tarih bilinci, kültür aktarımı, dilbilim ve toplumsal bellek açısından büyük önem taşımaktadır.

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonucunda Türk kültürünün bir Yunan yazarın algısıyla nasıl ele alındığı sorusunun karşılığının alınması amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilecek verilerin dünya edebiyatında Türk kültürü algısı ile Türkçenin derin ve yüzey yapısına hizmet edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk İmajı, Nikos Kazancakis, Türkokrasi, Yunan Edebiyatı

Turks, Turkish Culture And Muslimism in Prose of Greek Pattern of Kazantzakis

Başak UYSAL

Abstract

As an author, poet and thinker, Nikos Kazantzakis's work has been included some informations about Turk-Greek relations, God and human, religioon and interrogation to human being. There have been lots of study about Nikos Kazantzakis and his Works because of his overall Works. Generally these studies have been included image of Christianity and Turk in Kazantzakis' Works, literary movement influenced, philosophical thought system adopted, ideological perspective, Bergson, Nietzsche, Buddha and Lenin's effects in his works.

Apart from these works, Turkish culture and customs should have been studied. To find informations about Turkish culture in Kazantzakis' works readers have to read between the lines. Otherwise, Turkish characters have been placed in plot of works. Because Crete, the love of Kazantzakis' life was a part of Ottoman Empire during this historical process.

In this study, idioms, metaphors and phatic communions about Turks in Kazantzakis' novels have been examined.

Document analysis method has been used in this study. To determine imaging the Turkish culture in terms of a Greek author's perspective is aim of this study. These donnees provided through examine are important for historical consciousness, culture transfer, linguistic and collective memory.

Keywords: Image of Turks, Nikos Kazantzakis, Turkokratia, Greek Literature

Prof. Dr. Yakup ÇELİK ile Yeni Türk Edebiyatı Üzerine

Hocam öncelikle sizi mesleğe yönlendiren süreçlerden biraz bahsedelim. Sizin edebiyata olan ilginiz ne zaman başladı?

Lise yılları insanın ilk beğeni ve tercihlerinin belirlendiği yıllar. Ben liseden itibaren edebiyattan başka bir mesleği düşünmedim. O dönemler Akif'i okuyordum. Romanlara karşı oldukça ilgilidim. Yine Nihat Sami Banarlı'nın kitabından fazlasıyla etkilendim. Mesleğim bu ilgi ve merakın zorunlu sonucudur aslında.

Sizi daha ziyade Attila İlhan hakkındaki çalışmanızla tanıyoruz. Şubat Yolcusu akademik çalışmalarınızın bir dönüm noktasıdır denilebilir mi?

Attila İlhan'ı doktorada çalıştım. Tabi bakış tarzımı çok değiştirdi. Hikayede Sait Faik üzerine yoğunlaştım. Fakat ben uzun yıllardan beri roman okumaya ayrı bir önem veririm. Romanın dünyayı anlamada, insanları tanımada kişisel gelişim kitaplarından yüz kat fazla etkisi olduğunu söyleyebilirim. Kişisel gelişim kitapları bir hap gibidir. Roman ise size adeta sağlıklı yaşamın reçetesini sunar; analiz imkanı tanır, sözcük sayınızı artırır. Bu sayede düşünme biçiminiz yüksek bir seviyeye ulaşmış olur. Bu anlamda kişisel gelişim kitaplarına yönelmeyi doğru bulmuyorum. Çünkü kişinin gelişimini sağlayan eserler, edebiyat eserleridir. Müziğin tınısı, resmin boyutları, sinemanın evrensel dilidir. Öbür tarafta ise size kuru bir cümle ile ne yapmanız gerektiği söyleniyor. Bunu toplumsal bir tehlike olarak görüyorum. Herkes, nasıl zengin olurum, aşka nasıl bakarım kitabı satın alıyor. Üstelik bu kitapla başaracağını zannediyor. Yanlış anlaşılmasın; kimseyi kötülemez için de bunu söylemiyorum. Bunların insana zarar getirdiği kanaatindeyim. İnsan romanda

algılayarak, çatışmaları yaşayarak, yeni bir dünya oluşturarak ve bu kurgusal dünyayı gerçek hayatta yakalayarak kendini geliştirir. Zaten edebiyat dersine bu yüzden gerek var.

Malumunuz bizim köklü bir sözlü kültür geleneğimiz var. Halk hikayelerinden destanlara, meddahlardan kıssahanlara kadar geniş bir sözlü tahkiye mirasına sahibiz Bu yönüyle romanla ilgili düşüncelerinizi biraz daha açar mısınız?

Biz, o dünyayı yakalamak, o kurgunun içinde yer alma arzusu ile romana yaklaşıyoruz. Roman insanı eğitmek ve dünyayı algılamak ve farklı insanları tanımak açısından son derece önemlidir. İyi bir roman, iyi bir dış dünya algısı yaratır. Çünkü eser, yazıldıktan sonra yazarının değildir artık. Denildiği gibi “ Her okuyan kadar anlamı vardır eserin” İnsanlar roman sayesinde, kendince bir algı yaratır. Böylece insanın anlam dünyası zenginleşir. Bu manada hayal gücü zengin olan insanlar romana yöneldiği gibi roman, zengin bir hayal gücünü vaad ettiği için de teveccüh görür. Birbirinden ayrılmaz bir etkileşimdir bu. Fakat ben yine de öykü ile daha çok empati kurulduğunu düşünüyorum. Bunda öykü yazarlarının da iyi metinler kaleme almasının büyük payı var. Roman sonuçta bize dışardan gelen bir tür. Öykü daha sıcak. Ancak roman yazılmasında ve okunmasında bir azalma olduğunu söyleyemem.

Aksine romanlardan diziler üretiliyor

Fakat diziler, eski romanları oldukça değiştirerek yayınlıyorlar. Bence onlar yayınlarında “esinlenerek” sözünü kullanmalılar. Çünkü bir müddet sonra kurgu seyircinin beğenisine göre değişiyor. Bunu hiç doğru bulmuyorum.

Siz yıllardır Yeni Türk Edebiyatı üzerine çalışıyorsunuz. “Yeni Türk Edebiyatı” teriminin kapsamı hakkında ne söylemek istersiniz.

Bizde Yeni Türk Edebiyatı tanımı, Batılılaşma ile birlikte dolayısıyla Tanzimatla birlikte başladı. Batılılaşma tarihimizi gözden geçirirsek bu süreci, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren başlatmamış lazım. Daha doğru bir ifadeyle Batı dünyasında Reform ve Rönesans hareketleri ile meydana gelen gelişme-

ler dikkatimizi Batı'ya çevirmeye neden oldu. Şüphesiz bunun resmi başlangıcı Tanzimat Dönemidir. Bu dönemde başlayan edebiyatımızı da Yeni Türk Edebiyatı olarak adlandırıyoruz. Yeni edebiyat terimi bir tasnif, bir tanımlama aslında. Bunu edebiyat bilimiyle uğraşanlar tercih ediyor. Kaldı ki bu tanım değişebilir de. Biz, Cumhuriyet dönemiyle birlikte de yeni edebiyat tanımlaması kullanabiliriz. Dilde sadeleşmenin en üst boyuta geldiği halkın konuşma dili ile yazı dilinin birleştiği Garip hareketini de Yeni Türk Edebiyatı'nın başlangıcı olarak kabul edebiliriz. Bu, bize kalmış bir tanımlamadır. Zaten o dönemde bu terim kullanılmıyor, kullanılması da mümkün değil. Çünkü yeni edebiyat, XIX. yüzyılın ikinci yarısı veya ilk yarısından itibaren başlar. Gerçi İzzet Molla'da , Yeni Şehirli Avni'de, Leskofçalı Galip'te yeniliğe dair belirtiler var. Fakat bunlar çok net, bariz belirtiler değil. Nihayetinde Akif Paşa yenilikçi insanın ortaya çıkışında tanımlayabileceğimiz ilk kişi. Bu manada Adem Kasidesi varlığı sorgulayan bir şiir olarak Batılı bir bakışın ürünü olarak değerlendirilmelidir.

Bu durumda “Yeni” kavramını özünde edebiyatın muhtevasına yönelik bir değişim olarak algılamak gerekiyor .

Aslolan insanın değişmesidir. Edebiyatta değişim, önce insanın değişimidir. İnsanın değişimi ise algılanan, benimsenen yaşama tarzının değişimidir. İnsanı hayata bağlayan değerler, hayaller, beklentiler, ihtiyaçlar değişir. Daha önemlisi bu ihtiyaçları algılama tarzı değişir. Bu değişim, bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Edebiyat bu ihtiyacın ürünüdür. Biz bu kavramla tevekkülle düşünen insandan “ben varım, benim düşüncem var” diyen bir insana geçişi, yeni bir düşünme biçimini tanımlıyoruz aslında. Mesela aşk'ı ele alalım. Divan Edebiyatında aşk aynı zamanda Allah'a bakış tarzıdır. Bu insanın gerçekte de bakışı böyledir. Sonra yönetimin sarsılması ile bu bakış da değişiyor. Dikkat edin Osmanlıda iki dönemde sıkıntı vardır. Biri Nedim dönemi diğeri Nabi dönemi. Bu dönemlerde şiirin dünyevileştiğini görüyoruz. Şiirde eleştirel bakış tarzı değişiyor. Osmanlı zihniyetinin en yüksek seviyesinde ise böyle bir farklılık yok. Aslında bu birbirini izleyen süreçlerle devam eder. Birden bire ortaya çıkmaz. Mesela şimdi Fuzuli gibi yazmaya kalkarsanız yazamazsınız. Onun din, sanat, sosyal ve ekonomik anlayışı ile bir değilsiniz. Bu yüzden onu

taklit etmekten öteye geçemezsiniz. Sosyal hayat bir atmosfer oluşturur ve bu atmosfer o döneme aittir. O atmosferden bağımsız eser ortaya çıkmaz. Çıksa da taklitten öteye gitmez.

Fakat Tanzimat edebiyatının yukarıdan aşağıya doğru modernleşmeyi öngören bir başlangıç olduğuna dair yaygın bir algı da var.

Tanzimat edebiyatı olmasaydı başka bir deyişle Tanzimat devlet tarafından ilan edilmeseydi de bir müddet sonra bu yaşayış tarzı kendiliğinden gelecekti. Çünkü modernleşme gibi toplumsal değişimler belli bir gücün iradesiyle olmaz; aksine kendiliklerinden olur. Bunlar önce toplumun bünyesinde belirir. Devlet bunu önceden fark eder ve fark ettiği anda devreye girer. Aksi zaten tutmaz ve benimsenmez. Zorla bir yaptırımın sonuç verdiğine dair tarihte örnek zor buluruz. Tanzimat olmasaydı ne olurdu? Bence asıl sorulması gereken soru budur? Şüphesiz Batılılaşma hareketleri bir ihtiyaç olarak; belki sistemsiz bir şekilde devam edecekti. Biz, Tanzimat sayesinde Batılılaşmayı resmi ideoloji haline getiriyoruz. Biliyorsunuz Reşit Paşa yurt dışına insanlar gönderiyor. Bunlardan biri Şinasi. Şinasi tam bir bir misyoner. O her konuda yeniliği getiren bir insan olarak karşımıza çıkıyor.

Bu dönüşüm de doğal olarak edebî türler vasıtasıyla işliyor.

Şinasi getiriyor bu türlerin hepsini. Önce gazeteyi getiriyor, tiyatroyu getiriyor. Tiyatro önceden de var ; fakat Şinasi bunu bilinçli yapıyor. Hem toplum eğitime yönelik bir tiyatro eseri yazmak hem de dramayı Türk milleti ile tanıştırmak istiyor. Makaleyi getiriyor. Makalede imla kurallarını, noktalamayı getiriyor, Atasözlerini derliyor. Diyebiliriz ki Şinasi, Reşit Paşanın toplumu değiştirme faaliyetlerinin kültür alanındaki misyoneridir. Bu yüzden Tanzimat yazarları okuyunca zevk alacağımız edebiyatçılar değildir. Özellikle Şinasi edebiyatta Batı'nın bir misyoneridir. Çünkü bizzat edebiyatı değiştirmiştir. Sanatın topluma yönelme aracını değiştirmiştir. Şinasi bu noktada ne yapmışsa, kendi yaptığını model olarak göstermiştir. 1859'da Batı şiirinden tercüme yapmıştır. Bunların çoğu komik çevirilerdir. Fakat şiir budur demmiştir. Şinasi değişen topluma adım adım ön ayak olmuş birisidir. Onun en bü-

yük yeniliği de, yazı dilini halkın diline yaklaştırmasıdır. Gazete halka olayları nakletmek için yapılan bir teşebbüstür. Yazı diliniz halktan kopuksa başarılı olma şansınız yoktur. şinasi gazete yoluyla, halka doğru adım atmıştır. Halkın da attığı adım 1860'ta başlamış Genç Kalemlerle çok yakınladıştır. Yazı dili ve konuşma dili arasındaki yakınladışmayı kastediyorum. 1940'ta ise halk bizzat edebiyatın teması haline gelmiştir.

Burada sadece edebî gaye yoktur. İdeolojik bir amaç da hedefleniyor süphesiz.

Tabi. şinasi Batılılaşmayı resmi ideoloji olarak getiriyor. Fakat o, bunu çok akıllıca yapmıştır. Aslında burada řu hususu netleştirmemiz lazım. Tanzimat'ın ihdas ettiği řey eleştirel dūřüncedir, eleştirel bakış açısidir. Tercüman-ı Ahval Mukaddimesi'ne bakınız; demokrasi bildirgesi gibidir. şinasi her fırsatta halkın dūřüncelerini söyleme özgürlüğü olduğunu beyan eder. Bunu da, dönemin şartları gereği, dikkatli bir üslupla ifade eder. Mesela “ Halkın, memleketin menfaatlerine dair dūřüncelerini bildirmesi lazım” diyor.

Tanzimat Döneminin yarattığı bir çatışmadan bahsedebilir miyiz?

Eğer Batılılaşma algısı şinasi ile birlikte başlasaydı, o zaman Tanzimatçıların Osmanlı geleneğine darbe vurduğu tezine katılırdım. Kaldı ki toplumsal algı değiştiği için böyle bir çatışmadan zaten bahsedemeyiz. Çünkü insanın hayata bakış tarzı değişiyor. O atmosfer değiştiği için zamanın ihtiyaçlarına göre yazma mecburiyeti doğuyor. Bazıları eski edebiyatı devam ettiriyorlar. Fakat taklitten öteye gidemiyorlar. şeyh Galip'ten sonra başka birinden bahsedebiliriz miyiz? Oysa 1940'lara kadar bu gelenek devam ediyor. Bırakın 1940'ları mesela Recaiẓade Ekrem döneminde bile etkili olan edebiyat, aslında divan edebiyatıdır. Tanzimatçıları, o dönem, yenilik meraklısı çocuklar olarak görüldü. Fakat buna rağmen onlar, zamanı yakaladığı için, nesilleri etkileme güçleri bakımından diğerlerinden öne geçmiştir. Bu durum, günümüz için de geçerlidir. Mesela Hisar topluluğu günün revaçta olan şiirini yazmıştır. Buna rağmen bugün Hisarcıların hiçbiri kalmamıştır. Biraz Yavuz Bülent Bakiler'den bahsedilebilir. Fakat bir müddet sonra onun şiiri de kalmayacaktır. Bunu söyledi-

ğimiz de Yavuz Bey de alınır belki ama bu bir realitedir. Hisarcılardan Mustafa Necati Karaer, Gültekin Samanoğlu, Mehmet Zeki Akdağ nerede şimdi? Adlarını kaçımız hatırlıyor? Ama aynı dönemde yazan İkinci Yeniciler bugün adına toplantılar yapılan, kitapları basılan, sürekli okunan isimlerdir. Tabii bu bizim beğenimizden mi kaynaklanıyor; bunu da sorgulamak lazım. Bana göre onlar biraz da günün insanına yönelik eserler yazdılar. Hisarcılar ise geleneği devam ettirmekle yetindiler. Aynı dönemde yazmalarına ve üstelik şiirleri daha revaçta olmasına rağmen yeni bir soluk getiremedikleri için unutuldu.

Batı dünyasında büyük filozoflar büyük dönüşümlerin öncüsü iken bizde edebiyatçıların merkezde olduğu toplumsal bir algı var. Bunu neye bağlıyorsunuz?

Çünkü felaketler döneminde toplumu etkileyen insanlar olağan dönemlerden daha çok önem kazanıyor. Önceden etkili olan isimler edebiyatçılardı. Şimdi ise artık böyle bir şey söz konusu değil. Sezai Bey'i çıkarırsak şiir için, roman için artık bir misyondan bahsedemeyiz. Zaman zaman İsmet Özel gibi birkaç ismin gündem olması da bizi yanıltmasın. İsmet Özel artık şiiriyle değil, şiirinin dışındaki şey'lerle dikkat çekmektedir. Yine romancıların zaman zaman gündeme gelmelerine de aldanmayalım. Bu romanlar topluma bir reçete sunmaz. Günümüz edebiyatımızda toplum önderi denilecek bir insan yok. 1980 sonrasında, bu edebiyat ortadan silinmiştir. Bireye yönelik ve bireyin iç dünyasına yönelik edebiyat oluşmuştur. Fakat buna rağmen günümüz Türk edebiyatın gelişimi en üst seviyededir. Şu anda edebiyatımız tarihinin en iyi dönemini yaşıyor. En iyi, en güzel romanlar, hikayeler bu dönemde yazılıyor. Edebî kriterler açısından söylüyorum bunu. Yoksa popüler olanlara bakarak değerlendirme yapmıyorum. Bunlar zaman süzgecinden geçecek, 10-20 yıl sonra ayıklanacak ve geriye Türkçenin şaheserleri kalacak. Bunu, 1980 sonrasında kendi içine yönelen ve bireysel olarak yetişen insan gerçekleştirmiştir. 80 kuşağı iç çağrışımlara yöneldi ve edebi bakımdan farklı yorumlanacak edebiyat meydana getirdi. Gerek dil açısından gerekse edebî kriterler açısından muazzam örnekler veren bu kuşak toplumsal duyarlılığı kaybetti. Fakat bu edebiyatın arkasındaki insan, maalesef hastalıklı insandır. Çünkü bu edebi-

yat, 12 Eylül mahsulü bir edebiyattır. Onun mecburi sonucudur. Bu kuşağın ürünleri 90'lardan itibaren ortaya çıkmış ve bunalım, arayış, kendinden kaçma, büyükşehir yalnızlığı gibi konuları edebiyatımızın temel malzemesi yapmıştır. Dünyayla yarışacak ölçüde eserler vermemize rağmen maalesef edebiyatımız Servet-i Fünun gibi hastalıklı bir edebiyat haline gelmiştir. Bu hastalığın kaynağı toplumdan kaçıştır. Bu yüzden toplum önderi bu edebiyattan çıkmaz. Ama Türkçenin zenginleşmesi ve dilin kullanımı bakımından edebiyatımız çok yüksek seviyededir.

Hocam son olarak öncülük ettiğiniz sempozyumla ilgili düşüncelerinizi öğrenmek isteriz. Türk Dili ve Edebiyatının Sorunları ve Çözüm Önerileri başlıklı sempozyum geniş bir katılımı gerçeğe taşıdı. Sempozyumla ilgili neler söylemek istersiniz?

Sempozyumu başlangıç olarak değerlendirmek gerekiyor. Eski Türk Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı ve Türk Dilinin sorunları genel olarak tartışıldı. Kapsamlı değerlendirmeler yapıldı. Yeni Türk edebiyatı ile ilgili olarak en başta tez sorunu olduğu kanaatindeyim. Herkes kendi kafasına göre tez veriyor. Bu yüzden çoğu zaman mükerrer tezler yazılıyor. Bunun bir disipline kavuşturulması lazım. Yine terim sorunlarımız var. Henüz eleştiri, deneme gibi terimlerde bile ittifak etmiş değiliz. Bir de günümüz edebiyatına bir yabancılık sözkonusu. Güncel edebiyat, akademisyenlerin büyük çoğunluğu tarafından takip edilmiyor. Sempozyum bu ve benzeri sorunları ele almamız bakımından yararlı oldu. Bu tartışmalar yayımlanacak. Malumunuz sosyal alanlarda çözüm birden bire gerçekleşmez. Fakat sorun tartışılırsa çözüm başlamış demektir.

Zaman ayırdığınız için teşekkür ediyorum.

Ben de teşekkür ederim.

Hermeneutik Felsefe Geleneğinde Dil, Kültür ve Çokanlamlılık Üstüne

Emel KOÇ*

Platon'un Kratylos adlı diyalogu Grek düşüncesinde dil ve anlam konusunu derinlemesine ele alan ilk eser olmasının yanı sıra,Platon'un üzerinde en çok araştırma yapılan diyaloglarından biri olması açısından da önemlidir. Sözkonusu diyalogun dilin ve anlamın niteliğini konu edinmesi, bu konunun ise her dönemde ilgi çekici olması, eserin önemini artıran bir başka özelliktir.

Diyalog Sokrates, Hermogenes ve Kratylos arasında geçmekte ve diyalogda sözcük ile nesne/şey ilişkisine yönelik iki farklı yaklaşım tarzı diyalogun gelişimini sağlayan iki temel düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar dil ve anlam konusunda Demokritos'un görüşlerini yansıtan Hermogenes'in tezi ile aynı konuda Herakleitos'un görüşlerini savunan Kratylos'un karşıt tezidir.

Bu suretle diyalogda uzlaşımçı sav sözcüklerin anlamının kaynağı olarak uzlaşma ve pratik yapma yoluyla ulaşılan açık dilbilimsel kullanımı kabul ederken, karşıt durumdaki tez ise kesinlik/doğruluk ideasının belirlediği doğal bir denklik/uygunluk ilişkisi bulunduğunu savunmuştur.(Gadamer 2009:201)

Demokritos'un görüşlerini onaylayan Hermogenes'e göre sözcükler ile nesnelere arasındaki bağ sanıldığı gibi doğal değil, rastlantısal ve yapay bir bağıdır. Sözcükler anlamlarını nesnelere uygun karşılıkları olmalarından değil, uzlaşımından alırlar. Sözcüklerin/adların doğruluğu bir uzlaşmadan başka bir şey değildir. Doğa hiçbir zaman bir nesneye özgü bir ad vermez. Ad vermeyi ken-

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Felsefe Grubu Eğitimi- ANKARA

dilerine iş edinenler bu uğraşı, töreye ya da kullanılışa göre yaparlar .(Platon 2011:384 c,d,e)

Herakleitos'un savunduğu ve Kratyos'un da yinelediği karşıt teze göre ise sözcükler anlamlarını doğadan alırlar ve sözcükler ile nesnelere arasında doğal bir bağ vardır. Dolayısıyla sözcük/ad nesnenin aynasıdır.Sözcükleri,adları bilen kişi nesnelere de bilir. (Platon 2011:435 d,e) Sözcükler anlamlarını nesnelere uygun karşılıkları olmalarından almaları sebebiyle her nesne için ancak tek bir karşılık,tek bir sözcük vardır.Yani sözcükler nesnelere tekanlamlı olarak yansıtırlar.(Özlem 2009:14-15)

Sözcüğün ya da adın doğruluğu nesnenin doğasını göstermesine bağlıdır.(Platon 2011:428 d,e) Oysaki uzlaşımçı yaklaşıma göre sözcükler çokanlamlıdır, bir sözcüğün birden fazla anlamı olabilir. Bu anlamlardan hangisinin geçerli olacağını sözcüğün nesneye uygunluğu değil, uzlaşım belirler.

Herakleitos ve Demokritos arasında görülen ve Kratylos ile Hermogenes'in de yinelediği dilin ve anlamın niteliği konusundaki karşıt düşünceleri Elea Okulu düşünürlerinden Parmenides ile Sofistler arasında da keskin bir biçimde görebilmek mümkündür.

Eğitimci yönleriyle ve gezgin öğretmenler olma özellikleriyle ön plana çıkan Sofistler bireyci, relativist, pozitivist ve fenomenalist bir bakış açısının savunuculuğunu yapmışlar, kesin ve mutlak bilgi imkanına duyulan güvensizlik noktasında uzlaşmışlardır. Ünlü sofist Protogoras bireyin her şeyin ölçüsü olduğunu, şeylerin de tıpkı insana göründükleri gibi olduğunu savunmuştur. **Mutlak ve değişmez bir hakikatin olmadığını, bilgi ve hakikatin bireyin algılarına,kişisel,toplumsal ve kültürel eğilimlerine göre olduğunu düşünmüştür.**Böylece Protogoras ve tüm sofistler epistemolojik göreliği benimsemeleri sebebiyle, epistemolojik relativizm beraberinde epistemolojik plüralizmi getirmiştir.(Cevizci 2006:148,155)Bu suretle Sofistler çokanlamcı ve uzlaşımçı bir yaklaşımı benimserken,Parmenides ve tüm Elea Okulu düşünürleri her nesnenin bir adı olduğu düşüncesinden hareketle sözcükleri nesnelere tam karşılığı olarak kabul etmişlerdir. Başka bir deyişle sözcükler nesnelere tekabülîyet/uygunluk ilişkisi içindedirler. Sözcüklerle nesnelere

rin birebir karşılıklılık içinde olduklarını varsayan bu yaklaşıma göre sözcükler nesnelere kopyalarıdır ve nesnelere doğrudan temsil ederler. O halde Elea Okulu düşünürlerinin bakış açısına göre dil gerçeğin yansıtıcısıdır ve dolayısıyla dil ile dünya/gerçeklik arasında kesin bir uygunluk ve tekanlamlılık esasına dayalı bir ilişki söz konusudur.(Özlem 2009:20-21)

Dil-gerçeklik ve dil-düşünce ilişkisi üzerinde yoğunlaşan Aristoteles'te de Elea Okulu düşünürlerinin izlerini bulabilmek mümkündür. Aristoteles Politika adlı eserinde insanı, konuşan, dili olan ve akıllı varlık olarak tanımlar. Ona göre insan, logosu olan canlı varlıktır. Logos bir yandan söz ve dil diğer yandan düşünce ve akıl anlamına gelir.

İnsan Aristoteles'e göre logos'u olan bir canlı olduğu, logos ise hem söz hem düşünce anlamlarına geldiği için insanda dil ile düşünce ayrılamazcasına iç içe geçmiştir. Dil ve düşünce kategorilerinin aynı zamanda nesnelere de kategorileri olduğunu düşünen Aristoteles'e göre dil ve düşünce şeye/nesneye göre düzenlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle dil ile düşüncenin birinin diğerine karşılık olduğu görüşünden hareket eden Aristoteles'in mantığına göre dil, düşüncenin giysisi gibidir. Dilin formundan düşüncenin formunu çıkarabilmek mümkündür. Öte yandan düşünce ise nesnelere akılda yansıtılması sebebiyle dil ve düşünce formları aynı zamanda nesnelere de formlarıdır. Böylece dil, düşünce ve nesnelere formları örtüşür.(Von Aster 2005:208-209)

Bu düşünceleriyle Aristoteles uygunluk doğruluk kuramının da genelde kurucusu olarak kabul edilir. Bu kurama göre doğruluk iki şey yani 'söylenen' ile 'hakkında bir şey söylenen' ya da bilgi-gerçeklik, dil-dünya, yargı-varlık/şey arasındaki uygunluk/karşılıklılık olarak kabul edilir.(Tepe 1995:82)

Platon'un Sofist ve Kratylos adlı diyaloglarında uygunluk kuramını yansıtan ifadelerin yer aldığı özellikle adı geçen ikinci diyalogda uygunluk kuramının çatısını ortaya koyduğu bunun da Aristoteles'e kaynaklık ettiği bilinmektedir.(Tepe 1995:83)

Aristoteles'in dil ve düşüncenin hakkında konuşulan şey ile uygunluk (denklik ya da karşılıklılık) içinde olduğunu ifade eden düşüncesinde sözcükler nesnelere tam karşılıklılık olduğu için tekanlamcı bir bakış açısı hâkimdir.

Platon ve Aristoteles'in klasik/geleneksel dil anlayışları –zaman zaman özellikle 17.y.y.da bazı ciddi eleştiriler almış olsa da-onların otoriteleri sebebiyle 18.y.y.ın ortalarına hatta 19.y.y.ın başlarına değin hâkimiyetini devam ettirmiştir.

Geçmişten günümüze felsefenin temel problemleri arasında yerini alan dil ve anlam sorunu Modern Felsefede 19.y.y.ın başlarından itibaren Kıta Avrupası Felsefesinde ve özellikle bu felsefe içinde yer alan düşünce akımlarından Hermeneutik felsefede özel bir yer işgal etmiştir.Kıta Avrupası Felsefesi ve özeldde Hermeneutik Felsefe Geleneğinden aşağı yukarı yarım yüzyıl sonra Anglosakson Felsefe Geleneğinde de dil ve anlam konusu yoğunlukla irdelenmiş olmasına rağmen Kıta Avrupası Felsefesi ile Anglosakson Felsefesi konuya yaklaşımlarındaki farklılık sebebiyle birbirlerine karşı mesafeli hatta duyarsız denilebilecek bir tavır sergilemişlerdir.(West 1998:9-18)

Anglosakson Felsefe Geleneğinde dil ve anlam konusu mantıksallık, zihinsellik düzleminde ve çoğunlukla olgucu/mantıksalcı/çözümlemeci bir felsefi anlayış çerçevesinde irdelenmiş (Özlem 2009:13) ve felsefenin amacının düşüncenin yapısının analizi olduğu, düşünceyi analiz etmenin tek uygun yönteminin ise dil analizinden geçtiği düşünülmüştür. Oysaki Kıta Avrupası Felsefesi ve özellikle Hermeneutik Felsefe Geleneği, ki bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır, konuya tarihsellik/tinsellik/kültürelilik düzleminde yaklaşmıştır.

Hermeneutik terimi eski Yunancada söylemek (ifade etmek, ileri sürmek) izah etmek, çeviri yapmak, yorumlamak gibi anlamlara gelen hermêneuein fiilinden gelir. (Palmer 2003:38-56) Gerek hermêneuein fiili gerekse hermêneia ismi etimolojik olarak Yunan mitolojisinde Tanrılarla insanlar arasında aracılık eden, mesajların ileticisi ve yazıyla dilin mucidi olan elçi-Tanrı Hermes'e dayanır.

Rivayete göre Tanrı, bir mesajı iletme üzere Hermes'i görevlendirir. Ancak Tanrının aklı mükemmel olduğu ve Tanrının fani insanlara özgü bir dili olmadığı için elçi-Tanrı Hermes insan kavrayışının dışında olan mesajları

insan zihninin kavrayabileceği bir forma sokma durumundadır. Hermes'in Tanrıdan lafzi söz olmaktan ziyade anlam olarak aldığı sözü insanlara ulaştırırken onların düzeylerini, tarihsel durumlarını,ölümlülüklerini gözetme zarureti vardır. (Göka vd. 1999:11;Palmer 2003:40)Bu sebeple Hermes düz bir aktarıcı olmayıp mesajları sözü edilen koşulları göz önünde bulundurarak ölümlülerin anlayacağı şekilde yorumlayarak ileten bir Tanrıdır.

Bu suretle ilk defa Hıristiyanlıkta kutsal metinlerin tefsir hareketi olarak ortaya çıkan ve adını Hermes'ten alan Hermeneutiğin klasik ve romantik çabaları bir sözün insanlara ulaşması ve insanın bu sözü almasının mahiyeti üzerine yoğunlaşmış ve bu suretle sözün 'asl'ına ulaşmak hedeflenmiştir. Başlangıçta kutsal metinleri hukuki ve dini hakikati anlayıp yorumlama işiyle meşgul olan Hermeneutik zaman içerisinde başlangıçtaki anlamından tamamıyla kopmasa da büyük ölçüde uzaklaşarak geçen yüzyılda daha çok tarih ve kültür bilimlerinin temellendirilmesine ve metodolojisine yönelmiş, yüzyılımızda ise bir kültür felsefesine dönüşmüştür. Hermeneutiğin çağdaş oluşumu hermeneutiğin bağımsız bir araştırma alanı olarak temellerini atan Schleiermacher ile başlamış, Schleiermacher'dan doğrudan etkilenen Dilthey ile devam etmiştir. Dilthey'la birlikte tüm insan bilimlerinin karakteristik metodu haline gelen Hermeneutik, zaman içinde anlama problemini temele alarak Heidegger, Gadamer, Habermas, Ricoeur, Derrida'ya uzanan radikal versiyonlarına kadar geniş bir etkinlik alanına sahip olmuştur. (Göka vd. 1999: 11-12)

Hermeneutik, genelde anlama problemine ve anlamlar konusuna yönelimiyle bir anlam araştırması olduğu kadar anlam öğretisi de olmak durumundadır. Hal böyle olunca Hermeneutik yaklaşımda 'anlama' ve 'anlam' terimleri üzerine düşünme gereği vardır. Söz konusu gelenekte anlama ve anlam terimlerinin belirlenimi Dilthey'a aittir.

Anlam/Anlamlandırma

Dilthey, doğa bilimlerinin yöntemlerini insan yaşamına ilişkin araştırma ve anlamaya uygulama girişiminin insan varoluşunun özsel yönlerini göz ardı ettiğini düşünür. İnsan varlıklarının fiziksel özelliklerinin yanı sıra

zihinsel/tinsel özelliklere de sahip oldukları için farklı bir biçimde incelenmesi gerektiğini belirten Dilthey, insan bilimleri için güçlü bir temel sağlama arzusuyla yola çıkıp yeni bir epistemolojinin gerekliliğine dikkat çekerek, Hermeneutiği insan bilimlerinin ana yöntemi olarak sunmuştur. Ona göre tüm insan/tin bilimleri Hermeneutik bilimlerdir.

Dilthey'a göre insani tecrübenin tanımlayıcı özelliği tarihselliğidir. (West 1998:118) İnsan kendisini ancak tarihte tanır. Yeniçağın epistemolojisinde 'bilen öznenin' her türlü psikolojik ve tarihsel kimliğinden yalıtılmış bir akıl varlığı olarak görüldüğünü ifade eden Dilthey'a göre akıl sahibi varlık olma özelliği insanın bütünsel kimliğinin sadece belli bir yanıdır. Oysaki insanın bütünsel kimliği tarihsel olarak oluşmakta ve dolayısıyla bu oluşumu tarihsel ve kültürel belirlenimlerinin bütününden bağımsız düşünmek mümkün olmamaktadır. (Özlem 1994:26-27)

Dilthey felsefesinin temel kavramı olan 'tarihsellik', içinde insanın mahiyetinin oluştuğu, insanı hem oluşturan hem de insanın oluşturduğu bir şey olarak tinsellikten başka bir şey değildir. Bu tinsellik ise sadece ve sadece insana özgüdür. Tarihsellik kavramını Dilthey'a göre öncelikle tarihte genel geçerlik arayan her türlü girişimin karşısına koyarak anlamak gerekir. Tarihsellik doğrudan doğruya yaşamsallık kavramıyla ilgili olması sebebiyle tarihte mutlak anlam değil, her zaman değişmekte olan anlamlar çokluğu vardır. (Özlem 1994:39)

Hal böyle olunca tinsel gerçekliği konu edinen tin bilimleri ile doğa bilimleri arasındaki temel farklılığın onların içeriklerinin ayrıcalığında ve algılanan nesnenin anlaşıldığı bağlamda bulunduğu görülür. (Palmer 2003: 145) Her iki bilim türünün farklılığına bağlı olarak da bilginin elde edilmesi bağlamında 'açıklama' ve 'anlama' olmak üzere iki karşıt yaklaşım belirir.

Doğa bilimlerinin konusu olan doğal olaylar tekrar ve süreklilik gösteren olgular olmaları sebebiyle açıklama esasına dayanırlar. Açıklama yani bir fenomenler dizisini, açık seçik olarak tanımlanmış ögeler aracılığıyla nedensel bir bağ içine yerleştirme, doğa bilimlerinin temel amacıdır. Ancak araştırma

konusunun bizzat insan olduğu durumlarda yani tin bilimlerinde açıklama uygun bir model değildir.

Tarihselliğin yaşanmış olana yönelik olması-yaşama deneyimini temele alması-tin bilimlerinde genel geçerlik esasına dayalı açıklamanın değil, bireysel olanın kavranması ve anlaşılmasının esas olduğunu gösterir. Başka bir deyişle Dilthey tarihsel ve kültürel öznenin kendi yaşantısında temellenen ve doğa bilimi ile ilgili her tür açıklamadan özü itibariyle farklı olan bir anlamının olduğuna dikkat çeker. Bu suretle Hermeneutik Geleneğe açıklamacı bir tavra karşılık anlamacı bir tavır benimsenerek, klasik bir epistemolojiye karşıt bir biçimde öznenin tarihsel ve kültürelliğine vurgu yapılır.

Klasik epistemolojinin tarihin dışına konumlanan evrensel bir bakış açısına özlem duyduğu ve öznel etkilerden olduğu kadar kültür ve geleneğin etkilerinden de yalıtılmış mutlak bir bakışın varlığına inandığı yerde Hermeneutik Gelenek kesin, tekanlamcı ve evrenselci bir bakış açısını anlamı yoksullaştıran bir etkinlik olarak görmüştür. Klasik epistemolojinin hemen her zaman monist ve temelci* olduğu yerde Hermeneutik Gelenek çoğulcu ve anti-temelci bir yaklaşımı benimseyerek gerçekliğe doğrudan nüfuz etmenin tek bir yolu olmadığı gibi benlik ya da dünyanın da kendisini saydam bir biçimde açıklamasından söz etmenin mümkün olmadığını, söz konusu muğlaklığın bilgi iddialarının arka planını oluşturan kültürel ufuklardan kaynaklandığını ifade etmiştir.(Cevizci 2010:229-230)

O halde Hermeneutik yaklaşımda anlama, kendi tarihselliği/kültürelliği ve dolayısıyla dilselliği ile sınırlı bir varlık olan insanın anlama yetisinin sonluluğuna olduğu kadar, insanın amaç ve yönelimlerine bağlı olarak başat olduğunu düşündüğü anlamlara bağlı olan seçici bir anlamadır.

Bu suretle öznellikten arındırılmış bir ‘anlama’ dan sözedebilmek mümkün değildir. Hermeneutik yaklaşıma göre insani, kültürel ve tarihsel olan her eylemde istek, niyet, eğilim ya da bunlarla doğrudan bağıntılı şeyler olarak amaçlılık/kasıtlılık içeren bir yönelimsellik (intentionality) sözkonusudur. Dilthey’a göre insan eylemlerindeki yönelimsellikte beliren yani insan

eylemine yönlendiren şey anlamdır ve anlamlar tarih üstü ya da tarih dışı bir şey olmayıp tarihseldir. Başka bir deyişle anlamlar hayatın dokusunda bizim yaşanmış tecrübeye katılımımızda mevcuttur. Onlar yaşamın içinde olup yaşamadan kaynaklanırlar. Dolayısıyla her tarihsel/kültürel dönemde, kendi özgünlüğü dahilinde o dönemde belirleyiciliği olan anlamlar çokluğu içinde, başat olduğu düşünülen anlamlar seçilerek anlama ve kavrama gerçekleşir. Seçici olmayan hiçbir anlama yoktur her anlama edimi anlayanın başat saydığı anlamlara bağlı bir çaba olarak kalır. (Özlem 2009:28, 34)

Bu durumda özelde Dilthey'a genelde de Hermeneutik Geleneğe göre anlam bilincin yönelimselliği ve tarihselliği içinde üretilen bir şey olması sebebiyle anlamı salt mantıksallıkla sınırlamak anlama dair indirgemeci bir yaklaşım sergilemek anlamına gelir.

Tarih ve Kültür

'Anlamın anlamını' oluşturan iki ögeden biri mantık ya da mantıksallık ise diğeri de tarih ve kültürdür. Mantıksallık anlamın anlamını oluşturan ögelerden ilkidir. Zira anlamın ortamı dildir, dildeki sözlerdir, söz düzenleridir. Dil, anlamın varolma alanıdır, anlamla ilgili tüm görünümlemleri dili koşul tutarlar. (Uygur 1997: 21, 55) Her dil ise bir mantık alanıdır. Bir dildeki her yapıt, her deyim o dilin bir kuruluşuyla mantıklı ve anlamlıdır. Aksi takdirde mantıksız ve anlamsızdır. Dil kuralları, dile özgü anlam ile mantığın belirleyicileridir. Eski Yunanlıların 'mantık' ile 'anlamın' her ikisini de 'logos' sözcüğü ile kavramalarından hareket ederek dil, mantık ve anlamın özdeş oldukları söylenebilir. **Çünkü her dil bir mantık, her mantık bir anlam ortamıdır.** (Uygur 1997: 59) Görüleceği üzere anlamın anlamını belirleyen temel ögelerden biri mantık ya da mantıksallıktır. Fakat dilin ve anlamın asıl ortamının kültür ve tarih olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Zira anlamı salt mantıksallıkla sınırlamak ve anlamın dilsel anlatının mantıksal olarak kavranabilen içeriğiyle sınırlı olduğunu düşünmek yanıltıcıdır. Mantıksal

* Bilgiyi tartışılmaz veya kuşku duyulmaz birtakım doğrulara veya şeylere kendi kendisini haklılandıran bir tanışıklığa dayandırma yaklaşımı.

düşünme ve mantıksal anlam tüm zenginliğiyle insan yaşantısında içerilen yönlerden yalnızca biridir. Dilin bir mantığı olsa bile, bu mantık dil içinde ancak biçimsel bir belirleyiciliğe sahip olmaktadır.

Oysaki dilin en temel özelliği öznelerarası oluşu olup onun bir kültürel ortam içinde hayat bulmasıdır. Her dilde tüm bir kavramlar örgüsü bulunduğu ve her dil insanlığın bir bölümünün düşünme ve tasarlama biçimini içerdiğinden her dil belli bir dünya görüşünün ve kültürel ortamın yansımasıdır. Dili ve kültürü birbirinden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Dil, kültürel bütünlüğün pek çok ögesinden biri olduğu kadar, kültürün her ögesi dille hayat buldukları için, kültürün bir aynasıdır da.

Bir kültürün dil hazinesi o dili kullananlara önceden biçimlendirilmiş bir düşünme tarzı sunar. Bizden önce bizim için başarılı bir düşünme olarak karşımıza çıkan dil, birey üstü bir yapıdır. Dili tek kişi yaratmamıştır. Kişi bu dokunun içinde doğup onun içinde büyümüş, dil ortamı içinde gelişirken kendini ona göre şekillendirmiştir. (Gökberk 2008: 68-71) Dolayısıyla dil, kişinin düşüncesini ve değer duygusunu belirleyen bu suretle davranışları üzerinde etkili olan bir güçtür.

O halde bir dili diğer dillerden ayıran onlardaki öğelerin, göstergelerin, seslerin çeşitliliği olmayıp, dünya görüşlerinin farklılığıdır. Diğer bir dile göre, bu dil insana başka bir düşünme biçimi, başka bir görüş biçimi verir. Bu dille insan dünyayı başka türlü kavrar. Bu dilde insanın dünya karşısındaki duygu ve istekleri başkadır. (Akarsu 1984: 63)

Bu durumda dil; kültür, tarih ve dolayısıyla geleneğin taşıyıcısı olduğu ve anlamlar da tarihsel ve toplumsal bir ortamda öznelerarası bir bağlamda oluşturulduğu için anlamın anlamını oluşturan temel unsur kültür ve tarihtir.

Hal böyle olunca Hermeneutik yaklaşımı benimseyen düşünürler tarihin ve dilin her durumda anlamının hem koşulları hem de sınırları olduğunu ileri sürerek, onların anlamayı hem olanaklı hale getirip hem de sınırladığını göstermeye çalışırlar.

Tarihsellik bir yandan anlamlar da tarihsellikleri sebebiyle değişime ve dönüşüme açık oldukları için, her türlü anlamının belli bir zamansal ve toplumsal bağlamda gelenek yoluyla intikal eden değerler ve ön anlamalar ışığında gerçekleştiğini gösterirken, diğer yandan anlaşılması gereken her şeyin doğrudan değil, dolaylı olarak kavranması sebebiyle anlama esnasında yorumlamanın önemini açığa çıkarır.

Dil ise anlamayı gerçekleştiren, anlamı işleyen evrensel bir ortamdır. Her tarihsel dönemde dil, o dönemin anlamlarının taşıyıcısıdır. Dilin işleyiş tarzı ise yorumlamadır. Dil, düşünme ile yorumlamaya öylesine bağlıdır ki, dilin bize intikal ettirdiği şeyin içeriğini görmezden gelir ve dili yalnızca bir form olarak dikkate alırsak Gadamer'in deyişiyle elimizde dilden geriye pek bir şey kalmaz. (Gadamer 2009: 199)

Salt epistemolojik Hermeneutikten ziyade ontolojik bir Hermeneutik geliştiren ve Dilthey'da olduğu gibi Hermeneutikle insan bilimlerinin karakteristik yöntemi olduğu için değil, tarihsel bir varlık olan insan varoluşunun doğasının anahtarı olduğu için ilgilenen Gadamer anlamının bilinçli insan varlıklarının dünya ile ilişkiye girmelerinin temel yolu olduğunu düşünür. O da Dilthey gibi tarihselliği her türlü anlama için etkin bir faktör olarak görür. Gadamer'e göre anlama her zaman kaçınılmaz bir biçimde tarihsel olarak konumlanmış öznelerarası yaşama dünyasında gerçekleşir ve somut bir tarihsel, kültürel, dilsel bağlam sadece anlaşılmaya çalışılan nesne ya da tarihsel metin için değil, aynı zamanda özne için de bağlayıcıdır.

Özne açısından tarihsel olmak, Gadamer'e göre, öncelikle özne/ben ile ilgili hiçbir 'üst dil'(meta dil) yani tüm zamanlar için aynı şekilde doğru olduğu düşünülebilecek bir dilin olmaması anlamına gelir. Her özne toplumsal ve kültürel bir ortamda bulunduğu ve onun şahsiyeti geleneğinden miras aldığı anlam, değer ve yorumlar doğrultusunda şekillendiği için öznenin kendi kendisini tanımmasının, kendine dair bilgisinin dili nötr bir dil olamaz. (Gadamer 2009:132)

Gadamer'e göre, varlığımız ve yaşantılarımız tarihsel ve zamansal koşullara göre şekillenir. Böyle bir durumda özneye ilişkin bir üst dil-tüm insanlar için doğru

olan bir yorum-olamaz. Hal böyle olunca Gadamer insan bilimlerinde doğruluğa ilişkin bir uygunluk teorisini reddeder. Böylece o özellikle öznenin kendisine dair bilgisi söz konusu olduğunda çoğulcu bir yaklaşımı benimseme eğilimindedir. Özne açısından tarihsel olmak kişinin kendisi hakkındaki bilgisinin asla tam olamaması (Gadamer 2009:6, 131-133) bağlamsal olması demektir.

Gadamer'e göre özne yalnızca dil ya da anlama boyutunda yatay olarak değil, fakat tarih ve gelenek boyutunda dikey olarak da konumlandığı için anlama her zaman tarihsel bir bağlama yöneldiği kadar tikel bir perspektiften doğar.(West 1998,224) Yani anlamak daima belirli bir yorumlayıcı ufkun bakış açısından anlamak olduğu için bağlamsaldır. Bu durumda bir perspektifin ya da ufkun başka perspektiflerin farklı yorumlarıyla birlikte olan doğru yorumundan söz edebilmek imkanı vardır. Yani Hermeneutikte anlama her zaman ufukların verimli bir birleşimi esasına dayanır.

Hermeneutik yaklaşımda tarihsellik önanlama ve önyargılardan bağımsız bir anlama olamayacağının da bir göstergesidir. Gadamer'e göre önyargı kesinlikle yanlış yargı anlamına gelmeyip hem pozitif hem de negatif değere sahip olabilecek bir düşünce unsuru olarak anlaşılmak durumundadır.(Gadamer 2009,11) Geçmiş ile günümüz arasındaki zamansal mesafe Gadamer'e göre lokal ve sınırlı önyargıların yok edilmesine ve hakiki anlamanın gerçekleşebilmesine imkan veren önyargıların açıkça ortaya çıkmasına olanak sağlayarak hakiki anlamanın gerçekleşmesine imkan verir. Bu sebeple geçmişle günümüz, gelenekle şimdi arasındaki zaman aralığı aşılması gereken bir şey olmaktan ziyade, anlamayı mümkün kılan üretici ve pozitif bir durum olarak görülmelidir. (Gadamer 2009:51)

Zira geçmiş ile günümüz arasındaki zaman aralığı geçmişte kalan bir şeyi, eseri ya da metni anlamaya çalışan kişinin, yani günümüz yorumcusunun, sözkonusu eseri anlamasına imkan veren çok sayıda geçmiş yorumcunun yorumlarını içerdiği için, önanlamalara imkan vermesi açısından özel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla şimdinin ufkı, geçmiş olmadan şekillenemez. Bugünün yorumcusunun anlama ufkunun şekillenmesinde geçmişle (gelenek) yapılan ve

soru-cevap ilişkisine dayanan diyalog hayati bir öneme sahiptir.

Bu sebeple Gadamer'e göre, bir metnin ya da eserin anlamının açıklanması bir yorum geleneğinin sürekliliği ile devam etmektedir. Yorum sayesinde tarih ve gelenek şimdiyi etkilemekte, yorumun sürekliliği bir bakıma eserin anlamının tüketilemezliğini göstermektedir.(West 1998,155)

Anlama ile yorum birbirine öylesine bağlıdır ki, yorum anlamının kendisiyle gerçekleştiği vasıta değildir, aksine yorum anlaşılan şeyin içine katılmaktadır. Başka bir deyişle anlama imkanı yorum imkanına bağlıdır. Yorumlama, anlamının açık bir biçimi olduğu için her anlama ediminde anlayan yorumlanmış olanı-bir metni, eseri-kendi gününün anlama koşulları doğrultusunda yeniden anlama ve yorumlama durumundadır.

Zira her anlama, anlayanın kendi yorumları doğrultusunda gerçekleştirdiği bir anlamadır. Bu durumda nihai ve tüm zamanlar için geçerli bir yorumdan söz etmek mümkün değildir. Yorumlar bizimle diğerleri arasında gerçekleşen sürekli bir etkileşim esnasında doğup zamanla dönüşüme uğrarlar. Bu suretle her anlam yorumlanmayı, her yorum yeniden anlamlandırılmayı sonsuzca gerektirir.

Sonuç

Hermeneutik anlama süreci tarihsellik, kültürelilik ve dilsellik ilkelerine dayanması sebebiyle söz konusu gelenekte kesin, tek anlamcı ve evrenselci bir bakış açısının yerine çok anlamcı, seçici ve yorumlayıcı bir bakış açısı tercih edilmiştir. Hermeneutik anlama daima tarihsel ve kültürel olarak konumlanmış yorumlayıcı bir ufku bakış açısından anlamak olduğu için anlamlar bağlamalıdır. Bu suretle en iyi halde anlamadan söz edebilmek, yorumlayıcı bir ufku başka ufuk ya da perspektiflerin yorumlarıyla verimli bir biçimde kaynaşan yorumundan söz edebilmek demektir. Çünkü anlamlar 'olan' değil, tarihsel ve kültürel bir çerçevede öznelerarası bir bağlamda 'oluşturulan' şeyler olmaları sebebiyle tarih ve kültür dünyasında tek anlamlılıktan söz edebilmek mümkün değildir. Anlamların tarihsel olması onların durağan olmayıp değişebilirliği-

nin, yeniden yaratılabilirliğinin, yeniden yorumlanabilirliğinin göstergesidir. Kùltürler ve gelenekler değiştikçe anlamlar da değişmektedir. Bu durumda bir kùltürdeki anlamı bir diğer kùltürde aynen yakalayabilmek ve bir kùltürdeki anlamı bir diğer kùltüre aynen nakledebilmek mümkün değildir. Dil bir tarihsel hazineyi taşıdığı için, Gadamer'in ifadesiyle, bir sözcüğün bir nesneyi değil, tüm bir dili ve kùltürü temsil ettiği söylenebilir. Her sözcükte mensubu olduğu dilin sesi duyulduğu ve bu dilin sağladığı kapsamlı dünya görüşü yansıdığı için ifade edilen sözün ve anlamın arka planında onu destekleyen söylenmemiş anlamlar hep mevcut olacaktır.

Başka bir deyişle söylenenler ya ileriye ya da geriye dönük olarak söylenmemiş anlamlara daima işaret etmek durumundadır. Bir sözcükte ya da ifade dede söylenmiş olanla birlikte ancak söylenmemiş olanı da anlayabildiğimizde o sözcük ya da ifade tam olarak anlaşılabilir olacaktır. (Gadamer 2004:121-122) Bu sebeple anlama ve anlamlar hep bağlamsal olarak kalıp, tarih ve kùltürden yalıtılmış evrensel bir bakış açısına bağlı, tüm zamanlar için geçerli bir anlamadan söz etmek mümkün olamayacaktır.

Kaynakça

- Akarsu, B., (1984) *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kùltür Bağlantısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Von Aster, E., (2005) *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, İm Yay, İstanbul
- Cevizci, A., (2006) *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Kitabevi, Bursa.
- Cevizci, A., (2010) *Bilgi Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Gadamer, H.G., (2004) *İnsan ve Dil (İçinde Hakikat Nedir, Felsefi Fragmanlar; Derleme ve Tercüme Medeni Beyaztaş)*, Efkâr Yayınları, İstanbul.
- Gadamer, H.G., (2009), *Hakikat ve Yöntem II* (Çev. H. Arslan; İ. Yavuzcan), Paradigma Yayıncılık, İstanbul
- Göka, Aktay ve Topçuoğlu, A., (1999). *Önce Söz Vardı, Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Gökberk, M., (2008) *Değişen Dünya, Değişen Dil*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Gürsel, N., (1983), *Uygarlık ve Çeviri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, s. 320-323.
- Kayaoğlu, T., (1998) *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Özlem, D., (1994) *Metinlerle Hermeneutik (Yorum Bilgisi)Dersleri C.I*, Prospero Yayınevi, İzmir.

- Özlem, D., (2009) *Anlamdan Geleneğe, Kimlikten Özgürlüğe (Kavramlar ve Tarihleri 3)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Palmer. R.E., (2003) *Hermenötik* (Çev. İ.Görener), Anka Yayınları, İstanbul.
- Platon., (2011) *Diyaloglar, (İçinde Kratylos, Çev. Teoman Aktürel)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tepe, H., (1995), *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, Ark Yayınevi, Ankara.
- Uygur, N., (1984) *Kültür Kuramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Uygur, N., (1997) *Dilin Gücü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- West, D., (1998), *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş* (Çev. A.Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul.

**Hermeneutik Felsefe Geleneğinde
Dil, Kültür ve Çokanlamlılık Üstüne**
Emel KOÇ

Özet

Hermeneutik felsefe geleneğinde dil ve anlam sorununu yalnızca mantıkla ilişkisi açısından ele almak sınırlı bir yaklaşım olarak görüldüğü için soruna tarihsellik, kültürel, tinsellik bağlamında yaklaşılmıştır. Hermeneutik gelenekte dilin ortamı mantıktan çok tarih ve kültür olduğu için, anlamlar tarihsel ve kültürel. Anlamın tarihselliği onun değişebilirliğini göstermektedir. Gelenekler değiştikçe anlamlar da değişmektedir. Dolayısıyla tarih ve kültür dünyasında tek anlamlılıktan söz etmek mümkün değildir. Bu çalışma tarih ve kültür dünyasında çok anlamlılığın (anlam zenginliğinin) olduğu düşüncesinden hareketle Hermeneutik felsefe anlayışı odağında dil, kültür, anlam, yorum ilişkisini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, dil, kültür, anlam, yorum.

Abstract

As the hermeneutic philosophy tradition finds it to be a restricted approach to deal with the problem of language and meaning merely in terms of its relationship with the logic, it has also approached the problem in connection with historicity, culturality and spirituality. Since the media of the language are history and culture rather than the logic in hermeneutic tradition, meaning is historical and cultural. Historicity of the meaning indicates its changeability. Meanings do change as traditions do so. It is therefore hardly possible to mention monosemy in the world of history and culture. This study handles the relationship between language, culture, meaning and interpretation within hermeneutic philosophy approach with reference to the idea of polysemy (richness of meaning) in the world of history and culture.

Keywords: Translation, language, culture, meaning, interpretation.

Amat Romanında Postmodern Üslup

Korhan ALTUNYAY*

Giriş

Bütün metinler, yazarları onları yazmaya başlayınca var olurlar; böylece her metin bir uzama sahip olur. Tamamlanmış bir metin, artık kendi kimliği ile ortadadır. Üslup ise kendini oluşturan sürecin ve yazarın kişisel özelliklerinin bileşkesi olarak ortaya çıkar ve yeni bir varlık tabakasına sahip olur. Bütün metinler yazarları onları var etmeden önce yoktur; yazar metni ne zaman yazmaya başlarsa metin o zaman varlık bulmaya başlar ve bir uzama sahip olur. Oluştugu andan itibaren de metin, artık kendi kimliğini ve varlığını ortaya koyar. Üslup, metnin kendini birtakım özellikler bağlamında bir varlık olarak ortaya koyma çabasıdır. Her metin, kendini oluşturan sürecin tutsağı olarak varlık bulmasının yanı sıra, yazarın, yani anlatıcının kişisel özelliklerinin de bunları tamamlamasıyla yeni bir varlık tabakasına sahip olur.

Metnin stilistik değeri ile ilgilenen üslupbilim, dil temelinde gelişen edebî metnin şekli birtakım özelliklerinden yola çıkarak diğer metinlerden hangi noktalarda ayrıldığını tespit eder. Metinlerin birbirine benzeyen ve birbirinden ayrılan tarafları vardır. Tarihî dönem itibarıyla süregelen metin oluşturma çabaları, sonuç olarak bazı tekniklerin gelişmesine sebep olmuştur. Gelişen ve kendini kabul ettiren teknik özellikler aynı zamanda metnin üslup özellikleri olarak yerleşmiştir.

Üslupbilimin inceleme alanı metindir(Aktaş 2007: 13). Metindeki dilsel öğelerin bir araya gelerek oluşturduğu birlikler, aynı zamanda metnin form-

* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi-DENİZLİ

larıdır. Bir anlamda metin, şekil özellikleriyle, yani dil birliklerinin meydana getirdiği bütünlük ile vücut bulur. Bu çalışmalar aynı zamanda dilbilim ve göstergebilimin sahasına da girer. Şerif Aktaş’ın belirttiği gibi, üslupbilim, ibareler ve dil birlikleri üzerine çalışırken dilbilim, dilin daha küçük birimleriyle ilgilenir. İki disiplin arasındaki ortak nokta, şüphesiz dildir. Fakat dilbilim dilin daha temel ilişkileriyle uğraşırken üslupbilim dilin şahsi kullanımı olan sözle ilgilenir (Aktaş 2007: 13-15).

Dil, metnin yapısını ve içeriğini belirleyen unsurdur. Üslup çalışması dilin kullanımları hakkında fikir geliştirir. Herhangi bir olay, durum, düşünce, tasavvur pek çok farklı biçimde anlatılabilir. Yazar, toplumun tüm fertlerinin temellük ettiği dili, zihnini, hayallerini ortaya sermek için kullanabileceği gibi, dünya görüşünü, gelecek hakkındaki tasavvurlarını anlatmak için de kullanır. Dil hangi amaçla kullanılmış olursa olsun, pek çok bilim adamının da kabul ettiği gibi, metne ruh üfler, metni hem içerik hem de form açısından belirler. Dil, her metinde birbirinden farklı şekillerde kullanılır. Yazarın tercihi olmakla birlikte önemli bir belirleyiciliğe de sahip olan bu kullanımlar, yazarın ve metnin üslubunu belirler. Ülsever’in belirttiği gibi, “üslupbilim, alışılmış anlamının dışında kullanılan sözcüklerle oluşan metni esas alır. Çünkü üslupbilimin asıl amacı, dil öğelerinin nasıl, neye bağlı olarak kullanıldığını bulmaktır.” (Çoban(aktaran) 2004: 15). Ülsever’in belirttiği çalışmayı yapmak, bir anlamda yazarın veya edebî mektebin dili kullanma tarzını ortaya koymaktır. Dil, üslup için önemli bir araçtır. Bu bakımdan üslup, muhteva ile dil arasındaki ilişki olarak da açıklanabilir (Çoban 2004: 16). Çünkü muhteva kendini ortaya koyabilmek için bir araca ihtiyaç duyacaktır. Edebî metin için muhtevayı ortaya koymanın tek aracı dildir.

Üslup, bir metnin hangi yollarla oluşturulduğu üzerinde durur. Tarz ve usul anlamlarına gelen üslup, bir metni metin yapan ana özelliklerdir. Bu özellikler, genel özellikler olduğu gibi, şahsî özellikler de olabilir. Üslupbilim, genel veya özel, metnin şekli tarafını oluşturan bu özelliklerin metin için ifade ettiği anlamlar üzerinde durur. Üslup, bu bakımdan edebî akımların belirlediği özellikler doğrultusunda oluşabileceği gibi bir edebî akımın görüşlerinin takipçisi yazarın geliştirdiği birtakım sapmalar olarak da gelişebilir.

Üslup, metni ortaya koyma aracı olduğu kadar metni diğer metinlerden ayıran bir kriterdir. Bir yazar, bir dönem, bir anlayış metinde kullanılan biçimsel-içeriksel özellikler doğrultusunda kendini sergiler. Metin, yazarını, yapıldığı dönemi ve sanat anlayışını bütün açıklığıyla ortaya koyan bazı özelliklere sahiptir. Metnin uzamı boyunca kimi işaret taşları vardır ki, bunlar metne içkin olduğu kadar, metin dışı özellikler de olabilir. Kullanılan sözcükler, cümle yapıları, olay örgüsünü oluşturma şekli gibi pek çok işaret taşı, metne ait kodların çözülmesi adına okura kolaylıklar sağlar. Şekil özellikleri olarak sayılabilecek unsurlar da gözden kaçırılmaz: Metni biçimlendiren sanat anlayışı, dönemsel etkiler, kuramsal özellikler vs.

Üslup, metin içi ve dışı birçok özelliğin metne verdiği biçimselliklerdir. Yazar, içinde bulunduğu edebî ekol yoluyla, bazı psikolojik özelliklerle ya da tamamen bunlardan farklı bir tarzda, mesela sosyolojik zorlamalarla, üslup özelliklerini belirleyebilir. Bu bakımdan üslup özelliklerini oluşturan birçok etkenin varlığından söz etmek mümkündür. Roman, bütün bu özelliklerin yardımıyla bir yere oturur. Üslup özellikleri açısından romanın işgal ettiği yer, onu hem yazarın hem de okurun anlamaya çalıştığı yerdir.

Kısaca değinmek gerekirse, her edebî anlayışın farklı üslup özellikleri olduğundan söz etmek mümkündür. Her edebî anlayış, bazı genel kriterler yoluyla yazılan eserlerle doludur. Kimi küçük sapmalar söz konusu olmakla birlikte, her edebî dönemin sanat anlayışı eseri biçimlendirir. Roman tarihi boyunca da dönemsel özellikler bir romanın varlık bulma safhası boyunca yazarının yakasını bırakmaz. Yazar, mensubu olduğu anlayışın genel ilkeleri doğrultusunda eserini yaratır. Bu ilkeler zihinsel bir altyapı özelliği göstererek eseri, bir geleneğin kolu haline getirir.

Üslupla ilgili olarak Ahmet Çoban'dan şu özet bilgiler aktarılabilir:

“Üslup; belli bir görüş, duyuş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemleri kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsüdür. Yani

sanatçının eserinde gizlenen kişiliğinin; dil, biçim ve içerik arasındaki karşılıklı ilişkiler şeklinde, bir devrin belli bir sanat çevresine odaklanan akımlar yardımıyla yansıtan ifade unsurlarının biçimlenmesinde açığa çıkmasıdır.

Başka bir şekilde söylemek gerekirse, edebiyatta üslup; dil değil, onun kullanılış tarzı; konu değil, onun işleniş biçimi; içerik değil, anlatış yoludur. Boş bir süs olmadığı gibi, anlamlılık dolu bir güzellik unsurudur. Bir araç veya amaç değil, bir oluş ya da oluşum halidir. Özetle üslup; dil ile kullanımın, konu ile işlenişin, içerik ile anlatım tarzının, güzellik ile amacın kesiştiği noktada ortaya çıkar. Söz ile anlam, eser ile yazar, konu ile anlatım arasında tecelli ettiği için; algılanmasında ortak çalışan duyularla idrak, bediî zevkle ilmi tenkit gücü, kalple kafa el ele çalışır.”(2004: 16-17).

Roman Türünün Gelişim Evreleri

Roman tarihi üslup bağlamında değerlendirilirse, Dilek Doltaş'ın İsmet Emre tarafından da benimsenen üç kategoriden oluşan tasnifine bakmak yerinde olur. Bu tasnifte üslup kavramı, daha çok gerçekçilik ekseninde ortaya konur: 1- Tanrı'yı merkez alan görüş 2- Aydınlanma'nın getirdiği bütün birikimlerle insanı merkeze alan görüş 3- Varoluşçuluk'un Nietzsche'den esinlenerek ortaya koyduğu merkezsizlik'i temel alan görüş(2006: 38). Postmodern üslup özellikleri, bütün bu gelişim sürecinin temel dinamikleri doğrultusunda biçimlenmiş, belirlenmiş ve ortaya konmuştur.

Postmodern üslup özellikleri verilmeden önce roman tarihinin dönemsel tasniflerine bakmakta yarar vardır. Romanın gelişim sürecinde belli etkiler roman türünün üslubunu belirlemiştir. Her edebî anlayışın ortaya koyduğu kimi ilkeler vardır ki, yazarlar eserlerini bu ilkeleri dikkate alarak oluşturmuştur. Aşağıya da bazı akademisyenlerin ve yazarların roman tarihi konusunda yaptığı tasniflere yer verilecektir:

İsmail Çetişli, romanı Batı edebiyatının yaşadığı süreç doğrultusunda değerlendirmektedir. Yazar, üç farklı safhadan bahseder: 1- Klasik öncesi dönem: Destan-roman, masal-roman ve romans-roman 2- Klasik romandan

modern romana: Klasik roman(1800-1850), modern roman(1850-1914), modernist roman(1914-1975) 3- Postmodern roman(2009: 32-48).

Nurullah Çetin de İsmail Çetişli'ye yakın bir tasnif yapmıştır. Sadece başlıklandırmada ve zaman dilimlerinde farklılık vardır. Çetin, roman tarihini, 1- Klasik roman (17.yy-1914): Romantik roman(1800-1850), realist roman(1850-1880), natüralist roman(1880-1900). 2- Modern roman(1914-1960), 3- Postmodern roman(1960 sonrası) biçiminde sınıflandırır(2003: 83-120).

İsmet Emre, kesin bir tarihlendirme yapmadan yazar isimlerini vermek suretiyle bir tasnif çalışması yapar. Emre'ye göre Boccaccio' dan Kafka'ya kadar olan dönem modern dönem, Kafka'dan Grillet'ye kadar olan dönem modernden sapma, bundan sonrası ise postmodern dönemdir(2006: 221). Bir tarihlendirme yapmak gerekirse XIV. yy'dan XX. yy.' a kadar olan zaman dilimi modern dönemken, XX. yy.' ın başlarından 1950'lere kadar olan dönem modernden sapma, 1950'lerden sonrası ise postmodern dönemdir.

Yıldız Ecevit, düzenli bir tasnif yapmamakla birlikte roman tarihinin ana hatlarını belirler. Ecevit'e göre XVIII.-XIX. yy klasik-gerçekçi dönemdir. XX. yy. başları ile ortası modernist dönem iken XX. yy.' ın ikinci yarısı postmodern dönemdir (2004: 23,42,65)

Bütün bu tasnif denemelerinde **küçük sapmalar vardır; fakat tarihlendirmeler birbirine yakındır.** Yukarıda, görüşleri verilen yazar-akademisyenlerin tasniflerinden yola çıkarak aşağıdaki tasnif yapılabilir:

- 1 - XVI. yy.' dan, yani Cervantes'ten, XIX. yy.' a klasik-gerçekçi dönem,
- 2 - XIX. yy.' dan XX. yy.' a modern dönem,
- 3 - XX. yy.' dan 1950'lara modernist dönem,
- 4 - 1950'lerden günümüze postmodern dönem.

Türk edebiyatı ile Batı edebiyatı, benzer süreçlerle gelişmemiştir. Batı romanının gelişim safhası ile Türk romanının gelişim safhası birbiriyle örtüşmez. Bunun pek çok sebebi olmakla birlikte, en önemli sebebi Avrupa'nın yaşadığı felsefi-sosyal süreçlerdir. Türk romanı üzerine bir dönemleştirme yapılacak olursa,

İsmet Emre'nin (2004: 222-257) ve Sevim Kantarcıoğlu'nun (2007: 35) dönemleştirmesine de başvurularak aşağıdaki tasnif geliştirilebilir:

- 1 - Klasik Dönem: Başlangıcından Halit Ziya'ya kadarki romanlarımız (1870-1900)
- 2 - Modern Dönem: Halit Ziya'dan 1950'lara kadar olan süreç
- 3 - Modernist Dönem: 1950'li yıllar (Fehim Bey ve Biz-Matmazel Noralya'nın Koltuğu) 1970 (Tutunamayanlar) arası dönem
- 4 - Postmodern Dönem: 1970 sonrası.

Postmodern Üslup Özellikleri

Modernist ve postmodernist edebiyat anlayışı oluşmazdan evvel, romana koyu bir akılcılık ve deneycilik egemendir. Rönesans ve Aydınlanma'nın getirdiği birikimler, sadece sosyal ve ekonomik hayatı etkilemekle kalmaz, edebiyatı, bilhassa romanı etkiler. Ampirik bilginin egemenliği, doğalcılığın tahakkümü ve akılla algılanabilen her şeyin "kutsandığı" bir çağ olarak değerlendirilebilecek bu dönemler, romanı da anılan ilkeler etrafında şekillendirir. Üslup özellikleri de akılla algılanabilen her şeyin tümüyle gerçek olduğu, dünyevî oluşun üstünlüğü, gözlem ve deneyin belirlediği gerçekliğin olay örgüsünü etkilemesi gibi pek çok bilimsel ve teknik gelişmeler doğrultusunda belirlenir. Yani "*bilimsellik*" (Emre 2006: 201) anlayışı romanda da ön plandadır.

Yıldız Ecevit'e göre, gerçekçi ve akılcı romanın olguculuğu ile aydınlanma zihniyetinin ortaya koyduğu bütün birikimler batı insanını boğar, dar bir alana sıkıştırır. Pozitivist zihniyet, olguların dışındaki her şeyi reddeder, dışlar (2004: 21). Gerçekçi roman da bu anlayışın ilkeleri doğrultusunda var olur. Akılcılık kendisiyle öteki arasına kalın bir çizgi çeker; paradigmasında ne varsa bilimsellik kisvesine büründürür; metafizik olana bilim dışı olduğu gerekçesiyle yer vermez. Akılcılığın bu özellikleri modernist romanın ortaya çıkmasını sağlar. Klâsik dönemle postmodern dönemin ortasında yer alan modernist edebiyat anlayışı, bir karşı çıkış hareketi olduğu kadar, bireyi merkeze alan, onu pek çok bakımdan önemseyen bir bakış açısının doğmasını sağlar. Kullanılan teknikler roman anlayışını bir hayli değiştirmiş, kendisinden sonra-

sı için zemin hazırlamıştır. Postmodern edebiyat anlayışı, modernist edebiyat anlayışının oluşturduğu kırılmalar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl kırılmanın başladığı tarihtir. Aydınlanma çağının getirdiği noktada, aydınlanmaya karşı artık kuşkular başlamış, “eleştirel akıl” kendini eleştirir olmuştur. Postmodernizm, bir anlamda aydınlanmanın getirdiği eleştirelilik içinde kendini gerçekleştirmiştir.

Klasik-gerçekçi(modern) dönemin edebiyat anlayışından ve üslup özelliklerinden kısaca söz etmekte yarar vardır. Romantik edebiyata tepki olarak ortaya çıkan realist ve natüralist edebiyat anlayışı 19. yüzyılda epeyce etkili olmuştur. Bu anlayış, Çetişli’ye göre, gerçeğin nesnel gözlemini esas alan sanat ve edebiyat akımıdır. Objektiflik ve bilimsellik gerçeğin tek ölçüsüdür. Dolayısıyla gerçekçilik, objektifliği ve bilimselliği sağlar. Sosyal hayatın olduğu gibi verilmesi için iyi-kötü, olumlu-olumsuz her şey bütün çıplaklığıyla aktarılır. Bu anlamda tipler önemli vazifeler görür; belli grupları, zümreleri, anlayışları temsil eden kahramanlar ön plana çıkar. **Mekânlar ve insanların yaşadığı çevreler**, hiçbir duyguya yer verilmeden tasvir edilir. Olaylar, anlatıcının anlatması yoluyla değil, dramatik olarak, yani romandaki karakterlerin olayı canlandırması yoluyla aktarılır(1998: 69,70,74,77). Nedensellik, klasik-gerçekçi dönemin en önemli özelliklerinden biridir. Olay örgüsü kurulurken gerekirci ilkelerden hareket edilerek sebep-sonuç bağlantıları sağlanır. Bu bakımdan herhangi bir aksaklığa, tesadüfiliğe yer verilmez. Natüralist bir ilke olarak deneysellik gerçekçiliğin ulaştığı son nokta olarak işaret edilebilir. Bilimsel bir anlayışla yazılan romanlar bir deney laboratuvarını andırır. Dolayısıyla mantık silsilesi romana bütünüyle egemendir.

İsmail Çetişli’ye göre, klasik-gerçekçi dönemin roman anlayışı, anlatılan olayların gerçeğe yaklaşması esasına dayanır. Romanların masalsı üslûbu terk edilir; olaylar gerçek hayatta rastlananlara benzemeye başlar. Bu anlamda sanat eseri bir ayna vazifesi görür. Kronoloji, yani olayların zamansallık içinde, ard arda verilmesi klasik-gerçekçi dönem edebiyat anlayışının en önemli özelliklerinden biridir(2006: 42).

Postmodern üslup anlayışından söz etmenin imkânı varsa, bu da postmodern üslûbun bir kopma ile temellendiğini varsaymakla gerçekleşebilir. Postmodern üslup, modern üslûbun kendini ortaya koyduğu ölçütler dolayımında şekillenir; daha da ileri giderek bu ölçütleri radikalleştirir. Tarihî süreç boyunca çeşitli eğilimler ve fikirler, bir zincirin halkası gibi sürüp giderken öyle bir an gelir ki, artık başka bir arayışın romanı çepeçevre sardığı görülür. Postmodern edebiyat anlayışı, edebiyatın içinde bulunduğu arayışın son noktasıdır.

Postmodern edebiyat ve sanat anlayışı, romanı geçmiş dönemin özelliklerinden arındırır. Roman, belirli kalıpların cenderesinden çıkartılarak yeni bir hüviyet kazanır; artık "anlatı" adıyla anılmaya başlanır; değişen üslup dolayısıyla romana anlatı adı verilir. Romanın evrilmesiyle oluşan anlatı, dilin belirleyici olduğu bir zeminde varlık bulur. Dil, edebiyat eserlerinin hüner göstermek için farklı kalıplara sokulduğu en önemli araç haline gelir. Romancı dilin imkânlarını sonuna kadar zorlayarak olay örgüsünde, zaman ve mekân çizimlerinde, karakterlerin anlatımında, genel anlamda kurguda pek çok yenilik gerçekleştirir. Postmodern roman anlayışı dilin kullanım imkânları doğrultusunda şekil bulur.

'Nesnel gerçeklikle bağlarını koparan postmodernist roman, metnin kendi gerçekliğini ön planda tutar.'(Çokluk 2009: 13). Postmodern romanda önemli bir durum olarak öne çıkan metin, yeni bir gerçeklik yaratır. Bu gerçeklik dış gerçeklikten farklı, hiç rastlanamayacak cinstedir. Yazar yeni gerçekliği beslemek, sağlamlaştırmak için mitlerden, kutsal kitaplardan, menkıbelerden, efsanelerden yararlanır. Klasik-gerçekçi romanın ortaya koyduğu gerçekçilik anlayışı, metinsel gerçekliğin ön plana çıktığı noktada başlar. Yazar, postmodern bir ürün verirken metinlere sadık kalmak, metinlerin tanıdığı imkânlar doğrultusunda yol almak amacındadır. Böylece içinde bulunulan sığ ortam aşılmış olacaktır. Postmodern edebiyat teorisi konusunda önemli isimlerden biri olan Niall Lucy de postmodern metinlerde gerçekliğin metinlerden önce oluşmadığını, bilakis metinlerin bir sonucu olduğunu savunur(2003: 38).

Metinsel gerçek, yazarın klasik-gerçekçi romanda önemli bir özellik olarak karşımıza çıkan sebep-sonuç ilişkisinin aşılmasını da sağlar. Yazar, ken-

dini hiçbir determinist kurala bağlı hissetmez; bağlı olduğu tek kural metnin uzamının sağladığı hareket kabiliyetidir. Dolayısıyla yazar birbiriyle alakasız gibi görünen pek çok anlatıyı bir araya getirerek bir yamalı bohça (patchwork) oluşturur. Alakasız gibi görünen unsurlar, birbirinden farklı anlatı parçalarıdır. Her bir anlatı parçası, kopukluk oluşturduğu gibi tematik ilişkilere girerek anlatı metninin asıl yapısını oluşturur.

Görecelik, postmodern anlatıların bir diğer özelliği olarak zikredilebilir. Yazar, gerçeklik algısını görecelik bir üzerine inşa eder. Her okurun farklı bağlantılarda algılayabileceği metin, şifreleriyle birlikte pek çok okumaya da zemin hazırlar. Bilinçli bir eylem olarak düşünölebilen bu tavır, yazarın ve okurun kültürel birikimlerini de devreye sokar. Okur birikimleri neticesinde metne farklı açılardan bakabilecek, dolayısıyla metin, okur adetince yoruma sahip olabilecektir. Gürsel Aytaç'ın da belirlediği gibi pek çok yorumun metni belirlediği noktada, postmodern üslûbun ana ilkelerinden biri olarak çoğulculuk ortaya çıkar. Göreceliğin bir başka yansıması olarak okunabilecek olan çoğulculuk, farklılıkların kabulüne ve yansıtılmasına dayanır. Bu anlamda postmodern anlatılar demokratik bir imkânı da sunar (2009: 317,318).

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda postmodern üslup özelliklerini şu başlıklar altında değerlendirilebilir: Oyun, üstkurmaca, metinler-arasılık, parçalılık.

Amat'ta Postmodern Üslup Özellikleri

İhsan Oktay Anar, günümüz Türk edebiyatında postmodern üslûbun en önemli temsilcilerinden biridir. Yazarın romanları postmodern yazın anlayışının laboratuvarı gibidir. Bilhassa Amat isimli deniz anlatısı postmodern anlayışın cömertçe kullanımına sahne olur. Anlatı, öne çıkan teknik özellikleriyle postmodern anlayışını temsil edebilecek bir tipolojiye sahiptir. Yazar postmodern anlayışın bir teknik ve üslup meselesi olduğunu çok iyi kavramış, eserini de postmodern anlatı özellikleriyle kurgulamıştır. Bu çalışmada Amat anlatısındaki postmodern teknik özelliklerin aynı zamanda bir üslup özelliği olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Amat, Konstantiniye’ den hareket eden bir gemidir. Bu gemiye verilen görev “İki firkateyni batıran o kara sancaklı savaş gemisini mahvetmek” tir(Anar 2006: 203). Romanda aynı zamanda kendisi de kara sancaklı olan Amat’ın sefer boyunca başından geçenler anlatılır.

Diyavol Paşa, savaş gemisi Amat’a mürettebatı kendisi seçer. Fakat mürettebatta bir kişi vardır ki o Diyalol Paşa’nın iradesi dışında katılır: Kırbaç Süleyman. Bütün hazırlıklar tamamlanınca gemi hareket eder. Gemide ikinci kaptanlık krizi yaşanır. Kırbaç Süleyman ile Ali Reis ikinci kaptan, yani koca reis olmak istemektedir. Kırbaç Süleyman Ali Reis’le girdiği mücadeleyi kazanır. Fakat Diyalol Paşa bunu kabul etmez, Kırbaç Süleyman’ın mürettebata sözünü geçirip geçiremeyeceğini ölçmek ister. Kırbaç Süleyman, mürettebata Tefriciye köyündeki camii bombalamaları için emir verir. İlk önce mürettebat bu emri yerine getirmek istemez. Kırbaç Süleyman, emrinin arkasında durarak camii minaresini yıktırır ve yirmi yedi insanın ölümüne sebep olarak ikinci kaptanlığı alır. Bunun üzerine Diyalol Paşa ölümsüzlüğün peşinde olan Kırbaç Süleyman’a odasına rahatça girerek kitaplarını karıştırabileceğini, fakat bir kitap dışında(yasak kitap) bütün kitapları inceleyebileceğini söyler. Bir süre sonra gemide garip olaylar baş gösterir. Kırbaç Süleyman, rüzgâra hükmeder, gemideki herkesin cinayet işlediği bir fal sonucunda ortaya çıkar, bir mürettebat Diyalol Paşa’nın atlasla örtülü aynasında şeytana benzer bir varlık görür.

Amat, bir Venedik gemisinin baskınına uğrar, Kırbaç Süleyman Venedik gemisini batırır. Amat, bu gemiyi batırmış olsa da yara almıştır. Gemiye tamir etmek için Malta adasına yavaşlarlar. Gemiye tamir ederler, Tefriciye Köyü’ ne yapılan saldırı sırasında ortadan kaybolan Diyalol Paşa, birden ortaya çıkar. Diyalol Paşa’nın nerede olduğunu soran Kırbaç Süleyman cezalandırılır, yerine seyir zabiti Abuzer Reis görevlendirilir.

Ardından tekrar sefere devam edilir, fakat bir şövalye gemisinin kendilerini takip ettiğini gören Kaptan, Abuzer Reis’e bu işin üstesinden gelmesini söyler ve tekrar ortadan kaybolur. Abuzer Reis, feneri yaktırmaz ve şövalye gemisinden kurtulur. Fakat bu durumun korkaklığa delalet ettiğini düşünen

mürettebat, Abuzer Reis'ten nefret etmeye başlar. Bunun üzerine Diyalol Paşa, sancağa siyah bir bayrak astırır, karşılarına çıkan iki tane Osmanlı gemisini batırır.

Sisli bir ortamda ilerleyen Amat, Venediklilere ait pek çok savaş gemisinin ortasında kalır. Bu gemilerin birinin ganimetlerine konmak isterken Amat'taki pek çok mürettebat vebadan ölecektir. Bunun üzerine Diyalol Paşa, geminin rotasını Navarin'e kırdırır. Navarin geminin yapıldığı ağaçların kesildiği yerdir. Geminin yapıldığı 247 ağaç, 247 kişinin cesedinin gömüldüğü yerden toplanmıştır. Vebadan kurtulmak için Nuh Usta'ya muska yazdırılır. Nuh Usta mürettebatın istediği muskalara öldürdükleri kişilerin adlarını, yani 247 ölünün adını yazarak geminin yapıldığı meşe tohumunu da koyar.

Kırbaç Süleyman, bu durumda hapis bulunduğu yerden çıkmak üzereyken rakibi Ali Reis'le karşılaşır. Ali Reis, Kırbaç Süleyman'a aradığı ölümsüzlük iksirinin Diyalol Paşa'nın yasakladığı kitapta bulunduğunu söyleyerek onu tuzağa düşürür. Bu kitaba dokunmaması gerektiğini bilen Kırbaç Süleyman'ı Diyalol Paşa suçüstü yakalar. Ardından Süleyman vebadan ölenlerin bulunduğu yere hapsedilir. Yanına mum, ateş ve su verilir. Mumu yakarak ölümlere baktığında alınlarında büyük harflerle AMAT yazıldığını görür. Aynı yerde savaş surunu çalan İsrail de vardır. O da ölmüştür, ama bir anda canlanır ve suru çalar. İbranicede 'Amat' gerçek anlamına gelir, fakat 'a' harfinin silinmesiyle oluşan 'mat' (met) ölüm anlamına gelmektedir. Kırbaç Süleyman buradan kurtularak Amat'ın 'a' harfine nişan alır, 'a' harfini düşürür ve ortaya mat(met) çıkar. Gemi böylece tarumar olur.

Oyun

Postmodern üslup özellikleri oyun temelinde gelişir. Metinlerarasılık, üstkurmaca ve parçalılık gibi üslup özellikleri oyun kavramı etrafında anlatsal boyut kazanır. Oyun, üslup özelliklerinin ortaya çıkmasını sağlayan ana kavramdır. Bu teknik özellikler, yazarın niyetinin oyun olduğunun da göstergesidir. Oyun sayesinde söylenecek söz sadece dilsel bir oyun olarak var olur. Oyun anlamın da geriye itilmesini(Lucy 2003: 41) sağlar.

Postmodern yazarlar, yazar olmanın dışında, yazdıkları eserde bir oyun kahramanıdır. Anlatı boyunca yazarın yaptığı her şey, oyun kavramıyla telif edilebilir. Çünkü hayat tıpkı Amat'ta anlatıldığı gibi bir oyun mekânıdır. Yazar, bu mekânda özgürlüğünü dil aracılığıyla olabildiğince geniş bir biçimde kullanır. İhsan Oktay Anar, anlatısı boyunca döngüsellik içinde farklı oyunlarla metnini kurar, metin tek bir oyunla değil, iç-içe geçmiş pek çok oyunla oluşur. Yazar, postmodern anlatı öğelerini cömertçe kullanarak, bilgi-bilimsel birçok gönderme yaparak Ertan Örgen'in de işaret ettiği gibi, epistemolojisi ve ontolojisi oyuna dönüştürür (2008: 173).

Postmodern anlatıları, gerçeklikle ilişkileri belirler. Gerçek, postmodern düşünceye göre dış hayatta süregitmez. Postmodern anlatıların benimsediği gerçek, metinsel gerçekliktir. Postmodern yazar, gerçeğin dışına çıkarak metnini hayalî bir oyun alanı haline dönüştürür. Gerçekçilik ilkesi bir metni yansıtıcı kılarken postmodern anlatılarda gerçeği aşma gayreti, yeni bir yaratı oluşturma anlamında da önem taşır. Böylece postmodern metinlerde gerçek, Niall Lucy'ye göre, sunulamaz olanı sunma çabasına dönüşür (2003: 103). Amat da bu anlamda gerçeği aşan, anlatıyı oyun düzleminde hayal-hakikat çatışmasına dönüştüren bir anlatıdır. '*Gerçekliğin sorunsallaştığı*' (Koçakoğlu 2008: 29) bir anlatı olarak Amat, pek çok bakımdan gerçek ve hayal üzerine gerek din gerekse felsefe temelli bir kurgu düzlemi oluşturur.

İhsan Oktay Anar'ın metnini oyunsu bir biçimde kurmasının, eğlenceyle ilgisinin olduğunu belirtmekte yarar vardır. Yazar, bir söyleşisinde, "*Yazarken eğlenmeye bakarım. Bir yol bulup eğlenmek ve zevk almak... Bu benim için çok önemli.*" (Koçakoğlu 2008: 33) der. Postmodernist yazarın anlatısını kurarken gerçekleştirmeye çalıştığı hususlardan biri, bireysel zevktir. Hedefi kendisine verilen dille oyunsu bir metin oluşturmaktır. Anlatıyı bir oyun olarak gören Anar, hem okurla hem de kendisiyle oyun oynar. Anar'ın Amat'ta gerçekleştirdiği oyun, bir yandan onun klasik anlatıların çizgiselliğini aşma gayreti olarak da düşünülmelidir.

Yansıtmacı-mimetik sanat anlayışı, Yıldız Ecevit'e göre, daha çok içeriğe önem verir. 20 yüzyılın ilk yıllarında gelişmeye başlayan modernist sanat

anlayışı, bir ‘yabancılaştırma estetiği’ dir. Bu çizgi, 20. yüzyılın ikinci yarısında, yani postmodernizmin gelişmesiyle birlikte yerini üstkurmacaya, pastiş ve ironiye bırakır. Yazar elinden geldiği kadar metni doğallığından soyutlamaya çalışır. Bir labirent gibi görülen metin, eğlencelik malzemeye dönüşür; yazar boşluklar ve semboller aracılığıyla okuru ya çileden çıkarmaya ya da okura hoşça vakit geçirtmeye çalışır. Doğallığından soyutlanan metin, üstkurmaca düzleminde yapılan bir yolculuğa dönüşür (2004:71,72).

Postmodern metinlerde oyunun en önemli işlevi eğlendirmektir(Ecevit 2004: 73); bir başka önemli işlevi de yazarla okur arasında boşluğu ortadan kaldırmak, yazarla okuru bir bulmacada birbirine yaklaştırmaktır. Yazar, metnin içerisine birçok şey saklar ve bunların okur tarafından bulunmasını ister. Okurun bulma çabası devreye girince metin, yazarla okur arasında oynanan bir kovalamacaya dönüşür.

İhsan Oktay Anar, bir yazısında oyun kavramına şaka ve kimliksizlik bağlamında değinir: “*Kimliksiz biri olduğumu düşünüyorum. Ressam, mühendis, tarihçi kimliklerine sıkışıp kalmak istemem. Hatta yazar kimliğine de... Sadece yazıyorum o kadar. Resim yapabilir ve pastra da oynayabilirim. Borges’in söylemeye çalıştığı gibi, ‘bir insan hem herkes hem de hiçbiridir.’ Ben bir joke-rim. Yani bazı iskambil oyunlarında, her kartın yerine geçen bir kart gibi. Kelimenin diğer anlamıyla da ‘joker’, yani ‘şakacıyım’.*” (Ecevit(aktaran) 2004: 77). Postmodern anlatı, yazar-anlatıcının kimliğini bir kenara koymasıyla vücut bulur. Çünkü hakikat bir kimliğin içinde gizlenebilir. Her dünya görüşü bir hakikati temsil ettiğini iddia etmesine karşın postmodern anlatı, oynadığı oyun vesilesiyle yazarın kimliğini sıfırlar. Niall Lucy’nin de belirttiği gibi, postmodern metinlerde “*kimlik gibi kesin hiçbir şey olası değildir.*” (2003: 89). Kimlik hakikatin diğer adıdır. Hakikat, içinde bulunulan, sınırları belli, bireyi daraltan, ufaltan ve boğan dünyayı büyük anlatılarla biçimlendirme gayretinin adıdır. Yazar, metnini oyun nesnesi yaparak dış dünyanın hakikatinden sıyrılır. Anlatısıyla bir anlamda dış gerçekliği ‘tiye alır’. Hakikatten sıyrılmanın yolu Kafka’nın böcek anlatısında olduğu gibi, etrafındaki herkesle ve her şeyle dalga geçmektir. Postmodern yazar, dili bir araç gibi kullanarak oluşturduğu oyun

alanında hakikati yok eder. Bu bakımdan Lucy'ye göre, postmodern metinlerde hakikat yoktur (2003: 121). Hakikat, metnin kendisidir. Dolayısıyla metin adedince hakikatten bahsetmek mümkündür.

Postmodern anlatılarda oyunsuluğun, postmodern metin kurma yöntemleri olan üstkurmaca, metinlerarasılık (yok-metinlerle kurulan ilişkiler) ve parçalılıkla oluşturulduğu üzerinde durulacaktır. İhsan Oktay Anar'ın Amat anlatısında bu kavramların izleri sürülerek postmodern metin kurma tekniklerinin aynı zamanda bir üslup özelliği olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Üstkurmaca (Metafiction)

Üstkurmaca, postmodern anlatıların ana kurgu tekniklerinden biridir. Üstkurmaca, roman içinde roman, kurmaca içinde kurmaca düzlemi oluşturmaktır (Ecevit 2004: 56) veya "*en bilinen tanımıyla 'roman teorisini' roman yazma pratiği içinde gösterme işidir*" (Waugh(aktaran Demir) 2002: 16). Üstkurmaca, anlatıyı aktaran anlatıcının, yazdığı metnin bilincinde olması demektir. Metin, dil düzleminde kendini oluşturan yazardan bağımsız değildir, ona pek çok bakımdan bağlıdır; dolayısıyla onun müdahil olduğu bir uzamdır. Yıldız Ecevit'e göre kurmaca, kendi bilincine yöneliktir ve kendini anlatır (2004: 98).

Kurmaca, bilincin kendi içinde kendini var etmesidir, bu da okur tarafından benzer bir bilinçlilikle karşılanır. Okur metnin bir mimesis olmadığını farkındadır. Metni buna göre okur ve içinde çözülmesi gereken şifreler arar. Yazar, çeşitli sırlarla donatır metnini. Yani metin (dolayısıyla metni inşa eden özne), bir ya da birçok yerde kendinin farkında olduğunu, metnin içinde bir yerlerde saklandığını ima eder. Okuru da buna göre yönlendirerek oyunun içine dâhil eder. Okur, metnin bir yerinde metnin oluşum sürecine dair izler bulacaktır.

Üstkurmaca tekniğinin kullanıldığı bir metin, kurgulama tarihini okurun gözünün önüne serer. Yazar, metninde kurguyu hangi süreçleri kullanarak oluşturduğunu aktarır. Metin salt bir hayal ürünü olmaktan çıkar, yazarın kur-

gusal macerasının sergilendiği bir alan olur. “Kısacası ‘metakurmaca’, kurmaca hakkındaki kurmacaya atıfta bulunur.” (Lucy 2003: 127).

Üstkurmaca tekniğinin kullanıldığı metinlerde yazar-okur ilişkisi ‘oyun’ düzleminde kurulur. Yazarla okur birbirinin farkındadır; adeta söyleşir. Okur, metin içinde metnin gelişim sürecini takip edebileceği ipuçları arar. Yazar, metninde oyunsuluğu sağlamak için çeşitli bilgilerle okuru yönlendirir. Üst-kumacanın oyunlaştığı bir alan olarak metin, yazarla okurun birbirinin peşinde gittiği bir süreçtir.

Dört tür üst kurmaca yönteminden söz edilebilir:

1. Anlatıcıyı Etkin Figür Haline Getirme/Yazar ve Okuru Özdeşleştirme
2. Metnin Yazılış Sürecini Metnin Konusu Haline Getirme
3. Yazma Eyleminin Bir Oyun Olduğu Anlayışına Dayalı Anmalar ve Söz Oyunları
4. Kolaj (Özcan 2005: 98-119)

Amat’ın yazılış süreci metnin konusu haline gelmiştir. Amat’ın olay örgüsünü oluşturan anlatılar, farklı metinlerden alınır. Bu metinlerin her biri Amat’ın öyküsünü bir şekilde anlatır. Amat, Kurşunlu Mahzen Kâtibi Hamamcı Musa Efendi’nin yazdığı Tezakirü’l Mücrimin isimli kitabına yapılan atıfta başlar: “Kurşunlu Mahzen Kâtibi Hamamcı Musa Efendi’nin görkemli eseri Tezakirü’l Mücrimin’de anlatıldığına göre...” (Anar 2006: 11). Tezakirü’l Mücrimin adlı eser, Amat’ın çerçeve hikâyesini oluşturur. Başlığından anlaşıldığı kadarıyla günahkârları konu edinen bir metin olan Tezakirü’l Mücrimin’in ikinci babında Amat isimli kalyonun öyküsü anlatılır (Anar 2006: 226).

“Kuşçubaşı Halifesi Kuyruklu Rıza Çelebi’nin, Ölügözlü Cuma Bey’den naklettiğine göre vaktiyle, Kasımpaşa’daki Tersane-i Amire’nin ‘Kurşunlu Mahzen’ denilen kısmında çalışan bir kâtip vardı.” (Anar 2006: 223). Kurşunlu Mahzenin kâtibi Musa Efendi, gençliğinde hoşsohbet biridir. Fakat gemiler için levazımata depo edildiği Kurşunlu Mahzen’de kâtip olarak göreve başladıktan sonra, “gözündeki nur ile kalbindeki ateş sönmüştü. Bunun sebebi mahzen emini olan yaşlıca zatın, onca levazımata Hamamcı Musa Efendi’ye zimmetle-

miş olmalıydı” (Anar 2006: 223). Üstündeki sorumluluktan dolayı beli eğrilir, somurtkanlaşır. Hamamcı Musa, yorgunluğunu atmak için Galata’nın Karaköy Kapısı civarındaki Balyozdağtan Hanı’na bitişik Arap İmam’ın kahvesine gitmeye başlar. Bu kahvehanede “*inanılması güç hikâyeler anlatan*” denizciler vardır. Musa Efendi Tezakirü’l Mücrimin başlıklı eserini bu kahvehanenin müdavimleri arasında geçen hikâyelerden ilham alarak yazar.

Hikâyenin çerçevesini oluşturan Tezakirü’l Mücrimin isimli eserin dışında Amat’ı konu edinen başka eserler de vardır. Bu eserler Tezakirü’l Mücrimin’de anlatılanları tamamlar niteliktedir. Yazar, okuru sürekli bir eserden diğerine sevk eder. Böylece Amat’ta başka başka eserlere yapılan atıflar sayesinde oyunsuluk oluşur. Çerçeve hikâyenin yer aldığı eserin sahibi Hamamcı Musa Efendi, Ölü- gözlü Cuma Bey tarafından öldürülür. Cuma Bey’in bunu yapmasının sebebi ise Hamamcı Musa Efendi’nin anlattıklarının gerçek olmamasıdır. Ölügözlü Cuma Bey’in hesap uzmanı olması dolayısıyla gerçekçilik ilkesine sıkı sıkıya bağlı olduğundan bahisle böyle bir cürümü işlediği belirtilir. Anar, Ölügözlü Cuma Bey’in Kamusü’l Desais adlı eserini de Amat’ı oluştururken kullanır. Ruznamçe Kisedarı Ölügözlü Cuma Bey defterdardır. İmparatorluğun bütün gelirlerini kayıt altına alma işi onun omuzlarındadır. O da görevinin verdiği sıkıntıyı atmak için mesai bitiminde Arap İmam’ın kahvesine devam eder. Anlaşıldığı kadarıyla Cuma Bey, aynı kahvede Hamamcı Musa Efendi ile denizcilerin hikâyelerini dinlemiştir.

Arap İmam’ın kahvehanesinin müdavimleri arasında şu isimler de vardır: “*Zından Kâtibi Çapraz Dede Hazretleri, Masraf Kâtibi Kuzguni Halim Efendi, Vakânüvis Şaşı İkrâm Efendi, Buhur Mütevellisi Kılbaz Yakup Dede Hazretleri, Yedekçibaşı Maymuni İlyas Baba Hazretleri, Selam Ağası Kekez İsmail Efendi, Müjdecibaşı Kedigöz Abidin Dede Hazretleri, Galatalı Hekim Avram Efendi ve daha nice sima!*” (Anar 2006: 226). Arap İmam’ın kahvesine devam eden bütün zatlar, Amat’ın olay örgüsünü oluşturan anlatıların yazarlarıdır. Bu isimlerin eserlerine gerek asıl anlatı olarak gerekse iç anlatılar olarak atıf yapılır.

Yazarın bütün bu isimlerin kitaplarından yaptığı alıntılar, Amat’ın üstkurmacası hakkında çelişkiye neden olur. Amat’ın çerçeve hikâyesinin Hamamcı

Musa Efendi'nin Tezakirü'l Mücrimin'inin oluşturduğunu anlatının başında ve sonunda bu kitaba yapılan atıftan yola çıkılarak anlaşılır. Amat, dönemin Galata'sının tasviriyle başlar. Ardından yazar, bir tefecinin altınlarından yola çıkarak her altının bir hikâyesi olduğundan bahseder. Üçüncü sayfadan sonra, "*Kurşunlu Mahzen Kâtibi Hamamcı Musa Efendi'nin görkemli eseri Tezakirü'l Mücrimin'de anlatıldığına göre...*" (Anar 2006: 11) ifadesiyle çerçeve hikâyeye giriş yapılır. Çerçeve hikâye dönemin Galata' sını ve orada yaşananları anlatır. Hekim Avram Efendi isimli bir zata gözündeki rahatsızlıktan dolayı Arap İmam'ın kahvehanesine devam eden kişilerle (Amat'ın üstkurmacasını yapan eserlerin yazarları ile) gelinir. Gözlerini tedavi edilen kayıkçı, Amat'ın kaptanı Diyavol Paşa'nın en has elemanı olan 'deli marangoz'u, yani Nuh Usta'yı görmüştür. Gözleri bu yüzden yerinden fırlamıştır. Kayıkçının gözlerinin dışarı fırlamasının sebebi gerçek olmayan bir şeyin, yani Hamamcı Musa Efendi'nin kitabında anlatılan bir şeyin vuku bulmasıdır. Ardından Nuh Usta'yı Ohannes isimli bir tellak görür, hamamda bir güzel yıkar, cebindeki '247' gümüşü alarak kendisinden uzaklaştırır. Nuh Usta da yolda gördüğü ve daha sonra kendisine 'Eşek İsrafil' denen çocuğu alarak Amat'a biner. Böylece Amat'ın öyküsü başlamış olur. Daha öykünün ilk sayfasında, yapılan atıflardan dolayı ana metinselliğin Tezakirü'l Mücrimin temelinden gelişeceği anlaşılır. Amat'ın son sayfalarında, Tezakirü'l Mücrimin adlı eserin yazarı Hamamcı Musa Efendi'nin Ruznamçe Kisedarı Ölügözlü Cuma Bey tarafından öldürülmesinin ardından padişahın denizci hikâyelerini yasakladığı belirtilir. Bunun üzerine bir softa Amat hikâyesini merak eder ve Hamamcı Musa Efendi'nin evine, o ölüm döşeyindeyken giderek hikâyenin gerçek olup olmadığını sorar. Musa Efendi de softayı "*Amat ne kadar gerçekse bu hikâye de o kadar gerçek*" (Anar 2006: 235) diye yanıtlar. Bu final, üstkurmacanın Tezakirü'l Mücrimin dolayımında gerçekleştiğinin açık bir göstergesidir.

Amat, kendini anlatır. Kaptan Diyavol Paşa, ölümsüzlüğün peşindeki Kırbaç Süleyman Reis'in kamarasındaki kitaplardan istediği gibi yararlanabileceğini, fakat kara kaplı bir kitaba asla dokunmaması gerektiğini söyler. Amat, Venedik gemilerinden bulaşan veba hastalığından sonra Navarin'e doğru yol alır. Mürettebat kendilerini takip eden Venedik savaş gemisini yakar. Bu olaydan sonra

güvertesine doğru giden Kırbaç Süleyman, eski rakibi Ali Reis’in ölümsüzlüğün Kaptan Diyalol Paşa’nın yasakladığı kara kitapta olduğunu söylemesi üzerine Diyalol Paşa’nın kamarasına gider. Kimsenin olmadığını görünce bahsi geçen kitabı alır, ama tam okuyacakken Diyalol Paşa ortaya çıkar ve Süleyman’ı vebalılarının bulunduğu ambara attırmak suretiyle cezalandırır. Kitabın üstkurmamacasını oluşturan durum da yasak kitapla ilgilidir. Amat’ın sonunda bahis konusu edilen softa, Hamamcı Musa Efendi’nin yanına gittiğinde ona şu soruyu sorar:

“Amat’ta Kaptan Diyalol’un, Süleyman’a okumamasını tembih ettiği o yasak kitap ne idi?”

Hamamcı Musa Efendi de cevaplar:

“O yasak kitabın adı Amat idi. İbranicede ‘gerçek’ anlamına gelmektedir.” (Anar 2006: 235)

Metindeki olaylar metin içinde adı ‘yasak kitap’ olarak zikredilen Amat’taki olayların kendisidir. Yani metin kendisi hakkındadır. Konusu olan Amat adlı hikâyeyi kendisi kılmıştır. Yani Amat, Lucy’nin deyimiyle, kurmaca hakkında kurmaca olmuştur (2003: 127).

Metinlerarasılık

Her bir parça-metin, metinlerarası düzlemde anlam kazanır. Parçalar üst-metni meydana getirirken onu çeşitli bakımlardan belirler. Ana-metnin anlamı, yapısı ve biçimi araya giren farklı metinlerin katkısı ile belirlenir. Var olan her metin, birbirini çeşitli bağlamlarda etkiler. Metinlerarası ilişki, bir metnin yeni ve orijinal olmadığını, kendinden önce yapılmış metinlerden yararlanılarak meydana getirildiğini savunur. Mihail Baktin, bu durumu, iki metnin “önceden söylenmiş” e, “bilinen”e ve “ortak düşünce” ye yönelmeden edememesi biçiminde açıklar (Aktulum(aktaran) 2007: 26). Bu bakımdan hiçbir metnin tek ve biricik olmadığı söylenebilir. Bir metin, kendinden evvel vücuda getirilmiş başka metinlerle çeşitli ilişkilere girer. Metinlerarası ilişki olarak adlandırılan bu durum metni, metin içinde var eder. Bir metni başka bir metin içinde var etmek, metin uzamında bir gerçeklik oluşturmaktır.

Postmodern anlatılar metni veri alır. Önemli olan yaşanan hayat, dış realite değildir. Bu bakımdan postmodern yazarlar, İsmet Emre'ye göre, kendi metinlerinden önce inşa edilmiş metinleri adeta istila ederler; onların bir şekilde parodisini yaparlar (2006: 151). Kurguladıkları yeni metin, eski metinlerin bir şekilde devamı olduğu kadar, yapısında orijinal unsurlar da barındırır. Yazarlar kendilerinde önce kurgulanmış hem temellük ederler hem de bu kurgulardan kendi kurgularına bazı öğeleri ithal ederler. Metinlerarasılık, farklı yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Pastiş, gülünç dönüştürüm, parodi, metinlerarası ilişkileri sağlayan yöntemlerdendir.

Amat'ta metinlerarasılık pek çok düzlemde gerçekleşir. Pastiş Amat'ta kullanılan metinlerarası ilişki kurma yöntemlerinden biridir. Pastiş, taklit ve öykünme demektir; bir metnin biçimi başka bir metinde kullanılabilir. Alt-metinler öykünülen metinlerdir. *“Sözlük anlamı ‘bir sanatçının eserlerini taklit yoluyla yazılan eser’dir. Pastişte taklit metnin ancak üslubuyla sınırlı kalır.”* (Sazyek 2002: 518). Amat'ta bir pastiş olarak mitlerin kullanımı dikkat çekicidir. Fırat Uğurlu, Amat'ta mitlerin işlevi üzerine yaptığı yüksek lisans çalışmasında Amat'ta pek çok mitin varlığını belirler. Yaratılışla, Tanrı'ya şirk koşmayla, ölümsüzlük ve yolculukla ilgili mitler, Amat'ın anlatı yapısını esasını oluşturur. Bu mitlerden en dikkat çekici olanı Tanrı'ya başkaldırma mitidir. *“Kutsal kitaplardaki yaratılış mitlerinde, ilk insan olan Âdem'in yaratılıp, Havva ile birlikte işlediği günahın sonucunda Tanrı tarafından cennetten kovulması temel konu olarak anlatılır.”* (Uğurlu 2009: 36). Postmodern üslup özellikleri bağlamında yapılan bu anıştırma üst metin olarak Kur'an-ı Kerim'deki Hz. Âdem'in cennetten kovulma kıssasıyla benzerlik gösterir. Kaptan Diyavol Paşa kendisinden sonraki kaptanı seçmek için Kırbaç Süleyman'la Ali Reis'i yarıştıır. Kazanan kaptanın verdiği bir ziyafette açıklanacaktır. Fakat bu toplantıda ilginç bir şey olur: Bir camiye yerle bir eden, pek çok Müslüman'ın ölümüne sebep olan Kırbaç Süleyman ikinci kaptan (koca reis) seçilir. Bunun üzerine Ali Reis itiraz eder ve ziyafetten kovulur. Amat'taki bu sahne ile Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hz. Âdem kıssası arasında doğrudan paralellikler vardır.

Ölümsüzlüğün peşinden koşma miti, pastiş düzeyinde kurulan metinlerarası ilişkilere bir başka örnektir. Kırbaç Süleyman Amat'a bindiğinden beri

ölümsüzlüğün tarifini arar. Diyavol Paşa'nın Tanrı imajıyla ilişkisinin kurulduğu anlatıda geminin kaptan kamarasındaki kitapların birinde ölümsüzlüğün yazılı olduğunu öğrenen Kırbaç Süleyman, bu kitabı ele geçirmeye çalışır; fakat Diyavol Paşa'nın engellemesi sonucunda amacına ulaşamaz.

Kur'an-ı Kerim'e atıfla Nuh Kıssası da bir diğer pastiş örneğidir. Geminin Nuh'un gemisine benzetildiği pek çok ima vardır. "*Gemideki hayatı bir 'düzen' olarak yorumlayan yazar, Eşek İsrafil'in arkasında gemiye binen adamın düzeni bozacağını ifade eder. Eşek İsrafil'in arkasında gemiye binen kişi, Süleyman Reis'tir. Burada, şeytanın Nuh'un Gemisi'ne binişi taklit edilmiştir. Bu olay, kutsal metinlerde anlatılmasa da Nuh Peygamber ile ilgili olan çeşitli rivayetlerde yer almaktadır.*" (Sarı 2009: 41). Kur'an-ı Kerim'e atıflar anlatıda kendini açık bir biçimde gösterir. Habil, Kabil, Nuh, İsrafil, şeytan isim düzeyinde yapılan pastiş örnekleridir.

Gülünç dönüştürüm bir diğer metinlerarası ilişki yöntemidir. Bu yöntemde bir alay söz konusudur. Yazar alıntılardığı metnin gerek olay örgüsünü gerekse kişilerini değiştirir. Bir anlamda eski metinle dalga geçer. "*Yazar, örneksediği metnin biçim ve figüratif özelliklerini kurgu tekniklerini alaya almak ya da okuyucuyu eğlendirmek amacıyla deforme eder.*" (Sazyek 2002: 521) Gülünç dönüştürüm özelliği gösteren dikkat çekici bir başka metinlerarası ilişki, Kırmızı Başlıklı Kız hikâyesi ile kurulmuştur. Kırmızı başlıklı zabıt yavuklusuyla evlenmek üzere başlık parası biriktirmek için gemidedir. Nöbetçi olduğu bir gece hayalinde sevgilisini görür. Kırmızı başlıklı zabıt ile içinde bir ses tıpkı hikâyedeki gibi konuşur. Bu konuşma (Anar 2006: 210-211), Kırmızı Başlıklı Kız Hikâyesinin yeniden yazılmış gülünç bir versiyonudur.

Amat'ta parodi özelliği gösteren metinlerarası ilişkiler de vardır. "*Parodi yapı boyutunda pastişe benzer. Parodi bir önceki metinden sonraki metin yaratmak, yani bir metni yeni metin yaratmak için hareket noktası olarak örneksemektir. Parodi bütüncül ve kısmi olmak üzere iki ayrı formda uygulanabilir.*" (Sazyek 2002: 522). Kısmi nitelikli pastiş iktibasa benzer. Amat'ta Kur'an-ı Kerim'den yapılan doğrudan alıntılar da dikkat çekicidir. Geminin mücadele

ettiği rüzgâra, Hz. Süleyman'ı andırır biçimde seslenen Kırbaç Süleyman, “*Ey rüzgâr dur artık*” (Anar 2006: 100) diye seslenir. Rüzgâr durur ve yaşlı bir denizci sevinerek şu ayeti okur: “*Velisüleymanerrıyha asıfeten tecriy biemrihi ilel'ardilletiy barekna fıyha/Kasırga gibi esen rüzgârı Süleyman'ın emrine verdik!*” (Anar 2006: 100). Esir edilen bir şövalye Müslüman olmak ister, İslam'ı öğrenmek için Doktor İbrahim Bey'den kâğıt ve divit ister. İbrahim Bey yardımcılarından, şövalyeye iman telkin etmesini ister. Bu sırada şövalye Kur'an-ı Kerim göstererek altı çizili bir satırın ne anlama geldiğini sorduğunda yazar, bu ayeti olduğu gibi metnine yerleştirir: “*Ve minennasi men yekuulü amenna billahi ve bilyevmil'ahiri ve ma hüüm bimü'miniyn.*” İnsanlardan öyleleri vardır ki inanmadıkları halde, ‘Allah'a ve ahiret gününe inandık.’ derler.” (Anar 2006: 151).

Buraya alınan ve alınmayan pek çok metinlerarası ilişkiden ziyade çalışmada asıl üzerinde durulacak husus, Amat'ın yok-metinlerle kurduğu ilişkidir. Klasik metinlerarası ilişki, gerçek metinler üzerinden yürür. Postmodern anlatılarda önemli noktalardan biri de gerçek hayatın yerine metinsel hayatın geçmesidir. Yazar verilerini gerçek hayattan, yaşanan gerçeklerden almaz. Onun kendisinden önce kurulmuş ve kendi metninin yazım sürecine kadar gelmiş metinler önemlidir. Gelenekle ilişki kurma bağlamında da değerlendirilebilecek bu durum, postmodern bir metnin en dikkat çekici üslup özelliklerinden biridir. Zira bir postmodern metin ancak metinsel bağlamda vücut bulur. Bu da demektir ki postmodern metnin yaşam alanı metnin bizzatı kendisidir.

Metinlerarası ilişkilerin farklı şekillerde oluşturulduğuna az önce değinilmişti. Metinlerarası ilişkilerin her biri aynı zamanda postmodern bir metnin üslup özelliği olarak da değerlendirilebilir. Bu anlamda postmodern metin dilsel düzeyde başka metinlerden etkilenir ya da onları etkileyebilir. Postmodern metnin metinlerarası ilişkiler bağlamında kurduğu ilişki, aynı zamanda dille kurulan ilişkidir. Kendinden önce yazılmış bir metni çeşitli düzeylerde kendi metni içinde eriten yazar, aynı zamanda o metnin dilini de taklit etmiş, metninin bir parçası haline getirmiş olur. Gönderge metin, esas metin içinde kullanılırken yazar, gön-

derge metnin dilini, üslûbunu kendi metnine aktarır. Bu durum metinlerin dilsel düzeydeki ‘söyleşim’ leridir. Yazar, geçmişte yazılmış gerçek bir eseri kullanır. Fakat Amat’ ta bireysel bir üslup özelliği olarak dikkati çeken önemli bir nokta, gerçek olmayan metinlerdir. Yazar bu metinlerin adlarını anarak okuru metin dışına çıkarmaya çalışır. Gönderge metin bir şekilde tanınır. Üslûbu ve dili hakkında okur ya bir duyuma sahiptir ya da bu metni bizzat okumuştur. Amat’ ta okuru yanıltan nokta, klasik metinlerarası ilişkilerin dışına taşan göndergelerdir. Yazar, içinde bulunulan gerçekliği aşmak ve yeni bir yaşanmışlık ortamı kurmak için okuru bilmediği, tanık olmadığı, dili ve üslûbu hakkında herhangi bir ön hazırlığa sahip olmadığı metinlere gönderir. Dolayısıyla bu metinler hem bir metinlerarası ilişki üretir hem de anlatıya yok-üstkurmaca özelliği katar.

Yok-metinler, Amat’ın yazılmasına sebep olan hayalî metinlerdir. Amat’ta sıkça zikredilen metinlerin varlığından söz etmek imkânsızdır; buna rağmen yazar bu metinleri Amat’ın oyunsuluğunu artırmak için sürekli kullanır. Amat’ın yazılma sürecini ifade eden yok-metinler, aynı zamanda “rivayet olunur ki, anlatıldığına göre, naklettiğine göre” gibi sözlerle de metinlerarası bağlamı oluşturmaya çalışır.

Yok-metinlerin ilki Tezakir’ül Mücrimin’dir. Hikâye bu metin düzleminde kurulur. Yazar ilk kez bu metne on birinci sayfada yer verir ve bu metin çerçevesinde Amat’ı kurar. Amat, “*Kurşunlu Mahzen Kâtibi Hamamcı Musa Efendi’nin görkemli eseri Tezakirü’l Mücrimin’de anlatıldığına göre*”(Anar 2006: 11) gelişir. Tezakirü’l Mücrimin Amat’ın metinlerarası ilişkiyi konumlandığı gönderge metnidir. Olayın çerçevesinin çizildiği bu eserden sonra başka yok-metinlerin adları da anılır. Fakat anılan diğer yok-metinlerin her biri, alt gönderge metinlerdir: Ruznamçe Kisedarı Ölü Gözlü Cuma Bey’in Kamusu’l Desais, Kuşçubaşı Halifesi Kuyruklu Rıza Çelebi’nin Kitabü’l İber, Masraf Kâtibi Kuzgunî Halil Efendi’nin Silsiletü’l Havadis, Zından Kâtibi Çapraz Recep Dede Hazretleri’nin El Müsvette fi Usûlü’l Livata, Kılıbaz Yakub Dede’nin Menakibü’l Mebain, Selam Ağası Kekez İsmail Dede Hazretlerinin Akaidü’l Rezail, Yedekçibaşı Maymuni İlyas Baba Hazretleri’nin El Beyan fi Makasidü’l Lutiyân. Alt gönderge metinlerde, ana gönderge metin olan Tezakirü’l Mücrimin’de anlatılanların sağlaması yapılır.

Yazar, okur nezdinde bütün bu metinlerin gerçekliğini sağlamak için onları italik dizgiyle vermiştir. İtalik dizgi daha önce baskısı yapılan kitapların yazımında kullanılan bir yazım tekniğidir. Amat'ta kullanılan italik dizgi metinlerarası ilişkinin sahiciliğini sağlama aracı olarak kullanılan bir teknik halini alır. Yazarın esas amacı, olmayan metinlerle ilişki kurduğunu gizleyerek gerçek metinlerle metinlerarası ilişki kurduğunu varsaymaktır.

Amat'taki yok-metinler, metnin kendisini aşmasını, metnin söyleminin bir başka düzleme taşınmasını sağlar. Yazar, bu metinleri uydurarak vermek istediği mesajı da kurmaca haline getirir. Zira bu metinler gerçek değildir, hatta kurmaca bile değildir. Dolayısıyla kurmaca olmayan bir metin kurmaca bir başka metni etkileyerek(!) söylemin de yok olmasını, ertelenmesini, asılı kalmasını sağlar. Yazarın bilinçli bir eylemi olarak düşünülecek bu üslup özelliği, metnin kurmaca olma özelliğini daha da artırmıştır. Çünkü bir anlatı metni, etkilendiği diğer bir anlatı metnini yeniden üretir. Kurmaca, gerçek metinlerin birbiriyle kurduğu ilişkiler bağlamında gerçekleşirken ortaya bir kurmacanın kurmacası çıkar. Fakat Amat' ta yapıldığı gibi bir metinlerarasılık, kurmacanın yeni bir düzleme, kurmacanın kurmacası düzlemine aktarılmasını sağlar. Kurmacalık özelliği artan Amat, bir başka metnin tasallutundan da kurtulmuş olur. Zira yazar, bir başka metinle kurduğu metinlerarası ilişkide, ister istemez, bağımlılık içinde bulunacaktır. Metinlerarası ilişkilerin hangi türü olursa olsun yazar, gönderge metinden bazı izleri, imaları, isimleri kendi metnine kopya eder. Gönderme yaptığı yok-metinlerin olay düzenini kendi metnine aktarır aktarmasına, ama bu metinlerin gerçek olmayışı aslında yazarın kendi kurgusunu oluşturduğunu da gösterir. Zira adı anılan metinler de yazarın uydurduğu metinlerdir; dolayısıyla yazarın üretimidir. Yazarın üretimi olduğu için de Amat' ta adları anılmakla gerçeklikleri de sağlanmış olur.

Parçalılık

“Parçalılık, modern metinlerin olduğu kadar postmodern metinlerin de en öne çıkan temel özelliklerinden biridir.”(Aktulum 2004: 50). Yazar, metnini

bir süreklilik içinden verdiği klasik anlatılarda, olay örgüsü neden-sonuç ilişkisi içerisinde çizgisel bir seyir izler. Metin içinde herhangi bir kopukluğa rastlanmaz. Kubilay Modernist ve postmodernist anlatılar, hayatın süregiden gerçekliğini klasik gerçekçi romanlarda olduğundan farklı olarak ele alır; Aktulum'a göre, metinlerini bir beden gibi konumlandırarak dil düzleminde bir araya getirmeye çalışır(Aktulum 2004: 35). Dil bütün parçaları bir araya getiren sanal bir araçtır. Beden birbirine eklenen birçok organın birleşiminden oluşan bir yapıdır. Postmodern metin de kendini oluşturan başka metinlerin birleşiminden meydana gelir. Bir ucu metinlerarası ilişkiye dek varan parçalılık, birbirinden farklı anlatıların tek bir yapıyı ve anlamı oluşturmasını, yeni bir yapı içinde kendiliğini yitirmesini, bu sayede araya konulan boşluklarla da anlamın ertelenmesini sağlar.

Vladimir Nabokov'un **Solgun Ateş**'i, James Joyce'nin **Ulysses**'i, Oğuz Atay'ın anlatıları, bilhassa **Tutunamayanlar** ile **Tehlikeli Oyunlar**'ı parçalılığın en belirgin olarak ortaya çıktığı metinlerdendir. Bu metinler bitmemişlik özelliği gösteren birden fazla metin parçasından oluşur. Metni oluşturan parçalar, sadece birer anlatı parçası değildir; aynı zamanda bir tiyatro menü, bir manzume ve bir mektuptur. Türlerarasılık özelliği gösteren bu metinler söylemin de boşa çıkmasını, sallanmasını sağlar. Çünkü metinler sadece bir türün özelliklerini barındırmaz. Farklı türlerin ve anlatı parçalarının bir araya gelmesinden ve anlamlı bir bütün ortaya koymasından oluşur.

Parçalılığı oluşturan parça-yazıların her biri, kendi içinde bütünlük oluşturur; bağımsız ve özerk bir niteliktedir. Aktulum'un da işaret ettiği gibi, herbir parça-yazı, kendi bütünlüğü içinde ayrı bir metin olarak ele alınabilir(2004: 40). Öngörülmemiş bir düşüncesi, çöksesliliği oluşturan bir yanı vardır ki, bu da parçalılığın demokrat/çoğulcu tarafını sergiler.

Parçalılığın türler-arası, anlatılar-arası ve çöksesli durumu metnin anlamını da sağlayan şeydir. Postmodern metinler, polifonik anlamlara sahip metinlerdir. Bu çok-anlamlılığı sağlayan husus da elbette farklı metin parçalarının katmanlı yapısıdır. Katmanlı yapı sadece biçim açısından ele alınamaz. Elbette bu biçimin arkasında biçimden de önemli olarak anlamlar katmanı vardır. Bir labirente ben-

zeterek postmodern metinlerin çok-anılamlı yapısını anlayabiliriz. Herbir metin kendini oluşturan üst metne eklenir. Eklektik yapının içerik boyutu tüm-metni kapsar. Yani her parça metin ayrıksı gibi dururken aslında ya biçimle ya da içerikle ilgili bir tekabüliyet içerisinde dir.

Amat anlatısı, anlatılar-arası bir düzlemde kurulur. Yazar bilinçli olarak birkaç farklı anlatıyı bir araya getirmek suretiyle Amat'ın yapısını oluşturur. Amat'ın bu özelliği onun biçimsel özellikler itibariyle postmodern anlatıların türsel özelliklerini olgun bir biçimde temsil ettiği anlamına gelebileceği gibi, yazarın yeni bir anlamlar katmanı oluşturma çabasının da bir örneği olarak değerlendirilebilir. Yazar, parçalılığı anlatılar-arası düzlemde kurmakla hem bir metinlerarası ilişki geliştirir hem de farklı anlatı parçalarını tek bir anlatıyı oluşturmak adına birleştirir. Metni oluşturan anlatıların her biri birbirinden farklılık arz etmekle birlikte, kurgu açısından bakıldığı vakit görölür ki, hesaplı bir faaliyetin de yansımasıdır. Anlatıların parça parça tahlil edilerek anlam-söküme uğratılması yoluyla Amat'ın olay örgüsünün ortaya çıktığı görülebilir. Titiz bir bakışla elde edilen veriler asıl metnin bütünlüğünü ortaya çıkarır.

Amat, metinlerarası ilişki bahsinde de ele alındığı gibi olmayan metinlerden yola çıkılarak oluşturulur. Yazar, okurun bilmediği başka metinlerin isimlerini zikrederek parçalılığı meydana getirir. Bu metinler olmayan metinler olarak metinlerarası ilişkilerin zeminini oluşturduğu kadar, farklı anlatı katmanlarını da oluşturur. 'Kurşunlu Mahzen Kâtibi Hamamcı Musa Efendi'nin görkemli eseri Tezakirü'l Mücrimin' ve diğer alt metinler, Amat anlatısının olay örgüsünü oluşturan metin parçalarıdır. Bu metinler kendi içerinde düşünülecek olursa birbirinden farklı anlatılar olarak değerlendirilebilir. Tezakirü'l Mücrimin'le başlayan Amat, bu olmayan metnin ayrı bir öykü metni olarak ele alınabilmesine müsait bir görünüm sergiler. Baştaki anlatı olan Tezakirü'l Mücrimin'de anlatılanlar itibariyle öykü, sanki bu metinden alınmış izlenimi oluşturur. Kırbaç Süleyman'a vardırılan bu anlatı, Amat'ın asıl olay örgüsünü olanaklı kılar. Okur ilk planda böyle bir zanna kapılabileceği gibi bu anlatıyı kapsayan olaylar, Amat'ın asıl olaylarını da yapar. Bu durum, 'anlatılararasılık' olarak adlandırılabilir.

Sonuç

Postmodern anlatı tekniklerinin birer üslup özelliği olarak kullanıldığı Amat, bu tekniklerin yazara ait özellikler haline getirildiği bir metin olarak son dönem Türk edebiyatının en özgün metinlerinden biridir. Yazar, ele alınan başlıklarda belirtildiği gibi, metnini metinsel bağlamda kurgulamıştır. Bu bakımdan Amat, gerçekliğin de sıfırlandığı düzeyde oluşturulmuştur.

Postmodern teknik özellikler, bir metni metinsel özellikler içinde hapseder. Metin dış realitelerden bağımsız olarak vücut bulduğu gibi, kendi içine kapanarak temsil ettiği metinsel gerçekliğin kendisi olur. Üstkurmaca olarak da adlandırılabilir bu husus metnin tamamıyla oyunsulaşmasına yol açar. Yazar, bilinçli bir eylemle metnini sadece üstkurmaca ile değil, metinlerarasılık ve parçalılıkla farklı bir düzleme taşır.

Amat, yazarın diğer anlatıları gibi metnin iç realitesini epeyce iyi temsil etmiş, okuru dar bir alana hapsederek geniş bir düşünme evreni sağlamıştır. Başka hiçbir metne bağımlı olmadan, kendi uydurduğu metinler içerisinden bunu sağlayan Amat, Türk edebiyatının postmodern özellikler doğrultusunda ulaşabileceği son noktayı da imlemiştir.

Kaynakça

- Aktaş, Şerif(2007). *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*. Ankara: Dergâh Yay.
- Aktulum, Kubilay(2007). *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yay.
- Aktulum, Kubilay(2004). *Parçalılık, Metinlerarasılık*. İstanbul: Öteki Yay.
- Anar, İhsan Oktay(2006). *Amat*. İstanbul: İletişim Yay.
- Aytaç, Gürsel(2009). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yay.
- Çetin, Nurullah (2003). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Çetişli, İsmail (2006). *Metin Tahlillerine Giriş/2*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çetişli, İsmail (1998). *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*. Isparta: Kardelen Kit.
- Çoban, Ahmet(2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine(Sözün Tadını Dilde Duymak)*. Ankara: Dergâh Yay.
- Çokluk, Necmiddin(2009). İhsan Oktay Anar ve Romanları Üzerine Bir İnceleme(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).Trakya Üniversitesi.
- Demir, Yavuz(2002). *Zaman Zaman İçinde Roman Roman İçinde: Müşahadat*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Emre, İsmet(2006). *Postmodernizm ve Edebiyat*. Ankara: Anı Yay.
- Ecevit, Yıldız(2004). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yay.
- Kantarcioglu, Sevim(2007). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*. İstanbul: Paradigma Yay.

- Karlıdağ, Esra(2010).İhsan Oktay Anar'ın Romanlarını Çözümlemesi(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).Hacettepe Üniversitesi.
- Koçakoğlu, Ahmet(2008). İhsan Oktay Anar Hayatı-Eserleri-Sanatı(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).Selçuk Üniversitesi
- Lucy, Niall(2003). *Postmodern Edebiyat Kuramı-Giriş*. Çev. Aslıhan Aksoy. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Örgen, Ertan(2008).“Amat'ta Yapı ve Simgeler”.*Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XI, S.19.
- Sarı, Mehmet(2009). Metinler Arası Bağlamında İhsan Oktay Anar'ın Romanlarında Kutsal Metinlerin İzleri(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Sazyek, Hakan(2002). “Türk Romanında Postmodernist Yönelimler ve Yöntemler”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Y:6, S. 65-66-67.
- Uğurlu, Fırat(2009). İhsan Oktay Anar'ın Amat Romanında Mitlerin İşlevi(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi.

Amat Romanında Postmodern Üslup

Korhan ALTUNYAY

Özet

Bir deniz öyküsü olan Amat, İhsan Oktay Anar'ın romanlarında kullandığı genel üslup özelliğinin paralelinde üretilen bir metindir. Roman, imha edilen Osmanlı gemilerinin öcünü almak isteyen Amat isimli ilginç gemideki yolculuğu ve mürettebatın başından geçenleri anlatır. Klasik öyküleme özelliklerinin ötesinde, postmodern üslup özelliklerinin sergilendiği anlatı, bir taraftan yok-metinler bağlamında kurulurken diğer taraftan da üst-metin olarak kullanılan kıssalar ve masallarla oluşturulmuştur. Metinler-arasılık özellikleri, roman sanki bir deney laboratuvarıymış gibi sergilenir. Üst-metinlerin bazıları Hz. Âdem'in cennetten kovulmasını anlatan kıssadır. Baştan sona postmodern üslubun özelliklerini barındıran metin, iç içe girmiş birçok metnin yapısal birlikteliğinden müteşekkildir. Çalışmanın en önemli özelliği Amat romanının yok-metinlerle kurduğu bağıdır.

Anahtar Kelimeler: Amat, İhsan Oktay Anar, postmodernizm, üslup, metinle arasıklık, üstkurmaca, parçalılık

Postmodern Style At The Amat's Novel

Korhan ALTUNYAY

Abstract

Amat that is story of the sea, it is text that styl features in İhsan Oktay Anar's novels, there is Amat as well. Writer, İhsan Oktay Anar generally uses features of postmodern style. It was seen the metafiction, intertextualite and patchwork that these is determining structure's novel. But, it is most important features that absent-text was shaped Amat's novel. At the study, these features will be work to be exhibit. Connection founding the absent-texts, it is element that this connection to go to the fore than the other. Text, at this context, is see different feature as to other novels. Therefore Amat's novel, as to features of postmodern style, is new beginning.

Keywords: Amat, İhsan Oktay Anar, postmodern, metafiction, intertextualite, style, patchwork

Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk: “Ahmed Metin ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman”

Ahmet KOÇAK*

Giriş

Ahmet Midhat Efendi bir hikâye ve romancı olmasının yanında iktisattan coğrafyaya, pedagojiden tarih ve edebiyata kadar pek çok alanda eser vermesiyle de farklı bir kişiliktir. Bu özellikleriyle “hâce-i evvel”, “ansiklopedist”, kendi deyimiyile “poligraf”¹ bir yazar gibi çeşitli sıfatlarla da anılmıştır. İsmail Habib Sevük’ün şu ifadeleri onu belki de en iyi yansıtan cümlelerdir:

*“Hiçbir şeyi tam bilmemekle beraber, her şeyi bilmek; keyfiyeti değil, kemiyeti düşünen, beğendirmeyi değil, okutmayı hedef edinen, (...) bir yandan ‘heykel-i cehâlet’ halinde temsil edildiği halde bir yandan ‘hâce-i evvel’ ünvanını alan, (...) her şeyden bir nebze, her nebzede bir şey; yetmiş sene yaşayarak, mütemadiyen okumuş, mütemadiyen okutmuş; elli senelik hemen her mücadelesine karışmış, insana hem kaba, hem muhterem, hem basit, hem üstad, hem hiç hem hep görünen, fakat neticede bütün milletin kendisini tevkîr ile şükran ile hayırla yâd etmesini hak kazanmış bir varlık: İşte Ahmet Midhat Efendi.”*²

Yukarda bahsedilen sıfatlara uygun olarak eserler vermiş olan yazarın romanlarında da okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla farklı ülke ve coğrafyalar geniş yer alır. Bunda onun hayatıyla eserleri arasındaki ilişkinin de yeri var-

* Dr.; Kocaeli Üniversitesi Türk Dili Bölümü-KOCAELİ.

1 - Bkz. Jale Parla, “Râkım Efendi’den Nurullah Bey’e, Cemaatçı Osmanlılıktan Cemiyetçi Türk Milliyetçiliğine Midhat Efendi’nin Romancılığı”, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 18.

2 - İsmail Habib Sevük, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, Matba-i Amire, İstanbul 1340, s. 404.

dır.³ Tanpınar'ın "Türk cemiyetine roman okumayı öğretmiştir."⁴ dediği yazar⁵, Avrupa'yı görmeden önce *Paris'te Bir Türk, Acâyib-i Âlem gibi* seyahat ağırlıklı romanlar kaleme almıştır.⁶ Roman kişilerinin seyahatlerini genelde Avrupa coğrafyasına yaptıran Midhat Efendi, "o mahallin hususât-ı ahvâlini coğrafyalardan, haritalardan, planlardan, seyahat rehberlerinden, seyahatnamelerden tettebbu" ederek ortaya koyar.⁷ Bunlardan *Paris'te Bir Türk* yazarın Avrupa'yı görmeden önce yazdığı romanlardandır. Ancak romanındaki anlatım tarzı ve üslubu pek çok okuyucuyu orayı gördükten sonra yazdı inancını vermiştir.⁸ Yazarın özellikle seyahat romanlarında Avrupa kültür ve medeniyetini roman kahramanları sayesinde tanıma ve tanıtmaya düşüncesiyle beraber Doğu-Batı mukayesesi, Batı'nın Doğu hakkında yanlış bilgi ve tasavvurlarını değiştirmeye ve düzeltmeye çalışma gayreti taşıdığı görülür.⁹ *Paris'te Bir Türk, Acâyib-i Âlem* ve Avrupa dönüşü yazdığı *Ahmed Metin ve Şirzad*¹⁰ bu çeşit romanlardandır.¹¹ O, okudukları ve bilgileriyle yazdığı seyahat romanlarını "seyahat-ı fikriye"yi, Avrupa'ya gidişini ise "seyahat-ı hakikiye"yi anlatmak üzere kale-

3 - Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1998, s. 445-450.

4 - Tanpınar, *a.g.e.*, s. 460.

5 - Abdülhak Hamit Tarhan da Tanpınar gibi Midhat Efendi'nin Türk okuyucusuna yaptığı önemli hizmetlerden birisinin "bu memlekete bir kıraathane kadar faydası"nın ve en önemlisi de "üslubu amiyanesiyle okumayı öğretmiş" olması şeklinde belirtir. bkz. Abdülhak Hamit Tarhan, *Haturalar*, (haz. İnci Enginün), Dergah Yay. İstanbul 1994, s. 373.

6 - Midhat Efendi'nin sayıları otuzu aşan romanları içinde seyahat ağırlıklı romanlarının sayısı bunun üçte biri kadardır. Daha geniş bilgi için bkz. İkbâl Kural, *Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Seyahat*, Ege Ün. SBE (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir 2008, 237 s.

7 - Midhat Efendi daha sonra Şarkiyatçılar Kongresi'ne katılmak için gittiği Avrupa seyahatini kaleme aldığı Avrupa'da Bir Cevalan'da bu romanının Avrupalıların Paris'i çok iyi bilen birisi tarafından yazıldığına inandıklarını ilgili şu anekdotu anlatır. *Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevalan*, İstanbul 1890, s. 71.

8 - Yazar Avrupa'yı görmeden önce yazdığı Paris'te Bir Türk romanının ne kadar sahici olduğunu şu anekdotla aktarır: "Paris'te Bir Türk romanını yazdığım zaman okuyanlar meyanında Paris'i tanıyanlar mutlaka benim Paris'e gitmiş olmağımı itikat eylemişler idi. Hatta geçen sene bizim Teodor Kasap Efendi ile bir mülakatta bana hikâye eylemiş olduğu vechile kendisi Paris'te iken Elsin-i Şarkîye Mektebini ziyarete giderek orada Paris'te Bir Türk romanından şakirdana bazı tercümeletirtilmiş olduğunu görmüş ve bu romanın muharrir ile muarefesi olduğunu muallime söylediği zaman muallim: - 'O muharrir dahi Paris'i iyi tanıyan Türklere imiş!' deyip de Kasap Efendi: - 'Bilakis hudûd-ı Osmanîye'den harice çıkmamıştır!' verince muallime de taaccüp istila eylemiş." *Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevalan*, s.71. (Yazar benzer olayı Jöntürk romanında da nakleder. bkz. *Ahmet Mithat Efendi, Jön Türk*, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s.128 ; Findley, Carter V. Findley, *Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1999*, s. 13.

9 - Yazarın bu romanında gündeme getirdiği bu konular aslında kısa süre önce katıldığı kongrede yaşadıklarıyla da ilgilidir. Örneğin Türklerin daha okuma ve yazıya başladıkları dönemde okudukları emsile kitabının Arapça mı Türkçe mi olduğu tartışması yapılır. Midhat Efendi bunun üzerine Avrupalıların ne kadar Şark hakkında bilgilerinin eksik olduğunu gördükten sonra bu tür kongrelere bundan sonra daha fazla sayıda Müslüman azasının katılmasını ve kongreyi faydalı hale getirecek yeni eserlerin telif edilmesini ister. Bunların yapılması "şanımızı aâ'la ve menafimizizi ikmal eyleyecektir." *Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevalan*, s. 224-225.

10 - Midhat, *Ahmed Metin ve Şirzad yahud Roman İçinde Roman*, İstanbul 1309 [1891/92], 727 s.

11 - Bkz. Emel Kefeli, "Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: Acâyib-i Âlem", *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 217.

me aldığını zikreder.¹² Avrupa'yı görmeden önce yazdığı romanlarda yabancı dil bilen, bilgili ve kültürlü tipler sayesinde Avrupalıların Osmanlı'ya bakışını ya da önyargıları değiştirmeye çalışır. *Acâyib-i Âlem*'de bu gerçeği bir İngiliz kızına söyler: “*Doğrusu ya! Müslümanları ve bilhassa Osmanlıları tanımazdan mukaddem onların pek lehinde değildim. Fakat şimdi birazcık tanıdığım halde kendilerini pek beğendim.*” (s.116)

Midhat Efendi'nin *Acâyib-i Âlem*'den sonra seyahatin en yoğun işlendiği romanı yazarın 1889 yılında Müsteşrikler Kongresi'ne katıldıktan sonra yazdığı *Ahmed Metin v¹³e Şirzad*'tır. Buradaki izlenimlerini geniş bir seyahatnâmede¹³ aktaran yazar, burada katıldığı toplantılarda “Türk milletinin bütün engellemelere rağmen daima bir ilerleme ve yayılma gösterdiğini” savunur.¹⁴ Bu roman yazarın Avrupa'da bulunduğu üç aylık gözlem ve deneylerinin izlerini de taşıyan bir seyahat romanıdır. Orhan Okay'a göre Midhat Efendi'nin Avrupa'ya yaptığı bu seyahatin yazara kazancının en çok hissedildiği eseridir.¹⁵ Zaten yazarın hayatıyla eserleri arasında sıkı bir ilişkinin olduğu da pek çok araştırmacının dikkatini çektiği bir konudur.¹⁶

Yazarın Avrupa seyahati tarih, dil, arkeoloji, fen ve teknik konularda bilgisini artırmasına, yeni bakış açıları kazanmasına vesile olmuştur.¹⁷ Avrupa'yı yakından görme ve gözlemleme fırsatı yakalamış olan Midhat Efendi, bu bilgi birikimini romanına yansıtır. Seyahat romanlarında sıkça vurguladığı bir düşüncüyü bu romanda tekrarlar: “Kemalât-ı insaniyenin en büyük mektebi seyahat-

12 - Findley, a.g.e., s. 12 (Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevelan, s. 2-3).

13 - Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevelan, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1308 [1892], 1044 s.

14 - Baki Asiltürk, “Ahmet Midhat Efendi Müsteşrikler Kongresinde”, Türk Dili, nr. 521, Mayıs 1995, s. 575.

15 - Orhan Okay, Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi, MEB Yay. İstanbul 1991, s. 407. Okay ve C. Findley Midhat Efendi'nin Avrupa seyahatini dönüm noktası olarak kabul ederler. (bkz. Okay Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi, s. 297 ; Findley, a.g.e., s. 12)

16 - Tanpınar'ın Ahmet Midhat Efendi'yi 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde değerlendirirken kullandığı şu ifadeleri hatırlamak gerekir: “Ahmet Midhat Efendi'nin de, hiç olmazsa başlangıç yıllarında, hayatıyla eseri sıkı sıkıya bağlıdır. Tanzimat nesillerinde fikir ve eser hatta bugünkü manasıyla samimi şekilde yaşanmamış olsa bile, yine şahsi bir macera duygusu daha kuvvetle göze çarpar. Bu itibarla onun eserine hayatından girmek bu eseri yakalamak için samlacağından daha faydalıdır.” Tanpınar, a.g.e., s.445 ; Tanpınar'ın ilk defa edebiyat tarihinde dikkat çektiği bu ilişki üzeri makalelere de konu olmuştur. bkz. Sema Uğurcan, Uğurcan “Ahmet Midhat Efendi'nin Hatıratı ile Romanları Arasındaki Münasebet” Türklük Araştırmaları Dergisi, Nr. 2, Ankara 1986, s. 185-199 ; Erol Köroğlu, “Tanpınar'a Göre Ahmet Mithat: Esere Hayattan Girmek yahut Eseri Hayatla Yargılamak”, Mehaba Ey Muharrir, s. 329-337.

17 - Midhat Efendi'nin 1889 yılında Stockholm'de katıldığı Müsteşrikler Kongresi ve daha sonra Fransa, Almanya, Avusturya gibi gezdiği yerlerle ilgili seyahatnamesinin geniş bir değerlendirmesi için bkz., Carter V. Findley, Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1999, 59 s.

tir." (s. 60) Tanpınar'a göre yazarın romanın kahramanı Ahmed Metin'e yaptırdığı ve kendi planını çizdiği gemiyle Akdeniz seyahati İslâm medeniyetinin arkeolojik seyahatidir.¹⁸ Romanda seyahat bir konu olarak konuşulup tartışılır. "Filanca yeri seyahat eden bir seyyah o mahallin mazarına, haline, müstakbeline dair birçok şeylerden de bahsedecek. Seyahat bu surette edebiyata, hikemiyata çıkan kadîm ve ilm-i meskûkât-ı kadîmeye doğru da yol açılacak. (s. 31)

Orhan Okay, romanın yazılışındaki gaye olarak birbirini tamamlayan iki gayeden bahseder. Bunlardan ilki, "yazarın bu romandaki en belirgin tezi, Türk ve İslâm medeniyetinin büyüklüğü ve Doğu ahlak anlayışının Batı karşısındaki üstünlüğüdür."¹⁹ diğeri ise, "İslâm ve Osmanlı medeniyetinin bhusus Türk milletinin büyüklüğünü ortaya koymak için"dir.²⁰ Sema Uğurcan yazarın bu romanla "Geçmişte ve hâlihazırda bize yüklenen barbar, vahşi gibi sıfatlara, onları söyleyenlerin layık olduğunu ispat" ettiğini ifade eder.²¹ *Ahmed Metin ve Şirzad*, çift sütun halinde 727 sayfa geniş hacimli bir romandır. Yazarın Avrupa dönüşü, yazdığı eser olması, alt başlıktaki adına uygun olarak "roman içinde roman"ı kullanması, çerçeve hikâye içine iki ayrı hikâye yerleştirilmesi, "bir arayış romanı"²² olması, hem bir seyahat hem macera ve tarihî roman sayılabilecek yönleriyle üzerinde durulmaya değerdir.²³ "Netayic"le beraber on bölümden oluşan roman, yazar tarafından her bölüm ayrı adlandırılmıştır. 1-Yeni Hasan Mellah (s. 3-41), 2- Yeni Meliketü'l Bahr (s. 41-95), 3-Bir Eski Aşına (s. 95-151), 4-Madam Çokogano (s. 151-202.), 5-Safha-i Tarihe Bir Nazar (s. 202-247), 6-Pire'den Otranto'ya (s. 247-377), 7-Roman İçinde Roman (s.377-476), 8-Sicilya'da Şirzâd (s. 476-570), 9-Eski Robenson (s. 570-665), 10-Netâyic (s. 665-727) Ancak roman Ahmed Metin'in esas kahraman olarak

18 - Tanpınar, a.g.e., s. 423. (Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, s 471)

19 - Orhan Okay, "Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli", *Merhaba Ey Muharrir*, İstanbul 2006, s.232 ; Midhat Efendi'nin bu romanı yayımladığı dönemlerde Avrupa medeniyetinin kaynağının Doğu daha doğrusu İslam medeniyeti olduğu şeklinde başka eserler de kaleme alınmıştır. Bunlardan birisi de 1897 yılında yayımlanan Musa Akyığıtzade'nin eseridir. Bkz. Musa Akyığıtzade, *Avrupa Medeniyetine Bir Nazar* (sdl. Selçuk Uysal) Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996. 50 s

20 - Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, İstanbul 1989, s. 390.

21 - Sema Uğurcan, "Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Tarih ve Medeniyet", *Türk Dili*, nr. 521, Mayıs 1995, s. 558.

22 - Jale Parla, *Merhaba Ey Muharrir*, s. 45.

23 - Hülya Argunşah, Ahmed Metin ve Şirzad'ı tarihi bir romandan ziyade macera romanı, daha doğrusu "tarihin peşine düşmüş bir macera perestinin başından geçenleri anlatan bir roman" olarak yanımlar. Hülya Argunşah, "Ahmet Mithat Efendi'nin Tarihi Romanlığı", *Merhaba Ey Muharrir!* Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar (haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 200, s. 128.

çizildiği çerçeve hikâye ile iç içe geçmiş iki hikâyeden oluşur. Dolayısıyla bu romanda üç ayrı bölümden bahsedilebilir. Bunlardan ilki Ahmed Metin ve onun etrafında gelişen olaylar. İkincisi, romanın yazıldığı dönemde Osmanlı toprakları dışında kalan bir coğrafyadan Neofari ve onun çevresinde yani bir Batılılaşma modeli, sonuncu hikâye ise, Ahmed Metin'in Akdeniz seyahatine de vesile olan Selçuklu şehzadesi Şirzad'ın maceralarıdır.

Bu makale çerçevesinde Midhat Efendi'nin hikâye ve romanları arasında bugünkü Türkçeye aktarılmamış ve özellikle araştırmacı ve okuyucuların ulaşmada zorluk çektikleri *Ahmed Metin ve Şirzad* romanı genel hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hayal ve Hakikat Bağlamında: Ahmed Metin ve Şirzad

Ahmet Midhat Efendi sayıları otuz beşe varan romanlarının²⁴ çoğunluğunun hemen başında eserleriyle ilgili açıklamalar yapar. Yazdığı roman bir gazete haberinden (*Diplomalı Kız*), bir kavram ya da bir konunun açıklamasından (*Karnaval*) ibaret olabilir. Yine roman tekniği açısından yeni metotlar denemenin peşinde olan yazar, natüralizme bir örnek olması açısından bir roman yazdığını eserin önsözünde (*Müşahedat*) açıklayabilir.²⁵ Bu makaleye romanın dış kapağında *Ahmed Metin ve Şirzad* ismi varken, iç kapağındaki adı *Ahmed Metin ve Şirzad yahud Roman İçinde Roman*'dır.²⁶ Romanın başında da “mukaddime” yerine “İfadecik” vardır ve romandaki olaylarla ilgili de şu açıklamaya yer alır:

“*Bu romanda a'zâ-yı vak'anın kâffesi sırf hayalidir. Bu eşhasa isnad olunan vakâyi' ve sergüzeşter dahi sırf hayalidir. Fakat vakayiin istinad eyledikleri fînûn ve sanayi' ile tarih ve coğrafya-yı kadîm vesâireye dair irâd olunan malumat ve mülahazât sırf hakikattir.*” (s. 2)

Midhat Efendi yine önsözde bu romanı Jules Verne tarzında yazdığını, fakat “vakayiin hayaliyeti cihetinden” Alexandre Dumas'ı “tanzîr” ettiğini be-

24 - Midhat Efendi'nin romanları Türk Dil Kurumu yayınları arasında bugünkü harflere aktarılarak yayımlanmıştır. Letâif-i Hikâyât serisi içinde yer alan hikâyeleri de Latin harflerine aktarılarak aynı şekilde yayımlanmıştır. Bkz. Ahmet Mithat Efendi, *Letâif-i Rivâyât*, (Haz. Fazıl Gökçek-Sebahattin Çağın), Çağrı Yay. İstanbul 2001.

25 - Bkz. Ahmet Midhat Efendi, *Müşahedât*, İstanbul 1308 [1891/92], 319 s. (Haz. Necat Birinci), TDK Yay., Ankara 2000.

26 - Ahmet Midhat, *Ahmed Metin ve Şirzad yahud Roman İçinde Roman*, İstanbul 1309 [1891/92], 727 s.

lirtir. Alaxandre Dumasla ilgili olarak da, "O Alexandre Duma ki Monte Cristosu bizim Osmanlılık âleminde romancılığın ilk meşki olarak, ondan beri de Monte Cristo makamına kâim olabilecek ve onu unutturacak hiçbir roman daha ne yazılmış ne tercüme olunmuştur." (s. 2) Yazarın romanın hemen daha başında Monte Kristo'yu hatırlatması boşuna değildir. Çünkü Aleksandre Dumas Pere'nin (1803-1870) *Monte Kristo, Üç Silahşörler, Kraliçenin Gerdanlığı* gibi romanları tarihi kurgulaması açısından sadece Türk okuyucusu tarafından değil, Dünyada da geniş bir okuyucu kitlesi tarafından ilgiyle takip edilir.²⁷ Nitekim İsmail Habib Sevük, Dumas'ın tarihi kullanma ve şekillendirme noktasındaki başarısını şu şekilde ifade eder:

*"O tarihi sadakate pek kulak asmadı. Romanlarında tarihin ne derece mevki olduğu sorulduğu vakit, tarih hayalimin mantosunu asmak için çengel den ibarettir dedi. Fakat tuttuğu çığırda muvaffak olmak için ne kadar meziyet lazımsa hepsine malikti. Dumas'ın açtığı halk için roman çığırı sonra fena muharrirler elinde edebî kıymetini büsbütün kaybetti."*²⁸

Çeşitli yönlere sahip Midhat Efendi'nin tarihî roman konusuna eğilmesi, bu konuyla ilgili romanlar yazması da onun şahsiyetine uygun bir anlayıştır.²⁹ Hatta yazar bunu ideolojik bir görev olarak yapar. Nitekim Ahmed Metin ve Şirzad'ta *"Milel-i İslâmiye'nin umumen ve millet-i muazzama-i Osmaniyenin kahramanane roman zemini olabileceğini şimdiye kadar defaatle düşen müna-sebetler üzerine birçok eserlerimizde söylemiş olduğumuz gibi..."* (s. 522) ifadeleriyle genelde İslâm tarihini özelde ise Osmanlı'nın ihtişamlı dönemlerini konu alan romanlar yazılmasını ister.³⁰ Tanpınar, Midhat Efendi'nin bu yolda romanlar yazmasını dönemin siyasî şartlarına bağlar.³¹

27 - Fazıl Gökçek, "Monte Cristo Kontu Romanının Ahmet Midhat Efendi'ye Etkisi", Tunca Kontantamer İçin, Ege Üniv. Yay. İzmir 2007, s. 484.

28 - İsmail Habib Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1941, C. II, s. 207.

29 - Argunşah, Midhat Efendi'nin konusunu tarihten alan sekiz roman yazdığını aktarır ve Ahmed Metin ve Şirzad'ı da bunlar arasına dahil eder. bkz. Argunşah, a.g.m, s.23.

30 - Zeki Taştan ilk dönem tarihi romanlar arasında tespit ettiği sekiz romanın Cezmi dışında Midhat Efendi'yi ait olduğunu belirttikten sonra sonuncu olarak Ahmed Metin ve Şirzad'ı (1892) sayar. Bkz. Zeki Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili 1871-1950)*, İÜ SBE (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 2000, C. I, s.24.

31 - Ona göre, Midhat Paşa'nın nefyinden sonra Midhat Efendi'nin II. Abdülhamit'e yaranma yoluna gitmiştir. Takvim-i Vekâyi'e müdür olduktan sonra (1878) yeni devrin sözcülüğünü üstlenmiştir. Süleyman Musli, Arnavutlar Solyotlar, Ahmed Metin ve Şirzad bu yolda yazılan romanlardır. Tanpınar, a.g.e., s. 450-451.

Bunun dışında romanda içinde yaşanan çağın pek çok bakımdan seyahati kolaylaştıran imkânlar sunduğuna da işaret edilir. Bu da *Ahmed Metin ve Şirzad*'ın diğer romanlardan ayrılan yönüdür. Romanın içerisinde bu konularla ilgili bilgiler de aktarır.

Kurguya dayanan bir yapı olan romanda vakalar tek çizgi halinde devam edebileceği gibi, iki veya daha fazla çizginin zaman zaman keşişerek paralel ilerlediği vakalar veya iç içe geçmiş vakalar da olabilir. Bu bağlamda Midhat Efendi'nin *Ahmed Metin ve Şirzad* romanı bir çerçeve hikâyeye ile onun içinde biri yaşanan döneme (çağa), diğeri de tarihe ait iki alt hikâyeden meydana gelir. Bu iki ayrı hikâyeye çerçeve hikâyenin içerisinde ayrı halkaları oluştururlar.³² Ancak yazar için roman, sadece anlatılan bir metin değil, özellikle muhatabın yani okuyucunun dikkatinin çekildiği bir kurgudur. Kurmacanın anlamı da ancak bu ikiliğin oluşturulması ile sağlanabilir.³³ Midhat Efendi kendisine has üslubu ile zaman zaman araya girip kendi görüşlerini açıklasa da *Ahmed Metin ve Şirzad*, içerisinde macera, seyahat ve tarih gibi farklı konuların kurgulanmasıyla romanları içinde ayrı bir yeri vardır.³⁴ Yazarın Avrupa'ya bakıştaki hayal dünyasının 1889 yılındaki seyahatinden sonra bu romanda hakikate dönüşmesi ve Avrupa'nın da aksayan yanlarının olabileceğini göstermesi bakımından da önemlidir. Bu romanı diğerlerinden ayıran yönler biraz da bunlardır.

Turfanda Bir Kahraman: Ahmed Metin

Midhat Efendi'nin romanlarında roman kişilerinin daha sonra yükleneyeceği misyonlara uygun olarak önceden bir hazırlık içinde oldukları ya da yazarın bunlara uygun şartları oluşturduğu görülür. Yazar, yurt dışına göndereceği ya da seyahate çıkaracağı roman kahramanlarına yabancı dil öğrenme, gezeceği yerlerle ilgili kitaplar okuma, ekonomik şartların olgunlaşması gibi

32 - Foster E. M., (1985), Roman Sanatı (çev. Ünal Aytür), Adam Yay. İstanbul 1985 s. 128, 131.

33 - Yavuz Demir, "Ahmet Mithat Efendi: Her Yol Roma(n)a Çıkar", Merhaba Ey Muharir, s. 56.

34 - Midhat Efendi'nin romanlarında sıklıkla yaptığı gibi romanda araya girerek bilgiler vermesinin nasihatler etmesinin XIX. yy'da Avrupa'da da olduğuna dikkat çeken Selçuk Çıkla şunları aktarır: "Batı'da XIX. yüzyıl sonlarına kadar romancı kendini biraz ahlâkçı, az buçuk da filozof sayardı. Onun için de hikâyesini anlatırken araya girerek karakterler hakkındaki düşüncelerini açıklamayı, davranışları ahlâk açısından değerlendirmeyi, insan tabiatı üzerinde bilgeliğini ortaya koymayı yazarlığın bir görevi bilirdi." Bkz. Selçuk Çıkla, "Romanda Kurmaca ve Gerçeklik", Hece (Türk Roman Özel Sayısı), S. 65-67, Mayıs-Temmuz 2002, s. 111-129.

bir ön hazırlık yaptırır. Yazarın Müsteşrikler Kongresi'nden döndükten sonra Avrupa'ya karşı İslâm ve Türk medeniyetinin büyüklüğünü ortaya koymak için yazdığı romanın ana kahramanı da buna uygun olarak çizilmiştir. O, fenden tarihe kadar her konuda bilgi sahibi olmasının yanında birkaç yabancı dil bilen, ahlak ve hamiyet sahibi ideal bir tiptir. Yazar romanın hemen başlarında bu durumu şu ifadelerle dile getirir:

"Şu hikâyemizin kahramanı işte bu derece mükemmeliyete varmamış ise de, terakki fidanının ilk mahsulü bir adamdır. Adeta bir turfanda meyve gibi mevsim-i hakikisinden biraz evvel gelmiştir ve onun için de tam mevsiminde gelen meyveler kadar mükemmel değildir. Derecesini karîben görür, anlar mukayese ve hükm edersiniz. (s. 6)"³⁵

Yazarın mevsiminden biraz evvel ortaya çıkmış turfanda bir tip olarak tarif ettiği Ahmed Metin, İslâm Dragoz Ağa namında bir Boşnak mültezimin ilk hareminden Bosna'da doğmuş oğludur. İslâm Dragoz, köy mültezimliğinden işe başlamış ve giderek zenginleşmiştir. (s. 20) O, annesi erken vefat ettiği için küçük yaşta babasıyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Babasının ikinci defa evlenir, ancak evin çocuğu olarak tek erkek olduğu için hep yüzlü büyütülür. Özel hocalardan aldığı derslerle İtalyanca ve evdeki hizmetçi kadınlardan Rumca öğrenir. (s. 21) Eğitimini Mekteb-i Sultanî'nin yatılı bölümünde devam eder. (s. 22) Burada derslerine fazla çalışmadığı halde, zekiliğiyle hep başarılıdır, özellikle yabancı dil Fransızcada hep birincidir. Ahmed Metin de Beyoğlu'nun zevk ve sefa âlemlerine katılmıştır fakat bunlar onu o kadar meşgul etmemiştir.³⁶ Ahmed Metin vücutca olduğu gibi fikir bakımından da güçlüdür ve aklına koyduğunu yapacak kudrettedir. Evlenmeyi düşündüğü bir ara Fransa'dan arkadaşından gelen bir mektup sayesinde buraya gitmeye niyet eder. Paris'in

35 - Midhat Efendi bu romanda Ahmed Metin'i yapacağı yeniliklerle bir turfanda tip olarak takdir eder. Bu romanla aynı yıllarda yayımlanmış olan Mizancı Murat'ın Turfanda mı Turfa mı? romanı da adından da anlaşılacağı gibi turfanda mı yoksa turfa mı olduğuna okuyucunun karar vereceği bir tip olarak çizilir.bkz. Mehmed Murad, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*, İstanbul 1308 (1890-91), 420 s. Romanın geniş bir değerlendirmesi için de bkz. Birol Emil, *Mizancı Murad Bey Hayatı ve Eserleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979, s. 473-515.

36 - Midhat Efendi'nin kendi hayatı ile roman kişilerinin hayatları arasında paralellik olduğuna işaret eden Sema Uğurcan, yazar gibi başlangıçta sefil hayatı yaşarken daha sonra vicdan muhasebesi yaparak bundan vaz geçen tipler arasında Ahmed Metin ve Şirzad romanının Ahmed Metin'ini de sayar. Bkz. Uğurcan "Ahmet Midhat Efendi'nin Hatıratı ile Romanları Arasındaki Münasebet" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Nr. 2, Ankara 1986, s. 195.

etüdiyân âlemine, familya ortamlarına katılır. O bir süre Avrupa’da kalır. Avrupalılarda her şeyin mükemmelini yapmak, yeni şeylere ilgi duymak gibi özellikleri fark eder. Ahmed Metin’i Avrupa’da hayal kırıklığına uğratan şey ise, onların israfa düşkün olmalarıdır. (s. 26) Döndükten sonra, Avrupa’da edindiği yeni bilgi ve kültürle Karadeniz taraflarına Yunus avcılığına çıkar. (s. 29) Bundan sonraki hedefi planını kendisinin çizdiği kotrası ile büyük denizlere açılmaktır. Bunun için önce bilgi ve kültürü artırmak için yoğun bir okuma işine girer. Hatta bunun kafi olmayacağını anladığında, Avrupa asilzadelerine özenerek, kendisine George Kusar namında ihtiyar bir Fransız kâri tutar. (s. 30) Onun da yardımıyla edebiyat, hikemiyat, arkeoloji, nümizmatik ve coğrafya ile ilgili bilgisini artırır. Ahmed Metin, onunla denizcilik ve gemi inşaatı konusunda tecrübe edinmek bilgisini artırmak için yazın Nis’e giderler. Dönüşte Türk işçilerin çalıştığı bir kotra yapımına başlar. Marmara seyahatinden sonra Akdeniz’e açılma düşüncesi sağlamlaşır. Onun seyahat merakı dışında ikinci önemli merakı okumaktır. İstanbul Yüksek Kaldırım’da eline geçen iki yüz elli üç yüz sene önce İtalyanca yazılmış “Şirzad” romanın izini sürmek için Akdeniz’e seyahate çıkar. Roman, Osmanlı’nın doğuşundan evvel Selçuklu Türklerinden “Şirzad” ismindeki bir beyzadenin İtalya taraflarında bir takım Araplar refakatinde başından geçen olayları anlatır. Ahmed Metin, Şirzad’ın bıraktığı izi romandan takip ederek Türklüğün ve Müslümanlığın dünya tarihine ne gibi izler bıraktığını ve 7-8 asır önce Türkler ile Avrupalılar arasındaki münasebetlerin ne şekilde olduğunu keşfedecektir. Ahmed Metin bir arkadaşının tavsiyesi üzerine Ahmet Midhat’ın “Hasan Mellah”³⁷ romanını okur. Ahmed Metin bir Hasan Mellah olacaktır. Fakat Ahmed Metin gemi mühendisi iken Hasan Mellah deniz topçusudur. Ahmed Metin de aynen Hasan Mellah gibi yaptırdığı gemiye “Meliketü’l-bahr” ismini verir.³⁸

İstanbul Ayvansaray’da bir tekne yapımıyla başlanılan romanda daha sonra bu tekneyle beraber teknenin kim tarafından sipariş edildiğini de

37 - Ahmet Mithat Efendi, *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar*, [Şark Matbaası, 461 s.] İstanbul 1291[1875/1876] (Haz. Ali Şükrü Çoruk, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 2000), 433 s.

38 - Midhat Efendi romanlarında bir vesile ile bağ kurarak birbirine atıflar yapar, okuyucunun başka eserlerinden de haberdar olmasını ya da ilgi duymasını sağlar. Daha geniş bilgi için bkz. Kemal Timur, “Romanlarında Eserlerinin Reklamını Yapan Bir Yazar: Ahmet Midhat Efendi”, Midhat Efendi Kitabı, Beykoz Belediyesi Kültür Yay. İstanbul 2007, s. 61-69.

öğreniriz. Ahmed Metin yapacağı deniz seyahati için kendine bir kotra yaptırmaktadır. Bu kotra o zamana kadar Osmanlıların bilmediği genellikle ecnebilerin kullandığı bir deniz aracıdır. Ahmed Metin, yapacağı kotranın şeklini ve ebatlarını çeşitli kitaplarda görmüş ve ona göre bir şekil çizmiştir. Geminin bölümleri, ebatları, suyun içinde kalan kısımları, yük yerleştirme gibi fen konusunda aydınlatıcı resimler ve çizimler de romanda yer alır. (s. 13, 16-17, 41-42, 52-53)

Ahmed Metin, bu uzun seyahatine katılmak isteyen iki arkadaşından birisi evli, diğeri de memur olduğu için bunu kabul etmez. O, seyahate çıkacak kişinin evli olmamasının gerekliliğine inanır. Kendisi de bu sebeple evlilik planını seyahat sonrasına erteler. Çünkü karısını seyahate çıkararak ihmal etmek yakışık alır bir durum değildir. Midhat Efendi'nin özellikle seyahat romanlarında Avrupa'ya yola çıkacak roman kişileri evliliğin buna engel olacağı düşüncesi hep vardır. *Paris'te Bir Türk*'te Nasuh bekar olarak Avrupa'ya giderken, *Acâyib-i Âlem*'de Suphi evlenmeden önce bu seyahati yapmak ister. Arkadaşı Hicabi evlidir ancak eşini zor ikna eder.³⁹

Hüseyin Basri adında mektepten yeni çıkmış ve deniz merakı olan bir genç Ahmed Metin'le tanışır ve onunla beraber seyahate çıkmak ister. Ahmed Metin, Hüseyin Basri'yi yol arkadaşlığına kabul eder. Ahmed Metin, kendisiyle beraber seyahate gelmek isteyen Hüseyin Basri'ye seyahatin önemini ve kazancını şu cümlelerle ifade eder: "*İnsan seyahatle öğrendiği şeyleri başka hiçbir mektepte öğrenemez... Kemalât-ı insaniyyenin en büyük mektebi seyahattir. seyahatle edilen tettebbu' hiçbir şeye benzemez.*" (s. 60) Geminin planını bizzat çizen Ahmed Metin ve Ayvansaray'da yaptırdığı özel yelkenlisinin makinesi Paris'ten getirilmiştir. Osmanlı'da eksik olan teknik ve makinedir. Geminin

39 - Midhat Efendi romanlarında sadece seyahat konusunda değil, eğitime engel olacağı düşüncesiyle de eğitim hayatı tamamlanmadan evliliğe karşı çıkılır. Midhat Efendi Fatma Aliye Hanım'la ortak yazdıkları *Hayal ve Hakikat* romanında da Vefa Mekteb-i Sultanî'yi bitirdikten sonra yüksek tahsil yapmak istemiş, evliliği de buna engel olarak görür. Bkz. Sema Uğurcan, "Ahmet Midhat Efendi ile Fatma Aliye Hanım'ın Ortak Yazdıkları Bir Roman: Hayal ve Hakikat, Türk Kültürü, S. 230, Haziran 1982, s. 481. Kadınların eğitimi konusunda da erken yaşta evliliğin kadının eğitimine engel olacağını düşünür ve bunu romanlarında işler. Felsefe-i Zenân bunlardan birisidir. bkz. Ahmet Midhat Efendi, *Felsefe-i Zenân, Letâif-i Rivayât*, (haz. Fazıl Gökçek-), Çağrı Yay. İstanbul, Evliliğin kadının eğitimini engellediği düşüncesi Ahmet Midhat'ın ilinden tuttuğu hatta ortak kitap yazdıkları Fatma Ali'ye Hanımın *Levâih-i Hayat* romanında da işlenen konulardandır. Bkz. Emel Kefeli, "Evliliği Sorgularken", *Türk Kültürü İncelemeler Dergisi* 12, İstanbul 2005, s. 197.

mürettebatı da Türk'tür. Kaptanı Ünyeli Ömer, lostromosu İsmail Çavuş, hesap memuru Süreyya, üç adi tayfa, bir mıço, bir hizmetçi kadın (sofracı), bir aşçı (Mehmet Usta), bir kılavuz, Ahmed Metin ve Hüseyin Basri. Ahmed Metin vatanını seven ve onun gelişmesini, bulunduğu noktadan daha ileriye gitmesini isteyen bir karakterdir. Bu anlamda milli duygularının kuvvetli olduğunu da söylememiz mümkündür. Milliyetçi kişiliğe sahip Ahmed Metin'in Türklükle ilgili konuşmaları da dikkat çekicidir: Gemi tayfası Türklerden oluşur:

“- Vallahi âlâ! Memurlarımızın kâffesi Türk.

- Öyle olacak ya! Tayfalarımız dahi Türk! İşçimiz de Türk. İstîtâr mani olmasa idi hizmetçi kadınları dahi Türk'ten alırdım. Ben neyim? Ben Türk değil miyim? Türk olan yine Türk olana râğıptır. (s.74)

Ahmet Mithat'ın milliyetçi roman kişisi Ahmed Metin'in milliyetçiliğine dair en önemli örneklerden biri de yabancı spor kulüplerinin kendi ülkeleri için yarışması teklifine karşı verdiği cevaptır. “Ben bir seyyahım. Meliketül-bahr dahi bir seyahat gemisidir” diye nazik bir cevap verse de asıl reddetme nedeni “Osmanlı toprağında, Osmanlı sularında yabancı bir cemiyet adına iltihak etmeyi doğru bulmamasıdır. Ona göre deniz seyahatine merak ve heves Osmanlı da gelecekte artacaktır, o da bu işin ilk müteşebbisi olacaktır. (s. 103) Anlatıcı/yazar⁴⁰ Ahmed Metin'i fikr-i amîk ve nazar-ı şâmil sahibi hamiyetli bir Osmanlı” olarak tanıtır. (s. 383) O bu karakteriyle yanlış anlaşılın Müslümanlık ve Osmanlı imajını düzelterektedir.

Ahmed Metin'e göre coğrafya ve tarihin çeşitli imkânlarından yararlanmanın en güzel yolu seyahattir. Çünkü seyahat bilgi kazanma yolunda olanlar için bilgilerinin “tevsî-i tesis ve takviyeye” (s. 251) en iyi araçtır. Seyahatin “sûret-i müdekkikanede” (s. 329) yapılmasından yanadır. “Seyahat denilen şeyin asıl fevâid ve lezâiz-i maddiye ve maneviyesi işte o suret-i müdekkikanede icra edilen-

40 - Bir yazar-anlatıcı dediğimiz Tanzimat edebiyatında bulunan anlatıcı, diğeri ise figür anlatıcıdır. Anlatıcının yazar-anlatıcı olarak tanımlanmasının sebebi ise şudur: “Onun tarihi seyrini- özellikle kendi öyküleme geleneğimizi ölçüt alarak- hatırladığımızda, tam anlamıyla her şeye egemen bir kişiyle karşılaşırız. Bu egemenlik, 19. yüzyıl Osmanlı-Türk romanında ‘yazar-anlatıcı’ düzeyindedir. Anılan yüzyılın sonlarında terk edilmeye başlanan ve bugün artık çok büyük bir teknik hata olarak kabul edilen bu anlatıcı tipi, dönemin sosyokültürel koşullarının ürünüdür.” Hakan Sazyek “Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerinde Bir Sınıflandırma”, Folklor/Edebiyat, Sayı: 37, Cilt: 10, 2004/1, s. 108. s. 103-118.)

lerindedir. Eğer arz üzerinde herkes bir koyunun hatta bir arslanın gezdiği gibi gezmiş olsa idi maarif ve medeniyet-i beşeriyenin bu seyahatlerden hiçbir fâide hâsıl edememesi ve nev-i beşerin dahi bir nevi sürü halinde kalması lazım gelirdi. (...) Dünyanın bir küre şeklinde olduğunu ispat edecek bir devr-i arz seyahati ne kadar müdekkikane icra olunmalıdır ki bundan maskat-ı aslı olan netice husule gelsin. Öyle ulu orta yürüyüvermekle o maksat hâsıl olur mu? (s. 329)

Yazar bu ifadelerin devamında haritaların nasıl hazırlandığının da okuyucular tarafından düşünülmesini hatırlatmadan geçmez.

Ahmed Metin ve Şirzad romanında Ahmed Metin'in Akdeniz seyahatindeki güzergâhı ana hatlarıyla şu şekildedir: İstanbul, İzmit, Çanakkale, Pire, Zanta Adası, Preveze Limanı, Korfu Adası, Otranto, Gelibolu, Messina, Palermo. Yazar yol haritasında belirlediği bu mekanlara tarih, medeniyet, mitoloji ve coğrafi konular açısından bakar.⁴¹ Anlatıcı/yazar olarak Ahmed Metin'in seyahat için neden Akdeniz coğrafyasını seçtiği dönüş yolunda Neofari'ye verdiği açıklamalarda vardır: "Tenezzühât-ı bahriye için Cezayir-i bahr-i sefid kadar muvafik hiçbir yer olamaz." Çünkü ona göre, Akdeniz coğrafyasını gezen bir adam "Fenike, Mısır ve Yunan ve Roma milel-i kadîmesiyle Arap ve ehl-i salıp ve Türklerin her köşesi bin letâfet-i şairâne ve kahramanane ile memlu bulunan tarihleri içinde gezmiş olurlar." (s. 714)

Ahmed Metin, Ayvansaray'da yaptırdığı gemisine "Sancağ-ı Osmanî" çektirir. (s.91) O, Osmanlı'nın ilerde denizcilik alanında büyük gelişme gös-tereceğine, hatta Avrupa'yı geçeceğine inanmaktadır. Bu yüzden ecnebîlerin kendi deniz kulüplerine üyelik davetlerine de itibar etmez. Ahmed Metin'in tayfasıyla beraber İstanbul'dan başlayan seyahatleri Yunanistan'ın Pire limanına kadar devam eder. Yazar bu limandan sonra romanın da seyrini ve kurgusunu değiştirecek farklı bir hikâyeyi romana dahil eder. Bu romanın yazıldığı tarihlerde Osmanlı sınırları dışında kalan Yaş şehrinden Pire limanına metresiyle gezmeye gelen Yoroslov familyasından Neofari'dir. Romana bu ismin karışmasıyla beraber seyahat ve seyahat süresinde farklı olaylar cereyan edecektir.

41 - Emel Kefeli, Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz, s. 141.

“Yeni Bir Tanzimat Modeli”

Romanın çerçeve hikâyesinin içinde “Roman İçinde Roman” olarak ifade edilen alt hikâye, Ahmed Metin’in seyahati sırasında Yunanistan’ın Pire limanında karşılaştığı Boğdanlı Neofari ve onun etrafında gelişen olaylardan ibarettir.

Neofari ya da ilk karşılaşıldığında Madam Çokogano’yu Midhat Efendi okuyucuya şöyle tanıtır: Madam Çokogano’nun tarihini bilmek “*yalnız onun değil ehyevm Romanya dediğimiz memleket ahalisinin bazı husiyet-i ahvâlini dahi tasvir edeceği için bu hikâyemizin mühimce bir kısmını teşkil eder.*” (s. 151)

Ahmed Metin’in Akdeniz seyahatinde tanıştığı ve romanın sonuna kadar da romanda yer alan Neofari, romana hem zenginlik katmakta hem de okuyucuya yaşadıklarıyla farklı pencereler açmaktadır. Tanzimat sonrası Osmanlı’da görülen yeni düşünceler ve fikirlerin benzerini ve uygulamalarını Neofari ve mensup olduğu Yoroslav familyası örneğinden takip etme imkanı olur. Boğdanlı Yoroslav ailesinin Batılı hayata geçme macerası, kitabın ikinci adından da anlaşılabilir gibi ayrı bir kitap olarak da düşünülebilir. Bu aile ile Osmanlı’nın birleştiği nokta her ikisinin de Avrupalılaştırma yolunda benzer yollardan geçmeleridir. Romanın kurgusu içerisinde çerçeve hikâyesinin içinde bir alt hikâye olarak kurgulanan Yoroslav ailesinin ve dolayısıyla Neofari’nin hikâyesi dördüncü bölümde “Madam Çokogano başlığıyla geriye dönerek anlatılır. (s. 151-202) Aslında daha önceki “Bir Eski Aşına” bölümün sonlarında (s. 138) romana dahil olan Neofari kendisini farklı bir isimle tanıtmıştır. “Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli”⁴² olarak sunulan Neofari ve ailesinin geçmişi ve Avrupalılaştırma maceralarının bu “iç hikâye”de verilir. Yeni bir Tanzimat modeli olarak seçilen aile Romanya’nın Boğdan bölgesinde bu gün Moldovya sınırları içinde bir yerdir. Romanda bu mekanın tarihi önemine de işaret maksadıyla şöyle denilir:

“Prut nehri ve Tuna’nın bir parçası olan Boğdan kıtacığında işte Avrupa’nın medeniyetine kapılarını açmak hususunda en ziyade tehhur etmiş olan yerlerden birisidir.” (s. 156)

42 - Daha geniş bilgi için bkz. Orhan Okay, “Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli”, *Merhaba Ey muharrir Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (haz. Nüket Esen-Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul 2006, s. 231-238.

Neofari'nin Boğdan bölgesinde yaşayan ailesi ve bölgede görülen modernleşme eski-yeni çatışması etrafında verilir. Bunlardan birisi ziraatçi bir ailenin reisi olan ihtiyar Andri ile Avrupa'da eğitim gören ve Batılılaşmış bir tipi canlandıran oğlu Stefano arasında ekonomik konularda ortaya çıkan tartışmadır. Paralarını hala toprak altına ya da kilimin altında saklayan Andri'ye karşı oğul Stefano paraların faizle bankada saklanması taraftarıdır. Çünkü Yaş'ta açılan bankaya hem para yatırılarak muhafaza edilmekte hem de faiz alınmaktadır. Halbuki parayı elle saymaya alışmış ihtiyar Andri'ye genç oğlunun anlattıkları bir masal gibi gelir. (s. 157) Eski-yeni etrafındaki çatışmalar ekonominin dışında da devam eder. Stefano yaşlı babasının kalpağını çıkarttırarak onun yerine şapka giymesini sağlar. İhtiyar Andri'nin oğluna söylediği “*Acaba bu yeni icatlarda gerçekten bir hayır var da ben mi anlayamıyorum.*” sözü bu değişimi temelden sorgulayan bir cümledir. Andri'yi değişime zorlayan sebeplerden birisi Avrupa'da eğitim gören oğul Stefano, diğeri ise yine oğlunun aracılığıyla uzun süredir karısı öldüğü için kendisinden başka yardımcısı olmayan babasının genç ve güzel bir kız olan Madam Buruslavo ile evlendirilmesidir. Yaşlı adamın bu evlilikten Neofari isminde bir kızı olur. Stefano, kardeşini süt anneye vermek isteyince Andri yine kızar. Fakat Stefano bunun medenilikten olduğunu söyler ve babasını razı eder. (s. 159-160) Bir zaman sonra Andri ölür, Neofari tahsile başlar, Almanca ve Fransızca öğrenir. (s. 161) Stefano da banka sahibi bir zengin Nemçelinin kızıyla evlenir ve tam manasıyla alafanga muhite girmiş olur. Çiftçiliğin dışında ticaret ve sanayi ile de uğraşır. Kız kardeşi Neofari'nin iyi bir eğitim görmesi için Paris'e yatılı olarak gönderir. Kız burada eğitim görür hem de Fransız yaşayışını öğrenir. Neofari, kendi milletine olduğu kadar kendi memleketine de yabancılaşır. Tatillerde Yaş'a gelmez. O kendisinden yaşça büyük Akilo adında Moldovyalı birisiyle evlenir. Akilo ile birlikte Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde balayı yaparlar, Paris'in salonlarında görünürler. (s. 176) Yaş'a döndüklerinde Neofari'nin Roza adında bir kızı olur. Roza ile birlikte Roma'ya gezmeye giderler. Daha sonra Neofari kendisi gibi Fransa'da eğitim görmüş Bükreşli Nikolsa adındaki biriyle metres hayatı yaşamaya başlar. Onunla Akdeniz sahillerine tatile çıkar.

Burada Ahmed Metin’le karşılaştıklarında da kendilerini Mösyö le Boyar ve Madam Çokogano olarak tanıtır. (s. 138) Ahmed Metin, Neofari’nin kocası olarak Akilyo’yu bilir fakat Nikolsa’yı görünce bir den şaşırır ve “bu kadının kocası ihtiyar değil miydi? Bu genç adam nereden çıktı” diye düşünür.

Metresiyle beraber çıktığı tatilde Pire’de Ahmed Metin’le tanışan ve kiraladığı Valesko adlı gemiyle Akdeniz seyahatine devam edecek olan Neofari, romanın Ahmed Metin’den sonra ikinci önemli kişisidir. Hem Avrupalılaştırma yolunda bir model olması, yazarın etraflıca anlattığı hayat hikâyesi romanın ilgiyle izlenmesine de sebep olmuştur. Bu seyahatle beraber Neofari’nin dikkati metresi Nikolso’dan Ahmed Metin’e kayar. Nikolso’ya göre her konuda bilgisi olan güçlü bir erkek tipi olarak Ahmed Metin vardır. Bundan sonra Şirzad’ın hikâyesine kadar mitoloji, tarih, medeniyet, Avrupa gibi çeşitli konularda sohbetler onlar etrafında döner. Seyahat boyunca tarih ve medeniyete bakışıyla beraber Türklere ve İslâmiyete bakışı da değişen Neofari ülkesine dönmeye karar verir. Neofari dönüş yolunda geleceği ile ilgili planları şöyle anlatır. Avrupa’ya gidecektir. Orada çoktan beri görmediği kızını görecektir. Daha sonra her mevsime göre Avrupa kibarının nerelerde toplanır ise oralarda vakit geçirecektir. Önümüzdeki yıl Mart ayında da İstanbul’a gelip Ahmed Metin’e refakat etmek niyetindedir. Mesina’dan başlayan dönüş yolu bu kez Garb’tan Şark’a doğrudur. (s. 723) Korfu’da Ahmed Metin ve gemi halkından ayrılan Neofari tamamen değişmiş haldedir. Vasiliki’ye karşı daha önce beslediği kıskançlık duygularından pişmandır. Ahmed Metin’e Korfu’da bir Avusturya posta vapuruyla Tiriste’ye çıkıp oradan doğruca kızının yanına sonra da kızını da alıp kocasının yanına geçeceğini açıklar. (s. 725)⁴³ Neofari, Ülkesinde Fransızca olarak yayımlanan “Etüvan de Karpat” adlı gazeteye seyahatnamesini yazmaya başlar. Seyahatnamesindeki yazdıklarının büyük bir kısmı Ahmed Metin’i övme üzerinedir. Hatta arkadaşı bunları görsün diye birer nüshasını da Ahmed Metin’e gönderir. Bir gün gelen nüshaların birinde etrafı siyahlar içinde bir fikra yer alır. Bu Neofari’nin seyahatnamesi için hatime makamında olduğu

43 - Osmanlı yazarları arasında feminizmi savunan yazarların 1890’lı yıllarda ortaya çıkmasının erken olduğuna işaret eden Findley, Midhat Efendi’nin “cinsiyetler arası ilişkilerdeki değişimin habercisi” olduğuna dikkat çeker. Findley, a.g.e, s. 10-11.

gibi Şirzad romanının sonu olur. Bir Pazar günü kocası ve kızı ile Porg (Porag) nehri kenarında balık tutarken ayağı kayarak denize düşmüş ve boğularak ölmüştür. Neofari'nin ölümü Midhat Efendi'nin romanlarında sıkça karşılaşılan “kötülerin cezalandırılması” esasına dayanır. Seyahat esnasında boğarak öldürdüğü rehberine benzer şekilde o da suda boğularak ölür. (s. 727)

Tarih ve Mitoloji

Romanlarını adeta bir bilgi kitabına çeviren ve fırsat düştükçe değişik bilgiler veren yazarın mitoloji konusuna en geniş yer verdiği romanı Ahmed Metin ve Şirzad'tır denilebilir. Daha önce çeşitli makaleleri ve *Ahbâr-ı Âsâra Tamîm-i Enzâr*'da⁴⁴ mitolojiye ve mitolojinin önemine değinen Ahmet Mithat, bu romanda da bu görüşlerini destekleyici görüşler ortaya koymuş ve Ahmed Metin aracılığıyla mitolojik bilgi vermiştir. Yazar bu romandan beş yıl kadar sonra yazdığı *Taaffûf* romanında da yine benzer şekilde mitolojiye yer verir.⁴⁵ Romanda mitolojiye ait bilgiler ve mitolojik unsurlar coğrafi mekana uygun olarak seyahatin Yunanistan'ın Pire limanından sonra başlar. Tarih, medeniyet ve mitolojinin merkezi olan bu coğrafyada seyahat ederken yazarın mitoloji bahsine girmesi mekana uygundur.

Mitolojiyi “ilm-i vâsi” olarak tanımlayan anlatıcı/yazar, bunun bir koca masalı ya da hayal mahsulü olmadığını belirtir. Mitoloji hikâyelerinin yalnızca bir milletin “mahsul-i fikri” olmadığını, dolayısıyla pek çok milletin mitolojisinin olduğunu söyler. (s. 314-317) Mitolojik isimlerin Yunanca'da Latince'de başka olduğu gibi Fenikeliler ve onlara intikal eden Arap ve Fars dillerinde de farklıdır. Resim, müzik, edebiyat gibi güzel sanatların temelinde hayalin, dolayısıyla mitolojinin yer aldığına dikkat çeken anlatıcı/yazar, Müslüman milletlerin “hikmet-i hakikiye yolunu” yani Müslüman olduktan sonra mitolojiye olan ihtiyaçlarından vazgeçmişlerdir. Halbuki hristiyan dünyasının

44 - Ahmet Mithat Efendi, “Ahbâr-ı Âsâra Tamîm-i Enzâr”, (hzl. Nüket Esen), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

45 - Taaffûf romanında Rasih konakta kaldığı bir gün eşi Saniha'ya iki üç yıldır hatırına gelip de soramadığı, şömine üzerindeki Ventis ve Minevra heykellerinin buraya ne zaman getirildiğini sorar. Babasının bir arkadaşı tarafından Saniha'ya hediye olarak verilen bu Yunan mitolojisine ait bu heykeller evin salonundaki şöminenin üstünde yerleştirilmiştir. Ahmet Mithat Efendi, Taaffûf, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313 [1895/1896] (Haz. Ali Şükrü Çoruk, TDK Yayınları, Ankara 2000.) s. 90-97.

mitolojiye bağlılığı böyle değildir. Roma ve Yunanlılar hristiyanlık geldikten sonra da eski geleneklerini ve mitolojik inançlarını devam ettirmişlerdir. (s. 316-317)

Ahmed Metin, gördüğü yerlerin isimleri ve tarihleri hakkında Nerofari ve Nikolso'ya bilgi verir. Konyak içkisi, Fransa'nın konyak vilayetinden çıktığı için bu ismi almıştır. (s. 250) Ahmed Metin, beraberindekilere Pan hikâyesiyle beraber, "panik" (panique) kelimesinin kökeni açıklar. (s.253, 257) Ejina adasında Almanlar hafriyat çalışmaları yapmış ve buldukları bazı antika eserleri Münih müzesine götürmüşlerdir.⁴⁶ Ejina, aynı zamanda paranın ilk icat edildiği yerdir. (s. 284) Ahmed Metin bu adada yaşamış olan hüsn ü cemel ilâhesi Venüs'le beraber Yunan mitolojisindeki ilahlardan âlihelerden bahseder. (s.299) Avrupa edebiyatının esasını oluşturan mitoloji "bizim edebiyat-ı cedîdemize de etki etmiştir. Yıldızların en parlağına Arap ve Acem gibi şark edebiyatlarında "Zühre", Kadim Yunanîler nezdinde "Afrodit" ve Latinler nezdinde "Venüs" denir. (s. 300) Nerede bir sahib-i cemel görse onun visaline müşteri çıkıverecek derecede hayalperest olmasından dolayı Jüpiter (Müşteri) adı verilmiştir. Resim, şiir ve edebiyat gibi güzel sanat dalları Jüpiter'den doğmuştur. (s.303) Şarap ve sarhoşluk mabudu Baküs, cenk ve cidal mabudu Mars gibi mitolojik unsurlar hakkında geniş açıklamalar yer alır. Uğranılan Isparta limanının eski adı Lakoni körfezidir. Buranın halkı söz söylemede usta bir millettir. Navarin'den geçilirken Ahmed Metin, Osmanlı ile Düvel-i Muazzama arasında gerçekleşen Navarin olayını hatırlar. Gemi Arkadi'ye geldiğinde Ahmed Metin yine buranın mitolojideki yeri hakkında Neofari'ye daha önce duymadığı bilgiler verir. Arkadyalılar Eski Yunanlılardır. Jüpiter'in oğlu Arkas'ın şehridir. (s. 326) Geminin içerisindeki ilişkiler ve çatışmalar da tarih, mitoloji kadar ilgi çekicidir. Özellikle Neofari, Vasiliki'nin Ahmed Metin'e yakın olmasını kısar. ⁴⁷ Ayımvavro adası,

46 - Avrupa medeniyetine ait bazı usulleri kabul edip etmeme noktasında ta III. Selim'den bu taraf tartışma konusu olduğunu belirten yazar, Avrupa'nın maddi yönden ilerlemesinin sadece yüksek binalar, muntazam caddelerinden ibaret olmadığını belirtir. Aynı zamanda her millet kendi ilmi ve sanayi müesseselerini kurarak, tarihi eserlerini kütüphanelerde, müzelerde sergilenmektedir. Halbuki ilerlemenin maddi yönünü teşkil eden bu durumlar bizde "fıkdan-ı külli" halindedir. Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevelan, s. 1004-1005. Midhat Efendi'nin Avrupa'da gördüğü müzeler Stockholm'de Nordik Müze ve Oslo dışındaki Bygdö'de bulunan dönem binaları müzesidir. Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevelan, s. 235,-237, 272-277 ; Findley, a.g.e., s.47.

47 - Bu romanda Vasiliki ile Neofari arasındaki kıskançlık konusu, yazarın 1889 yılında Müsteşirler Kongresi'nde yaşa-

eski ismiyle Lokada, sevdiğine kavuşamayan âşıkların gelip kendilerini kayalıklardan denize attıkları yerdir. Ahmed Metin, Yunan-ı Kadim şairlerinden aşk, zevk ve eğlence kadını olarak bilinen Safo'yu anlatır. Bir Osmanlı kasabası olan Preveze'de hem tarih hatırlanır hem de halkıyla sohbet edilir. Korfu ve "seb'a-i cezîre" ya da "cezâir-i seb'a-i Yunaniyye" adıyla meşhur, Pakson, Teaki, Serigo, Kefalonya, Zanta ve Ayamavro adalarından bahsedilir. Arkadi ismi verilmesine sebep, Arkas perisidir. Arkas halkı, müzik, şiir ve cengaverlikte ustadır. (s. 326) Emel Kefeli'ye göre romanda, pek çok mitolojik hikâyeye değinen yazar "ilk katmanda Akdeniz coğrafyasında İslâmiyet'in ve Türklerin varlığını irdelerken diğer katmanda Akdeniz'i mitoloji perspektifinden görür". Yazar mitoloji ile ilgili görüşlerini coğrafyanın buna da uygun olmasıyla bilgi vermiş ancak mitolojiyi eserde kurgunun bir parçası haline getirmemiştir.⁴⁸ Midhat Efendi'nin özellikle seyahate çıkardığı roman kişileri bilgi ve birikimleriyle okuyucuyu olduğu kadar, romanın diğer kişilerini de kendilerine hayran bırakacak durumdadırlar. Bunlardan birisi de Ahmed Metin'dir. Onun tarih, mitoloji, arkeoloji, din gibi konular hakkındaki hakimiyeti ve bilgisi sade Neofari'yi değil, metresi Nikolso'yu bile hayran bırakır. (s. 329-330)

Anlatıcı/yazarın mitoloji hakkında düşünceleri genel hatlarıyla şu şekildedir: Mitoloji milletlerin hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Hayal mahsulü olarak görülmesi doğru değildir. Aslında şiirin, edebiyatın, resmin, kısaca güzel sanatların temelinde mitoloji vardır. Arap, Acem ve Türklerin de mitolojileri vardır. Ancak İslâmiyet'in kabulünden sonra bunlar unutulmuş, ancak Avrupa insanı Hristiyanlığa rağmen eski dinleriyle olan bağlarını devam ettirmişlerdir.⁴⁹

Selçuklu Şehzâdesi: Şirzad

Ahmed Metin ve Şirzad romanının tarihi roman kısmını oluşturan ya da Ahmed Metin'in Akdeniz seyahatine çıkmasına sebep olan Şirzad bölümü ese-

dığı ve bunu da seyahatnamesinde anlattığı bir olaya benzemektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevelan, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1308 [1892], s.461. Findley, a.g.e., s.33.

48 - Emel Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, s.140.

49 - Midhat Efendi'nin "Batıl İtikatlar" ve mitoloji konusundaki düşünceleri için bkz. Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, s. 245-247.

rin sonlarındadır.⁵⁰ Romanın ancak sekizinci bölümünde gelinebilen bu tarihî roman kısmına başlık olarak da “Sicilya’da Şirzad” (s. 476-570) seçilmiştir. Yazar, romanın içinde tarihle roman arasındaki bağı şu şekilde açıklar:

“*Menâkıp suretinde bulunan şeylere gelince: Bunlar vak’a tezyîn ve ikmal olunmak suretiyle pek mükemmel âsâr-ı edebiye vücuda getirebilirler ki zaten işin bu ciheti üdebânın daire-i mesailerine dahil olmuştur. Roman historik yani esasî tarihe müstenit hikâye diye yüzlerce binlerce âsâr-ı edebiye yazılmıştır...*” (s. 223)

Türk edebiyatında ilk dönem tarihi romanların büyük bir kısmı Midhat Efendi’ye aittir ve bunlardan birisi de *Ahmed Metin ve Şirzad*’tır.⁵¹ Midhat Efendi Selçuklular üzerinde herhangi bir çalışmanın yapılmadığı bir dönemde⁵² “etrâk-ı Selçukiye”yi bir bütün olarak telakki etmesi ve “o zaman dinleyene hayret verecek” derecede orijinal tarihi yorumlar içermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵³

Şirzad romanı önce eserin başında Ahmed Metin tarafından İstanbul Yüksek Kaldırım’da bir kitapçada tesadüfen bulunması ve içinde anlatılanlar bakımından önemlidir. Ahmed Metin bir gün Yüksek Kaldırım’da bir Yahudi sahafın dükkanında “Caveliera Rotriko” namındaki bir eserin altında “Şirzad-ı dil-i Seluçiya” adlı bir kitap görür ve merakla yüksek bir fiyat vererek satın alır. Kitap bundan yedi sekiz yüz sene önce yaşanmış bir olayı anlatır. Ancak kitabın yazılması iki yüz elli üç yüz sene, basımı ise yüz sene öncesine dayanmaktadır. Eserin İtalyancası da günümüz İtalyancasından oldukça farklı ve eski bir dildir. (s. 66) Ahmed Metin, okuduğu romanın kahramanı Şirzad’ın gezip dolaştığı yerleri görmek maksadıyla kotrasıyla Akdeniz’e açılır. Romanın esasını daha doğrusu Ahmed Metin’in Akdeniz seyahatine sebep olan tarihî hikâye buraya kadar sadece isim olarak vardır. Seyahatte, Şirzad’ın tarihte yaşadığı olayların

50 - Şahmurat Arık, Yazarın romanlarındaki kendi sözlerine dayanarak incelediği roman sanatı üzerine düşüncelerinde “tarihi roman” bahsi içinde Süleyman Musli, Amavutlar Solyotlar sayarken Şirzad’ı bu romanlar arasında saymaz. s. 20-22.

51 - Zeki Taştan, ilk dönem tarihi romanların sekiz tane olduğunu, bunların içerisinde Namık Kemal’in Cezmi romanı dışındakilerin Midhat Efendi’ye ait olduğunu belirtir. Zeki Taştan, Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili 1871-1950), İÜ SBE (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 2000, C. I, s. 24.

52 - Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul 1977, s. 38.

53 - Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s. 219.

mekanlarına gelince bu romana tekrar dönülür. Yazarın roman içinde roman olarak adlandırdığı bölümlerden birisi de burasıdır.

Tarihi roman Ahmed Metin tarafından, on üçüncü asrın ilk senelerinin bahar mevsiminde Cezayir taraflarından bir geminin Palermo taraflarına gelmesiyle başlar. (s. 501) Gemide Şirzad Selçuki namında bir Türk asilzadesi de vardır. Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah’ın torunu olan Şirzad, “O asrın kibarzadeleri gibi” terbiye almış birisidir. (s.508) Antalyalı tüccar İskender Şir’in oğlu olan Şirzad denizde tecrübe kazanması için seferlere gönderilir. O, Sicilya’ya gelmiş burada bazı Araplarla dost olmuştur. Kısa zamanda, tıpkı ana hikâyedeki Ahmed Metin gibi, İtalyanca öğrenir. (s. 583) Denize düşen Roza’yı kurtarmak için denize atlar ve onunla bir adada beş buçuk ay Robenson Curuse gibi yaşarlar. Şirzad, Roza’ya sevgi beslemesine rağmen nefesine hakim olur. Kıza İslâm dininin güzelliklerinden bahsetmesi, onun İslâm dinine karşı yakınlaşmasına vesile olur. Doğu geleneklerine uygun olarak Roza’nın kendisine gönlü olmasına rağmen onu annesinden ister. Bir Selçuklu asilzadesi olan Şirzad, cesareti, kıvrak zekası, ahlakı mertliği gibi özellikleriyle üstün bir şahsiyettir. (s. 62, 502, 513) Romanın bu bölümünde Şirzad’la beraber ikinci isim ise, aslen Hristiyan iken kaçırılarak köle olarak Şirzad’ın babası İskender Bey’in yanına getirilen, burada iyi bir eğitim alan, ileriki yıllarda iş gereği Malta’ya geldiğinde geçmişini hatırlayan ve eski dinine dönen Cafer’dir. Üçüncü isim ise Roza’dır. Cafer’in aşık olduğu Roza, aslında onun kardeşidir. Roza’nın annesi Cafer’in yirmi yıl önce kaybolan oğlu olduğunu fark eder. Roma’ya gelirken denize düşen Roza’yı kurtarmak için Şirzad’ta denize atlar ve onunla beş buçuk ay bir adada yalnız başına kalır. Yardım severliği ve namuslu davranışıyla Roza’nın güvenini ve sevgisini kazanır Şirzad. Beş buçuk ay kalınan bu adada Roza’nın Şirzad’a ve Şark’a bakışında büyük değişim olur. Adadan kurtulduktan sonra Şirzad’la Antalya’ya dönemeye karar veren Roza ihtida ederek Müslüman olur ve Şirzad’la evlenir.

Zaman

Roman türünün temel unsurlarından bir tanesi de zamandır ve zaman, vaka zamanı ve anlatma zamanı olarak ikiye ayrılır. Vaka zamanı romanda anlatılan

olayların geçtiği zamandır. Anlatma zamanı ise romanda anlatıcı tarafından görü-
len, öğrenilen şeyin daha sonra okuyucuya nakledildiği zamandır.⁵⁴ Ahmed Metin
ve Şirzad'ta biri tarihî, diğeri de anı belirten iç içe geçmiş iki zaman vardır.
Romanın yayımlanış tarihi 1892 yani olayların anlatılış tarihidir. Ahmed Metin
ve Neofari'nin hikâyesi anlatıcı/yazarın içinde bulunduğu zamandır. Bu Ahmed
Metin'in çocukluğuyla ilgili bilgi verilirken, ya da Neofari'yi Ahmed Metin'in
çok önceden ziyareti, ya da Neofari'nin geçmişı anlatıldığında, geriye dönmeler
söz konusudur. Romanın içinde tarihî hikâyeyi oluşturan kısım ise XIII. yüzyıla
kadar dayanmaktadır. Dolayısıyla zaman konusu şimdiden geriye doğrudur. Ro-
manın sonunda tarihî zamandan tekrar romanın yazıldığı zamana geri dönülür.

Şirzad'ın hikâyesini anlatan Ahmed Metin, gerçek olayın şimdiki zamandan
“altı yüz sene mukaddem” (s. 472) gerçekleştiğini söyler. Halbuki Şirzad romanı
Ahmed Metin'in seyahate çıkmasından 250 sene önce kaleme alınmıştır. (s. 37.)
Ancak roman içinde farklı konulara temas edilmesi farklı zaman aralıklarının
doğmasına neden olmuştur. Ahmed Metin'in Türklerin menşeinin Osmanlılarla
başlamayıp (s. 62) Bozkurt efsanesine kadar geri gitmesi (s.208), Nuh'un oğulla-
rından birisinin adının Türk olduğunu (s. 209) belirtmesi böyle bir geniş zaman
dairesi çizilmesine neden olmuştur.⁵⁵

Mekan

Romanda mekan “vaka zincirinde ifade edilen hadiselerin sahnesi duru-
mundadır.” Yazarın bir kurguya dayanan eserinde mekan fiktif (itibari, gerçe-
ğimsi) bir mahiyette kurgulanır. Okuyucu romanda bu fiktif alemi anlatıcının
anlattığı ve canlandırdığı oranda hayal edebilir.⁵⁶

Bu romanda mekan olaylara bağlı olarak geniş bir coğrafyayı içine alır
ve bilinen ancak anlatıcı/yazarın tasviriyle canlandırılan mekanlardır.⁵⁷ Roma-
nın yazıldığı dönemde gerçekleşen olaylar, İstanbul'dan başlayıp Balkanlara
(İşkodra), daha sonra Avrupa (Fransa) ve Türkiye coğrafyası Karadeniz ve
en sonunda İtalya sahillerine kadar uzanır. Neofari'nin merkezde olduğu iç

54 - İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş*2, Akçağ Yay. Ankara 2004, s. 74-76.

55 - Taştan, *a.g.t.*, s.169-170.

56 - Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay. Ankara 1991, s. 142.

57 - Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, Ötüken Yay. İstanbul 2001, s. 141-142.

hikâyede ise Yaş, Avusturya, Paris, Roma gibi yerler vardır. Tarihî hikâyenin geçtiği bölgenin başlangıcı Sicilya adasıdır. Hikâyeyi aktaran Ahmed Metin, Şirzad romanının birinci kısmının Palermo'daki Pallegarino dağlarında başladığını söyler. (s. 492) Diğer şahıslar vesilesiyle bu mekana Suriye, Antalya, Malta, Napoli ve Roma gibi yerler de girer.

Kişiler

Romandaki bütün olayların merkezinde yazarın sözcüsü, anlatıcı/yazar olarak Ahmed Metin vardır. Onun Akdeniz seyahatinde gemisine aldığı Kaptan Ünyeli Ömer, lostromosu İsmail Çavuş, hesap memuru Süreyya, hizmetçi kız Vasiliki diğer isimlerdir. Anlatıcı/yazar olarak Romanın kadın karakteri Neofari'dir. Onun etrafında Yoroslav familyası ihtiyar Andri, Madam Buruslavo, Stefano ve Neofari'nin bir süre metres hayatı yaşadığı Nikolso diğer kişilerdir. Tarihi romanı oluşturan iç hikâyenin ana kahramanı ise Şirzad'tır. Çerçeve hikâyedeki Ahmed Metin ile tarihî hikâyenin kahramanı Şirzad arasında ahlak ve tarihe bakıştan yabancı dil bilgilerine kadar pek çok bakımdan büyük benzerlikler vardır. Bu kısımda onunla beraber Cafer ve Roza, Şirzad'ın babası İskender Şir Bey diğer şahıslardır.⁵⁸

Doğu- Batı Karşılaştırması

Midhat Efendi'nin diğer eserlerinde ve romanlarında olduğu gibi⁵⁹ Doğu ile Batı ve Müslümanlık ile Hıristiyanlık karşılaştırması bu romanda da geniş yer alır. Bu karşılaştırma daha ziyade Ahmed Metin'in karakteri üzerinden verilir. Mükemmel özelliklerle donatılmış roman kişisi bu özellikleriyle tanıştığı Avrupalıları şaşırtır. Neofari de bu Türk karşısında şaşıran bir Avrupalıdır: "*Bu genç Osmanlı hakikaten fevkalâde bir adamdır. Vukûf ve malumatına ve her hal ve şanındaki terbiyesine nezaketine nazaran bu adama "Osmanlı", "Türk", "Müslüman" demeye insanın dili varmayacağı geliyor. Zira şimdiye kadar almış olduğumuz malumata göre zihinlerimiz bu isimleri barbar, cahil, zâlim gibi sıfatlar ile müterâdiftir diye telakkiye meyl etmişti. Bu adam en fazla*

58 - Romanda yer alan kişilerin listesi için bkz. Kemal Timur, *Türk Romanında Dinler ve İnançlar*, Elips Yay. Ankara 2006, s. 167-168.

59 - Bkz. Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB Yay. İstanbul 1991, 424 s.

Avrupalılar gibi bir şey! Bir mükemmel Avrupalıdan bir farkı var ise yalnız iffet-i fevkalâdesinden ibarettir. (s. 338)

Neofari Ahmed Metin'den, tarihî romanda da Roza Şirzad'tan yalnız başına kaldıklarında bile kendilerini rahatsız edici bir durumla karşılaşmamışlardır. Neofari, Ahmed Metin ile aynı konumda bulunan bir Avrupalının ise kendisine birkaç kez ilan-ı aşk edebileceğini ya da kendini beğendirmek için türlü yaltaklanmalarda bulunacağını söyler. O, Ahmed Metin'i "*Hâl ve şanınızla siz elân dahi benim için halli gayrikabil bir muammasınız. Ya erkek değilsiniz, yahut ki meleksiniz*" (s. 706) Romanın yazıldığı zaman yani içinde yaşanan zamanı temsil eden Neofari ile, iki buçuk üç asır öncesini temsil eden Roza'nın Doğu erkeğine bakışları benzerdir. Bir Hristiyan olan Roza, kendilerine asırlardır barbar olarak öğretilen Müslümanların gerçekte, bundan çok farklı olduğunu aktarır: "*Bunca fenalıkları bize hikâye edilerek adeta vahşiliklerine ikna edilmiş bulunduğumuz Müslümanların birisinden yani bu Şirzad Selçuki'den gördüğüm sadakat ve saffet-i fevkal-beşeriyeyi ne Hristiyan ne de sâir hiçbir kimsede görmek mutasavver olamayacağından...*" (s. 662)

Roman yazarın Avrupa seyahatinde yakından gördüğü ve tanıdığı Avrupalıların Doğu hakkındaki yanlış bilgilerini düzeltmek üzerine kurulu gibidir. Müslüman ve Türklerin vahşi ve barbar oldukları asırlardır Avrupa'da işlenen bir konudur. Halbuki Osmanlı farklı ırk ve dine mensup olanlara geniş bir hoşgörü ile yaklaşmış, hatta çeşitli dinlere mensup olanlar yüksek mertebelere kadar çıkmışlar, meslek sahibi olmuşlardır. Bu konular sadece çerçeve hikâye içinde Neofari Ahmed Metin arasında değil, tarihî hikâye içinde Şirzad Roza arasında da konuşulur. Avrupalıların Doğu hakkındaki bir başka yanlış bilgileri ise, Müslümanların Hristiyanlara ait toprakları ele geçirdikten sonra oradaki kilise gibi dini ibadet yerlerini tahrip ettikleri, camiye çevirdikleri şeklindeki propagandalardır. Mozaikleriyle ünlü Santa Nikola Kilisesi'nin bu şekilde tahrip edildiği, içine atların bağlandığı şeklindeki uydurma haberler kilisenin papazı tarafından da dile getirilir. Ancak Ahmed Metin tarihi bilgisiyle papazın üleri sürdüğü görüşlerin tamamen asılsız ve yanlış olduğunu ortaya koyar. Esir ve köle meselesi XIX. yüzyıl romanlarında sıkça işlenen konulardan birisidir.

Bu konuda da Avrupalıların Doğu'ya bakışı farklıdır. Avrupalı yazarlar eserlerinde esir ticaretinin sadece Doğu'ya has olduğu şeklindeki bilgileri de gerçeğe dayanmamaktadır. Ahmed Metin Kaneto'ya dayanarak bunların da yanlışlığını belirtir. Bu yazarın aktardığına göre, İtalyan ve Fransızlar, hatta genel olarak tüm Avrupalılar köle alıp satmışlardır. İslâm dünyasında ise kölelere herhangi bir işkence ve zulüm yapılmadığı gibi çeşitli alanlarda üst makamlara çıktıkları belirtilir. Yazara göre Osmanlı'nın sahip olduğu şanlardan birisi Türk olması diğeri Müslüman olmasıdır. Ancak tanıtım ve bilgilendirme noktasında eksiklikler vardır. Özellikle tarih kitapları bunları anlatmada yetersizdir: "*İslâm'dan Türkler'den, Osmanlılardan kaç haberdardır ki yedi-sekiz asır mukaddem, kendi eslafları Avrupa halkıyla münasebetlerini bu derecelere kadar vardırırmış olsunlar? Bizim tarihlerimiz bu bâbda lâldirler.*" (s. 38)

Doğu-Batı karşılaştırması ve geri olduğumuz noktalardan birisi de tarihi başarılarımıza gerektiği önemi vermememizdir. Lepant Körfezi'nde yapılan Osmanlı-Avrupa müttefikleri savaşı ve bu zaferi Osmanlıların heykelleştirmeleri bunlardan birisidir. Avrupa'da sıradan başarılarla anıtlar, heykeller dikilirken, Osmanlı'da neden böyle bir şey yapılmadığına Ahmed Metin çeşitli gerekçeler üretir, olayı savuşturma yoluna bakar. Osmanlı'nın tarihi başarılarla dolu olduğu için heykel dikmeye gerek duymamıştır.

Avrupa kültür ve medeniyetinin kökenlerinde daha doğru Avrupa medeniyetinin gelişmesinde esas unsur Müslümanlardır. El-Kasr sarayı ziyareti vesilesiyle kelimenin aslından başlanarak açıklamalar yapılır. Buradaki kalede, Avrupalılar zaman tayini ve takvimden habersiz bir dönemi yaşarken, Müslümanların güneş sistemine göre saat ve takvim yaptıkları, burayı da rasathane olarak kullandıkları hatırlatılır. İlim ve fen konusundaki ilerlemeleriyle de Hindistan ve Atlas Okyanusu coğrafyasında bilinmeyen pek çok yerler keşfedilmiştir. Bütün bunlar Avrupa'nın ilerlemesine katkı sunmuştur. Findley, Avrupa'da XIX. yüzyılda "ben ve öteki" kavramının geliştiğini, Avrupa'nın ötekisinin aynı zamanda kendi geçmişi olduğunu belirtir. Bu bağlamda Midhat Efendi ile paralel bir düşünceye sahiptir.⁶⁰

60 - Findley, a.g.e., s.2-3.

Kadın erkek ilişkileri konusunda Avrupa bir çürümüşlüğē doğru sürüklenmektedir. Bunu romanında Batılılaşmış bir model olarak çizdiği Neofari ve onun yaşadıklarıyla geniş olarak tasvir eder. Çocukluktan itibaren Avrupaî tarzda yetişen Neofari ihtiyar kocasını, genç erkeklerle aldatmaktan çekinmez. Dolayısıyla düzenli bir aile hayatına da sahip değildir. Kocasını Moldova’da, kızını Fransa’da, kendisini Akdeniz’de metresiyle seyahattedir. O da Neofari için değil, kendi menfaati için yanındadır. Halbuki Neofari Şarklı bir aile olsaydı eşi ve çocukları bir konakta yaşayacaklardı.

İslâm Dünyasında kadın erkek ilişkileri ise, ahlak çerçevesi içerisindedir. Ahlaki meselelerde olduğu gibi kadına bakış konusunda da Doğu Avrupa’dan ilerdedir. Anlatıcı/yazar bu düşüncelerini Ahmed Metin ve Şirzad üzerinden anlatır. Osmanlı’daki “teaddüd-i zevcât” bir ruhsattır. Dolayısıyla zaruret hallerinde istisna içindir. Araştırmalar göstermektedir ki “Bizdeki nisvânın hukuku Avrupa erbâb-ı vukûfunun zünûnu hilafına olarak tamamen mahfuz bulunduğu halde Avrupa nisvânının hukuku bize nisbetle lâ-şey menzilesindedir.” (s. 697) Evlenip boşanma bakımından Müslüman kadınların daha çok hakka sahip olduğu, boşanan bir kadının başka biriyle nikah kıyarak yaşayabildiği, halbuki Avrupalı kadın için tek bir nikah olduğundan bunun kısıtlayıcı olduğu belirtilir. Ahmed Metin’in Avrupalı kadınlarla Şarklı kadınları mukayese ettiği konuşmasında Şarklı kadınların evlilik ve hürriyet konusunda Avrupa’nın hiç de bilmediği, algılayamadığı bir genişlikte özgürlüğe sahip olduklarını anlattığında Neofari, “Demek oluyor ki Avrupa’nın Şark hakkında hakikaten hiçbir malumatı yoktur efendim.” (s. 698)

Doğu’nun Batı’dan üstün olduğu taraflardan birisi de “usûl-i maişet” yani ekonomik şartlardır. Yazarın Avrupa’ya seyahatinde burayla ilgili hayallerinin değişmesine sebeplerden birisi de ekonomik şartların Avrupa insanını mutlu edecek, onu yaşatacak imkanları sunamamasıdır. Anlatıcı/yazara göre “Avrupa ahalisinin yüzde sekseni o kadar fakirdir ki bu fakir u zaruretin netâyic-i ilcaâtından hükemâ bihakkin endişe ediyorlar. Bâki yüzde yirminin on beş kadarı güya orta halli adamlar olup fakat usul-i maişetteki müşkilat ve mezâhim hasebiyle bunlar arzularının pek azına nâil olarak pek çoklarından

mahcûren yine nâil-i saadet olamıyorlar." (s. 698-699) Midhat Efendi romanında Doğu'nun bu konudaki çözüm önerilerinin ne olduğunu ifade etmez⁶¹.

Ahmed Metin ve Şirzad, bir tarihi roman olmamakla birlikte tarih, coğrafya, mitoloji gibi pek çok konu hakkında yazarın bilgi yığınıyla doldurduğu bir romandır. Midhat Efendi, romanla beraber okuyucusuna "seyahat-i fikriye" yaptırmış olmasıdır. "Bu romandaki seyahat-i fikriyesinin esası ise tarihten romana doğru uzanan çizgide yer almış olmasıdır. Romandaki seyahat-i fikriyenin diğer mühim boyutu, Türk ve İslâm tarihinin savunulması, Türk tarihinin başlangıçlarından söz edilmesi ve Avrupa'daki olumsuz Müslüman ve Türk imajının yanlışlığının ortaya konulmaya çalışılmasıdır. Avrupa'da yazılan İslâm ve Türk tarihlerinin taraflı olduğunu kahramanı Ahmed Metin aracılığıyla ispat etmek ister. Üstelik Avrupa Medeniyeti'nin kökenlerinde de İslâm Medeniyeti'ni bulur."⁶²

Tanzimat'tan sonra etkisini iyice hissettiren Batılılaşma düşüncesi hemen her alanda kendisini gösterir. Dönemin önemli edebiyatçıları Namık Kemal, Şinasi'nin yazılarında ve eserlerinde bu düşünce görülür. Sarayın, konağın, evin, giyim ve kuşamın, muâşeret ve hayat tarzının yavaş yavaş Batılı şekle dönüşmesi Tanzimat'la başlar. Ancak iktisattan giyim ve kuşama aileye, davet şekilleri, spor, seyahat, maddecilik gibi pek çok yenilik de Batı'ya göre şekillenir. Midhat Efendi'nin bu romanında Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan fikirlerin geniş bir kısmına yer vermiş olması ayrı bir önemi haizdir.⁶³

Sonuç olarak, Ahmet Midhat Efendi'nin Avrupa dönüşü yazdığı ve Avrupa'ya bakışında olumsuz anlamda değişikliklerin başladığı ilk roman olması açısından *Ahmed Metin ve Şirzad* büyük önem taşır. Seyahat ağırlıklı bir macera romanı olan bu eser, çerçeve hikâye içerisinde anlatılan iki ayrı hikâye ile "roman içinde roman" tanımlamasına uygun olarak kurgulanmıştır. Tanpınar'ın daha önce aktarıldığı gibi bu roman için kullandığı "arkeolojik bir seyahat" tanımlaması çerçevesinde seyahatin öneminden, gemi yapımına; Avrupa'nın İslâm dünyasına yanlış bakışından, mitoloji ve kadın konusuna kadar pek çok

61 - Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, s. 158.

62 - Argunşah, *a.g.m.*, s. 136-137.

63 - Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimat'tan Sonra Fikir Hareketleri", *Tanzimat I*, Milli Eğitim Vakfı Basımevi 1940, s. 757-775.

meseleye yer verilmesi, seyahat edilen bölgelerdeki yerlerle ilgili ansiklopedik bilgiler aktarılması bu tanımlamaya uygun bir roman olduğunu gösterir. Bir başka önemli tarafı da Midhat Efendi'nin Akdeniz coğrafyası ve bu topraklar üzerinde kurulmuş olan medeniyetlere paralel olarak Türk ve İslâm tarihine önem vermesi, meseleleri açıklarken İslâm tarihine dayanması dikkat çekicidir. Midhat Efendi'nin romanları içerisinde *Ahmed Metin ve Şirzad* hem yazarın fikir dünyasını, hem de XIX. yüzyıl Türk romanını anlamak için önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

- Ahmet Midhat Efendi, *Müşahedât*, İstanbul 1308 [1891/92], 319 S. (Haz.Necat Birinci), TDK Yay. Ankara 2000.
- Ahmet Midhat, *Avrupa'da Bir Cevelan*, Tercüman-I Hakikat Matbaası, İstanbul 1308 [1892], 1044 S.
- Ahmet Mithat Efendi, "*Ahbâr-I Âsâra Tamîm-İ Enzâr*", (Hzl. Nüket Esen), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Ahmet Mithat, *Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrâr*, [Şark Matbaası, 461 S.] İstanbul 1291[1875/1876] (Haz. Ali Şükrü Çoruk, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 2000), 433 S.
- Ahmet Mithat, *Letâif-İ Rivâyât*, (Haz. Fazıl Gökçek-Sebahattin Çağın), Çağrı Yay. İstanbul 2001.
- Ahmet Mithat, *Taaffüf*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313 [1895/1896] (Haz. Ali Şükrü Çoruk), TDK Yayınları, Ankara 2000.
- Aktaş, Şerif, *Roman Sanatı Ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay. Ankara 1991.
- Akyığıtzade, Musa, *Avrupa Medeniyetine Bir Nazar* (Sdl. Selçuk Uysal) Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1996.
- Arık, Şahmurat, , "**Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Roman Sanatı Üzerine Düşünceler**", *İlmi Araştırmalar*, 2006, S.21, S. 15-36
- Argunşah, Hülya, "Ahmet Mithat Efendi'nin Tarihi Romancılığı", *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (Haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2006, S. 119-138.
- Asiltürk, Baki, "Ahmet Midhat Efendi Müsteşrikler Kongresinde", *Türk Dili*, Nr. 521, Mayıs 1995, S. 570-576.
- Çetişli, İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş/2*, Akçağ Yay. Ankara 2004.
- Çıkla, Selçuk, "Romanda Kurmaca Ve Gerçeklik", *Hece* (Türk Roman Özel Sayısı), S. 65-67, Mayıs-Temmuz 2002, S. 111-129.

- Demir, Yavuz, “Ahmet Midhat Efendi: Her Yol Roma(N)A Çıkar” *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (Haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, 2006, S. 52-58.
- Findley, Carter V., *Ahmed Midhat Efendi Avrupa’da*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1999.
- Foster E. M., (1985), *Roman Sanatı* (Çev. Ünal Aytür), Adam Yay. İstanbul 1985 S. 128, 131
- Gökçek, Fazıl, “Monte Cristo Kontu Romanının Ahmet Midhat Efendi’ye Etkisi”, *Tunca Kontantamer İçin*, Ege Ün. Yay. İzmir 2007, S. 481-490.
- Kefeli, Emel, “Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Edebiyat Coğrafyası: Acâyib-İ Âlem”, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (Haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, 2006, S. 217- 230.
- Kefeli, Emel, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, 3 F Yay. İstanbul 2006.
- Kural, İkbâl, *Ahmet Midhat Efendi’nin Romanlarında Seyahat*, Ege Ün. SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2008.
- Ahmed Midhat, *Ahmed Metin Ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman*, İstanbul 1309 [1891/92], 727 S
- Özön, Nihat, *Türkçede Roman, Remzi Kitabevi*, İstanbul 1985
- Okay, Orhan, “Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli”, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (Haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi. İstanbul 2006, S.231-238.
- Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, MEB Yay. İstanbul 1991.
- Parla, Jale, “Râkım Efendi’den Nurullah Bey’e, Cemaatçi Osmanlılıktan Cemiyetçi Türk Milliyetçiliğine Midhat Efendi’nin Romancılığı”, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmet Midhat Üzerine Eleştirel Yazılar* (Haz. Nüket Esen - Erol Köroğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi., İstanbul 2006, S. 17-51.
- Sazyek, Hakan, “Romanda Temel Anlatım Yöntemleri Üzerinde Bir Sınıflandırma”, *Folklor\ Edebiyat*, Sayı: 37, Cilt: 10, 2004/1, S. 103-118.
- Sevük, İsmail Habib, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, Matba-ı Amire, İstanbul 1340.
- Sevük, İsmail Habib, *Avrupa Edebiyatı Ve Biz*, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1941.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1998.
- Tarhan, Abdülhak Hamit, *Hatıralar*, (Haz. İnci Enginün), Dergah Yay. İstanbul 1994,
- Taştan, Zeki, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili 1871-1950)*, İÜ SBE (Yayımlanmamış Doktora Tezi), C. I-II, İstanbul 2000.
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları)*, Ötügen Yay. İstanbul 2001.
- Timur, Kemal, *Türk Romanında Dinler Ve İnançlar*, Elips Yay. Ankara 2006.
- Timur, Kemal, “Romanlarında Eserlerinin Reklamını Yapan Bir Yazar: Ahmet Midhat Efendi”, *Midhat Efendi Kitabı*, Beykoz Belediyesi Kültür Yay. İstanbul 2007, S.61-69.
- Uğurcan, Sema, “Ahmet Midhat Efendi’nin Hatıratı İle Romanları Arasındaki Münasebet”

Türklük Araştırmaları Dergisi, Nr. 2, Ankara 1986, S. 185-199.

Uğurcan, Sema, “Ahmet Midhat Efendi’nin Romanlarında Tarih Ve Medeniyet”, *Türk Dili*, Nr. 521, Mayıs 1995, S. 554-564.

Ülken, Hilmi Ziya, “Tanzimat’tan Sonra Fikir Hareketleri”, *Tanzimat I*, Milli Eğitim Vakfı Basımevi 1940.

**Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk:
“Ahmed Metin ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman”**

Ahmet KOÇAK

Özet

Hatıra, iktisat, coğrafya gibi tamamen birbirinden farklı alanlardaki eserlerinin yanında sayıları elliyi aşan hikâye ve roman yazmış olan Ahmet Midhat Efendi bu türün öncü isimlerindedir. Onun bütün romanları ve hikâyeleri Osmanlı Türkçesi’nden bugünkü alfabeyle aktararak yayımlanmıştır. Bunlardan birisi de *Ahmed Metin ve Şirzad*’tır. Ahmet Mithat bu romanını, daha önce yalnızca kitaplardan, ansiklopedi ve turist rehberlerinden okuduklarıyla tanıdığı Avrupa’ya seyahatinden (1889) hemen sonra, Avrupa’ya karşı İslâm ve Türk medeniyetinin üstünlüğünü ortaya koyma amacıyla yazmıştır. Yazılış amacının yanı sıra *Ahmed Metin ve Şirzad*’ı önemli kılan iki hususiyet daha vardır: Birincisi bizzat yazar tarafından başlıkta da “roman içinde roman” diye ifade edildiği gibi, üç hikâyenin bir çerçeve hikâye içinde işlenmesi, ikincisi de tarih, seyahat, mitoloji, eğitim, ekonomi gibi çok farklı konulara yer vermesidir. Bu makaledeki değerlendirmelerde, *Ahmed Metin ve Şirzad*’ın çift sütun halinde 727 sayfa olarak yayımlandığı hali esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ahmed Metin ve Şirzad*, Neofari, tarih, seyahat, medeniyet.

**Journey Through Roman History And Civilization:
“Ahmed Metin ve Şirzad Yahud Roman İçinde Roman”**

Ahmet KOÇAK

Abstract

Having written over 50 novels and short stories in addition to his books in the areas which are completely different from each other such as memoirs, economy and geography, Ahmet Mithat Efendi (ö.1912) is a leading writer in the field of novel(s) and short stories. His novels and stories have been transliterated from Ottoman Turkish (Arabic) script into Latin script and published. One of them is *Ahmed Metin ve Şirzad*. Ahmet Mithat wrote this novel immediately after his traveling to Europe (1889) which had known until that time only thorough books, encyclopedias and tourist guides, and his aim was demonstrating the superiority of Islamic and Turkish civilization against European one. In addition to its aim *Ahmed Metin ve Şirzad* is also important for two reasons: Firstly its style of narrating three stories within a single frame story which named by the author himself in the title as “novel in novel”, and secondly its dealing with very different issues such as history, travel, mythology, education and economy. This article aims to examine *Ahmed Metin ve Şirzad* according to its original version published in 727 pages in two columns.

Keywords: *Ahmed Metin ve Şirzad*, Neofari, history, travel, civilization.

Küli Çor Yazıtı ve Yazıtla İlgili Sorunlar Üzerine Notlar

Erhan AYDIN

Giriş

Moğolistan'daki runik harfli yazıtlardan olan Küli Çor Yazıtı 1912 yılında W. Kotwicz tarafından Moğolistan'ın başkenti Ulan-Bator'un 200 km. güney-batısında, Töv Aymag sınırları içerisinde, Delgerhan sum'unun 30 km. kuzeyinde, Íx-Xöşööt (Ikhe-Khushotu) denilen yerde bulunmuştur. Yazıt bugün dikildiği yerde bulunmaktadır. Coğrafi koordinatları 46° 55' Kuzey, 104° 33' Doğu olarak verilmiştir (Clauson-Tryjarski 1971: 8), (Kempf 2004: 45), (Sertkaya 2008: 15).

Yazıtta 30 satır bulunmakta olup 29. satır tamamen silik durumdadır. Son satır ise batı yüzünün alt bölümüne yatay olarak yazılmıştır. Yazıt, Kotwicz-Samoyloviç (1928: 60-107), Orkun (1936: 133-151), Malov (1959: 25-30), Tekin (1968: 257-258 ve 293-295), Aydarov (1970), Aydarov (1971: 334-338), Clauson-Tryjarski (1971: 7-33), Bold (1990), Recebov-Memmedov (1993: 128-134), Hayashi-Ösawa (1999: 148-157), Tekin (2000: 225-226), Karcavbay (2003: 226-235), Berta (2004: 1-24), Joldasbekov-Sartkojaulı (2005: 323-346), Şirin User (2009: 470-471) tarafından bütünüyle yayımlanmıştır. Yazıttaki çeşitli konuları işleyen makale ve bildirimler de bulunmaktadır. Örneğin: J. R. Hamilton (1974), O. F. Sertkaya (1984), S. Gömeç (1999), M. Dobrovits (2005), (2008), E. Aydın (2011a) vs.

Yazıtta aşağıdaki olaylardan söz edilmiştir:

1. Sagır(?) Çulug(?) ile mücadele (5. satır)

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü - KAYSERİ

evmedöki yok <...>

<...> Kök Türk <...> Işbara Bilge Küli Çor, kişi? (ikisi) <...> acele etmediği yok <...>

<...>𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰺𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤<...>

9 - <...> *erti süñüş bolsar çerig éter erti av avlasar ermeli? teg erti<...>*

<...> idi. Savaş olduğunda askeri düzenlerdi. Ava çıktığında ermeli? (hızlı koşan at?) gibiydi <...>

<...>𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤<...>

10 - <...> *sançdı keçende tümen süke süñüşdi küli çor oplayu tegip süsin <...>*

<...> mızrakladı. Keçen’de on bin (kişilik) orduyla savaştı. Küli Çor ileri atılarak ordusunu <...>

:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤<...>𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤<...>𐰽𐰺𐰏𐰤<...>

<...>𐰽𐰺𐰏𐰤 𐰽𐰺𐰏𐰤

11 - <...> *ı<d>tı <...> bēş balıkda tört süñüş s]üñüşdökde küli çor oplayu tegip bulgayu<...>*

<...> gönderdi. <...> Beşbalık’taki dört savaşta da Küli Çor ileri atılarak saldırıp (ortalığı) karıştırarak <...>

𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤<...>

12 - <...> *[tav]gaçka bunça süñüşüp alpın² erdemın üçün kü bunça tutdı*

<...> Çin’le bu kadar savaşırıp yiğitliği (ve) kahramanlığı için bu kadar (çok) ün kazandı.

Doğu Yüzü

𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤:𐰽𐰺𐰏𐰤<...>:𐰽𐰺𐰏𐰤<...>

13 - <...> *ogln² [kisis]in uduztokı [ko]ndokı? étdöki yér aldokı*

<...> çocuklarını (ve) eşini gönderdiği, yerleştiği?, düzenlediği yer, aldığı

ordusunu mızrakladı. Ülkesini aldı. Çocuklarını, karısını tutsak edip <...>
İşbara Bilge Küli Çor

:1>1D:1H^D:3YIY:13:1EYF:1X1h:1D1>δ>Y>δ:19M<...>
1M>δ9EYF:1^Y14:1H1:1Y19>11>:1Eh>D11>

23 - <...> *süke tusu bolayın² tedi ülügi ança ermiş erinç yagıka yalyus²*
oplayu tegip opulu kirip özi kısıga kerçek boltı

“Orduya yararlı olayım” dedi. (Hayattaki) nasibi bu kadar imiş kuşkusuz.
Düşmana yalnız atak yapıp, saldırıp ileri atılarak girince kendisi öldü.

:1Y9:1E1h1Y1h:>D1>:1Y9:1E1h:4>1Y:11^1:1^11 <...>
1δ41>:1h11X1Q:1E11X1Q:1δ1^>D:1^4>11Y1E:1EY1Q:1YδY1

24 - <...> *kagan inisi el çor tegin kelip ulayu tört tegin kelip ışvara bilge*
küli çorug yoglat<d>ı bedizin bedizet<d>i olort<d>ı

<...> kağanın kardeşi El Çor Tegin gelip ve diğer dört prens gelip
İşbara Bilge Küli Çor’un cenaze törenini yaptı, yazıtını süsletti, (yazıtı) oturttu
(dikti).

1h1E:1^1119:1δ4:1⊙^111:1δ<...>δ:1E1<...>

25 - <...> *in bo? <...> kazgandı artuk y²ılkıg ıgit<d>i*

<...> kazandı. Çok sayıda at sürüsünü besledi.

Güney Yüzü

1h1Y9:4>11E19:1J^>14>11Y1E:..4δ1h1Y9:1E1h<...>

26 - <...> *tegin kelti tar[duş?] küli çoruy ogh yegen çor kelti*

<...> Tegin geldi. Tarduşlardan? Küli Çor’un oğlu Yegen Çor geldi.

1E1Q1Y1E1Q:1E1J^>D:14>δ>1>1>δ:1E11E:1E1<...>

27 - <...> *[an]ın² üçün bunça bodun kuvrap (kuvrap?) yogladı evin*
éter ben m?

<...> onun için bunca halk bir araya gelip cenaze törenini yaptı. Barkını
düzenlerim?

Yazıtı'ndaki *Kül/Köl Çor* adıyla karşılaştırarak bütün bu adların aynı kişiyi temsil edebileceğini, ayrıca *Kül/Köl* ile *Küli* sözcüklerinin Çince yazımlarının da birbirinden farklı olduğunu belirtir (1962: 89–90). *Çor* bilinen ve başka yazıtlarda da çok kullanılan bir unvan olup bu unvanla ilgili çeşitli köken önerileri ortaya atılmıştır. Unvanın Toharca A'da tanıklandığı bilinmektedir. Brahmi harfli metinlerde ise sözcüğün ünlüsünün *o* ile yazıldığı kuşku götürmez bir gerçektir (Zieme 2006: 115-117). Unvanla ilgili bk. (Ramstedt 1951: 77), (Aalto 1971: 35), (EDPT 427b–428a), (Ölmez 1997: 183-184).

Küli Çor unvan veya ad birliğinin ilk sözcüğünün sonundaki tanımlanamayan *i* sesi, yazıt üzerinde çalışanları, unvanın veya adın ne olduğu konusunda farklı okumalara itmiştir. Bu *i* sesinin ön tarafı tanıdık bir unvan olduğu için arka tarafında yani *çor* unvanının önünde bir *iç* sözcüğü tasarlanmak istenmiştir. *Köl İç Çor* veya *Kül İç Çor* okumanın temelinde tanımlanamayan *i* sesi yatmaktadır, denilebilir.

E. Chavannes'in *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri* kitabının Türkçe çevirisinde Tiele (鐵勒) boyları hakkında bilgi verilirken onlardaki unvanlar şu şekilde sıralanmıştır: “*i-kin, kü-li-ç'o, yen-hung-ta, hie-li-fa, t'u-t'un (tudun), se-kin vb. adında, görevlerini tevarüsen alan görevlileri vardır*” (2007: 49). Chavannes'in verdiği bu unvanın Tiele (鐵勒) boylarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yazıt sahibinin de bu unvanı kullanmış olması muhtemeldir. Clauson–Tryjarski'ye göre *Küli Çor*, kişi adı değil bireysel olarak elde edilmiş bir unvan olmalıdır. Bu unvan iki ayrı unvandan oluşmuştur. Çin. *k'ü-li*, Orta Çince *k'iuδt-lyi*, kuzey–batı Çin'de ise *k'iuδr-lyi* olarak tespit edilmiştir. Clauson–Tryjarski, *küli:/kül* unvanının *köli:/köl* olmadığını da söylemektedir (1971: 22–23). L. Bazin ise *köl* ve *kül* sözcüklerini değerlendirdiği makalesinde *Köl İç Çor* okuyup yazıtlarda geçen *iç buyruk* (Örn.: BK G 14, Tariat B 6) ile karşılaştırır. Dolayısıyla *Köl İç Çor*'daki *köl* adının *Köl Tegin*'deki *köl* ile aynı olduğunu düşündüğünü belirtir. Bazin'in *köl* unvanını daha çok 'göl' anlamıyla alıp Tibetlilerin dinî lideri Dalai Lama'nın adındaki *dalai* ve Çingiz Han'ın *çingis* adı ile de karşılaştırır (1981: 7).

Küli Çor Yazıtı'nın 2. satırına göre bu unvan sonradan elde edilmiştir. Belki de elde edilen bir başarı veya doğuştan getirdiği bazı özellikler söz konusudur. Eğer *köl* unvanı 'göl' anlamıyla değil de Tü. *köl tegin*, Mo. *otçigin* (Temir 1981) ile karşılaştırıp ailedeki en küçük erkek çocuğun doğuştan kazandığı bir unvan olarak değerlendirilecekse *köl* unvanının sonradan elde edilmesi nasıl mümkün olabilir?

Clauson–Tryjarski'nin verdiği runik metnin 3. satırının başında *GN* işaretlerinin olduğu belirtilmiştir. Eğer harflerin teşhisinde sorun yoksa burada adı geçen kağanın Kapgan olduğu düşünülebilir. Ancak bu bölüm Hayashi–Ōsawa ile yazıtla ilgili yeni estampajlar yayımlayan N. Bazılhan'da bulunmamaktadır.

(http://irq.kaznpu.kz/show_big.php?fn=copies/316.gif).

Joldasbekov–Sartkojaulı'da da bu iki harf teşhis edilmiştir (2005: 331–340). Tryjarski–Clauson, *GN* harflerinin varlığını belirtirken Hayashi–Ōsawa'nın verdiği transkripsiyonda anılan yer boş görünmektedir. Türk dili, tarihi, kültürü için bu kadar önemli bir yazıtta harflerin olup olmadığı bile tartışmalıdır. Harfler ya vardır ya yoktur. Buradan hareketle rötüş yapılmış estampajların çok da fazla işe yaramadığını söylemek yerinde olur. Bütün bunlardan hareket ederek ve eğer *GN* harfleri gerçekten varsa Orkun, Malov ve Tekin'in *ilteriş/ëlteriş* olarak okumalarının tamamen tahmine dayanmakta olduğunu söylemek gerekir. Eğer 3. satırda adı geçen kağan, Kapgan ise yazıt sahibinin onun zamanında yaşlandığı ve seksen yaşında öldüğü belirtilmiştir. Yazıt sahibi Kapgan Kağan zamanında yaşlı ise acaba Bilge Kağan zamanında mı öldü? Yazıtta sıklıkla atların adlarının veya türlerinin belirtilmiş olması, düşmana atak biçimi gibi bazı cümle ve ifadelerin Köl Tegin Yazıtı'ndaki paralel cümlelere benzemesi, en azından, yazan kimsenin Köl Tegin Yazıtı'nı görmüş olabileceğini de akla getirmektedir. Bu durumda yazıtın 732 yılından sonra dikildiğini düşünmek gerekir.

Bilge Kağan Yazıtı'nın güney yüzünün 13. satırında geçen *késre tarduş begler kül/köl çor başlayı ulayı şadapıt begler* 'batıda Tarduş beyleri, Kül/Köl

Çor başta olmak üzere, diğer şadlar (ve) beyler' cümlesinde Bilge Kağan'ın tahta çıktığında etraftaki boy ve halklar sayılırken adı geçen Kül/Köl Çor ile Küli Çor'un aynı kişi olması gerekir. Bu durumda Bilge Kağan'ın tahta çıkış yılı olan 716'da Küli Çor'un Tarduşların başında bulunduğu sonucuna varılabilir. Köl Tegin'in cenaze törenine katılan halkların anlatıldığı satırda (KT K 11, 12, 13) Tarduşların katılımıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Hoyto–Tamır yazıtlarının 14. metninin 3. satırında geçen *Tarduş Küli Çor* adının da aynı Küli Çor olduğu düşünülebilir. Zaten bu metinde Beşbalık [Beiting] (北庭)'ta yapılan savaştan söz edilmektedir. Bu metin Radloff (1895: 261), Orkun (1938: 108) ve Malov (1959: 47)'da 1. metin olarak verilmiş olup üçünün verdiği harfler *klçWR* biçiminde okumaya elverişlidir. Granö'nün malzemelerini yayımlayan Aalto'da ise *çor* sözcüğünün dışındaki bölüm net değildir (Ramstedt 1958: 74), (Aalto 1991: 78). Hoyto–Tamır yazıtlarının son yayımlarını yapan Sertkaya–Harcavbay'da ise 14. metin olarak verilmiştir. 3. satır Harcavbay'ın elle yaptığı çizimde *TRDWSkŴI(?)çWR* olarak verilmiş, metnin matbaa harfleriyle verilen metinde ise *TRDWSkŴIIçWR* biçiminde yazılmıştır. Metin *tarduş köl iç [ç]or* olarak okunmuş 'Tarduş Köl–İç–Çor' biçiminde anlamlandırılmıştır (2001: 337). Ayrıca krş. (Azzaya 2007: 73).

Yazıtın 24. satırındaki *kagan inisi el çor tegin kelip ulayu tört tegin kelip ışvara bilge küli çorug yoglat<d>ı bedizin bedizet<d>i olort<d>ı* '<...> kağanın kardeşi El Çor Tegin ve diğer dört prens gelip İşbara Bilge Küli Çor'un cenaze törenini yaptı, yazıtını süsletti, (yazıtı) oturttu (dikti).' biçiminde okunup anlamlandırılabilir cümleye göre 3. satırda adı geçtiği öne sürülen kağanın, El/İl Çor adında bir kardeşi olması gerekir. Küli Çor'un cenaze törenini yapmak üzere gelen dört teginin de kağanın oğulları olduğu düşünülebilir. Ancak 24. satırda belirtilen *kagan inisi el çor* ifadesi yalnızca El/İl Çor'un, kağanın kardeşi olabileceğini düşündürmektedir. Eğer 3. satırda adı geçen Kapgan ise, Kapgan'ın El/İl Çor adında bir kardeşi olup olmadığı sorusuna yanıt aramak gerekir. Liu'nun verdiği Doğu Kök Türkleri şeceresinde İlateriş'in Kapgan'dan başka 3 kardeşinin daha olduğu anlaşılmaktadır. Kapgan'ın ise 4 oğlu olduğu belirtilmiştir (2006: 571). M. Drompp'un verdiği bilgiye göreyse Kapgan'ın

iki oğlu vardır (1991: 104). Ōsawa ise Kapgan'ın, İnel kagan, Tonga tegin ve Yogashi adlarında üç oğlu olduğunu bildirir (2011: 618). Bilge Kağan'ın ise Yiran (伊然) ve Tengri [Dengli] (登利) adlarında iki oğlu olduğu bilinmektedir (Drompp 1991: 103). Liu'ya göre ise Bilge Kağan'ın, adı bilinmeyen bir oğlu daha vardır (2006: 571). Anlaşılan o ki kağanların oğullarının adları yazıtlarda geçmemişse bunu başta Çin kaynakları olmak üzere komşu milletlerin kaynaklarından öğrenmek pek de işe yaramamaktadır.

Clauson–Tryjarski, yazıtın ilk üç satırında Küli Çor'un kimliği hakkında bilgi verildiğini belirtir. Küli Çor'un kişisel adının Tonyukuk olduğunu, ancak ünlü Tonyukuk'un bilinen unvanının *Boyla/Buyla Baga Tarkan* olmasından ve özellikle 3. satırda geçtiği öne sürülen *Kapgan* adından hareket ederek Küli Çor'un 716'dan sonra ölmüş olmasını mümkün görmemeleri gibi nedenlerden dolayı bilinen Tonyukuk ile ilgisi olmadığı üzerinde dururlar (1971: 24).

Clauson, *Studia Turcica*'da yayımlanan "Some notes on the inscription of Toñukuk" başlıklı yazısında ünlü *Tonyukuk* adının Küli Çor Yazıtı'nda da geçtiğini, bunun başka bir kimse olduğunu, bu kişinin *çıkan* 'annenin kardeşinin oğlu' diye tasvir edildiğini ve bunun Elteriş Kağan olduğunun hemen hemen kesin olduğunu ve 716'dan önce öldüğünün bilindiğini belirtmektedir (1971: 126). Clauson'un, Elteriş Kağan olarak kimi kastettiği çok net olarak anlaşılabilir. Ancak Clauson'un da 3. satırın başında geçtiği öne sürülen *Kapgan* adının önceki naşirlerce *İlteriş* okunma tahminlerinden hareket ederek böyle bir fikir yürüttüğü düşünülebilir. Yoksa Clauson'un, Küli Çor Yazıtı'nda adı geçen kimseyi Elteriş Kağan olarak değerlendirmesi söz konusu olamaz.

S. Gömeç'e göre yazıtta adı geçen El Çor'un, Bilge Kağan ve Köl Tegin'in bir başka kardeşi olma olasılığı zayıftır. Eğer böyle olsaydı kendi yazıtlarında bundan bahsetmeleri gerekirdi. Bu durumda Kapgan ve Elteriş'in bir başka kardeşi olmalıdır (1999: 268). Gerçekten de anılan kişi eğer Bilge ve Köl Tegin kardeşlerin bir başka kardeşi olsaydı herhâlde *çor* unvanını değil de *tegin* unvanını taşımaları gerekirdi. Gömeç ayrıca Uybat III (E 32) Yazıtı'nın 8. satırında geçen El Çor adı ile de karşılaştırarak Küli Çor Yazıtı'nda geçen El Çor

ile aynı kişi olabileceğini ve böylece her iki yazıtın da aynı zamanda yazılmış ve dikilmiş olabileceğini savunur (1999: 267). Yenisey yazıtlarındaki *türk* adı ile Kök Türklerin kastedildiği bilinmektedir. Çünkü Yenisey yazıtlarında Uygurlar için *Uygur* adı kullanılmıştır. Uybat III (E 32) Yazıtı'nın 10. satırı ile Podkuninskaya (E 71) Yazıtı'nın 2. satırında olmak üzere Yenisey yazıtları içerisinde *türk* adı iki yerde tespit edilmiştir (Aydın 2011b: 396). Uybat III (E 32) Yazıtı'nın 8. satırında geöen *El Çor* adı ve 10. satırda geöen *türk* adından hareket ederek burada adı geöen El Çor ile Küli Çor Yazıtı'ndaki El Çor'un aynı kişi olabileceği düşünölebilir.

Küli Çor Yazıtı'nın 1. satırındaki *çıkan* sözcüğü 'kuzen' anlamında ise bu adın, Apa Tarkan('ın) kuzeni Tonyukuk tarafından verildiği biçiminde anlaşılması gerekir. Ancak *çıkan* sözcüğü ile birlikte diğer üç sözcük de (*apa, tarkan, Tonyukuk*) yalın durumda olduğu için *çıkan*ın unvan olması gerekir. 2. satırda bulunan *ışvara çıkan küli çor* yapısındaki *çıkan* sözcüğü de unvan olmalıdır.

Yazıtın bütünü göz önüne alındığında yazıtta bir kez net, bir kez de belirsiz olarak geöen Tonyukuk adı önemli bir problem olarak durmaktadır. 1. Satırdaki *Tonyukuk* sözcüğünün *ny* harfi ile değil de *n* ve *y* harfi ile yazılmış olması ayrıca dikkate değer bir durumdur.

Apa Tarkan'lık önemli bir unvan olduğu için Kök Türk yönetiminin Apa Tarkan'ı, Küli Çor'a *Çıkan Tonyukuk* adını vermiş olabilir. Clauson–Tryjarski'nin de değindiği gibi bu, ancak kişinin adı olabilir. 1. satır şu şekilde okunup anlamlandırılabilir: <...> *üçün apa tarkan çıkan tonyukuk atığ bérmiř* <...> '<...> için Apa Tarkan, Çıkan Tonyukuk adı(nı) vermiş <...>'.
<...>

1. satırda geöen ad veya unvan birliği, bilinen Tonyukuk'la ilgili olmasa da hem Tonyukuk hem de Küli Çor Yazıtı'nda geöen *Tonyukuk* adının birlikte değerlendirilmesinde yarar olduğu açıktır. Tonyukuk Yazıtı'nın 1. satırındaki *bilge tonyukuk ben özüm tavgaç élije kıluntım türk bodun tavgaçka körür erti* 'Bilge Tonyukuk, ben kendim Çin ülkesinde doğdum. (O sıralar) Türk halkı Çin'e tâbi idi.' cümlesindeki *tavgaç élije* ibaresi araştırmacıların büyük bir bölümünce günümüz Türkçesine 'Çin yönetimi sırasında' biçiminde

aktarılmaktadır. Buradaki *él* sözcüğü açık seçik olarak 'ülke, yurt' anlamını taşımaktadır. Küli Çor Yazıtı'nın 3. satırında da benzer ifade bulunmaktadır. Buradaki cümleyi şöyle okuyup anlamlandırmak mümkündür: <...> *kagan élinte karıp edgü beji körti ulug küli çor sekiz on yaşap yok boltı* '<...> kağanın ülkesinde yaşlanıp iyilik (ve) mutluluk gördü. Büyük Küli Çor seksen (yıl) yaşayıp öldü.' Bu satırdaki *élinte* sözcüğü de 'ülkesinde, yurdunda' olarak anlamlandırıldığında Küli Çor'un Kapgan (?) Kağan'ın ülkesinde, yönettiği topraklarda yaşlandığı sonucu çıkarılabilir. Ancak Kapgan Kağan zamanında mı yoksa Bilge Kağan zamanında mı öldüğü ve yazıtın dikildiği tarih hâlâ belirsizliğini korumaktadır.

Yazıttaki Problemliler Yerler

2. Satır

Yazıtın 2. satırında, kişinin *Işvara Çıkan Küli Çor* unvanını elde ettiği anlaşılmaktadır. Satırın okunamayan ilk bölümünden sonraki *y(b?) I(Ŵ?)gtŴrms* harfleriyle yazılmış sözcük veya sözcük öbeğinin okunuşunda birlik sağlanamamıştır. Nâşirlerin *yögtür-* / *yügtür-* veya *bögtür-* / *bügtür-* biçimlerinde okudukları görülmektedir. Ancak metinlerde her iki fiilin de tanıklanmamış olması nâşirleri *yög-* / *yüg-* ve *bög-* / *büg-* fiil tabanı aramaya sevk etmiştir. Clauson-Tryjarski, önceleri daha çok *yügtürmiş* biçiminde okunan sözcüğün *yüg-* fiilinin başka metinlerde geçmemesi dolayısıyla Kâşgarlı'da (II, 19) geçen *bög-* (~ *büg-* ?) fiiline 'to collect, or assemble an army' anlamını vermişlerdir (1971: 13). Kâşgarlı'da geçen bu fiil B. Atalay tarafından *bük-* (1991: 19), Dankoff-Kelly tarafından *bög-* biçiminde okunmuştur (1982: 397).

Satırın baş tarafı olmadığı için bu unvanın hangi nedenden veya hangi başarıdan dolayı alındığı anlaşılamamaktadır. Problemliler yerin ilk harfi *b* veya *y*'dir. İkinci harfin daha çok *Ŵ* olarak teşhis edildiği görülmektedir. Ancak *I* ile *Ŵ* harfinin yazımındaki tek fark küçük bir çizgi olduğu için harfin *I* olması da mümkündür. N. Bazılhan'ın verdiği estampajda açıkça *I* olarak teşhis edilmiştir. Bu durumda, burayı tek sözcük değil de iki sözcük olarak *yëg törömiş* 'daha iyi yaratılmış' biçiminde okuyup anlamlandırmak da mümkündür. Ancak

‘daha iyi yaratılmış’ ile ne anlatılmak istendiği çok açık değildir. Acaba elde edilen başarı, doğuştan getirdiği bazı özelliklere mi bağlıydı? Şimdilik bunu anlayabilmek mümkün görünmemektedir.

ermele/ermeli

9. satır: <...> *erti süñüş bolsar çerig éter erti av avlasar ermeli? teg erti* ‘<...> idi. Savaş olduğunda askeri düzenlerdi. Ava çıktığında ermeli? (hızlı koşan at?) gibiydi’.

21. satır: <...> *[k]arlok yegren ermelig arkasın² s²ıyu urtı karlok anın turup* <...> *éltever özi kelti sir érkin oğlu yègen çor kelti* ‘<...> Karluk(lar) kahverengi ermeli(nin) sırtını kırıverdi. Karluk(lar) bu nedenle (ayağa) kalkıp <...> Elteberin kendisi geldi. Sir Erkin oğlu Yegen Çor geldi’.

Yazıttaki okunuşunda birlik olmayan ve yeterince anlaşılamayan sözcüklerden birisi de *rmlI(A?)* sözcüğüdür. Sözcüğü okumayıp harf değerlerini verenlerin yanında *ermele* veya *ermeli* biçimlerinde okuyanlar da olmuştur. Her iki okuyuş da ne yazık ki metinlerde tanıklanmamıştır. Bu nedenle hâlâ karanlıkta duran bir sözcüktür. Sözcük her iki satırda da at cinsi gibi durmaktadır. Clauson–Tryjarski 21. satırdaki *yegrenin* at donu olması nedeniyle *ermeli* okuduğu sözcüğü ‘a swift horse’ biçiminde anlamlandırmak ister ve sözcüğün Tohar B kökenli *ramer/rmer* ‘swift’ olabileceğini önerir (1971: 16). Clauson, sözlüğünde de aynı fikirdedir (EDPT 232a). Şirin User de bir at türünü karşılaması gerektiğini düşünür (2009: 103).

oplayu teg-

Yazıtın 5, 10, 11, 19, 23. satırlarında geçmiş bu sözcük öbeği Sertkaya tarafından deyim olarak değerlendirilmiştir (1995: 153). Bu saldırma biçimi Köl Tegin Yazıtı’nda da geçmiştir. Deyimin önceki nâşirler tarafından nasıl anlamlandırıldığı Sertkaya tarafından ayrıntılı biçimde anlatılmıştır (1995: 154–155). Sertkaya bu saldırma biçimini *op* isim kökünden alarak Kâşgarlı’da bulunan ‘harman döğmek için koşulan öküzlerin ortasında bulunan öküz. Arguca’ (Atalay 1991: 34) ile ilişki kurmuştur. Bu fikir vaktiyle W. Bang tarafından da dile getirilmişti: Bang VII. Mektupta *oplayu*’dan bir **opla-*

çıkarılabileceğini düşünmüş ve Kâşgarlı'nın verdiği örneği anarak *oplayu tegdi* ifadesini 'düven öküzü gibi saldırdı' biçiminde anlamlandırmak istemişti (1980: 94 (VII, 194)). Fakat *op* sözcüğü 'harman dövmek için koşulan öküzlerin ortasında bulunan öküz' anlamında olsa da savaşta ani saldırı gerektiren bir durum, ağır bir hayvanla nasıl özdeşleştirilebilir? Herhâlde burada asıl olan hayvanın gücü veya ağırlığından çok onun ani saldırı özelliği olup olmamasıdır. Gerçi Sertkaya, makalesinde anılan hayvan için 'sığır cinsinden *boğa* < *buka* olmalıdır' diyerek konuya açıklık getirmeye çalışmıştır (1995: 158).

Erdal, Thomsen ve Wulff'un yayımlanmamış malzemelerinden hareket ederek yazıtta *oplayunun oplanu* da okunabileceğini belirtir (OTWF 608–609). Şirin User ise *opla-* fiilini 'atılmak, hücum etmek, boğa gibi saldırmak' biçiminde açıklar (2009: 375).

***topul-* ve *opul-*:**

Bazı nâşirlerce *topul-* fiili *at opul-/upul-/uful-* biçiminde iki sözcük olarak düşünüldüğü için iki fiili aynı yerde değerlendirmek daha uygun olacaktır. *topul-* fiili yazıtın 19. satırında geçmiştir. Satır şu şekilde okunup anlamlandırılabilir: <...> [*bil*]ge küli çor anta kësre karlokka yeme süñüş[*dök*] de idil akın binip *oplayu tegip sança ıdıp topulu ünti yana agıtıp* <...> '<...> Bilge Küli Çor, ondan sonra Karluk(lar)la yeniden savaştığında İdil (adlı) ak atına binip ileri atılarak saldırıp mızraklayıp (düşman saflarını) delip çıktı, yeniden (düşmanı) püskürtüp'. *opul-* fiili ise 23. satırda tespit edilmiştir: Satır şu şekilde okunup anlamlandırılabilir: <...> *süke tusu bolayın tēdi ülügi ança ermiş erinç yagıka yalıus oplayu tegip opulu kirip özi kıska kergek boltı* "“Orduya yararlı olayım” dedi. (Hayattaki) nasibi bu kadar imiş kuşkusuz. Düşmana yalnız atak yapıp, saldırıp ileri atılarak girince kendisi öldü."

Clauson *topul-* fiilini *at ufulu* biçiminde okuduğu için temel olarak *uv-/uf-* üzerinde durmuştur. Sözlüğünde *uv-* fiilinin edilgen biçimi olarak değerlendirerek 'to be crushed, broken into small pieces' anlamını vermiştir (EDPT 10a). Hamilton ise *opla-*, *yopla-*, *uf-*, *yuf-* fiil biçimlerini işlediği makalesinde Küli Çor Yazıtı'ndaki *topulu* zarfını *at ufulu* okumak istemiştir

(1974: 111–117). Hamilton’un burada daha çok *topul-* fiilinin yerine *at uful-* okunması gerektiği önerisinin yanında *p/f* değişimine de dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Şirin User de *topulu* okumakta ve ‘(savaşta) safları yarararak düşman güçlerinin arasına atılmak’ biçiminde anlamlandırmaktadır (2009: 102–103).

Moğolistan bölgesi kaya yazıtlarından olan Öruk Yazıtı’nda da geçen bu fiil Barutcu Özönder’ce *opul-* olarak okunup ‘devrilmek’ anlamı ile verilir. Barutcu Özönder, Küli Çor Yazıtı’nın 23. satırındaki *opulu/upulu kirip* öbeğini ise ‘dikkatsizce (aralarına) girip/dalıp’ biçiminde çevirir (2000: 123).

topul- fiili Tonyukuk Yazıtı’nda da geçer. Yazıtın güney yüzünün 6. satırı (T 13) şu şekildedir: *kaltaçı biz öz içi taşın tutmuş teg biz yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş yinçge erklig üzgeli uçuz yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş yinçge* ‘(arada) kalacağız. Kendi iç (kuvvetlerle) dışarıyı tutmuş gibiyiz (?). Yufka olanın delinmesi kolaymış. İnce olanı koparmak kolaymış. Yufka kalın olsa delinmesi zormuş. İnce’. Buradaki *topul-* (*topol-*?) fiiline nâşirlerce daha çok ‘delinmek’ anlamı verilmiştir. Ör. (Tekin 1994: 68, Tekin 1995: 111, Rybatzki 1997: 95, Şirin User 2009: 533 vs.). *topul-* fiili Irk Bitig’de de geçer. Tekin’in ‘delmek, delinmek’ anlamı verdiği görülmektedir (2004: 61). Clauson, Tonyukuk Yazıtı’ndaki bu örneği *topla:-* düşündüğü için *tupul-* maddesinde yalnızca Uygurca ve Karahanlıcadan örnekler vermiştir (EDPT 440a). Fiil ile ilgili krş. (OTWF 621). Bildiğime göre Küli Çor Yazıtı’ndaki *topul-* fiili ile Tonyukuk Yazıtı’ndaki *topul-* fiili arasındaki ilişkiye değinen olmamıştır. Yalnızca Şirin User her iki yazıtta fiili aynı maddede ele almış ve fiil ile ilgili açıklamalarında fiilin temel anlamının ‘delinmek’ olduğunu, ‘(savaşta) safları yarararak düşman güçlerinin arasına atılmak’ anlamının ise temel anlamın üst anlamı olduğunu belirtmiştir (2009: 103).

eygir?

Yazıtın 18. satırında geçen ve *ygr* harfleriyle yazılan hayvanın ne olduğu oldukça problemlidir. Daha çok *yeger* / *yegir* okunan sözcüğün bir hayvan adı, hatta bir av hayvanı olduğu bellidir. Önceki nâşirler, sözcüğün bir av hayvanı

olmasından hareket ederek daha çok 'yabani dişi keçi', 'yaban keçisi', 'genç ceylan', 'antilop' gibi anlamlar vermiştir. Bu satırların yazarı 2010 yılında İstanbul'da düzenlenen "Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) Sempozyumu"na sunduğu "Küli Çor Yazıtının 18. Satırındaki YGR Harfleriyle Yazılmış Sözcük Üzerine Düşünceler" başlıklı bildirisinde *ygr* harfleriyle yazılan sözcüğün çoklukla *Mo. jēren* 'Gazelle, Gazella (sub)gutturosa' (TMEN I, 301–302) sözcüğü ile karıştırıldığını bu sözcük ile *yeger* veya *yegir* okunagelen sözcüğün aynı olmadığını belirtmiştir. Yalnızca Tekin, *yegir* sözcüğüne +*An* eklenmesiyle *yegren* biçiminin ortaya çıktığını belirtmiştir. Yani Tekin'e göre *yegir* sözcüğü +*An* eki ile genişlemiş ve *yegren* olmuştur. Bu durumda *yegren* ile *yegir* sözcükleri köktaş olmaktadır. Tekin, sözlük bölümünde ise *yegren* için 'kestane rengi (at)' anlamını vermiştir (2000: 259). Sözcüğün, tanıklanmamış *yeger* / *yegir* değil de *eygir* okunması önerilmiş ve sözcüğün 'kara at' anlamında olabileceği savunulmuştur. Bildirinin son bölümlerinde 'kara at' öldürmenin Şamanist geleneklerdeki yeri üzerinde de durulmuştur. Ayrıntı için bk. (Aydın 2011a: 225–232).

Sonuç

Küli Çor Yazıtı hem satır sayısının çokluğu hem de yazıt sahibinin ilk aldığı unvandan ölümüne kadar olan yaşantısını ayrıntısıyla ele alması bakımından oldukça önemlidir. Ancak yazıt sahibinin ne zaman öldüğü ve yazıtın hangi kağan zamanında dikildiği tartışmalıdır. Yazıtta okuma ve anlamlandırma bakımından kimi problemler bugün de devam etmektedir. Bu makalenin ilk bölümünde yazıtın yeni bir yayımı yapılmış, diğer bölümlerde ise yazıt sahibinin kimliği ve kullandığı unvanlar ile ilgili problemlerin çözülmesinde kimi öneriler getirilmiş, yazıttaki kimi problemlerli sözcük ve sözcük öbekleri üzerinde durulmuştur.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- Aalto, P. (1971): Iranian Contacts of the Turks in Pre-Islamic Times. L. Ligeti (ed.): *Studia Turcica*. Budapest: Akademiai. [Bibliotheca Orientalis Hungarica: 17], pp. 29–37.
- Aalto, P. (1991): Old Turkic Epigraphic Materials, Gathered by. J. G. Granö. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 83, pp. 7–78.
- Atalay, B. (1991): *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aydarov, G. (1970): *Yazık pamyatnika Kuli-Çora VIII v. Alma-Ata*: Filologičeskiy Sbornik KazGU.
- Aydarov, G. (1971): *Yazık Orhonskix pamyatnikov drevnetyurkskoy pis'mennosti VIII veka. Alma-ata*: Akademiya Nauk Kazakskoy SSR.
- Aydın, E. (2011a): Küli Çor Yazıtının 18. Satırındaki YGR Harfleriyle Yazılmış Sözcük Üzerine Düşünceler. *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290. Yılı (720–2010) Sempozyumu*. Bildiriler / Papers, Yayına Hazırlayanlar / Edited by: M. Ölmez–E. Aydın–P. Zieme–M. S. Kaçalın, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 225–232.
- Aydın, E. (2011b): Yenisey Yazıtlarında Geçen Türk Boyları Üzerine Notlar. *Turkish Studies* 6/1 (Prof. Dr. Gürer Gülsevin Armağanı), Winter, 390–398.
- Azzaya, B. (2007): Tayxar Çuluunu runi biçees. *Acta Historica Mongolica* 8/9, 68-75.
- Bang, W. (1980): *Berlin'deki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları (1925-1934)*. Türkçeye çev. Ş. Tekin. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Barutcu Özönder, F. S. (2000): Eski Türk Çağı Kaya Yazıtları: I. Örük Yazıtı, II. Hangiday Yazıtı, III. Arhanan Yazıtı. *Kök Araştırmalar* 2/1, 121–134.
- Bazin, L. (1981): Kül Tegin ou Köl Tegin? K. Röhrborn–H. W. Brands (hrsg.): *Scholia*. Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde. (Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag am 4. Juli 1981 dargebracht von Kollegen, Freunden und Schülern). Wiesbaden: Harrassowitz. [Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica: 14], 1–7.
- Bazin, L. (1991): *Les systemes chronologiques dans le monde Turc ancien*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Berta, Á. (2004): *Szavaimat Jól Halljátok... A Türk és Ujgur Rovásírásos Emlékek Kritikai Kiadásáa*. Szeged: Jate.
- Bold, L. (1990): *BNMAU–ın nutag dah'hadrı biçees*. Ulaanbaatar: Ulsın Hevlelijn Gazar.
- Chavannes, E. (2007): *Batu Türkleri / Çin Kaynaklarına Göre*. Türkçeye çev.: M. Koç, İstanbul: Selenge.
- Clauson, S. G.–E. Tryjarski (1971): The Inscription at Ikhe–Khushotu. *Rocznik Orientalistyczny* 34/1, 7–33.
- Clauson, S. G. (1971): Some notes on the inscription of Toñukuk. L. Ligeti (ed.): *Studia Turcica*. Budapest: Akademiai. [Bibliotheca Orientalis Hungarica: 17], 125–132.
- Dobrovits, M. (2005): K voprosu o liçnosti glavного geroya pamyatnika Kyuli–çoru. *Tsentral'naya Aziya ot Ahemenidov do Timuridov*. (Arheologiya, istoriya, étnologiya,

- kul'tura. Materialı mejdunarodnoy konferentsii, posvaşçennoy 100–letniyu so dnya rojdenia Aleksandra Markoviça Belenitskogo, Sankt–Peterburg, 2–5 noyabrya 2004 goda), St.–Petersburg, 86–89.
- Dobrovits, M. (2008): (H)oplayu tägdi (On the military tactics of the Ancient Türks). *Chronica* 7–8, (2007–2008), 72–76.
- Drompp, M. R. (1991): Supernumerary Sovereigns: Superfluity and Mutability in the Elite Power Structure of the Early Türks (Tujue). G. Seaman–D. Marks (eds.): *Rulers from the Steppe: State Formation on the Inner Eurasian Periphery*, Los Angeles: University of Southern California, 92–115.
- EDPT: Clauson, S. G. (1972): *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University.
- Erdal, M. (2004): *A Grammar of Old Turkic*. Leiden, Boston: Brill. [Handbuch der Orientalistik: 8].
- Gömeç, S. (1999): Kagan inisi İl Çor Tigin. *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 265–270.
- Gömeç, S. (2003): Türk Tarihinin Kahramanları XVI: İşbara Bilge Köl İç Çor. *Orkun* (Türkçü Dergi) 66, 35.
- Hamilton, J. R. (1974): Opla–/yopla–, uf–/yuf– et autres formes semblables en turc ancien. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 28/1, 111–117.
- Hayashi, T.–T. Ōsawa (1999): Site of Ikh-Khoshoot and Küli Çor Inscription. T. Moriyasu–A. Ochir (eds.): *Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996 to 1998*. Osaka: The Society of Central Eurasian Studies, 148–157.
- Karcavbay, S. (2003): *Orhon Müraları*. Astana: Kül Tegin.
- Kempf, B. (2004): Old–Turkic runiform inscriptions in Mongolia: An overview. *Turkic Languages* 8/1, 41–51.
- Kotwicz, W. – A. N. Samoyloviç (1928): Le monument turc d'Ikhe–Khuchotu en Mongolie Centrale. *Rocznik Orientalistyczny* 4, 60–107.
- Liu, M.–T. (2006): *Çin Kaynaklarına Göre / Doğu Türkleri*. Türkçeye çev.: E. Kayaoğlu–D. Banoğlu, İstanbul: Selenge.
- Malov, S. Ye. (1959): *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti Mongolii i Kirgizii*. Moskova–Leningrad.
- Orkun, H. N. (1936): *Eski Türk Yazıtları I*. İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Ōsawa, T. (2011): Türk Bilge Kağan Tahta Oturduğu Zaman Kim Tölis Şad İdi?. Ü. Çelik Şavk (ed.): *"Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl" Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, c. 2, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 611–628.
- OTWF: Erdal, M. (1991): *Old Turkic word formation. A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Harrassowitz.

- Ölmez, M. (1997): Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Öğeler (2). *Türk Dilleri Araştırmaları* 7, 175–186.
- Pelliot, P. (1929): Neuf notes sur des Questions d'asie centrale. *T'oung pao* 26, 201–266.
- Ramstedt, G. J. (1951): Alte türkische und mongolische Titel. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 55/2, 59–82.
- Ramstedt, G. J. –J. G. Granö–P. Aalto (1958): Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 60/7, 3–91.
- Recebov, E.–Y. Memmedov (1993): *Orxon Yenisey Abideleri*. Bakı: Yazıçı.
- Rybatzki, V. (1997): *Die Toñukuk-Inschrift*. Szeged. [Studia Uralo-altaica: 40].
- Sertkaya, O. F. (1984): Göktürk Tarihinin Meseleleri: Köl Tigin ve Köl–İç–Çor Kitabelerinde Geçen *oplayu tegmek* Deyimi Üzerine. *Journal of Turkish Studies* 3, (Orhan Şaik Gökyay Armağanı), c. 2, 369–375.
- Sertkaya, O. F. (1995): *Göktürk Tarihinin Meseleleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Sertkaya, O. F. (2008): Göktürk (Runik) Harfli Yazıtların Envanter, Alfabe ve Bibliyografya Problemleri Üzerine. *Dil Araştırmaları* 2, 7–34.
- Şirin User, H. (2009): *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen.
- Tekin, T. (1968): *A Grammar of Orkhon Turkic*. Bloomington: Indiana University. [Uralic and Altaic Series: 69].
- Tekin, T. (1994): *Tunyukuk Yazıtı*. İstanbul: Simurg.
- Tekin, T. (1995): *Orhon Yazıtları, Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg.
- Tekin, T. (2000): *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: [Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9].
- Tekin, T. (2004): *Irk Bitig, Eski Uygurca Fal Kitabı*. Ankara: Öncü Kitap.
- Temir, A. (1981): Türkçe Kül–Tigin ve Moğolca Otçigin Adları Üzerine. K. Röhrborn–H. W. Brands (hrsg.): *Scholia*. Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde. (Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag am 4. Juli 1981 dargebracht von Kollegen, Freunden und Schülern). Wiesbaden: Harrassowitz. [Veröffentlichungen der Societas Uralo–Altaica: 14], 194–200.
- TMEN: Doerfer, G. (1963): *Türkische und Mongolische Elemente im neupersischen I. Mongolische elemente im neupersischen*. Wiesbaden: Franz Steiner.
- Zieme, P. (2006): Hybrid names as a special device of Central Asian naming. L. Johanson–Ch. Bulut (ed.): *Turkic–Iranian Contact Areas*. Wiesbaden: Harrassowitz, 114–127. http://irq.kaznpu.kz/show_big.php?fn=copies/316.gif (Erişim: 09.10.2011).

Küli Çor Yazıtı ve Yazıtla İlgili Sorunlar Üzerine Notlar**Erhan AYDIN****Özet**

Moğolistan'daki runik harfli metinlerden biri olan Küli Çor Yazıtı hem satır sayısının çokluğu hem de yazıt sahibinin ilk aldığı unvandan ölümüne kadar olan yaşantısını ayrıntısıyla ele alması bakımından oldukça önemlidir. Ancak yazıt sahibinin ne zaman öldüğü ve yazıtın hangi kağıt zamanında dikildiği tartışmalıdır. Yazıtın ilk estampajlarıyla bugünkü estampajları arasında görünürde çok büyük farklar olmasa da bu durum kimi sözcüklerin okunması ve anlamlandırılmasında önem kazanmaktadır. Yazıtın farklı zamanlarda farklı kimselerce alınan estampajlarından hareket eden araştırmacıların farklı okuma ve anlamlandırmalar yaptıkları görülmektedir. Yazıtta okuma ve anlamlandırmalara ilişkin kimi problemler bugün de devam etmektedir. Makalenin ilk bölümünde yazıtın yeni bir yayımı yapılacak, ikinci bölümde yazıt sahibinin kimliği ve kullandığı unvanlar ile ilgili problemlerin çözülmesinde kimi öneriler getirilecek, üçüncü bölümde ise yazıtta kimi problemlerli sözcük ve sözcük öbekleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kök Türkler, Kök Türk Yazıtları, Küli Çor Yazıtı, Küli Çor, Unvanlar.

Erhan AYDIN**Abstract**

Among the inscriptions in runic letters in Mongolia, The Monument of Küli Çor has importance in respect to both its profusion of lines and that it talks about the life of the owner of the inscription, starting from the first title he bore until his death. However, when the owner died and inscription erected in time in which Kagan is controversial. Although there is not much difference between the first engravings of the inscription and today's engravings, this fact sometimes indicates importance in the reading and interpreting of some words. It is obvious that researchers having used different engravings as presented by different people during the course of different time periods construed the inscription with different readings and meanings. Some problems related to reading and interpretation of the inscription is still continuing today. An inscription in the first section of the article to its publication. The inscription in the second part in resolving problems related to the identity of the holder, and some recommendations will be used by the titles. The third section focuses on some of the problematic words and phrases.

Keywords: Kök Turks, Inscriptions of Kök Turks, Inscription of Küli Çor, Küli Çor, titles.

Türkçe Sözlükte Yer Alan Arapça Etken-Edilgen Ortaç Görünümlü Sözcükler

Derya Adalar SUBAŞI*

Giriş

Söz varlığı olarak dünyanın en zengin dillerinden biri olan Arapça, kavram türetme bakımından birçok kalıp barındırmaktadır. Bu kalıplar sayesinde aynı kökten oluşan ve farklı anlamlara gelen birçok kavram oluşturulmaktadır. Bu çalışmada bu kalıplardan ismi fa‘il(etken ortaç) ve ismi mef‘ûl (edilgen ortaç) yapısında olup Türkçeye geçmiş ve TDK Türkçe Sözlükte yer alan sözcükler incelenecektir.

TDK Türkçe sözlüğünün elektronik sürümü incelendiğinde 6467 adet Arapça sözcük belirlenmektedir. Bu sözcükler içinde Arapça sülasi (üç harfli) veya mezid (dört, beş veya altı harfli, artırılmış fiil) fiillerin ismi fa‘illerinin (etken ortaç) ve ismi mef‘ûllerinin (edilgen ortaç) formunda gelen tüm Arapça kökenli sözcükler sistematik şekilde taranmış ve bu tarama sonucunda elde edilen sözcükler çeşitli açılardan değerlendirilmiştir.

Kavram ve Terimler

Türkçede ve Arapçada Ortaç Kavramı

Türkçe ortaçlar (sıfat-fiiller) zaman, hareket, geçici hareket bildirirler. Kalıcı isimler haline gelebilirler, Sıfat gibi kullanılırlar. (TDK,1999:123-125). Bir yandan bir ismi niteledikleri için sıfat, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiildirler. ‘Okula giden çocuk’ sözünde giden, okula tümlecini aldığı

---

* Öğr. Gör. Dr.; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü-ANKARA

için fiildir; ayrıca, giden kelimesi çocuk öznesini aldığı için fiildir (Gürbüz, 2010:4). Ortaçlar içeriği eylem olan nitelik anlamına sahip fiil şeklindedir. Nitelik anlamı, anlam ve işlev bakımından ortaçları sıfatlarla akraba kılar. Dolayısıyla ortaçlar, nitelik karşılayan bir dil aracı olan sıfatlar gibi, geçici olarak isimleşme, yani söylevde niteliğin taşıyıcısı olan nesneyi bildirme, başka bir deyişle öncelikle isimleşmiş belirten ve sözdizimsel predika niteliğinde sıfatları sözdizimi görevlerinde işleme yetisine sahiptir. "Bu toprağı vatan yapan altında yatanlardır. (vatan yapan kelime şekli isimleşmiş belirten, yatanlardır isimleşmiş söz dizimsel predika görevindedir) Türkiye Türkçesinde edilgen çatı şeklinde bulunmayan ve belirten görevinde işleyen ortacın anlamında daima eden (fail) anlam birimciği, yani niteliğin taşıyıcısı olan nesnenin, fiil gövdesince karşılanan eylemin faili olduğunu bildiren anlam birimciği bulunur. Kurumuş ağaç, güler yüz, söz dinlemez çocuk, çalışan kadın vb. verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, belirtilen ortak adlandırılan nesne(ağaç, yüz, çocuk ve kadın), fiil gövdesince iletilen eylemin (kuru-, gül-, söz dinle- ve çalış-) edenidir. İşte belirtme öbeklerinde eylem ile nesne arasında yalnızca bir bağıntının iletilmesini mecburi kılan ve eylemin failinin belirtilece karşılanan nense olduğunu dile getiren eden(lik)anlam birimciği, ortaçları isimsi-sıfatsı şekillerden ayıran en önemli özelliklerden biridir (Yılmaz, 2009:82).

Ortaçlar Türkçede, Arapçanın aksine, tek bir kelimedenden oluşur, çatı ekleri alır, olumsuz ve edilgen biçimleri yapılı ve zaman kavramı taşır. Ortaçlar bağlı oldukları zamana göre geniş, gelecek ve geçmiş zaman ekleri alır. Sıfat fiil olarak isimlendirilen ortaçlar, diğer fiiller gibi etken-edilgen; geçişli-geçişsiz vb. çatılarda kullanılır. Ayrıca olumsuzluk eki de alırlar.

Örnek: Okunan (okunulan, okunmayan, okunulmayan vb.)

Gelecek (gelinecek, gelmeyecek, gelinilmeyecek vb.)

Gitmiş (gidilmiş, gitmemiş, gidilmemiş vb.)

(İşler 2002:102-103).

Arapçada etken ve edilgen çatıda kullanılan ortaçlar aşağıdaki gibi tanımlanabilir.

İsmi Fâ'il (Etken Ortaç)

Bir eylemi ve durumu yapan şahsı, eylemin failini gösteren, etken sıfat-fiillerdir. Sülâsî (üç harfli fiillerden **فَاعِلٌ** (fâ 'il) formunda türetilir. Örneğin **كتب** *ke-te-be* üç harfli fiilin fâil formuna koyulmasıyla, yani ilk harfin sonuna bir elif harfi eklenmesiyle, **كاتب** *kâ-ti-bun* ism-i faili elde edilir. Günlük kullanımda genellikle –un hecesi söylenmez, *kâtib*, yazar, yazan sözcüğü elde edilir.

Mezîd kalıplarda yer alan fiil köklerinden ism-i fâ'il türetmek için ise fiilin muzari hali alınır. [ör. Öncelikle fiil **عَلَّمَ** *al-le-me* (öğretti), mazi (geçmiş zaman) formundan, **يُعَلِّمُ** *yu-al-li-mu* (öğrenir, öğreniyor) muzari (geniş,şimdiki zaman) formuna çevrilir]

Daha sonra muzarat harfi (yani fiilin başındaki **ي** –y harfi)atılarak yerine damme ile harekeli bir mim harfi (**مُ**, mu) ilave edilir. **مُعَلِّمٌ** (*mu-al-li-mu*)

Son olarak fiilin sondan bir önceki harfi kesra ile harekelenir. Fiilimiz artık isim olduğu için sonu tenvinlenir. **مُعَلِّمٌ** (*mu-al-li-mun*, öğretmen) Ancak günlük kullanımda sondaki –un hecesi okunmaz. Öğretmen erkekse muallim, bayansa muallime denir.

İsmi Mef'ûl (Edilgen Ortaç)

Bir eylemden etkilenen kişi veya nesneyi gösteren edilgen sıfat-fiillerdir. Sülâsî fiillerden **مَفْعُولٌ** (mef'ûl) formunda türetilir. Örneğin **كتب** *ke-te-be* üç harfli fiilin mef'ûl formuna koyulmasıyla, yani fiilin başına fetha ile harekeli bir mim harfi, ikinci harfinden sonra da bir vav harfi getirilmesiyle **مَكْتُوبٌ** *mek-tû-bun*, yazılan, yazılmış ism-i mefulü elde edilir. Günlük kullanımda genellikle –un hecesi okunmaz ve sözcük *mektûb* şeklinde telaffuz edilir.

Mezid fiillerden ism-i mef'ûl türetmek için ise ismi failde olduğu gibi fiilin muzari formu alınır. **يُعَلِّمُ** *yu-al-li-mu*)

Daha sonra muzarat harfi atılarak yerine damme ile harekeli bir mim harfi (**مُ**) ilave edilir. **مُعَلِّمٌ** (*mu-al-li-mu*)

Son olarak fiilin sondan bir önceki harfi fetha ile harekelenir. **مُعَلِّمٌ** (*mu-al-le-mu*) Fiilimiz artık isim olduğu için sonu tenvinlenir. **مُعَلِّمٌ** (*mu-al-le-mun*, öğrenilen, öğrenilmiş), telaffuzda ise *muallim* şeklinde okunur.

Türkçe sözlükte bütün ismi fail ve ismi mefuller ilerideki örneklerde de görüleceği üzere, günlük kullanımda söylendiği gibi –un hecesi olmadan yer almaktadırlar.

Aşağıda bu yolla elde edilen ismi fail ve ismi mefullere birkaç örnek daha verilmektedir.

Örneğin,

شرب (şe-ri-be, içti) fiilinden مشروب (meşrûb, içilen, içilmiş), bunun çoğulu مشروبات (meşrubat, içecekler), شارب (şârib, içen (kişi)

علم (a-li-me, bildi) fiilinden معلوم (ma'lûm bilinen, bilinmiş) عالم ('âlim, bilen, alim)

عرف (a-ri-fe, bildi) fiilinden معروف (ma'rûf, bilinen) عرف ('ârif, bilen)

جهل (ce-hi-le, bilmedi) fiilinden مجهول (mechûl, bilinmeyen), جاهل (câhil, bilmeyen)

Veritabanının İncelenmesi

TDK Türkçe Sözlüğünün elektronik sürümü incelendiğinde Arapça ismi fail ve ismi meful formunda gelen 839 adet sözcük belirlenmektedir. Bu sözcükler aşağıdaki gibi gruplara ayrılmaktadır.

Türkçe Sözlükte Yer Alan İsmi fail (Etken ortaç) yapısındaki sözcükler

Türkçe Sözlükteki Arapça kökenli ismi fail yapısındaki sözcükler incelendiği zaman 480 adet sözcük belirlenmektedir. Bu sözcüklerin 152 tanesi üç harfli (sülasi) bir fiilden ismi fail formunda türetilmiştir. Arapça üç harfli fiillerden türetilen sözcüklerden oluşan madde başları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

abide, acil, acilen, âciz, adil, ahir, ahiz, ait, akil, âlim, âmil, amir, arız, arif, âşık, bakir, baliğ, bariz, batıl, cahil, caiz, calip, cami, camit, cani, canip, cari, cazip, dâhi, dahil, daim, dair, facia, fahiş, faik, fail, faiz, fariğ, farika, fariza, fasıla, fatih, fatiha, fazıl, gafil, gaip, galip, gazi, hacı, hadim, hafız, hafı,

hail, hain, haiz, hamız, hami, hamil, hamile, hamış, hariç, hasil, hasıla, hatıra, hatime, havi, hazık, hazır, kabil, kadir, kafir, kâhil, kâhin, kahir, kail, kaim, kaime, kâin, kani, kari, kâtibe, kâtil, kâtip, lain, layık, lazım, lazıme, mahir, mani, mania, nadim, nadir, nafı, nafız, nail, naip, nakıs, nâkil, nasir, naşı, naşir, natıka, nazır, nazil, rabıta, raci, rahip, rakit, rasıt, raşı, ratıp, razı, sabık, sabıka, sabit, sabite, sadık, safı, sahip, saik, saika, sair, saki, sakin, sakit, salık, salim, sari, şahit, şaibe, şair, şaire, şamil, şayi, şayia, tabi, tali, talih, vacip, vâhi, vaiz, vakıa, vakıf, vaki, vali, vâris, varit, zabıta, zabit, zahir, zait, zalim

İsmi fail (etken ortaç) yapısındaki sözcüklerin 328 tanesi ise mezid fiillerin ismi fail formunda türetilmiştir. Sözlükte yer alan bu madde başları ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

muacciz, muakkip, muadil, muallim, muallime, muannit, muarız, muasır, muavin, mubassır, mucip, mucir, mucit, mudi, mudil, mugaddi, muganni, muganniye, mugayir, muhabir, muhacir, muhacim, muhaddis, muhafız, muhakkik, muhalif, muhammin, muharip, muharrik, muharrir, muharriş, muhasım, muhasır, muhasip, muhassıl, muhavvil, muhayyile, muhbir, muhik, muhil, muhit, muhip, muhlis, muhrik, muhrip, muhtekir, muhtelif, muhtelis, muhtelit, muhteri, muhteris, muhteriz, muhtesip, muhtevi, muin, muit, mukabil, mukaddime, mukallit, mukassi, mukavim, mukavvi, mukayyit, mukim, mukni, mukriz, muktesit, muktezi, munfasıl, munkabız, munkalip, muntazır, murabıt, murakıp, muris musahhih, musahip, musalli, musannif, mutaassıp, mutabık, mutariza, mutasarrıf, mutasavvıf, mutavassıt, mutazarrır, mutedil, mutekit, muteriz, mutezile, muti, mutmain, muttali, muttarit, muttasıf, muttasıl, muvafık, muvahhit, muvafık, muvahhit, muvakkıt, muvazi, , muzip, muzlim, muzmahil, mübadil, mübaşir, mübeşşir, mübeyyiz, mücahit, mücavir, mücbir, müçtehit, müdafı, müdahil, müdavi, müdavim, müddei, müdebbir, müdekkik, müderris, müdire, müdrik, müdrike, müdrir, müdür, müellif, müessif, müessis, müessir, müeyyide, müezzin, müfekkire, müferrih, müfessir, müfettiş, müftı, muflis, müfrit, müfsıt, müftehir, müfteri, mühendis, müheyyiç, mühim, mühlik, mühtedi, mükeyyifat, mükrım, mülaki, mülayim, mülazım, müleyyin, mülhit, mültefit, mültezim, mülteci, mültefit, mültezim, mümasıl, mümbıt, mümessil,

mümeyyiz, mümin, mümkün, mümteni, mündemiç, münderiç, münebbih, müneccim, münekkit, münfail, münferit, münfesih, münhani, münharif, münhasır, münhezim, münkesir, münkir, münşi, müntehip, müntehir, müntesip, münteşir, münzevi, müptedi, müradif, mürai, mürebbi, mürebbiye, mürettip, mürevviç, mürit, mürşit, mürteci, mürtefi, mürtekip, müsabık, müsadif, müsait, müsavi, müsebbip, müsekkin, müsellim, müşhil, müskirat, müslim, müsmir, müsrif, müstafi, müstağni, müstahsil, müstait, müstakil, müstakim, müstantik, müstebit, müstecir, müstefit, müstehlik, müstehzi, müstelzim, müstenit, müstenkif, müstensih, müsterih, müsteşrik, müstevi, müstevli, müşabih, müşahit, müşavir, müşevvik, müşfik, müşir, müşrik, müştehi, müşteki, müştemilat, müşteri, müteaddit, müteaffin, müteahhit, müteakip, mütealiye, müteallik, müteammim, mütearife, mütebahhir, mütebaki, mütebasbıs, mütebeddil, mütebessim, mütecanis, mütecasir, müteceviz, mütecessis, mütedair, mütedavil, mütedeyyin, müteessif, müteessir, mütefekkir, mütefennin, müteferrik, müteferrika, mütegalibe, mütehakkim, mütehammil, müteharrik, mütehasıs, mütehassıs, mütehavvil, mütehayyir, mütehevvir, müteheyviç, mütekabil, mütekait, mütekamil, mütekasif, mütekebbir, mütekellim, mütelezziz, mütemadi, mütemayil, mütemayiz, mütemekkin, mütemerkiz, mütemmim, mütenakıs, mütenakız, mütenasip, mütenavip, mütenazır, mütenebbih, müteneffir, mütenekkir, mütenevvi, müteradif, müterakim, müterakki, mütercim, mütereddi, mütereddit, mütesanit, müteselli, müteselsil, müteşebbis, müteşekkil, müteşekkir, müteşebbi, mütevakkıf, mütevali, mütevazı,, müteveccih, müteveffa, mütevehhim, mütevekkil, mütevekkile, müverrih, müvesvis, müvezzi, müzahir, müzevir, müziç, müzmin

Türkçe Sözlükte Yer Alan İsmi meful (edilgen ortaç) yapısındaki sözcükler

Türkçe Sözlükteki Arapça kökenli ismi meful yapısındaki sözcükler incelendiği zaman 356 adet sözcük belirlenmektedir. Bu sözcüklerin 164 tanesi üç harfli (sülası) bir fiilden ismi meful formunda türetilmiştir. Arapça üç harfli fiillerden türetilen sözcüklerden oluşan madde başları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

mabut, mabude, macun, madrup, madun, mağdur, mağfur, mağlub, mağmum, mağrur, mahbup, mahcub, mahcur, mahcuz, mahdum, mahdut, mahfuz, mahkuk, mahkum, mahluk, mahlut, mahmude, mahmul, mahmur, mahmuz, mahpus, mahrukut, mahrum, mahrut, mahsuben, mahsul, mahsup, mahsur, mahsus, mahzun, mahzur, makbul, makbuz, maksure, maksut, maktu, maktul, makul, makule, makus, malik, malul, malum, mamul, mamur, mamure, manzum, manzume, maruf, maruz, maslup, masnu, masruf, masum, masun, maşuk, maşuka, matbu, matbua, matlup, matruş, matrut, matuf, matuh, mazbut, mazlum, mazmun, maznun, mazruf, mazur, mebzul, mecbur, meclup, mecmu, mecmua, mecnun, mecruh, meczup, meçhul, medlul, medyun, mefhum, mefkure, mefluç, mefruş, mefsuh, meftun, meful, meknuz, mekruh, mektup, melfuf, melhuz, melul, melun, memluk, memnu, memnun, memul, memur, menhus, menkul, mensucat, mensup, mensur, meşur, menus, mepsuten, merbut, mergub, merhum, merhume, merkum, merkup, meskukat, meskun, meskut, mesmu, mesrur, mestur, mesture, mesul, mesut, meşbu, meşgul, meşhur, meşhut, meşkuk, meşkur, meşru, meşrubat, meşruhat, meşrut, meşruta, meşum, mefruke, mevkute, metbu, metfun, metruk, metruke, mevcut, mevdu, mevhum, mevkuf, mevkut, mevkute, mevrut, mevsuf, mevsuk, mevut, mevzu, meyzun, mevlut, meyus, mezkur, mezmur, mezru, mezun

Arapça mezid fiillerden türetilen sözcüklerden oluşan madde başları incelendiğinde 192 adet sözcük belirlenmektedir. Bu sözcükler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

muaccel, muaddel, muahhar, muallak, muallel, muammer, muallaka, muammer, muattal, muattar, muayyen, muazzam, muazzep, muazzez, mufassal, mugaddi, muhaddep, muhammen, muhammes, muhannet, muharrem, muharrer, muhassala, muhassas, muhassenat, muhatap, muhayyel, muhayyer, muhkem, muhtaç, muhtar, muhtasar, muhtemel, muhterem, muhteris, muhteşem, muhteva, muhtıra, muhzır, mukaar, mukaddem, mukadder, mukaddes, mukaffa, mukannen, mukarrer, mukassem, mukassi, mukattar, mukavves, mukayyet, muktebes, muktedir, mukteza, munsap, muntazam, munzam, murabba, murahhas, murassa, murat, musaddak, musaffa, musakka, musalla, musanna,

musap, musavver, musir, mustarip, mustatil, muşamba, mutallaka, mutantan, mutasavver, muteber, mutemet, mutena, mutlak, muvaffak, muvakkat, muvaşşah, muvazzaf, muzaffer, muzır, mübah, mübarek, mübrem, mücazat, mücella, mücerrep, mücehhez, mücerrep, mücerret, mücessem, mücevher, mücmel, müdana, müdara, , müddea, müdellel, müdevven, müdevver, müebbet, müeccel, müeddep, müellefat, müemmen, müennes, müesses, müfredat, müfret, müfrez, müfreze, mühmel, mükedder, mükellef, mükemmel, mükerrer, mükevvenat, müktesep, mülahham, mülakat, mülevven, mülevves, mülhak, mülhem, mümas, münderecat, münevver, münezzeh, münhal, münhat, münşeat, münteha, müntehap, münzevi, müphem, müptela, müptezel, müreccah, müreffef, mürekkep, mürettep, mürtsem, mürtet, mürüvvet, müsakkafat, müsavat, müseccel, müseddes, müsellel, müselles, müselsel, müsemma, müsemmen, müspet, müstacel, müstahak, müstahdem, müstahkem, müstahzar, müstakar, müstakbel, müstamel, müstear, müstebat, müstehap, müstehase, müstehcen, müstekreh, müstemleke, müstesna, müsteşar, müstezat, müsvedde, müşahhas, müşebbeh, müşekkel, müşerref, müşevveş, müştak, müşterek, mütercem, müyesser, müzahrefat, müzebzepe, müzehhep, müzekker, müzekkere, müzeyyen

Veritabanının Değerlendirilmesi

Türkçe sözlükten elde ettiğimiz Arapça kökenli ismi fail ve ismi meful türünden sözcükler yapısal ve anlamsal açılardan aşağıdaki gibi değerlendirilmektedir.

Arapça Yapısal Açıdan

Türkçedeki kullanımı veya anlamı farklı olsa da incelenen sözcüklerde Arapça yapısal açıdan şu özellikler gözlenmektedir

1- Bazı sözcükler Arapça yapısı açısından hem eril (Arapça gramerde cinsiyeti erkek olan isim) hem de dişil (Arapça gramerde cinsiyeti bayan olan isim) şekilleri ile kullanılmaktadır. Türkçe Sözlükte yer alan bu tarz sözcükler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

mabut-mabude, makul-makule, mamur-mamure, masum-masume,

memur-memure, menzil-menzile, merhum- merhume, metruk-metruke, muallim-muallime, muganni-muganniye, müdrik-müdrüke, müvekkil-müvekkile, rahip-rahibe, sabit-sabite, sahip-sahibe

2- İncelenen sözcüklerin bir kısmı da yapı olarak etken-edilgen ortaç yapısının, Arapça düzenli dişil çoğul formundadır. Bu çoğul formunda sözcüğün sonuna -ât eki getirilir. Bu kapsama giren 13 sözcük belirlenmektedir.

mahkukat, mahlukat, mahsulat, masnuat, matbuat, mevduat, meşruhat, muamelat, mükteşebat, mürettebat, mücevherat, mukaddesat

mücevherat edilgen ortacı Türkçede mücevherler anlamında kullanıldığı halde, Arapçada değerli taşlarla süslemek anlamına gelen –*cevhere* fiilinin edilgen ortacıdır ve *değerli taşlarla süslenmiş* anlamındadır..

3-Türkçe Sözlükte yer alan bazı Arapça sözcükler ise sözlükte hem Arapça ismi fail şekliyle, hem de Arapça ismi meful şekliyle yer almaktadır. Sözlük anlamı olarak bu sözcükler Arapçadaki anlamlarıyla aynı anlamda kullanılmaktadırlar.

Örneğin,

İsmi meful: muhakkak, İsmi Fail: muhakkik

İsmi meful: muvakkat, İsmi Fail: muvakkit

İsmi meful: muhteva, İsmi Fail: muhtevi

İsmi meful: mukavva, İsmi Fail: mukavvi

İsmi meful: mukteza, İsmi Fail: muktezi

İsmi meful: musalla, İsmi Fail: musalli

İsmi meful: müddea, İsmi Fail: Müddei

4- Bazı sözcüklerde Arapça yapısı bozulmadığı halde bazı harf değişimleri olmuştur. Bu değişim Arapça –b harfinin Türkçede –p harfine dönüşmesi, Arapça –dal harfinin Türkçede –t harfine dönüşmesi, Arapça dad harfinin Türkçede –z harfine dönüşmesi şeklinde görülmektedir.

Ar. Mabud, camid, şahid, muannid -; Tr. Mabut, camit, şahit, muannit

Ar.Canib, cazib, galib, gaib, rahib; Tr. Canip, cazip, galip, gaip, rahip

Ar. Dabit, Mevdu, Tr. Zabit, mevzu

5- Bazı sözcükler Arapça ismi fail veya ismi meful şeklinde madde başı olarak yer almalarının yanı sıra, sonlarına Arapçada –.... bir biçimde, ...arak,erek, ...olarak anlamları katan –en şeklinde okunan ve Arapça gramerde *hal* olarak isimlendirilen konumda, mansub (sözcüğün son harfinin harekesinin fetha ya da fethanın tenvini olması durumu) olarak gelmiştir.

Örneğin,

Müstacelen: çabucak

Müsteniden: dayanarak

Müstemirren: arasız (sürekli)

Müştereken: ortaklaşa

Acilen: çabucak (Ar. Acil olarak)

Ahiren: son zamanlarda, son günlerde (Ar. Son olarak)

Dahilen: içeriden, içten,

Müttefiken: oy birliğiyle

5- Bazı Arapça madde başlarının sonuna da Farsça .....biçimde, ...ca gibi anlamlar katan, zarf veya sıfat yapan-âne eki getirilmiştir.

Acizane, aşıkane, cahilane, arifane, amirane vb. gibi

Anlamsal Açıdan

1- Türkçe Sözlükte yer alan Arapça kökenli etken-edilgen ortaç görünümlü sözcükler anlamsal açıdan incelendiğinde Arapça sözlük anlamıyla Türkçe sözlükteki anlamı farklı olan ya da iki anlam arasında yakınlık olmayan sözcükler aşağıdaki gibi sıralanabilir. Aşağıdaki bazı sözcükler anlamsal açıdan farklı olsalar bile yaptıkları bazı çağrışımlarla benzer sayılabilirler.

Abide sözcüğü Türkçe sözlükte anıt anlamında olduğu halde, Arapçadaki asıl anlamı *ibadet eden, tapan kadın*;

Ait sözcüğü Türkçe sözlükte, *ilgilendiren, ilişik, ilişkin, ilgili* anlamında olduğu halde, Arapça sözlükte *dönen, geriye dönen, giden*;

Fahiş Türkçe sözlükte sözcüğü ölçüyü aşan, aşırı, çok fazla, Arapça

sözlükte *zalim, gaddar, iğrenç, açık saçık, rezil*;

Saik sözcüğü Türkçe sözlükte *sebeb*, Arapça sözlükte süren, iten, şoför, itici, güç;

Talih sözcüğü Türkçe sözlükte *şans*, Arapça sözlükte *kötü, kötü niyetli, şerli*;

Vahi sözcüğü Türkçe sözlükte *boş saçma anlamında*, Arapça sözlükte *kırılğan, zayıf, ince, gevrek, asılsız* (örneğin burada boş saçma yani zayıf, asılsız aynı anlama çağrışım yapabilmektedir)

Mutarıza sözcüğü Türkçe sözlükte *yay, ayraç*, Arapça sözlükte *yataş, muhalif, karşıt, zıt, çekişen* anlamlarındadır.

2- İncelenen sözcüklerden gerek yaygın, gerek nadir kullanılanı olsun Türkçe Sözlükte aynı anlama gelen ayrı madde başlarının da türetilmiş olduğu da görülmektedir.

Örneğin,

mahlukat-yaratıklar, meşrubat-içecekler, balığ-ergen, muallim-öğretmen, münevver-aydın, müşterek-ortak, müştak-türev, türemiş, müzeyyen-süslü, mübarek-kutlu vb.

Sonuç

Türkçe Sözlükte yer alan ve farklı yönleriyle ele aldığımız Arapça etken ve edilgen ortaç görünümlü sözcükler yukarıda zikredilen bazı istisnalar dışında anlam olarak Arapça aslındaki anlamıyla aynıdır. İlk anlam olarak aynı olmayan bazı sözcükler ise Türkçe sözlükteki ikinci veya üçüncü anlam sıralamasında Arapça anlamıyla örtüşmekte ya da benzeşmektedir.

Yukarıda sıralanan Arapça etken ve edilgen ortaç türünden sözcükler içinde kimi zaman hiç kullanılmayan, klasik metinlerde rastladığımız sözcükler olduğu gibi, günlük dilde ve yazında Türkçeleşmiş diyebileceğimiz ölçüde sık kullanılan sözcüklerde bulunmaktadır.

Arapça üç harfli fiillerin ismi failleri dışında diğer tüm ismi fail ve mefullerin Arapça yapıları gereği –me+ Arapça fiilin ilk harfi ve –mu

hecesiyle başladıkları görülmektedir. Bu yapıların tanınması Arapça bilmeyen araştırmacıların metinlerde geçen Arapça sözcükleri belirlemeleri açısından da faydalı olacaktır.

Türkçe ve Arapça kullanımda anlam olarak aynı olan sözcüklerin Türkçe Sözlükte sayıca çok olması Arapçanın Türkçeye yaptığı etkiyi de gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Gürbüz, Faruk (2010), *Fiilleri sıfat-fil yapan ekler midir; kullanım mı?*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) 44, s.1-21.
- İşler, Emrullah, (2002), *Arapçada ve Türkçede Ortaçlar*, Nüsha, Yıl 2, Sayı 7, s. 99-109.
- Ukâşe, Mahmûd, (2005), *et-Tahlîlu 'l-Luğavî fi Dav'i 'İlmu'd-Delâle*, Dâru'n-Neşr li-l-Câmi'ât, Kahire.
- Türk Gramerinin Sorunları (1999) , Türk Dil Kurumu Yayınları:718, Ankara.
- Güncel Türkçe Sözlük CD Sürümü, Türk Dil Kurumu.
- Mutçalı, Serdar (1995), *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul.
- Yılmaz Deniz, Özlem (2009), *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 988, Ankara.

Türkçe Sözlükte Yer Alan

Arapça Etken-Edilgen Ortaç Görünümlü Sözcükler

Derya Adalar SUBAŞI

Özet

Bu çalışmada Türkçe sözlükte yer alan Arapça kökenli sözcükler içinden etken ve edilgen ortaç görünümlü sözcükler belirlenerek gerek yapısal, gerek anlamsal açıdan değerlendirilmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular sözcüklerin tek tek irdelenmesi sonucu ortaya çıkarıldığı için her sözcük grubu için sayısal bilgiler de verilmektedir. Arapça ism-i fail ve ism-i meful olarak isimlendirilen bu sözcükler incelendiğinde Türkçe sözlüğün yabancı kökenli madde başları açısından sergilediği tutum da daha belirginleşecektir.

Abstract

In this study words which appears as active and passive participants in Arabic origin words stuated in Turkish Dictionary are determided and eavulated from the perspective of structure and meaning. For findings obtained in study are emerged as a result of examining words one by one, for every word groups numerical information are given too. When Arabic active and passive participants are examined, the attitude which Turkish Dictionary has, as words of foreign origin, will be more pronounced too

Keywords: Dictionary, Participants, Active Participant, Passive Participa

Bir “Mahur Beste”

Ahmet Hamdi TANPINAR, Mahur Beste, İstanbul 1944.

Ezgi SIRTI*

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın yazdığı ilk roman olan Mahur Beste, 1944’te yayımlanır. Türk mûsikîsinin ma kamlarından biri olan “Mahur” romana adını vermiştir. Roman, asıl kahraman olarak görünen ancak daha sonra silik bir karaktere bürünen Behçet Bey’in aile hayatı ve sosyal ilişkilerinin Abdülhamid dönemi Osmanlısı zeminindeki durumunu konu edinir. Kitaba adını veren makam ve Tanpınar’ın romanını ithaf ettiği Eyyûbi Bekir Ağa için Tahir Abacı şöyle der: “*Bir afet-i mehpeyker ile nüktelerim var*” sözleriyle başlayan şarkısı olmalıdır. Eser, Mesud Cemil yönetimindeki erkekler korosu tarafından taş plağa da okunmuştur.”¹ Romanda söz konusu beste ise Behçet Bey’in karısı Atiye’nin küçük eniştesi Lütfullah Bey’in babası Talat Bey’in eseri olarak geçmektedir. Eseri Talat Bey’in ayrıldığı karısı için yazdığı belirtilir. Aslında esere adını veren bestenin bu hazin hikâyesi, romanın konusunu şekillendirmede oldukça önemli bir ipucudur. Tanpınar’ın mûsikî yoluyla konuya açtığı farklı bir duygu kapısı olarak da düşünülebilir. İmparatorluğun çöküş dönemini kapsayan eser, o günün şartlarını sezdirerek verirken yönetimin sosyal ve kültürel hayata, insan ilişkilerine hatta evlilik kararlarına olan etkisini de gözler önüne sermektedir. *Bir imparatorluk sonu romanı özelliğindeki Mahur Beste, artık göçen Osmanlı uygarlığını, bu uygarlığın şurda burda satılır hale gelmiş ve antikalaşmış bütün aksesuarını bir hiçlik, yokluk dünyasına evrilerek, adeta*

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi - İZMİR

1 - Tahir ABACI; Güzel, Derin ve İmkânsız: Tanpınar’da Müzik, Adam Sanat, Haziran 1996, s. 36.

döküntüleşmesini acıklı-gülünçlü, çoğu kez trajik ama yer yer de acımasız bir alaycılığı yansıtarak anlatır. Burada herkes birbirinin anlattığını çürütmek sevdiğine düşmüş gibidir.(...) Çok dolaylı biçimde imparatorluğun çöküşü alımlanır.”²

Roman kahramanı Behçet Bey, dönemin zenginlerinden kadılık göreviyle meşgul İsmail Molla Bey’in oğludur. İsmail Molla Bey, asaletine düşkün, irade sahibi, mağrur biridir. Babasının aksine zaafı olan, zayıf ve silik karakterdeki Behçet Bey, yalnız kalmaktan hoşlanan, kitaplarla vakit geçiren, eski eşyalarla aynı havayı teneffüs etmekten zevk alan kısacası babasının sevdiği hiçbir şeyden hoşlanmayan biridir. Oğlunun aciziyeti ve onda hayata zevk katan, kişiyi güçlü, gururlu kılan hususların olmaması Molla Bey’in canını sıkılmaktadır. Bu durum onu oğlundan iyice uzaklaştırır. Nihayet tüm bu zıtlıkların neticesinde “Baba-Oğul” bölümünde oğlunu sevmeyen bir babanın varlığı okuyucuya doğrudan verilir.

Küçük bir atölyeyi andıran odasında ciltçilikle uğraşan Behçet Bey aynı zamanda başarılarıyla takdir toplayan bir memurdur. Bu başarısı ona emr-i vaki bir evliliğin kapılarını açar. Babası İsmail Molla ile geçmişe dayanan husumeti olan saray eşrafından Ata Molla’nın kızı Atiye ile evlendirilir. Bu evlilikten hiç kimse memnun değildir. Bu zoraki evlilik çatışmaları, zıtlıkları beraberinde getirir. Ata Molla ile İsmail Molla’nın çekişmeleri, Atiye’nin kocasını hiçbir zaman sevmemesi, gelişen olaylar karşısında Behçet Bey’in zayıflığı romanın olay örgüsüne yön verir. Atiye’nin ölümünden sonra geçmiş ve eşyalarıyla baş başa kalan Behçet Bey, roman boyunca çocukluğuna, evliliğine, akrabalarına, dönemin iz bırakan anılarına gider.

Romanın özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda “modern roman” özelliğinin ağır bastığını görürüz. Biçim-içerik ilişkisi, bakış açısı ve anlatım yöntemi modern roman özelliklerini taşır. “*Modern roman içe dönüktür ve birey olarak insanın iç dünyasına, ruhuna, bilinçaltına eğilir. İnsanın iç dünya zenginliğini keşfe çıkar. Modern romancı, gerçeğin dış dünyada değil; insanın*

2 - Selim İLERİ; Türk Romanından Altın Sayfalar; Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 552.

iç dünyasında, ruhsal dünyasında saklı olduğuna inandı."³ Titizlikle seçildiği belli olan şahıs kadrosu ve kişi merkezli olay vurguları Mahur Beste'de oldukça belirgin olduğundan bahsedilen özellikle örtüştüğü görülür.

Romanın düzenlenişindeki rahatlık da türünü kanıtlar niteliktedir. Tarihi bir sıra gözetmeden, yedi metin ve bir mektup bölümlenmesi modern romanın tanıdığı özgürlüğün bir yansımasıdır. "*Roman, takvimin belirlediği kronolojik zamanı değil insanın içinde zihnen özgürce dolaşabildiği öznel zaman (insan, hayaliyle bir anda hem geçmiş hem gelecek hem şimdiyi bir anda yaşayabildiği gibi istediği an geçmişte ve gelecekte de yaşayabilir), hayalin ve zihnin soyutlaştırdığı öznel bir mekân, insanlar arası ilişkileri kendisinin belirlediği bir sosyal düzen vb. unsurlardan kurulu öznel ve hür evren üzerine temellenir.*"⁴ Çetin'in bu tespiti adeta Mahur Beste'nin baş kahramanı Behçet Bey'i anlatır gibidir. Onun hayal, rüya ve geçmişin izleriyle dolu zihni, farklı olaylara geçmesine engel olacak kilitler gibidir. Sondaki mektupta da konunun bu denli dağılmasından Behçet Bey ve onun hatıraları sorumlu tutulur.

Roman, *hâkim bakış açısı* ile kaleme alınmıştır. "*Temel karakteri itibariyle 'her şeyi bilme' esasına dayanan bu bakış açısı, yazara geniş imkânlar sunmaktadır. Böyle bir imkânla donatılmış anlatıcı figür, adeta Tanrı gibi her şeyi bilir, görür, sezer; geçmişten ve gelecekte haberler verir.*"⁵ Hakikaten Tanpınar, Mahur Beste'de her anlamda bu gücü kullanmıştır. "Gözlemci anlatıcı" tipinde sayılabilecek yazar, "anlatma" ve "gösterme" yöntemlerinden yararlanmışır. Anlatma yönteminde *özetleme* yolu tercih edilmiştir. Romanda kısa özetlemelere sıkça başvurulmuştur:

"Ata Molla Beyle İsmail Molla Bey, tâ çocukluktan tanışır, fakat sevişmezlerdi. Bu, öteden beri sürüp gelen bir aile çekememezliğinin neticesi değildi; yaşadıkları devrin üzerlerinden bir tebeşir silgisi gibi geçtiği bu iki adam, birbirlerinden mizaçlarıyla ayrılıyorlardı." (s. 39)

Bu özet mahiyetindeki giriş vasıtasıyla söz konusu dargınlığın nedeni verilmiş; ileride bu kısa özetin boyutu ve önemi derinleştirilmiştir..

3 - Nurullah ÇETİN; Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap Yayınları, Ankara, 2007, s.88.

4 - ÇETİN, a.g.e., s. 90.

5 - Mehmet TEKİN; Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 50.

Romanda olay geçişlerinin de kısa özetlere başvurulması yapıldığı da görülür. Özet anlatılarda “kısacası” ve “hulasa” kelimeleriyle sıkça karşılaşılır. Özetlemelerin fazlalığı aynı zamanda yazar-anlatıcının konuya, gidişata nedenli hâkim olduğunu da kanıtlar.

“İç çözümleme (*interior analysis*) yöntemi, en kısa tanımla, anlatıcının araya girerek kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya aktarması demektir. Bir romanda sıklıkla başvurulması bir yoldur bu. Diyebiliriz ki, ‘iç çözümleme’, roman sanatında en fazla uygulanan yöntemdir.”⁶ Yazar-anlatıcı, Mahur Beste’de bu teknikten faydalanmıştır. Özellikle “Baba-Oğul” başlıklı bölümde ve Behçet Bey’in kişiliğine dair tespitlerde ‘iç çözümleme’ye rastlarız:

“Molla Bey, bu geceden sonra da Behçet Bey’i sevmedi.” (s. 30.)

“Zavallı Behçet, bütün ömrünce hiçbir efendilik hissini duymayacak, her tanıdığı şey, ona sahip olacaktı.” (s.31.)

“Ah, şuradan bir fırlayırsa, kaçsa, yürüye yürüye gitse... Neresi olursa olsun...” (s. 54.)

Bunun dışında iç monolog ve “bilinç akımı” yöntemlerinin hiç kullanılmadığı görülür. Bunu anlatıcı-yazarın roman boyunca sürdürülen hâkimiyetinde aramak yerinde olacaktır. Ayrıca bu iki tekniğin olduğu yerde iç çözümlemenin de pek kullanılmadığı bilinmektedir. “İç monolog ve bilinç akımı yöntemlerinin keşfinden önce romancılar, anlatım ve tanıtım sorununu çözmek için bu yöntemi (iç çözümleme) sık sık uyguluyorlardı. (...) iç çözümleme yöntemi, bir anlamda, roman sanatının ‘anlatma’ yönteminin hâkim olduğu zamanların anlatım tarzıdır.”⁷

“Olay örgüsü, kişiler, şeyler, durumlar ve olgular arası ilişki ağlarından, organik anlamda sağlam bağlantılardan oluşur. İlişkiler ağı ya olumlu biçimde ya da ‘çatışma’ya dayalı olarak gelişir.”⁸ Mahur Beste, çatışmalarla kurulan yedi bölüm (İki Uykusu Arasındaki Düşünceler, Baba ile Oğul, İki Dünür, Behçet

6 - TEKİN, a.g.e., s. 260.

7 - TEKİN, a.g.e., s. 260.

8 - ÇETİN, a.g.e., s. 189.

Bey'in Evlilik Yılları, Garip Bir İhtilâlcı, Hısım Akraba Arasında, Eski Bir Konak) ve bir mektubun (Mahur Beste Hakkında Behçet Bey'e Mektup) yer aldığı bir romandır. Her bölüm, aynı çevreye sahip, aynı zamanda akrabalık bağı da olan kişilerin ön planda olduğu hikâyeler biçiminde verilmiştir. İlk beş bölümde Behçet Bey'in etrafında gelişen olaylar anlatılırken diğer bölümlerde konunun başka akrabaları ve onlarla ilgili anıları içerdiği görülür. Bu yol değiştirme adeta Behçet Bey'i biz okuyuculara unutturma noktasına varır. Bu durumun açıklaması ise son bölüm olan "Mahur Beste Hakkında Behçet Bey'e Mektup"ta yapılır. Bu unutulmuş ve anlatıdaki kırılmanın tek sorumlusu vardır: Behçet Bey...

Behçet Bey – Atiye, Behçet Bey – İsmail Molla, İsmail Molla – Ata Molla arasındaki çatışmalar, kişilik zıtlıkları gerekçe gösterilerek mantıklı denebilecek bir olay örgüsü yaratılmıştır. Aynı zamanda başkahraman Behçet Bey'in iç çatışmaları da anlatıcı-yazar tarafından verilir. Bu huzursuz ve endişeli mizaç, romanda anlatılan yaklaşık 45 yıllık zaman diliminde değişmemiştir.

Romanda göze çarpan diğer çatışma unsuru ise *sosyal çatışma*dır. İmparatorluğun gidişatı, halkın bu gidişat karşısındaki iktisadî, sosyal, kültürel durumu, 'medeni' olarak addedilen insanların yapabilecekleri, var olan sosyal zıtlıklar sunularak verilmiştir. Sosyal çatışma, Sabri Hoca ile İsmail Molla'nın diyaloglarının yer aldığı "Garip Bir İhtilâlcı" başlıklı metinde sorgulanır. Hürriyet fikri, şark-garp kavramları, medeniyet ışığında tartışılır.

Romanın olay örgüsünü oluşturan unsurlara bakacak olursak; olayların modern roman özelliklerini taşıdığını görürüz. *Geriye dönüş tekniği* ile olaylar ilk bölümden itibaren gelgitlere sahne olur. Behçet Bey'in, eşi Atiye'yi kaybetmesinin üzerinden otuz beş sene geçmiştir. Sıkıntılı bir uykudan sonra hatıralarının canlanması ile birlikte geçmişe yolculuk başlar. Önce Behçet Bey'in çocukluğu, sonrasında Atiye ile olan münasebetleri ve diğer akrabalarla eklenen olay halkaları ile olay örgüsü karışık ancak mantıklı bir hal alır. "Şimdi" ye ise romanın sonunda dönülür ve anlatıcı-yazar ile Behçet Bey'in tanış oldukları, bu olayların bizzat Behçet Bey tarafından anlatıldığı anlaşılır.

Fakat ‘sondan başlatma’ gibi bir başlangıçtan söz edilemez çünkü kronolojik bir sıra yoktur. Kişiler üzerine odaklanıldığından bu akış önemsenmemiş olabilir. Anlatıcı-yazarın bu konuyla ve olay örgüsüyle ilgili görüşlerini, yazdığı mektuptan öğreniyoruz:

“Sizin için zihnî bir arıza olan bu firarî zaman, hâlsiz zaman, bana âdeta sanat için bir metot gibi göründü. İşte burada; Behçet Bey, beni aldattınız. Sizin hatırlamalarınızın ileri geri gidişini takip ettiğime pişman oldum demiyorum, fakat çok güçlük çektiğim de muhakkak. Bu atlayışlar beni yoruyor. Halit Bey’den önce Nuri Bey’den bahsedemez miydiniz sanki? (...) Gerçekte yalnız sizden öğrendiklerimi yazmak istediğim için şikâyetçi değilim.” (s. 150.)

Mahur Beste’de olay örgüsünde değinilmesi gereken bir diğer konu *metinler arası ilişki kurma yöntemi*dir. Yazar, olayın Behçet Bey merkezli başlayıp öyle devam etmemesinin yadırganacağını düşünmüş olacak ki farklı bir yola başvurur ve sürpriz bir son gibi nitelenebilecek şekilde romanını âdeta bir hesap verme duygusu ile sonlandırır. Behçet Bey’e cevaben yazılmış mektup, olay örgüsüyle doğrudan ilgilidir ve yazarın gerekçelerini, tespitlerini içerir. Tanpınar, farklı bir metin türünden romanın sonunda yararlanarak ayrı bir zenginlik katmıştır esere.

Romanın olay örgüsü ve sonu hakkında İnci Enginün’ün şu tespiti önemlidir: “*Onun bir kalabalığı, mazi çerçevesinde aynı canlılıkla yaşatamadığı için romanını yarım bıraktığı düşünülebilir. Çünkü Mahur Beste bir kader olarak sonraki nesiller üzerindeki tesirini Huzur ve Sahnenin Dışındakiler’de devam ettirmiştir.*”⁹

Mahur Beste’nin başkahramanı olan Behçet Bey, çok yönlü ve kaypak karakter özelliği sergilemektedir. Böyle bir karakter etrafında şekillenen olay halkalarını bir arada tutan ve akıcı kılan sebebi de çok yönlü karakter özelliğinde aramak yerinde olacaktır.

Behçet Bey kadar önemli bir yer işgal eden ve olayların merkezinde bulunan İsmail Molla Bey ve Atiye de benzer karakter özellikleri gösterir.

9 - İnci ENGİNÜN; “Mahur Beste”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, C. 6, s. 119.

Gelin ve kayınpeder arasındaki uyum ve ikisinin Behçet Bey ile olan zıtlıkları roman boyunca farklı açılardan çok yönlü karakter yansımalarıyla verilir.

Romanda bu üç kişi dışında kalan hemen bütün kahramanlar *flat (tek yönlü) karakter* özelliği gösterirler. Bu kişiler, Ata Molla Bey, Halit Bey, Nuri Bey, Sabri Hoca'dır.

Fon karakter olarak anılabilecek, metin halkaları içinde ara ara beliren ve kaybolan isimler de mevcuttur. Bu grupta Talat Bey, Selim Bey, Mösyö Soloski, Cavide, Şerife Hanım gibi kişiler yer alır.

Romandaki kişi kadrosunun tümü romanın merkezinde yer alan imparatorluk sonu dönemine ışık tutmak için bilinçli olarak seçilmiştir. Örneğin Sabri Hoca'nın birden romanın akışını değiştirecek ölçüde bir metin ile romana dâhil edilmesi tesadüf değildir. "Garip Bir İhtilaleci" şeklindeki kişiliğe dair adlandırmanın bölüm başlığı olması bile bu anlamda manidardır.

Kişilerin birbirleriyle zıtlıklarının yanı sıra kendi içlerindeki huzursuzluk da devrin tablosuyla rahatça ilişkilendirilebilir. Kişi kadrosu elbette sıkıntı çeken, maddi manevi çıkmazda olan insanlardan oluşmamaktadır. Ancak onları huzursuz eden devlet meseleleri, evrensel kaygılardır. Doğu-batı, eski-yeni kavramlarının tartışıldığı, medeniyetin sorgulandığı böyle bir dönemde içte ve dışta var olan sorunlar "kişi merkezli" verilmiştir denebilir.

Kişilerin tanıtılmasında *açıklama ve gösterme tekniklerinden* yararlanılmıştır. Behçet Bey, İsmail Molla Bey ve Atiye detaylı açıklamalarla tanıtılmıştır:

"Hakikat şu ki İsmail Molla Bey, tahakkümlü tabiatıyla, nüfuzlu ve her tenkidin üstünde kalan şahsiyetiyle etrafındakilerin hemen hepsini farkında olmadan bir esir gibi kullananlardan, daha doğrusu, bir esir bağılılığını onlarda en tabii bir ruh haleti yapanlardandı." (s. 27.)

İç konuşma tekniğine ise pek az rastlanır. Kahramanın kendini sorgulayışı soru cümleleri ve iç diyalog halinde verilmiştir. İlk bölümde akrabası Cavide'yi bekleyen Behçet'in iç huzursuzluğunu yansıtan kısım şu şekildedir:

“Bugün Cavide gelecek...’ diye mırıldandı. Neden ve niçin onu davet etmek ihtiyacı duymuştu? (...) ‘Ne oluyor sanki?...’ diye tekrarladı. Şüphesiz ki bu eninde sonunda olacak şeydi; fakat hiç olmazsa iki üç hafta sonra olamaz mıydı?” (s. 9.)

Burada aynı zamanda anlatıcı ve kahramanın diyaloglarının birbiri ardına sıralandığı hatta karıştığı göze çarpmaktadır. Daha önce Tanpınar’ın hikâyelerinde rastladığımız bu durum, anlatıcıyı olaya hâkim kılan önemli bir unsur olmuştur.

Mahur Beste’ye *nesnel zaman (takvime bağlı zaman)* açısından bakarsak çok uzun bir zaman dilimiyle karşılaşırız. İsmail Molla Bey’in romanda sözü edilen yalı hayatlarını, Abdülaziz dönemi ile birlikte değerlendiresek; anlatıcı-yazarın Behçet Bey’e yazdığı mektupla birlikte roman, yaklaşık 45 yılı kapsamaktadır. Zamana farklı açıdan değer verdiğini her fırsatta dile getiren Tanpınar için mesele takvime bağlı zaman değildir. M. Kaplan’ın roman için yazdığı *Mahur Beste Hakkında Birkaç Söz* başlıklı önsözde de bunu görebiliriz: “Geçmiş zaman Tanpınar’ın hemen bütün eserlerinde önemli bir rol oynar. Bu, Tanpınar’ın geçmiş zamana karşı bir hasret duymasından değil, zamana büyük ehemmiyet vermesinden gelir. Zaman ise bize varlığını en iyi geçtiği, tarihi bir perspektif haline geldiği zamana kendini gösterir.”

Vak’a zamanına bakacak olursak imparatorluk döneminin Abdülaziz ve Abdülhamit’in hükümdarlıklarını kapsayan bir vaka zamanı söz konusudur. Ancak olaylar daha çok Abdülhamit döneminde gelişir.

Anlatıcı-yazar, “mektup” bölümünde anlaşıldığı üzere baş kahraman Behçet Bey’in tanışıdır. Ondandinlediklerini aktarmıştır. Yazarın olaylara hâkimiyeti; bakış açısının yanı sıra kurduğu cümlelerden, yararlandığı fiil kiplerinden de anlaşılır.

“*Mekân, temel niteliği itibariyle kapsamlı bir kavramdır ve içinde, toplumsallaşmanın temel değerlerini barındırır. En geniş anlamıyla mekân, uygarlığın ve uygarlaşmanın vitrinidir. Dolayısıyla mekân, genel ve geniş anlamda maddi ve manevi değerler manzumesini içinde barındırmaktadır.*”¹⁰

10 - TEKİN; a.g.e., s. 130-131.

Tekin'in bu tanımından yola çıkarsak; Mahur Beste romanında dönemin İstanbul'unu temsil eden konakların ve yalıların ana mekân olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Buralardaki hayatlar, olaylar ve söz konusu kişilerin karakter özellikleri mekân ilişkisi içinde verilir. Mekânın kahramanlarla olan tabii ilişkisine birçok yerde rastlarız. Mekânın tanıtılmasında elbette tasvirlerden yararlanılmıştır. Anlatıcı-yazarın "gösterme" yönteminden tasvir yoluyla yararlandığı görülür. Genelde ev içi mekânların tasvirleri çıkar karşımıza. Bu, bazen saray haremliğinin bazen genelev olarak kullanılan eski bir konağın bazen de ana kahramanların odalarının anlatılması şeklinde cereyan eder. Örneğin Behçet Bey'in odasının sadece bir bölümü şu şekilde anlatılır:

"Tuhaf bir zihin itiyadıyla, her şey yerli yerinde, olduğu gibi bulunuyordu. Bahçeye bakan iki pencere arasında büyük masa vardı. Burada Behçet Bey'in mücellitlik âletleri ve levazımı duruyordu. Kapının sağındaki küçük mas, saat tamirine mahsustu. Duvar da, yıllardır elini sürmediği tanburları, bir iki ney asılıydı. Köşede, her yerde, henüz bir türlü bir camekân alıp yerleştiremediği bir yığın antika eşya, çanak, çömlek, fincan, gümüş takım, eski minyatür, karmakarışık duruyorlardı." (s. 13.)

Romanda mekânın kişi üzerindeki olumsuz etkisine de iki yerde rastlanmaktadır. Bu etki, Behçet Bey'in babası İsmail Molla Bey'de kendini gösterir. İsmail Molla'nın uzun süredir dargın olduğu komşusu Necip Paşa'nın yalısı, İsmail Molla için sevimsiz bir mekân olarak verilir romanda. Bunun altında Necip Paşa'nın karısı Târidil Hanımefendi ile İsmail Molla arasındaki bir münasebet olduğu anlatıcı-yazar tarafından sezdirilir. İsmail Molla evinde bu yalıdan bahsedilmesini bile istemezken roman boyunca çatışma ve zıtlık içinde olduğu oğlu Behçet içinse bu yalı olumlu hislerle verilir. Öyle ki eskiye dayanan bu yalı mevzusunu iyi duygularla hatırlayan Behçet Bey'in, Necip Paşa veresinden aldığı antika aynaya dair hayal âleminde yaşadıkları şu şekilde gösterilir:

"Behçet Bey, sanki donuk parıltısında geçmiş günlerden bir şey ister gibi tekrar aynasına döndü. Kim bilir, belki de orada, Târidil Hanımefendinin

her biri başka bir diyardan gelmiş, sarışın, esmer ve beyaz tenli cariyelerini, onların çıplak boyunlarını, dolgun göğüslerini, dağınık nergisleri hatırlatan saçlarını, mahmur uyanışlarını arıyordu. (...) Behçet Bey, büyülenmiş gibi, uzun uzun bu parıltıya daldı.” (s.21-22)

İsmail Molla’da olumsuz tesir bırakan bir diğer mekân-kişi ilişkisi ise oğlu Behçet ve onun atölyeye çevirdiği odasıdır. “*Molla Bey, hayatının belki en büyük hüznünü oğlunun cilt atelyesini gördüğü gün duymuştu. (...) Sıcak yaz akşamında, iki kanadı birden açık pencereden dolan gölgeli ışıktaki Molla Bey oğlunu, bir insandan ziyade kendi ördüğü ağda çırpınan, büyük bir yaralı bir örümceğe benzetti. (...) Molla Bey bu geceden sonra da Behçet Bey’i sevmedi.*” (s. 29-30.)

Mahur Beste’de Kavramlar, Kabuller, Tespitler

Mûsikî: Romanda en önemli kavram mûsikîdir. Yukarıda de belirtildiği gibi roman, “Huzur” ve “Sahnenin Dışındakiler” için ilk örnek motif niteliğindedir. *Ahmet Hamdi Tanpınar’da klasik musikimiz konusu, üzerinde ayrıca çalışmaya değecek bir derinliğe ve kapsama sahiptir. Bunda, hocası ve ustası Yahya Kemal’in büyük etkisinin olduğunu belirtmekle söze başlamak yerinde olacaktır.*¹¹ Hocasının duyuş tarzından bu yönde etkilenen Tanpınar, mûsikîyi insan sesinden temeli alan bir nağme olarak tanımlamış ve şunları söylemiştir: “(...) eski musikimiz insan sesinin tabii işareti ile konuşur. Ne hususi lügati, ne tam bir sentaksı vardır. Kudreti de zaafi da buradadır. Hiçbir zaman kendi başına bir semboller dünyası olmamıştır.”¹² Denemesindeki bu yorum, Tanpınar’ın musikiye yüklediği anlamın ne denli büyük olduğunu göstermektedir. Bu manada Mahur Beste’nin bir “insan-mûsikî” ilişkisi temeli üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz.

Klasik Türk musiki makamlarından biri olan *mahur*, “Huzur” romanında şöyle anlatılır: “Mahur Beste, küçük ve kısa şeklinde insanın tenine yapışan o acı çığıklardan biriydi. Eserin macerası da garipti. Talat Bey’in karısı Mısırlı bir binbaşı ile sevişerek kaçınca Mevlevi muhibbi olan Talat Bey bu eseri yazmıştı.”

11 - Nesrin Tağızade KARACA; Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mûsikî, Hece Yayınları, Ankara, 2005, s.35.

12 - Ahmet Hamdi TANPINAR; Beş Şehir, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979, s. 104.

Mahur Beste'de ise makamdan şu şekilde söz edilir: “ Mahur Beste, Atiye'nin küçük eniştesi Lütfullah Bey'in babası Talat Bey'in eseriydi. (...) Talat Bey, bu eserini karısı kendini bıraktıktan sonra yazmıştı.” (s. 66.)

Aynı çevre ve aynı hikâyeleri barındıran bu iki romandaki ifadelerden anlaşılır ki mahur, bir hüznün bestesidir. Terk edilmişliğin, aldatılmışlığın notalarını taşır. Mahur Beste, aynı zamanda Behçet Bey'in kaybetme korkusunu da yansıtır. Öyle ki İsmail Molla'nın mahur besteyi okuyup Talat Bey ve karısı Fatma Hanım'ın hikâyesini anlattığı gece, Behçet Bey'in tüm hisleri açıkça anlatıcı tarafından verilir: “Hiç kimseyi mesut etmeyen, daha çok yakıcı bir kadere benzeyen bu aşk hikâyesinin anlatılmaması için Behçet Bey araya bir yığın laf karıştırmış, (...) fakat onun aldırmayıp hikâyeye devam ettiğini görünce somurtup kalmıştı. Fatma Hanım'ın hikâyesinin karısına örnek olmasından korkuyordu.” (s. 66-67)

Romana ismini veren bu makamla ilgili burada anılması gereken bir tespit de şudur: *Tanpınar, bir kahramanın eseri olarak gösterdiği Mahur Beste'ye güfte olarak da 17. Yüzyıl divân şairlerinden Neşâti'nin:*

*Gittin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile
şeklindeki meşhur beyitini seçmiştir.”¹³*

şark- Garp: İstibdat döneminin yansımalarını, yenilikçi hareketlerin gerekliliğini gözler önüne seren ve bunu yaparken kişi kadrosu etrafında devirden kesitler sunan Mahur Beste'de doğu-batı anlayışı kavram sorgulaması olarak karşımıza çıkar. “Garip Bir İhtilalci” başlıklı bölümdeki şu kısım dikkat çekicidir:

“Bizde insanoğlu şirazesiz kalmış. Hayat onun için ahenksiz, birbirini tutmayan, günün hayatına cevap vermeyen bir yığın ölü kıymetler tarafından idare ediliyor. Dünyaya baktığımız zaman ayrı görüyor, kendi kendimize kaldığımız zaman ayrı düşünüyoruz. Yığınlarca tezat içinde yaşıyoruz, bütün şark dünyası bir ıştırıp içinde. Muttasıl gömlek değiştiriyor.” (s. 87)

13- KARACA, a.g.e, s. 89.

Sabri Hoca'nın bu değerlendirmesi üzerine İsmail Molla, şark-garp kavramları hakkında şu tespitte bulunur:

"Ben şarka bağlı değilim, eskiye de bağlı değilim; bu memleketin hayatına bağlıyım. Bu Müslümanlık mıdır, şarklık mıdır, Türklük müdür? Bilmiyorum. (...) Fakat ben daha mühim bir şey söyleyeceğim. Ben etrafımızdaki hayattan geri olduğumuzu söyleyeceğim. Bence ne şark, ne şu, ne bu vardır, etrafımızda gördüğümüz hayat vardır. Bizi yapan bu hayattır." (s. 91)

Eski Kavramı: Eski, romanda geçmişin izlerini taşıyan bir değer olarak karşımıza çıkar. "Behçet Bey bütün eski, güzel, renkli ve kıymetli şeyleri severdi. Ona göre hayatın en mânâlı tarafı bu cins eşya arasında geçirilen zamandı. (...) Onun için eskilik ayrı bir şeydi; o zamanın takdisi idi; insan elinden geçmek ve insan hayatına girmekle eşya tabiatından ayrı bir sıcaklık kazanır; âdeta insanîleşirdi." (s. 16) Burada da mûsikîye bakışta gördüğümüz "eşya-insan" ilişkisinin Tanpınar'daki tezahürünü görmekteyiz. Eski, kıymetlidir ve eski eşya anılarla canlı bir varlık özelliği kazanır.

Divân Şiiri: Klâsik Türk mûsikîsinin makamı olan mahurla paralellik gösteren unsurlardan biri de klasik şiirden yapılan alıntılardır. Yahya Kemal'in tesiriyle şiir zevkini geliştiren Tanpınar'ın romanlarında da beyitlere yer vermesi kişisel zevkiyle ilgilidir:

"Bir ara Nuri Bey gözlerini Divan-ı Kebir'e çevirdi, ilk beyiti okudu:

Çi tedbir ey müselmânâm ki men hod ra nemî dânem

Ne tersâ ne yehûdem men ne kebr-ü ne müselmânem" (s. 143)

"Nuri Bey, olduğu yerden Şeyh Galip'in mısramını okudu:

Perişani-i gam menşuruna tuğra mıyım bilmem " (s. 144)

Dil: "Dil, roman sanatı söz konusu olduğunda bir amaç değil, araçtır. Amaç ise, ele alıp sunacağımız olaya uygun bir biçim yaratmaktır. Biçim, bir zarftır ve dış dünyada gözlemlediğimiz olayları (gerçekleri), bu zarfla sunarız."¹⁴ Tanpınar'ın bu zarfı oluşturmada etkisinde kaldığı isim şüphesiz Yahya Kemal'dir. Dilin kapısını kendisine hocasının açtığını sık sık belirtmiştir.

Zaten şiir diliyle nesir dili arasında da büyük bir fark görülmez. Roman ve hikâyelerinin temelinde sezilen o şairanelik de buradan gelir. Zengin hayal gücü, bilinçaltı, kişiliklerin çatışma ya da uzlaşmaları Tanpınar'ın yalın ancak etkili diliyle birleşince akıp giden bir eser ortaya çıkmaktadır.

Mahur Beste'de Osmanlı Devleti ve saray İstanbul'u arka fon olarak kullanılmasına rağmen Arapça ve Farsça terkipler, ağıdalı bir dil, ağır bir söz varlığı söz konusu olmamıştır. Mahur Beste'deki kelime kadrosu dardır. Ancak bu durum, Tanpınar'ın hemen bütün eserlerinde göze çarpmaktadır. Tanpınar, sevdiği kelimeleri sıkça kullanmayı seven bir yazar/şair olmuştur. Kelime seçimindeki titizlik, onun anlatımını başarılı kılan en önemli yönü olarak kabul edilmiştir. Yormayan sade dili ve çok zengin denilemeyecek kelime kadrosuna rağmen Mahur Beste akıcı bir roman özelliği taşımaktadır.

Kaynakça

- ABACI, Tahir Güzel, Derin ve İmkânsız: Tanpınar'da Müzik, Adam Sanat, Haziran 1996.
İleri, Selim, Türk Romanından Altın Sayfalar; Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
Çetin, Nurulla, Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap Yayınları, Ankara, 2007.
Tekin, Mehmet, Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.
Enginün, İnci, Mahur Beste Maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 6., Dergâh Yayınları, İstanbul
Karaca, Nesrin Tağızade, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mûsikî, Hece Yayınları, Ankara, 2005.
Tanpınar, Ahmet Hamdi, Beş Şehir, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979.

Dr. Enfel DOĞAN, Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme Tercümesi
(Metin - Sözlük- Dizin - Notlar -Tıpkıbasım), Mavi
Yayıncılık, İstanbul, 2011, 729 s.
ISBN 978-975-8209-94-1

Serap GACSI*

“13-15 yüzyıllarda Anadolu ile Rumeli konuşulan ve yazılan Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılmaktadır. Oğuz Türkçesi bu dönemde bir yandan yazı dili olma yoluna girmiş, öte yandan da Arapça ve Farsçaya karşı bir varlık mücadelesi sergilemiştir... Anadolu'da 14. yüzyıl bir tercüme devridir. Birçok dinî ve edebî eser, Arapçadan ve özellikle de Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir. Türkiye coğrafyasında edebî ve kültürel gelişime temel oluşturan bu tercümelerden biri de Kabus-nâme'dir.

Kabus-nâme, Keykavus bin İskender'in MS 1082 yılında oğlu Gilân Şah için kaleme aldığı nasihatname-siyasetname türünde Farsça bir eserdir. Kırk dört bölümden oluşan bu kitap; satranç oynamak, yıkanmak, av avlamak, top oynamak, cariye ve köle almak, at cinsleri, tıp, astroloji, hendese vb. ilimlere vâkıf olmak gibi hayatın her alanında kullanılabilecek yararlı ve gerekli birtakım bilgileri içermektedir.

Fars Edebiyatının temel eserlerinden biri olan Kabus-nâme, Eski Anadolu Türkçesi döneminde farklı mütercimler tarafından altı kez Türkçeye tercüme edilmiştir.” Devrin önde gelen şahsiyetlerinden Şeyhoğlu Sadrüddin çevirisi olan tanıtım yazımızın konusunu oluşturan Şeyhoğlu Sadrüddin'in Kabus-nâme

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-İSTANBUL

Tercümesi (Metin - Sözlük- Dizin - Notlar -Tıpkıbasım) isimli eser, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Enfel Doğan tarafından hazırlanan titiz ve kapsamlı bir çalışmayı içermektedir.

İçindekiler, Ön Söz, Giriş, Altı Bölüm ve Tıpkıbasımdan oluşan kitap 729 sayfadır.

Ön söz bölümünde Eski Anadolu Türkçesi kuruluş ve gelişme devresinden bahsedilmiştir, eser kısaca tanıtılmış ve çalışmada takip edilen yöntem ve içerik hakkında bilgi verilmiştir.

Giriş bölümünde (s.19-34) yazar eser hakkında şu bilgileri vermiştir: "Kabus-nâme Fars dili ve edebiyatının temel eserlerinden biri olup Emîr Unsuru'l- Ma'âlî Keykâvus bin İskender bin Kâbus bin Veşmgîr tarafından H. 475/M. 1082 yılında oğlu Gîlan Şah için kaleme alınmıştır. Eser, oğlunun, kendi yerine geçince ne şekilde hareket etmesi gerektiğine dair kırk dört bölümden ibarettir. Nasihat-name-siyasetname türünde olan bu eserin müellifi Keykâvus bin İskender İran'ın Taberistan ve Gürgân eyaletlerinde hüküm süren Ziyâfiler hanedanına mensuptur. Bu eser Eski Anadolu Türkçesi döneminde farklı mütercimler tarafından altı kez Türkçeye tercüme edilmiştir: 1.Mütercimi bilinmeyen ilk çeviri 2. Şeyhoğlu Sadrüddin çevirisi, 3. Akkadioğlu çevirisi, 4. Bedr-i Dilşad'ın manzum çevirisi: Murad-nâme, 5. Merümek Ahmed çevirisi, 6. Mütercimi bilinmeyen ikinci çeviri.

Daha sonra "**Çeviri metinleri arasında karşılaştırmalar – I-II**" alt başlığında Eski Anadolu Türkçesi dönemine yapılan Kabus-nâme tercümelerin karşılaştırmalarına yer verilmiştir.

"**Şeyhoğlu Sadrüddin ve Kabus-nâme Tercümesi Üzerine**" başlığını taşıyan Birinci Bölüm'de (s. 37-58) XIV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı manzum ve mensur eserleriyle adından söz ettiren Şeyhoğlu'nun hayatı, ilmî ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Enfel Doğan, "Şeyhoğlu'nun Kabus-nâme Tercümesi" alt başlığında eserle ilgili şu bilgileri vermiştir: "Eserin müterciminin Şeyhoğlu Sadrüddin olduğunu bizzat kendi ifadelerinden öğreniyoruz. Şeyhoğlu, eseri Germiyan beyi Süleyman Şah için tercüme

ettiğini, tercüme yapıpken de kelime kelime çevirme yoluna başvurmadığını, özetleme yoluna gittiğini açık olarak belirtmiştir. *Kabus-nâme*'nin Şeyhoğlu tercümesinin kaleme alınış tarihi belli değildir.

Şeyhoğlu'nun *Kabus-nâme* tercümesinin Türkiye'de bir nüshasının varlığı şu an için bilinmemektedir. Baba Ali bin Sâlih bin Kutbüddîn bin Abdullah bin Tevekkül ibn Hüseyin bin Mahmûd Nerendî'nin, Mısır Sultanı Seyfî İnal'ın Halep'teki bir dostunun hususi kitaplığı için, 1459 yılında istinsah ettiği nüsha bugün Kahire Millî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Harekeli nesih ile yazılmış bu yazma 107 varak olup 15 satırdan oluşmaktadır. Boyutları 26x17 mm, 18 x 12 mm, şemseli, âharlı kağıt, deri cilt, müşîrlere var, yer yer lekeli, derkenar yoktur.

Yazar, çalışmasında nüshanın ilk sayfasına yer vermiş, bu nüshanın giriş sayfasında Arapça kaleme alınmış süslü bir yazıda eserin kimin için istinsah edildiğini belirtmektedir. Nüshanın üzerinde müstensih'in ismi ve istinsah tarihinin de yer aldığı son sayfasını bizlere sunmuştur. Eserin Farsça orijinali kırk dört baptan oluşmaktadır. Yazar, Şeyhoğlu çevirisinde de kırk dört babın bulunduğunu ifade etmiş ve bunları sıralamıştır. Ayrıca çeviride ayet, hadis-i şerif, atasözü gibi Arapça ibarelere ve Farsça şiirlere yer verildiğini belirtir. Yine çeviride mütercim'in "nête ki dödiler" diyerek veya herhangi bir kayıt düşmeden yer verdiği şairi belli olmayan Türkçe şiirlerden örnekler sunmaktadır.

Kabus-nâme Tercümesi üzerine yapıldığı bilinen ilk çalışmaların, İpek Sümer ile Nazan Kazak'ın hazırlamış oldukları mezuniyet tezleri olduğu ve bu çalışmalarda birçok okuma hatası bulunduğunu ifade edilmiş ve bunlara örnekler verilmiştir.

"Kabus-name Tercümesi Üzerine Notlar" başlıklı İkinci Bölüm'de (s.61-98) metnin imlasıyla, ses bilgisiyle, cümle yapısıyla ve söz varlığıyla ilgili olarak çalışmadan elde edilen ve yazar tarafından önemli görülen bazı tespitler ana hatlarıyla ortaya konulmuştur.

"Metnin İmlasıyla İlgili Notlar" (s.61 - 63) alt başlığında 1. *İmla düzensizliği*, 2. /ç/ sesinin hem "cim" hem de "çim" ile karşılanması, (Yazar bu durumun

sonucunda ayrımı göstermek için cim ile yazılan /ç/ harfini "ç" ile değil, üstü işaretli /ç̇/ harfi ile göstermiştir.) 3.Kökte şedde kullanılması, 4. Aynı sesle başlayan bir ek gelince kök ve ekin ünsüzlerinin birleştirilip şeddeli yazılması, 5. –Up zarf- fiilinin "pe" ile yazılması, (Yazar bu eki üstü işaretli ṗ harfiyle transkribe etmiştir ve ayrıca zarf-fiil dışındaki kelimelerde "be" ile yazılan /p/ sesini de üstü işaretli ṗ ile yazmıştır.) 6. Üç noktalı tı harfinin kullanılması (Metinde 10 farklı yerde üç noktalı tı harfi tespit edilmiş ve bunun tı ile karışmaması için altı virgüllü te(ٲ) ile karşılanmıştır.) 7. ٲ yerine ng kullanılması örneklerle ele alınıp değerlendirilmiştir.

(63-71) alt başlığında şu konulara yer verilmiştir:

1 - Türkçe kelimelerdeki bazı ses değişimleri verileri: e/ö, n/m, b/m, b/p,b/v, değişikliği; k>ğ k>ò, v>f, ٲ>ğ>, e>i değişmesi

2 - Arapça ve Farsça kelimelerdeki bazı ses değişimleri; e>ü, e>è, ü>i, i>e, b>v, ı>a, a>o değişmesi.

3 - Ek fiilin Düşmesi

4 - İkizleşme Örnekleri

5 - Uyumsuz Ek Örnekleri

6 - Ünlü Düşmesi

7 - Ünlü Türemesi

8 - Ünsüz Benzeşmesi I (Bu kısımda bazı "te" veya "tı" ile biten kelimelere görülen geçmiş zaman eki, sıfat-fiil eki veya bulunma hâli eki gelince ünsüz benzeşmesinin meydana geldiği ve kelimenin son harfiyle ekin ilk harfinin birleştirilerek şeddeli olduğunu ifade eden kullanımlara yer verilmiştir.

Ünsüz Benzeşmesi II (Bu kısımda bazı "te" veya "tı" ile biten kelimelere görülen geçmiş zaman eki, sıfat-fiil eki veya bulunma hali eki gelince ünsüz benzeşmesinin meydana geldiği ve kelimenin son harfiyle ekin ilk harfinin birleştirilmediği ve ünsüz benzeşmesinin kelimenin son harfinin üzerine şedde işareti konularak gösterildiği tespit edilmiştir.)

9. Ünsüz (y) düşmesi

10. Ünsüz (y) türemesi

11. Dudak Benzeşmesi (düzlük-yuvarlaklık uyumu) Örnekleri (Bu kısımda yazar nüshayı fonetik bakımından çok değerli kılan öğelerden biri olan, 143 kelimedede tespit ettiği, bir harfin üzerinde çift hareke kullanma yoluna gidilmesi noktasına dikkat çekmiştir. Bunu müstensihin, metni istinsah ederken Eski Anadolu Türkçesi döneminin temel özelliklerinden biri olan dudak uyumsuzluğu örneklerini metinde bırakmakla beraber, ikinci bir hareke kullanarak dudak benzeşmesinin varlığını okuyucuda hissettirme çabası olarak algıladığını ifade etmiştir.)

12. Kelime sonunda /g/ ve /d/ kullanılması

Türkçenin söz dizimi yapısını kavramak ve kavratılabilmek için cümle yapılarının tanınması önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Cümle yapısının kavranabilmesi için Türkiye Türkçesinde eş zamanlı söz dizimi çalışmalarına kaynak teşkil etmek üzere art zamanlı incelemelere de yer verilmelidir.

Enfel Doğan'ın hazırlamış olduğu eserin “**Metnin Cümle yapısı ile ilgili Notlar** (s.71-81) alt başlığında ki'li birleşik cümle yapısının çok sık kullanılmış olduğu sayısal ifadelerle saptanmıştır. Eserde geçen ki'li birleşik cümlelerde yan cümlenin ana cümleyle olan ilgisi veya ana cümleye katılma durumunu incelenmiş ve örneklerle açıklanmıştır. Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini yansıtan eserin cümle yapısı okuyuculara sunulmuştur.

“**Metnin Söz Varlığı Üzerine Notlar**” alt başlığında (s.81-98) metinde yer alan 61 kelime Türkçenin temel tarihî metinlerinde ve Tarihî Türk Lehçelerinde tespit edilmiş ve kelimelerin karşılaştırmalı olarak izahına yer verildikten sonra cümle içerisinde bulunduğu yer gösterilmiştir. “bilürsin-, borgu, böge-, burguç, degir, egir, eleşdür-, ilersük, köniklen-, kurdagu, merdek, tarı-, türkel-, üyi-, yaprıl-, yüzgüci” bunlardan birkaçıdır.

Üçüncü Bölüm, Sadece Kahire Millî Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın çeviri yazısından oluşmaktadır. Metin büyük bir titizlikle okunmuş olup mensur olan metnin anlaşılabilirlik oranının artması amacıyla metinde cümleler de tespit edilip noktalama işaretleri yerli yerinde kullanılmaya çalışılmış. Yukarıda belirtildiği gibi bazı yeni transkripsiyon işaretlerinin kullanılmasının dışında, kelime kök ve gövdelerine bitişik yazılması gerektiği hâlde ayrı yazılan eklerin

tire (-) ile gösterilmesi (*gemi-ci*, *his-leridür*, *nefs-süz* gibi) de kitabın dikkat çekici yönlerindedir.

Dördüncü Bölüm'de Sözlük ve Dizin (s. 293-488) yer almaktadır. Sözlükte 3468 adet madde başı kelime yer almaktadır. Bu madde başlarından 1789 adedi Türkçe, 1208 adedi Arapça, 457 adedi Farsça, 3 adedi Yunanca ve 2 adedi de Soğdca kökenlidir. Ayrıca sözlükte 1052 adet alt madde mevcuttur.

"Açıklamalı Kişi Adları Dizini" başlığını taşıyan Beşinci Bölüm'de (s. 491-501) ve **"Açıklamalı Yer Adları Dizini"** başlığını taşıyan Altıncı Bölüm'de (s. 501-502) metinde yer alan kişi ve yer adları bazı açıklayıcı bilgilerle beraber ayrı olarak izah edilmiştir. Kişi adları dizininde 131 kişi adı, Yer adları dizininde ise 31 yer adı bulunmaktadır.

Çalışma "Kaynaklar" (503-511) ile sona ermektedir ve metnin tıpkıbasımı da çalışmanın sonuna ilave edilerek okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

Derli toplu ve akıcı üslûpla kaleme alınan, Kabus-nâme'nin Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki Türkçe tercümelerine ait bilgileri ve bu eserin ilk ve önemli tercümelerinden Şeyhoğlu Sadrüddin çevirisini içeren eser; gerek sistematîğiyle gerekse metnin imlası, ses bilgisi, cümle yapısı ve söz varlığıyla ilgili önemli tespitleriyle araştırmacılar ve okuyucular için kendisinden yararlanılan değerli bir kaynak olacaktır.

***Bestekâr, Mutasavvıf, Enderûnî Enfi Hasan Hulûs Halvetî,
İstanbul Delileri ve Velileri-(XVI.-XVII. Asırlar) (Tezkiretü'l-
Müteahhirîn), Haz. Dr. Mustafa Tatçı & Dr. Musa, Yıldız MVT
YAYINLARI, İstanbul 2007.***

Dervîş Hasan Hulûs, Üsküdarlı Nasûhî Efendinin dervişlerindendir . Türk Musikisi Tarihi'nin en büyük, en önemli bestekâr ve hânendelerindendir. Nitekim, Tezkiretü'l-Müteahhirîn'in der-kenâr notlarından birinde onun için: “*Fenn-i mûsikî üstâdı ve sâhib-i beste, Enderûn-ı Humâyundan mahreç Burnâz Hasan Ağa dedikleri zâtdır.*” denilmektedir. *Enfi* veya *burnaz* lakaplarıyla veya Hasan Hulûs Çelebi ismiyle tanınan Hasan Ağa, aslen Moralı bir ailenin çocuğu olarak tahminen 1660 yılından sonraki bir tarihte İstanbul'da Tophâne civarında (Fındıklı'da) Salıpazarı'nda dünyaya gelmiştir . Burnaz Hasan Ağa, Osmanlı-Türk tarihinde Lâle Devri adıyla anılan III. Ahmed döneminin önemli hanendelerindendir. Mûsikîşinâs bir ailenin çocuğu olan bu zât, mûsikî çalışmalarına babasından ders alarak başlar. Kâbiliyetini gittikçe ilerletir ve genç yaşında sarayın dikkatini çekerek, Enderûn'a alınır. Hüseyin Ayvansarayî, onun çalışma hayatıyla ilgili olarak: “*Kilâr-ı Humâyûn'dan çırağ alıp, eş'âr u mûsikî ve sâir marifetde eli var idi.* “ der. Hasan Ağa bilahare aynı yerde mûsikî hocası olur. Bu sırada dönemin ünlü mutasavvufi Üsküdarlı Nasûhî Efendiye (ö. 1718) intisap eder. Sultan III. Ahmed'in hanendebaşılığına kadar yükseldikten sonra 1715 yılında görevinden ayrılır. Hasan Ağa, Halvetî/Şabânî şeyhi Üsküdarlı Nasûhî Efendinin yetiştirdiği iki Enderûnlu halifeden birisidir

Mustafa Tatçı ve Musa Yıldız tarafından yayına hazırlanan *Tezkiretü'l-Müteahhirîn*, hayat ve hatıratı ele alınan şahıs ve olaylardan anlaşılacağı üze-

re XVII. yüzyılın sonlarında ve XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde derlenen bilgi ve belgelerden hareketle yazılmıştır. Hasan Hulûs, bu eserini, gördüklerini, duyduklarını kendisi, bizzat görüp duymadıklarını da sağlam kaynaklardan alıntı yaparak yazmıştır. Eserin isminin Müteahhirîn olması, muhtemelen Anadolu Halvetiliği için fevkalade önemli olan Lemezât-ı Hulvî'nin zeyli gibi düşünülmüş olmasındandır. Eser, kaleme alındığı dönemin dilinin, -bilhassa konuşma dilinin-inceliklerini, folklorunu, kısmen sosyal ve siyasî olaylarını ve tasavvufî hayatını, sûfilerinin özelliklerini hülâsa bütün kültür hayatını ayrıntılarıyla yansıtmaya bakımından önemlidir. Eserde madde başı olarak 43 şahsın menkıbevi biyografisi ele alınmaktadır. Bu kişilerin başında müellifin şeyhi Nasûhî ve çok sevdiği Niyâzî-i Mısrî gelmektedir.

Müellifin yararlandığı kaynaklar arasında Hulvîzâde Mahmûd Efendinin Kitâbü'l-Lemezât'ı, Muhammed Nazmî'nin Hediye-tü'l-İhvan'ı, Sülemî'nin Abakât-ı Sûfiyye'si; İbn Arabî'nin Fütûhât'ı, Abdurrahman Suyûtî'nin Kitâbü'l-A'lâm fî Hukmi Nuzûli İsâ Risâlesi, Mollâ Câmî'nin Nefehât'ı, Abdülkerim Kuşeyrî'nin, Risâle-i Kuşeyrî'si, Mevlânâ'nın Mesnevî-yi Şerîf'i, Nehcî'nin Cihângirî Hasan Efendinin hayatını anlattığı Tuhfetü'l-Tâlibîn ve Hediye-tü'l-Müsterşidîn adlı menakıbı, Hekîmbaşî Emîr Efendinin Kitâb-ı Enmüzeci't-Tıbb'ı, Hulvîzâde Mahmûd Efendinin Kitâbü'l-Lemezât'ı, İbrâhim-i Gülşenî'nin Menâkıb-ı Şerîfe'si, Seyyid Seyfullah Efendinin Silsile-i Halvetiyye'si, Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Mecâlis-i Tefsîr-i Şerîf'i; Câmî'u'l-Fezâil Kâmi'u'r-Rezâil'i ve Tarikatnâmesi sayılabilir.

Dr. Mustafa Tatçı ve Dr. Musa Yıldız, özenle yayına hazırladıkları bu çalışma ile tezkire geleneğimizin bir örneğini daha ortaya koymuşlar. Eser, özellikle tasavvuf tarihi ve edebiyatı konusuyla ilgilenenler için kaynak eser niteliği taşımaktadır.

جمعه ایرتسی بعد العصر وفات ایدوب بنه جها تکیده کند ولری نمازت
واحبیا بیورد قلی خانقاهاک داخلنده مدفونلردن در رحمة الله علیه
وسلسله طریقتلری الشیخ یعقوب فانی حضرتلرندندر زیاره رمضان
افندیدن تکمیل ایدوب بنه رمضان افندی امریله یعقوب فانی خلافت
وبرمشلدر وسلسله طریقتلری سید الطائفة ثانی سید شیخ شروان
حضرتلرینه بو طریق ایله منتهی اولورالشیخ حسن افندی طریق یعقوب
فانی برسویدن انلر شریعتی زاره جمعا افندی برسویدن انلر اسلامولده
توجه مصطفی باشا فرزند بازرگان تکیه سنده مدفون رمضان افندی
انلرحی الدین قره حصاریدن انلر اردنه ده مدفون نقطه بی قاسم افندی
انلرحاجی قرمانی افندی دن انلرحاجی شمس الدین المرمره وی الشهید بیگت باشی
افندی دن انلرقبوقی علاء الدین العشاقی برسویدن انلرقبوقی الدین القیصر
انلر پیرینلر جمعا لارنجی انلر سید الطائفة الثانی سید شیخ شروان
قدس الله تعالی سوادهم ونفعنا الله بشفا عتصم حضرتلرندن افنا یشلردر
بونلردن یوقا روسی معلوم وشیخ حسن افندی مرحوم زمانده قطب اولمشدی
وقوت قدسیه وردوحانیه سی عالیا یش و فناسی کند ویه غالب واکثر اوقا
بعابدالله دعا یش و کند ولرینک صاحب ارشاد قرقر دورت خلیفه سی واریر
جمله دن بری فتی افندی که کند ولردن صکره بوستلرندنه نیجه همت مستغلف
اولمشد حق هدایتی محمود افندی حضرتلری بیودر لایمیش که نرم و فقر امرک هر کجه
کسبمزی حسن افندی و فقر اسی او یومزلر اللریمزدن الوردلر ایش و نفس الامر
غایتیه جمعا هداییش و معرفت توحیدنی مجاهده و زهد نه یوتد مینش بر و نللو
ایش اکی دفعه شیخ الاسلام اولدن فاضل یکانه مرحوم صادقی افندی انلردن

Tudes 2011 Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Gerçekleştirildi

Büşra SÜRGİT*

Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Prof. Dr. Yakup ÇELİK'in öncülüğünde hazırlık çalışmaları yürütölen TUDES 2011 (Türk Dilinin ve Edebiyatının Bugünkü Sorunları ve Çözömleri Uluslararası Sempozyumu) 11-13 Kasım tarihleri arasında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde gerçekteştirildi.

Atatürk Kültür Merkezi, Yunus Emre Enstitüsü ve Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörlüğünün desteklediğı sempozyumun açılışı 11 Kasım günü saat 9.30'da Beşiktaş Yerleşkesi Oditoryumu'nda yapıldı. Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ş. Haluk Akalın, Ardahan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ramazan Korkmaz, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Musa Duman ile Nevşehir Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Filiz Kılıç'ın da onurlandırdıkları açılış töreni görkemli bir şekilde gerçekteştirildi.

Açılış töreninde Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İsmail Yüksek, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Osman Horata ve Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı Prof. Dr. Yakup Çelik birer konuşma yaparak sempozyumun sağlayacağı yararlaraya dair görüşlerini aktardılar. Yüksek, bildiri sahiplerinin Türkolojinin problemlerine nitelikli çözümler sunmalarını ümit ettiğini belirtti. Çelik ise bu yıl birincisi yapılan sempozyumun verimli geçmesi dileğinde bulunarak emeğı geçen öğretim elemanlarına teşekkürlerini sundu.

Açılışın ardından ilk gün iki ayrı salonda toplam sekiz oturum yapıldı. Bildiri sahibi Türkologlar konuşmalarını on beş dakika ile sınırlandırdılar. Böylece bildiri vasıtasıyla söz konusu edilen sorun ile onu ortadan kaldırmaya

* Arş. Gör.; Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - İSTANBUL

yönelik çözüm önerisinin salondaki dinleyiciler tarafından on beş dakika boyunca tartışılmasına fırsat verildi. Aynı zamanda bütün oturumlar en az bir profesyonel kamera ile kayıt altına alındı.

Prof. Dr. Talat Sait Halman’ın başkanlığını yaptığı “Edebiyat Araştırmalarında Kaynaklar” başlıklı oturumda söz alan Prof. Dr. Emel Kefeli, Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat ile Prof. Dr. Abdullah Uçman, Modern Türk Edebiyatı çalışmalarında tesadüf edilen metot problemlerini ortaya koydular. Kefeli, “Edebiyat Araştırmalarında Batı Kaynaklarından Yararlanma Sorunu” başlığını taşıyan bildirisıyla Tanzimat Dönemi Türk edebiyatında uzmanlaşmak isteyen öğrencilerin Fransızca’yı mükemmel derecede öğrenmeleri gerektiğinin altını çizdi.

Bu oturumda Uçman’ın “Yeni Türk Edebiyatı Araştırmalarında Metot Meselesi” konulu bildirisini Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde Yeni Türk Edebiyatı derslerinin dağılımı konusunu gündeme getirdi. Ardahan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ramazan Korkmaz başta olmak üzere birçok dinleyicinin kendi üniversitelerinde yaptıkları yeni düzenlemeleri meslektaşlarına tavsiye etmeleri çözüm odaklı tartışmalar yapılmasına aracı oldu.

Aynı esnada oditoryumun ikinci salonunda “Metinden Görsele” başlığını taşıyan oturum gerçekleştirildi. Burada yapımcı ve yönetmen Osman Sınav ile Cemal Gülaz edebi metinlerin kurguya dönüştürülme serüvenini dinleyicilerle paylaştı.

Sempozyumun “Türkçeye Giren Yabancı Sözcüklere Karşılık Bulma” adlı özel oturumunda sadece Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ş. Haluk Akalın konuştu. Dünyanın küreselleşmesiyle beraber diller arası etkileşimin hız kazandığına işaret eden Akalın, bu durumun sözcük alışverişini kaçınılmaz kıldığını ifade etti. Buna ilave olarak Türk Dil Kurumu’nun kurulduğu tarihten bu yana yabancı sözcüklere karşılık bulma konusunda hummalı bir çalışma içerisinde bulunduğunu hatırlattı. Akalın, son yıllarda karşılık bulunan pek çok sözcüğün halk tarafından benimsendiğini örnekler vererek anlattı.

Prof. Dr. Yavuz Demir’in yönettiği “Disiplinler arası Çalışmalar” konulu oturumda sunulan bildiriler bilimsel araştırmalarda metodoloji

meselesini gündeme getirdi. Doç. Dr. Ruhi Ersoy, “Halkbilimi Çalışmalarında Disiplinlerarasılık Üzerine Bazı Düşünceler” başlıklı bildirisıyla Avrupa ve Amerika’da gerçekleştirilen Türkoloji çalışmalarında disiplinlerarası çalışmalara önem verilirken aynı durumun Türkiye’deki Türkoloji çalışmalarında söz konusu olmadığından yakındı. Yrd. Doç Dr. Sezai Coşkun da “Edebiyat Araştırmalarında Disiplinlerarası İlişkinin Önemi ve Disiplinlerarası İlişkinin Örneği Olarak Edebiyat Sosyolojisi” konulu tebliğinde Türkiye’deki edebiyat araştırmalarında egemen olan tek yönlü bakışın yaratıcı çalışmaların önünü tıkadığını bildirdi. Coşkun disiplinlerarası incelemelerin kaçınılmaz olduğunun altını çizdi ve bu hususta edebiyat sosyolojisinin bir örnek olarak düşünölebileceğinin üzerinde durdu.

Aynı gün gerçekleştirilen “Dünyada Türkoloji” başlıklı oturumda dünyanın dört bir tarafından gelen Türkologlar, çalıştıkları üniversitelerde karşılaştıkları güçlükleri dinleyicilerle paylaştılar. Sempozyuma Fransa’dan katılan Prof. Dr. Michel Bozdemir, bağlı olduğu INALCO’nun doğuşunu ve burada tamamladığı projeleri aktardı. Wisconsin University’den Dr. Derya İner, “Yurtiçi ve Yurtdışındaki Türkoloji Bölümlerinin Eleştirel Bir Karşılaştırılması” başlıklı bildirisinde Türkçe bilmeyen öğrencilere Türk Edebiyatı dersi verirken çektiği güçlüklerden yakındı. İner, Modern Türk Edebiyatı derslerinde Türkçeyi henüz öğrenmemiş öğrencilerin yalnızca Orhan Pamuk ve Yaşar Kemal gibi romanları İngilizceye tercüme edilmiş yazarları kolaylıkla tetkik edebildiğini ifade etti. Bununla beraber Türk yazarlarının ürettiği edebi metinlerin İngilizceye tercüme edilmesi çalışmalarının hızlandırılmasının söz konusu problemi büyük oranda çözeceğini ileri sürdü.

Aynı oturumda konuşan Prof. Dr. Danuta Chmielowska ise Polonya’da sürdürölen Türkoloji çalışmalarının hız kazanması için Türkiye’deki Türkoloji bölümleriyle temasa geçmenin gerekliliğine değindi.

Oditoryumlara ek olarak Hünkâr Salonu ile Şömineli Salon’un da kullanılması sebebiyle sempozyumun ikinci gününün birinci güne kıyasla daha yoğun geçtiği gözlemlendi. İkinci gün gerçekleştirilen on beş oturumda kırka yakın bildiri sunuldu.

Sempozyumun en uzun soluklu oturumu olarak da anılan “Divan Edebiyatı Tartışma Programı” tarihi bir atmosferde, Şömineli Salon’da gerçekleştirildi. Burada Divan Edebiyatı’nın yıllardır dile getirilen fakat bir türlü çözüme kavuşturulamayan problemleri tartışıldı. Prof. Dr. Günay Kut, Prof. Dr. Orhan Bilgin, Prof. Dr. Kemal Yavuz, Prof. Dr. Cihan Okuyucu, Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç, Prof. Dr. Filiz Kılıç ve Prof. Dr. A. Atilla Şentürk gibi sahanın en yetkin divan edebiyatı uzmanlarını bir araya getiren toplantıda Divan Edebiyatı çalışmalarına yeni bir yön verecek teklifler görüşüldü.

Şentürk, “Metin Yorumları Konusunda Metin Bankası Projesinin Önemi” başlıklı bildirisinde elektronik bir bilgi bankası kurularak klasik metinlerin buraya aktarılmasının divan edebiyatı çalışmalarına ivme kazandıracağını belirtti. Kut, “Metin Okumadaki Sorunlar” konulu tebliği vasıtasıyla klasik şiir ve nesir neşirlerinde sıkça rastlanan okuma hatalarını gündeme getirdi. Kut, bilimsel kriterlerin, neşredilmeden önce metinlerin defalarca okunmasını lüzumlu kıldığını hatırlattı. Öztoprak ise “Bilimsel Yayınlar ve Kriterleri” başlığını taşıyan bildirisinde akademik dergi yayıncılığıyla alakalı görüşlerini aktardı. Öztoprak, gözlemlediği vakalardan örnekler vermek suretiyle bilimsel etiğe aykırı davranışların son zamanlarda artış gösterdiğine dikkat çekti. Bu durumun bilim camiasında güven problemi yaşanmasına neden olabileceğini hatırlatan Öztoprak, makale ve kitap yayımlarken bilimsel etik kurallarına riayet etmenin şart olduğunu ifade etti.

Yaklaşık beş saat süren bu programın sonunda divan edebiyatı çalışmalarını merkeze alan bu gibi toplantıların belirli aralıklarla tekrarlanmasının yararlı olacağı ortaya konuldu. Ayrıca divan edebiyatı araştırmacılarını aynı çatı altında toplayacak bir dernek kurulması konusunda fikir birliğine varıldı.

Prof. Dr. Kâzım Yetiş, Prof. Dr. Hülya Argunşah ve Doç. Dr. Mehmet Narlı’nın konuşmacı olduğu “Tarihi Roman” konulu oturumda tarihi roman kurgusuna sosyal, politik veya ahlaki bir niyetle yaklaşıp yaklaşamayacağı hususu tartışıldı. Hilmi Yavuz’un başkanlığında gerçekleşen oturumda Yetiş, “Resmi Tarih Söylemi ve Tarihi Roman” başlıklı tebliğinde “resmi tarih” olarak adlandırılabilir bir tarihin gerçekte var olmadığını sürdürdü. Yetiş, bundan dolayı

tarihi romanlar üzerinden sosyal ve politik sorgulamalara gidilmesinin yanlış olduğunu ifade etti.

Çok sayıda dinleyicinin düşüncelerini beyan edebildiği “Türk Dilinin ve Edebiyatının Bugünkü Sorunları ve Çözümleri Uluslararası Sempozyumu 2011”, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun, Prof. Dr. Yakup Çelik ve Prof. Dr. Michel Bozdemir’in konuşmalarıyla sona erdi. Çelik, Yıldız Teknik Üniversitesi’nin bir mensubu olarak uluslararası bir organizasyona ev sahipliği yapmaktan gurur duyduğunu ifade etti. Buna ek olarak sempozyumun yapıcı sonuçlar doğurmasını temenni etti. Ayrıca ertesi yıl gerçekleştirilmesi planlanan Tudes 2012’nin yol haritasından kısaca söz etti.

Sempozyumun üçüncü günü Yunus Emre Enstitüsü’nün katkılarıyla tekneyle Boğaz turu gerçekleştirildi.

Sempozyumda sunulan altmışı aşkın bildiri 2012 yılı içinde Atatürk Kültür Merkezi tarafından kitap olarak yayınlanacak. Bütün oturumlar kamera ile kayıt altına alındığından Türkologlar bildiri metinlerini bu kayıtlar ışığında düzeltme imkânına sahip olacaklar.

2011 Yazar Adı Dizini Kış - Yaz (Sayılar: 3-4)*2011 Index of Authors Winter - Summer (Volumes: 3-4)*

- Akçay, Yusuf** ..... Yaz, s.4; ss. 281-333
Doğuda ve Batıda Sözlükçülüğün Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Sözlük
Metinlerine Genel Bir Bakış
Development of Lexicography in East and West and General View at Glossary Texts in Ottoman Period
Summer, vol.4; pp. 281-333
- Akın, Cüneyt** ..... Kış, s. 3, ss. 223-240
Kırgız Türkçesinde Diyalektik Sinonimler
Dialectical Synonyms in Kirghiz Turkic
Winter, vol. 3, pp. 223-240
- Boz, Erdoğan – Demirtaş, Ayşe Aslan** ..... Kış, s. 3, ss. 65-134
Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışları
Attitude and Behaviours of Turkish Language Teachers Towards Using School Dictionaries
Winter, vol. 3, pp. 65-134
- Boz, Erdoğan** ..... Yaz, s.4, ss. 9-14
Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı Üzerine
Definition of Lexicography Term and Its Turkish Interpretation
Summer, vol.4; pp. 9-14
- Ceyhan, Adem** ..... Yaz, s.4, ss. 175-225
Bazı Yazma ve Basma Türk Atasözü Derlemeleri
Some Of The Compilation Of The Puplished And Written Turkish Proverbs
Summer, vol.4; pp. 175-225
- Cumakunova, Gülzura** ..... Yaz, s.4, ss. 15-30
Türk Sözlük Biliminin Etkileşim Alanları
Interaction Areas of Turkish Lexicography Science
Summer, vol.4; pp. 15-30
- Demir, Celal** ..... Kış, s. 3, ss. 135-148
Kül Tigin ve Bilge Kağan Kitabelerindeki Bir Cümle Üzerine
A sentence Read in Köl Tegin's and Bilge Kagan's Tablets
Winter, vol. 3, pp. 135-148

- Dinçer, Şaziye** ..... Yaz, s.4, ss. 31-39
Sözlükbirimlerin Oluşturulmasına Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Bir Bakış Denemesi
A Review Check of Creating Lexem in the Context of Intertextual Connections
Summer, vol.4; pp. 31-39
- Doğru, Fatih** ..... Yaz,s.4, ss. 133-173
Türkçe Sözlüklerde Eşadlı Sözlükbirimlerden Türemiş Sözlükbirimlerin Tanımlanması Sorunu
The Problem Of Definition Of Lexems Whisc Derived From Homonym Lexems In Turkish Dictionaries
Summer, vol.4; pp. 133-173
- Eminoğlu, Emin** ..... Yaz,s.4, ss. 93-121
Sözlükçülük Geleneği İçinde Temel Türkçe Sözlük Düzenleme Yöntemleri
Main Methods Used in Preparing Turkish Dictionaires in the Tradition of Lexicography
Summer, vol.4; pp. 93-121
- ЁрКинжон ,ХАЙДАРОВ** ..... Yaz, s.4, ss. 349-357
Ўзбек Тилидаги Аниқловчи-Аниқланмиш Типли Терминлар Таркибидаги Халқаро Терминлар Хусусида
Summer, vol.4; pp.349-357
- Güneş, Mustafa** ..... Kış, s. 3, ss. 241-272
Divan Şiirinin Son Ulu Çınarı Şeyh Galip'in Yetiştirdiği Çevre ve Mürsitleri
Şeyh Galib (1757-1798) The Top Poet Of The Classical Turkish Literature And His Sheikhs
Winter, vol. 3, pp. 241-272
- Güneş, Mustafa** ..... Yaz, s.4, ss. 407-454
Aşksemse'd-din-zâde Muhammed Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk'ı ve Okuma Sözlüğü
Tuhfetü'l-Uşşâk the Work of Aşksemse'd-din-zâde Muhammed Hamdullah Hamdî and Dictionary of Reading
Summer, vol.4; pp.407-454
- Harmancı, Abdullah** ..... Yaz, s.4, ss. 469-492
Edebiyatımızda Bir İlk: Öykücüler Sözlüğü Hüseyin Su-Ömer Lekesiz'in "Öykücüler ve Öykü Kitapları Sözlüğü" Üzerine Bir İnceleme
A First In Our Literature: Dictionary Of Short-Story Authors A Review On "Short-Story Authors And Dictionary Of Short-Story Books" Of Hüseyin Su-Ömer Lekesiz
Summer, vol.4; pp.469-492
- Karaman, Ahmet** ..... Kış, s. 3, ss. 273-286
Sandıklı Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar
Contribution From The Dialect Of Sandıklı To The Compilation Dictionary
Winter, vol.3; pp.273-286

- Karatay, Osman** ..... Yaz, s.4, ss. 227-236
 Türklere ve Öcüler: Korku ve Ürküyle İlgili Bazı Kavramlara Yeni Bazı Köken Açıklamaları
Turks and Bogies: New Words in Describing Fear and Scare
Summer, vol.4; pp. 227-236
- Koç, Emel** ..... Yaz,s.4, ss. 55-81
 Felsefe, Kültür, Dil-Sözlük : Türkiye’de Felsefe Dilinin Şekillenmesinde Terminoloji Çalışmaları ve Sözlük / Felsefe Sözlüğü Hazırlama Girişimleri
Philosophy, Culture, Language-Dictionary: Terminology Studies In Development Of A Language Of Philosophy And Efforts To Develop A Dictionary/Dictionary Of Philosophy In Turkey
Summer, vol.4; pp. 55-81
- Mangır, Mediha** ..... Yaz, s.4, ss. 455-467
 Osman Cemal Kaygılı ve Argo Lugatı
Osman Cemal Kaygılı and his Slang Dictionary
Summer, vol.4; pp.455-467
- Mutlu, Hüseyin Kahraman** ..... Yaz,s.4, ss. 123-132
 Sözlükçülük Tekniği Açısından Türkçe Cep Sözlükleri
The Turkish Pocket Dictionaries From Lexical Technics Point Of View
Summer, vol.4; pp. 123-132
- Özkan, Mustafa** ..... Kış, s. 3, ss. 1-64
 Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Tercümelemin Türk Diline Etkisi
The Effect Of Translations, Which Have Been Done During The Period Of Ancient Anatolian Turkish, To The Turkish Language
Winter, vol. 3, pp. 1-64
- Samsakçı, Mehmet** ..... Kış, s. 3, ss. 179-222
 Kültürel Devamlılık ve Zevk İnkırazı Bağlamında Ahmed Hamdi Tanpınar’da Türk Mimarisi
Turkish Architecture from Ahmet Hamdi Tanpınar in the Context of Pleasure Decadence and Cultural Persistence
Winter, vol. 3, pp. 179-222
- Sarı, Mustafa** ..... Yaz, s.4, ss. 359-406
 Lugat-ı Ecnebiye
Lugat-ı Ecnebiye
Summer, vol.4; pp.359-406
- Sarıgül, Kerim** ..... Yaz,s.4, ss. 41-53
 Dilbilim, Sözlükbilim ve Bilgisayar
Linguistic, Lexicography and Computer
Summer, vol.4; pp. 41-53

- Subaşı, Derya Adalar** ..... Yaz, s.4, ss. 237-250
 Araplarda Sözlükçülük Çalışmaları ve El-Mu‘cemu’l-‘Arabiyyu’l-Esâsî Adlı Sözlüğün Eleştirisi
Arabs Lexicography Literatures and Reviewing the Glossary named El-Mu‘cemu’l-‘Arabiyyu’l-Esâsî
Summer, vol.4; pp.237-250.
- Tekşan, Keziban** ..... Kış, s. 3, ss. 149-178
 Yazılı Anlatımı Geliştirmede Ön Hazırlık
Written Expressions Enhancement Advance Planning
Winter, vol. 3, pp. 149-178
- Uçman, Abdullah** ..... Yaz,s.4, ss. 83-92
 Rıza Tevfik’in Yarım Kalan Felsefe Lugatı: Mufassal Kâmus-ı Felsefe
Rıza Tevfik’s Unfinished Dictionary of Philosophy: Mufassal Kâmus-ı Felsefe
Summer, vol.4; pp. 83-92
- Usmanova, Shoira** ..... Yaz, s.4, ss. 335-348
 Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğü’ndeki Bazı Mutfak Araç Gereç İsimleri Üzerine
Notes On Some Kitchen Lexical Items Of The Etymological Dictionary Of The
Altaic Languages
Summer, vol.4; pp.335-348
- Ülkü, Vural** ..... Yaz, s.4, ss. 259-279
 Almanya’da Sözlükçülük ve Sözlükler
Lexicography and Glossaries in Germany
Summer, vol.4; pp.259-279
- Yetkin, Nihal** ..... Yaz, s.4, ss. 493-512
 Dictionary Use by Second and Fourth Year Translation Students versus Professional Translators
Summer, vol.4; pp.493-512
- Yılmaz, Gülşah** ..... Yaz, s.4, ss. 513-522
 Yayın Değerlendirme
Evaluation of Publication
Summer, vol.4; pp.513-522
- Yuldashev, Marufjon** ..... Yaz, s.4, ss.251-258
 Özbekistan’daki Sözlük Çalışmaları Hakkında Bir Değerlendirme
An Evaluation About Glossary Works in Uzbekistan
Summer, vol.4; pp.251-258

2011 Makale Adı Dizini Kış - Yaz (Sayılar: 3-4)*2011 Index of Articles Winter - Summer (Volumes: 3-4)*

- Akşemse'd-din-zâde Muhammed Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk'ı ve Okuma Sözlüğü** ..... Yaz, s.4, ss. 407-454
Tuhfetü'l-Uşşâk The Work Of Akşemse'd-Din-Zâde Muhammed Hamdullah Hamdî And Dictionary Of Reading ..... Summer, vol.4; pp.407-454
- Almanya'da Sözlükçülük ve Sözlükler** ..... Yaz, s.4, ss. 259-279
Lexicography And Glossaries In Germany ..... Summer, vol.4; pp.259-279
- Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğü'ndeki Bazı Mutfak Araç Gereç İsimleri Üzerine** ..... Yaz, s.4, ss. 335-348
Notes On Some Kitchen Lexical Items Of The Etymological Dictionary Of The Altaic Languages ..... Summer, vol.4; pp.335-348
- Araplarda Sözlükçülük Çalışmaları ve El-Mu'cemu'l-'Arabiyyu'l-Esâfî Adlı Sözlüğün Eleştirisi** ..... Yaz, s.4, ss. 237-250
Arabs Lexicography Literatures And Reviewing The Glossary Named El-Mu'cemu'l-'Arabiyyu'l-Esâfî ..... Summer, vol.4; pp.237-250.
- Bazı Yazma ve Basma Türk Atasözü Derlemeleri** ..... Yaz, s.4, ss. 175-225
Some Of The Compilation Of The Pablished And Written Turkish Proverbs ..... Summer, vol.4; pp. 175-225
- Dictionary Use by Second and Fourth Year Translation Students versus Professional Translators** ..... Summer, vol.4; pp.493-512
Profesyonel Çevirmenlere Göre İkinci ve Dördüncü Sınıf Çeviri Bölümü Öğrencilerinin Sözlük Kullanımı ..... Yaz, s.4, ss. 493-512
- Dilbilim, Sözlükbilim ve Bilgisayar** ..... Yaz,s.4, ss. 41-53
Linguistic, Lexicography and Computer ..... Summer, vol.4; pp. 41-53
- Divan Şiirinin Son Ulu Çınarı Şeyh Galip'in Yetiştği Çevre ve Mürşitleri** ..... Kış, s. 3, ss. 241-272
Şeyh Galib (1757-1798) The Top Poet Of The Classical Turkish Literature And His Sheikhs ..... Winter, vol. 3, pp. 241-272

- Doğuda ve Batıda Sözlükçülüğün Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Sözlük Metinlerine Genel Bir Bakış** ..... Yaz, s.4; ss. 281-333
Development of Lexicography in East and West and General View at Glossary Texts in Ottoman Period ..... Summer, vol.4; pp. 281-333
- Edebiyatımızda Bir İlk: Öykücüler Sözlüğü Hüseyin Su-Ömer Lekesiz’in “Öykücüler ve Öykü Kitapları Sözlüğü” Üzerine Bir İnceleme** ..... Yaz, s.4, ss. 469-492
A First In Our Literature: Dictionary Of Short-Story Authors A Review On “Short-Story Authors And Dictionary Of Short-Story Books” Of Hüseyin Su-Ömer Lekesiz ..... Summer, vol.4; pp.469-492
- Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Tercümelere Türk Diline Etkisi** ..... Kış, s. 3, ss. 1-64
The Effect Of Translations, Which Have Been Done During The Period Of Ancient Anatolian Turkish, To The Turkish Language ..... Winter, vol. 3, pp. 1-64
- Felsefe, Kültür, Dil-Sözlük : Türkiye’de Felsefe Dilinin Şekillenmesinde Terminoloji Çalışmaları ve Sözlük / Felsefe Sözlüğü Hazırlama Girişimleri** ..... Yaz,s.4, ss. 55-81
Philosophy, Culture, Language-Dictionary: Terminology Studies In Development Of A Language Of Philosophy And Efforts To Develop A Dictionary/Dictionary Of Philosophy In Turkey ..... Summer, vol.4; pp. 55-81
- Kırgız Türkçesinde Diyalektik Sinonimler** ..... Kış, s. 3, ss. 223-240
Dialectic Synonyms in Kirghiz Turkish ..... Winter, vol. 3, pp. 223-240
- Kül Tigin ve Bilge Kağan Kitabelerindeki Bir Cümle Üzerine** ..... Kış, s. 3, ss. 135-148
A Sentence Read in Köl Tegin’s And Bilge Kagan’s Tablets ..... Winter, vol. 3, pp. 135-148
- Kültürel Devamlılık ve Zevk İnkırazı Bağlamında Ahmed Hamdi Tanpınar’da Türk Mimarisi** ..... Kış, s. 3, ss. 179-222
Turkish Architecture From Ahmet Hamdi Tanpınar In The Context Of Pleasure Decadence And Cultural Persistence ..... Winter, vol. 3, pp. 179-222
- Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı üzerine** ..... Yaz, s.4, ss, 9-14
Definition Of Lexicography Term And Its Turkish Interpretation ..... Summer, vol.4; pp. 9-14
- Lugat-ı Ecnebiye** ..... Yaz, s.4, ss. 359-406
Lugat-ı Ecnebiye ..... Summer, vol.4; pp.359-406
- Osman Cemal Kaygılı ve Argo Lugatı** ..... Yaz, s.4, ss. 455-467
Osman Cemal Kaygılı and his Slang Dictionary ..... Summer, vol.4; pp.455-467

- Ўзбек Тилидаги Аниқловчи-Аниқланмиш Типли Терминлар Таркибидаги Халқаро Терминлар Хусусида** ..... Yaz, s.4, ss. 349-357
- Ўзбекистан’даки Сۆзлүк Ҷалшмалари Һаккинда Бир Деѓерлендирме**
..... Yaz, s.4, ss.251-258
An Evaluation About Glossary Works In Uzbekistan ..... Summer, vol.4; pp.251-258
- Rıza Tevfik’in Yarım Kalan Felsefe Lugatı: Mufassal Kâmus-ı Felsefe**
..... Yaz,s.4, ss. 83-92
Rıza Tevfik’s Unfinished Dictionary Of Philosophy: Mufassal Kâmus-I Felsefe ... Summer, vol.4; pp. 83-92
- Sandıklı Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar** ..... Kış, s. 3, ss. 273-286
Contribution From The Dialect Of Sandıklı To The Compilation Dictionary
..... Winter, vol.3; pp.273-286
- Sözlükbirimlerin Oluşturulmasına Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Bir Bakış Denemesi**..... Yaz, s.4, ss, 31-39
A Review Check Of Creating Lexem In The Context Of Intertextual Connections
..... Summer, vol.4; pp. 31-39
- Sözlükçülük Geleneği İçinde Temel Türkçe Sözlük Düzenleme Yöntemleri**
..... Yaz,s.4, ss. 93-121
Main Methods Used in Preparing Turkish Dictionaires in the Tradition of Lexicography
..... Summer, vol.4; pp. 93-121
- Sözlükçülük Tekniği Açısından Türkçe Cep Sözlükleri** ..... Yaz,s.4, ss. 123-132
The Turkish Pocket Dictionaries From Lexical Technics Point Of View
..... Summer, vol.4; pp. 123-132
- Türkler ve Öcüler: Korku ve Ürküyle İlgili Bazı Kavramlara Yeni Bazı Köken Açıklamaları**
..... Yaz, s.4, ss. 227-236
Turks And Bogies: New Words In Describing Fear And Scare ..... Summer, vol.4; pp. 227-236
- Türk Sözlük Biliminin Etkileşim Alanları** ..... Yaz, s.4, ss, 15-30
Interaction Areas Of Turkish Lexicography Science..... Summer, vol.4; pp. 15-30
- Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışları**
..... Kış, s. 3, ss. 65-134
Attitude and Behaviours of Turkish Language Teachers Towards Using School Dictionaries
..... Winter, vol. 3, pp. 65-134

Türkçe Sözlüklerde Eşadlı Sözlükbirimlerden Türemiş Sözlükbirimlerin**Tanımlanması Sorunu** ..... Yaz,s.4, ss. 133-173*The Problem Of Definition Of Lexems Whisc Derived From Homonym Lexems In Turkish Dictionaries*..... *Summer, vol.4; pp. 133-173***Yayın Değerlendirme** ..... Yaz, s.4, ss. 513-522*Evaluation of Publication*..... *Summer, vol.4; pp.513-522***Yazılı Anlatımı Geliştirmede Ön Hazırlık** ..... Kış, s. 3, ss. 149-178*Written Expressions Enhancement Advance Planning* ..... *Winter, vol. 3, pp. 149-178*

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Yayın İlkeleri

Dil ve Edebiyat Araştırmaları, dil ve edebiyat alanında yapılan akademik çalışmaların yayımlandığı hakemli bir dergidir. Makalelerin yayımlanabilmesi için, daha önce başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce başka bir yerde yayımlanmış yazılara dergimizde kesinlikle yer verilmemektedir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildirimler, ancak basılmamış olması halinde ve bu durumun açıkça belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Kış/Ocak ve Yaz /Ağustos olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yıl derginin bir önceki yıllık dizini hazırlanır ve Kış/Ocak sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulu tarafından incelenir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçüttür. Değerlendirme için uygun bulunan yazılar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğer olumsuz olduğu takdirde yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek son kararı verebilir. Yayımlanma aşamasına gelmiş, anılan süreçlerden geçmiş olan yazılarda hakem raporları olumlu olsa bile, dil ve üslup problemleri, kompozisyon bütünlüğündeki zayıflıklar, konu birliğindeki kopukluklar veya akademik etiğe uymayan talep ve davranışların farkedilmesi durumunda ilgili yazılar Yayın Kurulunun kararıyla yayın sırasından çıkarılır. Yazarlar, katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabuledilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Dil ve Edebiyat Derneği'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yazım Dili

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde yabancı dilde ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir.

Yazıların Gönderilmesi

Yazım ilkelerine göre hazırlanmış çalışmalarınızı **ded.arastirmalari@gmail.com** veya **dr.yusufakcay@gmail.com** mail adreslerine gönderebilirsiniz. Yazılar derginin yayım tarihinden en az 30 gün önce gönderilmelidir.

Yazım Kuralları

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: Başlık yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde 14 punto büyüklüğünde ve koyu harflerle yazılmalıdır. Başlıkta en fazla 10 kelime yer almalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i im işaretiyle birlikte dipnotta açıkça belirtilmelidir.

3. Özet: Makalenin sonunda, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 150, en fazla 300 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Makalenin başlığı her iki özetde de belirtilmeli özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özetlerin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm . boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır. Yazılar 7.000 (yedibin) kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti+eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, bütün başlıklar yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) 14 punto ve koyu karakterde; ara başlıklar 13 punto ve koyu karakterde, alt başlıklar ise 12 punto ve koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

8. Dipnot ve Kaynakça: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1,5 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Dipnot ve Kaynakça gösteriminde hangi sistem tercih edilmişse (CMS veya MLA) genel kurallarına dikkat edilmelidir.

Yazışma Adresi

Dil ve Edebiyat Derneği Feshane Cad. Nu : 3
34050 Eyüp / İSTANBUL
Tel : 90 212 581 69 12 - Faks : 90 212 581 12 54
www.ded.org.tr

